

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

2016

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач:

Институт за политичке студије
Адреса: Светозара Марковића 36, Београд
Телефон: 011/3349203, 011/3349204, 011/3349205
E-mail: ipsbgd@eunet.rs
www.ipsbgd.edu.rs

За издавача

Др Живојин Ђурић, научни саветник

ISSN 2334-959X UDK 351.862/.863(497.11) Број 1/2016

Годишњак излази два пута годишње
Годишњак „Политика националне безбедности“ покренут је као Зборник
„Србија“ 2009. године, а као Годишњак излази од 2013. године

Главни и одговорни уредник

Проф. др Радослав Гаћиновић

Редакција годишњака

Др Дејана Вукчевић Проф. др Драгана Коларић
Проф. др Зоран Драгишић Проф. др Младен Бајагић
Проф. др Слободан И. Панов Проф. др Митар Ковач
Проф. др Љубиша Деспотовић

Савет годишњака

Проф. др Сима Аврамовић, предс. Проф. др Дарко Танасковић
Др Нада Радушки Др Живојин Ђурић науч. савет.
Проф. др Радован Радиновић, заменик предс.

Чланови савета из иностранства

Проф. др Wang Shiquan, проф. др Снежана Никодиновска – Стефановска
и проф. др Бојан Добовшек

Секретар редакције

Дејан Бурсаћ

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Слог и штампа

Планета принт, Београд

Тираж 300

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати,
било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача.
Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не
изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су
аутори запослени.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник	7-11
<i>Јован Ђурић</i>	
ТЕРОРИСТИ – ОНИ И МИ	13-29
<i>Обрад М. Стевановић</i>	
ПРОТИВПРАВНОСТ КАО ТЕРОРИСТИЧКО ОБЕЛЕЖЈЕ НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	31-46
<i>Радослав Гађиновић</i>	
ФИКСИРАЊЕ ТОТАЛИТАРНОГ ЦИЉА И МОЋ МЕЂУНАРОДНОГ ТЕРОРИЗМА	47-66
<i>Милош Кнежевић</i>	
ТЕРОРИЗАМ У ОБРИСИМА ПОЛИТИКЕ: ТЕРОРИСТА – ЗАСТРАШУЈУЋА ФИГУРА ГЛОБАЛНОГ ЗЛА	67-99
<i>Зоран Јевтовић</i>	
УЛОГА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА У ПРОМОЦИЈИ САЈБЕР ТЕРОРИЗМА	99-119
<i>Владан Станковић</i>	
ВЕРСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗМИ, ДРУШТВЕНА ИНТЕГРИСАНОСТ И ТЕРОРИЗАМ.....	121-144
<i>Зоран Драгишић, Милица Ђурчић</i>	
БОРЦИ ИЗ СРБИЈЕ У РЕДОВИМА „ИСЛАМСКЕ ДРЖАВЕ“ КАО ТЕРОРИСТИЧКА ПРЕТЊА.....	145-162

Миша Бурковић

ТЕРОРИЗАМ, ХИБРИДНИ РАТОВИ И ВРЕДНОСТИ
– ОДНОСИ ТУРСКЕ И НЕМАЧКЕ НАКОН
ТЗВ. „АРАПСКОГ ПРОЛЕЋА“ 163-184

Мирослав М. Талијан

САВРЕМЕНИ ТЕРОРИЗАМ И ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА
САВРЕМЕНОГ УРБАНОГ ТЕРОРИЗМА 185-213

Ивана П. Бодрожић

НАДЛЕЖНОСТ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ
СУДА И КРИВИЧНО ДЕЛО ТЕРОРИЗМА 215-232

Елизабета Ристановић

БИОТЕРОРИЗАМ: СТАРИ ИЗАЗОВ У НОВОЈ
БЕЗБЕДНОСНОЈ АРХИТЕКТУРИ
САВРЕМЕНОГ СВЕТА 233-259

Јелена Вукоичић

ИСЛАМИЗАМ, СЕКУЛАРИЗАМ, ТЕРОРИЗАМ –
РАЗЛОЗИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ИДЕОЛОШКОГ И
ПОЛИТИЧКОГ КОНФЛИКТА 261-279

Приказ

Дејан Бурсаћ

БЛИСКИ ИСТОК, КРАТКО И ЈАСНО 281-285

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....	7-11
<i>Jovan Ciric</i>	
THE TERRORISTS – THEY AND US.....	13-29
<i>Obrad M. Stevanovic</i>	
UNLAWFULNESS AS A TERRORIST HALLMARK OF ALBANIAN EXTREMIST VIOLENCE IN KOSOVO AND METOHIJA.....	31-46
<i>Radoslav Gacinovic</i>	
FIXATING THE TOTALITARIAN CAUSE AND THE POWER OF INTERNATIONAL TERRORISM.....	47-66
<i>Milos Knezevic</i>	
TERRORISM IN THE CONTOURS OF POLITICS: THE TERRORIST, A HORRIFYING FIGURE OF GLOBAL EVIL	67-99
<i>Zoran Jevtovic</i>	
THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN PROMOTING CYBERTERRORISM.....	99-119
<i>Vladan Stankovic</i>	
RELIGIOUS FUNDAMENTALISM, SOCIAL INTEGRATION, AND TERRORISM.....	121-144
<i>Zoran Dragisic, Milica Curcic</i>	
FIGHTERS FROM SERBIA IN „ISLAMIC STATE” – A TERRORIST THREAT	145-162

Misa Djurkovic

TERRORISM, HYBRID WARS AND VALUES –
TURKISH-GERMAN RELATIONS FOLLOWING
THE SO-CALLED „ARAB SPRING” 163-184

Miroslav M. Talijan

CONTEMPORARY TERRORISM AND MANIFESTATIONS
OF CONTEMPORARY URBAN TERRORISM..... 185-213

Ivana P. Bodrozic

THE JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL
CRIMINAL COURT AND THE CRIMINAL
OFFENCE OF TERRORISM..... 215-232

Elizabeta Ristanovic

BIOTERRORISM: AN OLD CHALLENGE IN THE
NEW SECURITY ARCHITECTURE
OF MODERN WORLD 233-259

Jelena Vukoicic

ISLAMISM, SECULARISM, TERRORISM – REASONS
AND PERSPECTIVES OF THE IDEOLOGICAL
AND POLITICAL CONFLICT 261-279

Review

Dejan Bursac

MIDDLE EAST, PLAIN AND SIMPLE..... 281-285

УВОДНИК

Садржај тематског годишњака “Политика националне безбедности” бр. 1/2016 представља научну анализу савременог тероризма, његове узроке, циљеве и мотиве. Потреба друштва је да се ова проблематика што стручније анализира, како би све службе безбедности, а и јавно мњење превентивно деловали на узроке овог савременог проблема, а не анализирали само последице као у протеклом периоду. Основни проблем и на почетку XXI века је непостојање опште прихватљиве дефиниције тероризма на глобалном нивоу. Пошто ни на почетку XXI века нема заштићене државе нити појединца од евентуалног терористичког напада, сваки корак ка изналажењу начина за супротстављање савременом тероризму је изузетно важан. Циљ овог годишњака је управо да укаже на неопходност превентивног, репресивног и на крају борбеног антитерористичког деловања органа државне заштите савремене државе. Савремена наука улаже велике напоре да понуди опште прихватљиву дефиницију тероризма. Међутим, и поред тога што тероризам представља праву пошаст савремене цивилизације, политика многих моћних држава одлаже опште прихватљиво дефинисање савременог тероризма. У појмовном одређењу савременог тероризма присутне су академске и администартивне дефиниције. Академске дефиниције тероризма потврђују да су најчешћи елементи дефиниције тероризма насиље као метод, грађани и влада као мете, изазивање страха и изнуђивање политичких или социјалних промена као циљеви, а велики број жртава коме теже терористи указује на спектакуларност као дефинициони елемент тероризма.

Дакле, политички мотив извршиоца је услов да би се нека радња означила као терористичка, јер је то једина дефиницијска компонента која раздваја тероризам од обичног криминала. Будући да се значење речи тероризам кроз историју мењало како би се прилагодило политичком ризику сваког наредног периода, па није никакво изненађење што је веома тешко одредити једну трајну дефиницију тероризма. Највећи број аутора који су изучавали феномен тероризма сматра да је политичка компонента један од битних елемената тероризма. Ово се може запазити и у билатералним уговорима, затим у законодавствима великог броја земаља, као и у документима репресивних државних органа.

Анализирајући досадашње дефиниције тероризма, јасно се уочавају елементи појма: насиље, страх, циљ и мотив. Насиљем се

демонстрира сила, чију деструкцију далеко надилазе психолошки ефекти. Иако у литератури постоји висок степен сагласности о томе да је насиље најрелевантнија компонента приликом дефинисања тероризма, ипак се појам физичког насиља у контексту тероризма неминовнио допуњује психолошким и структурним насиљем. Мотив терористе да изврши насиље је најтајанственији и за научнике још увек недоступан елемент терористичке активности. Терористичке активности, све док су терористичке, никада немају масовну подршку грађана и становништва. Ако је пак имају онда то више није тероризам већ герила или масовни устанак становништва. Веома је битно при том знати да захтеви терориста никада нису реални нити на закону утемељени.

Познато је да свако ко поседује политичку моћ да дефинише “леgitимитет“ има и моћ да дефинише тероризам. Због тога је проблем у аналитичком дефинисању тероризма веома присутан. Административне дефиниције тероризма, иако са недостацима, једино егзистирају у пракси, нпр: Стејт департмент (US State department), ФБИ (Federal Bureau of Investigation), Тим потпредседника САД, Министарство одбране САД, Обавештајна агенција Министарства одбране САД, Приручник америчке војске за борбу против тероризма – различито дефинишу тероризам. Дакле, тзв. административне дефиниције тероризма су оне које су производ одређених државних или међудржавних институција. Њихов недостатак је у рефлектовању идеологизираних политичких ставова државног или неког другог руководства у опитности, или пак у поређењу са једном конкретном ситуацијом што такву дефиницију чини мање генералном и тиме мање применљивом на неку нову, и у много чему различиту ситуацију.

Приликом дефинисања тероризма у светској науци се јављају многе недоумице, као нпр: како разликовати тероризам од борбе на основу права народа на самоодређење и борбе против окупације; да ли укључити у дефиницију оне активности државних оружаних снага које су повезане са потенцијалном употребом нуклеарног оружја (будући да нуклеарно оружје самим својим постојањем изазива велики страх/ужас код људи); питање односа компрехензивне (обухватне) конвенције са постојећим и будућим антитерористичким уговорима. Тероризам је тешко дефинисати и зато што је он „контекстуални концепт“ па се политичке, правне и друштвене науке често разилазе у самом приступу дефинисања овог проблема; зато што се питање дефиниције везује за (де)леgitимизацију и криминализацију; зато што постоји много појавних облика и врста тероризма са различитим појавним манифестацијама; зато што је термин подлегао разликама у дефинисању тероризма током протеклих 200 година његове егзистенције. За непостојање општеприхватљиве

дефиниције тероризма треба истаћи и следеће разлоге:

а) због појаве великог броја некомпетентних људи који сами себе проглашавају експертима за теоријско тумачење савременог тероризма;

б) Због двоструких стандарда неких утицајних великих сила о појмовном одређењу и дефинисању тероризма. Дакле, они догађаје исте садржине тумаче различито, зависно од њихових тренутних политичких интереса, што је и највећи проблем за отпочињање дефинитивне свеобухватне међународне антитерористичке активности, како би се тероризам у XXI макар држао под контролом;

в) Због дефинисања тероризма по наређењу. Свако ко поседује политичку моћ да дефинише „леgitимитет“ има и моћ да дефинише тероризам. Научници немају дилему да је тероризам проблем, али још увек нема сагласности нити јединственог одговора на питање: Шта је тероризам?

Анализирајући досадашње дефиниције тероризма, може се закључити да је он усмерен против цивилног становништва и институција државе у борби за остваривање политичких циљева. Веома је значајно да се систематски терористичке активности разликују од радњи криминалаца и патолошких убица. Криминалац, као и терориста, користи насиље као средство за постизање сопственог циља. Без обзира на то да ли криминалац користи насиље као средство за стицање новца или материјалног богатства, или убија или наноси повреду одређеној жртви за новчану накнаду, увек делује првенствено из себичних (личних) разлога. За разлику од тероризма, насилни чин обичног криминалца није срачунат на изазивање последица – нарочито не психолошких – изван самог чина. Криминалац користи неки насилни чин за, на пример „терорисање жртва“, као што је претња ножем трговцу пред касом да би га приморао да му да новац. Зато се под активношћу криминалца не подразумева изазивање ефеката према маси или околини, па је најзначајнија разлика између терористе и криминалца у томе што криминалац није заинтересован за утицај на јавно мњење – једино жели да узме новац и побегне и да, при томе, буде што мање запажен. Такође, да би се могао успешно дефинисати тероризам неопходно је разликовати тероризам од терора (страховладе) као насиља државе и њених институција према сопственим грађанима. Разликовањем терориста од других облика злочина, долазимо до закључка да је тероризам: неизбежно политички мотивисан; насилан или прети насиљем; усмерен ка далекосежним психолошким последицама ван непосредне жртве насиља; вођен од стране неке терористичке организације чији припадници не носе униформе или ознаке.

Терориста, по правилу, мисли да сам није крив за злочин који је починио, него онај који није испунио његов захтев, па је зато злочин

настао. Нажалост, апсолутни заштитни систем против тероризма не постоји. Он је феникс феномен. Лако се обнавља – регенерише ако његов један део остане жив. Приликом одређивања тј. дефинисања тероризма мора се узети уобзир чињеница да је терориста обавезно интризично мотивисан.

Дакле, све досадашње дефиниције тероризма имају свој квалитет, али ниједна још увек није општеприхватљива у Организацији УН. Има за то и оправдања, јер су многе дефиниције проткане политичким мотивима од стране онога ко дефинише тероризам, или пак нису убедљиве у дефинисању терористичких радњи, па се тако добија простор за примену двоструких стандарда и одлаже почетак дефинитивног обрачуна са тероризмом на глобалном нивоу.

*Међутим, у циљу што прихватљивијег дефинисања тероризма трба имати у виду и следеће: да терориста врши насиље или прети насиљем, да је неизбежно политички мотивисан (*apitis terrorandi*) и да припада некој организацији; акције терориста су усмерене ка далекосежним психолошким последицама (терористи није важна сама мета напада колико политички одјек акције); тероризам никада не подржава већина становништва, а ако конкретну врсту насиља подржава већина становништва то више није тероризам већ герила или масовни устанак; захтеви терориста никада нису реални нити су на закону утемељени, они су увек плод политичких мотива – сепаратизам или пак ослобађање њихових чланова из државних затвора; терористи сматрају да је преплашеном човеку лако наметнути своју вољу и на тим премисама граде своју стратегију, држећи стало тензију у јавном мњењу јер нико се не боји онога што је прошло већ неизвесности која долази; тероризам – тај опасни феномен увек је за корак испред органа државне заштите, између осталог и зато што државни службеници размишљају о том проблему само за време радног времена а терористи 24 часа, што потврђују многи примери из прошлости; терористи се некада спремају и годинама за акцију која некада траје у минутима; терористи су у предности у односу на органе државне заштите. Они се спремају колико треба, сами бирају мету напада, бирају време напада. Нападају онда кад обично постижу изненађење, нападају обично тзв. меке мете, а један од најважнијих а вероватно и пресудни елемент од којег зависи будућност тероризма је реакција друштва а не само реаговање државних органа, већ понашање јавног мњења. Војска и полиција не могу сами искоренити тероризам. Дакле, само одлучним одређењем за антитероризам без одлучности јавног мњења савремени тероризам се може држати под контролом.*

Иако тероризам сви у свету формално осуђују, у пракси се потврдила чињеница да је тероризам ипак ефикасно оружје за остваривање политичких циљева одређених националних заједница.

Историја подсећа да је организација УН формално осуђивала деловање многих терористичких организација у свету, али неке утицајне велике силе нису увек уважиле међународно право, јер су у одређеном тренутку подржали и оснажили деловање терористичких организација у многим регионима. Терористичке организације неправедно третирају као ослободилачке, уз масовни публицитет креира се искривљено мишљење јавног мњења у свету. На тај начин се пружа конкретна помоћ терористичким организацијама, а земља жртва насиља се проглашава као творац терора. Тиме јој се одузима легално и легитимно право да се на својој територији бори против тероризма. То је случај са „ОВК“ и „АНА“ на Косову и Метохији. Ако се овакав тренд двоструких стандарда настави, опасност од савременог тероризма ће се драстично повећати у многим земљама у свету, посебно у Великој Британији, Шпанији, Француској, Србији... Аутори радова у годишњаку „Политика националне безбедности“ бр. 1/2016 су у својим радовима дали свеобухватну анализу савременог тероризма, и што је веома важно на основу чињеница и објективне стварности, упозорили су на опасност од тероризма уз сугестије и препоруке државним органима на неопходност превентивног, репресивног и на крају, борбеног деловања органа државне заштите.

Проф. др Радослав Гађиновић

Јован Ђирић

Институт за упоредно право, Београд

ТЕРОРИСТИ – ОНИ И МИ

Сажетак

Тероризам је друштвени феномен који се налази у центру пажње многих научника. Ипак, може се рећи да ми још увек мало знамо о тероризму. Поготову мало знамо о људима, о терористима, ко су они и зашто чине терористичке акте. Тако се може рећи да постоји велико неразумевање између НАС и ЊИХ. Ми терористе доживљавамо као фанатике и лудаке, који припадају неком другом свету, другој цивилизацији. Међу Европљанима и Американцима постоји пуно предрасуда, нарочито када се говори о Арапима и Муслиманима. У том смислу своју улогу играју и западни мас-медијикада извештавају о тероризму. Ако желимо да дамо један ефективан одговор на криминалитет и тероризам, морамо имати праве информације о менталитету, култури и личности учинилаца. Многи експерти данас говоре да репресивни одговор тероризму није прави пут у борби против тероризма. Бомбе и ваздушни удари производе мржњу и терористичку реакцију. Бомбе на Сирију, Ирак, Либију и Авганистан могу једино да допринесу терористичком одговору према циљевима у западном свету. У том се смислу може говорити о меканим мерама у борби против тероризма, али, пре свега морамо превазићи поједностављивање на релацији ОНИ и МИ. Аутор овог текста мисли да је веома важно доћи до правих информација о терористима и начину њиховог размишљања. Ђирић мисли да терористи врло често сагледавају себе као жртве западног империјализма и колонијализма. Са друге стране у овом тексту, аутор

говори о многим политичким и медијским манипулацијама које се тичу тероризма. Ако су жртве једног терористичког напада људи из западно-европских земаља, то је једна прича, али је сасвим друга прича ако они долазе из неке друге земље. Понекад неки од терориста могу бити коришћени од стране Европљана и Американаца зато да би дестабилизовале неке друге земље. Аутор овде приказује ситуацију у вези са Косовом и ОБК. Припадници ОБК су најпре били третирани као дилери дроге и терористи, да би на крају постали савезници Сједињеним америчким државама и НАТО пакту. Слично је и са Русијом и Чеченијом, тако да постоји пуно манипулација када говоримо о тероризму, терористима, ЊИМА и НАМА. Аутор овог текста говори такође и о употреби страха од тероризма како би се ограничила људска права осумњичених терориста, али и обичних људи. Ако кажете да је нешто неопходно због опасности од тероризма, тада је све дозвољено. Тероризам представља оправдање за увођење многих недемократских мера. У сваком случају, главни закључак аутора овог текста је да морамо сазнати што више о терористима: ко су они и како размишљају, а што је важно ако желимо да направимо прави одговор тероризму.

Кључне речи: терористи, судар цивилизација, предрасуде, репресивне и меке мере у борби против тероризма, ограничавање људских права, политичке и медијске манипулације

Да бисмо у потпуности успели да сагледамо било који криминолошки феномен, неопходно је да на прави и потпуни начин сагледамо и личност онога који учини неко кривично дело.¹⁾ Ово је од значаја и када је реч о пресуђивању за неко конкретно дело, као и када је реч о општој стратегији борбе против било које социјално-негативне делатности. У питању је не само репресија него и превенција био које социјално патолошке појаве. Међутим, колико заправо ми знамо терористима уопште? Можда о њима знамо само као о лудацима, ОНИМА другима који нас узнемиравају у нашем спокоју. Хоћемо да кажемо да о тероризму можда и знамо, о томе се заиста доста пише, но о терористима у ствари углавном недовољно знамо, а заправо често и нећемо да знамо. Када о учиниоцима неког

1) Младен Звонаревић, „Форензично - психологијски аспект упознавања личности учиниоца кривичног дела“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 4/64.

кривичног дела, једне врсте криминалитета, недовољно знамо, ми читава ту ствар и поједностављујемо и ипак недовољно познајемо, јер не знамо шта и како да предузмемо да бисмо спречили да се све то чини и да се зло понавља.

Можда би као најбоља илустрација за причу о тероризму данас и уопште, могле послужити речи савременог алжирског писца и новинара Камела Дауда у интервјуу који је он дао „Политикином“ културном додатку од 9.априла 2016. У том интервјуу он каже да је злочин колонизације био огroman, те да се у Алжиру то не заборавља и да је то дубока траума, док с друге стране, Француска то не признаје.²⁾

Треба овде у ствари рећи да предрасуде, али и мржња као такве често настају као последица непознавања. Нека су емпиријска истраживања показала да је међусобно непознавање, па и неразумевање узроковало и постојање и нарастање међусобне мржње.³⁾ Припадници различитих народа и култура који се међусобно не познају довољно, склони су томе да једни друге гледају посебним очима, односно томе да изграђују предрасуде, које опрет продубљују неразумевање и мржњу. Због тога увек када кажемо МИ и ОНИ, у ствари мислимо на генерално неразумевање које може продукавати предрасуде, али и праву мржњу.

Због чега ми мислимо да је све ово значајно? Зато што се показује дубина неразумевања два света – једног света из којег долазе терористи и другог света који је углавном жртва тих терористичких напада - активности.⁴⁾ Хоћемо заправо да кажемо да данашњи западни свет, углавном не разуме учиниоце кривичних дела тероризма, а да би се било шта учинило на плану превенције било какве врсте криминала, поготову тероризма, потребно је разумети много што – шта, а поготову социо-психолошке механизма беса, љутње, мржње и освете, као и свега оног другог што има свог значаја и што подстиче терористе на предузимање терористичких аката. Готово да би се могло констатовати да је врхунац разумевања у томе рећи да ОНИ, тј. терористи, за разлику од НАС, долазе

2) У интервјуу чији је аутор Ана Оташевић: “Вера је данас питање живота и смрти“; у додатку „Култура – уметност – наука“ на 1. страни од 9.априла 2016.

3) Никола Рот, *Основи социјалне психологије*, Београд, 2009, стр. 491.

4) Мада је истина и та да није мали број терористичких напада и жртава тих терористичких напада у земљама из којих долазе нападачи, актери тих терористичких напада.

из друге религије, из друге културе, из друге цивилизације и да је ту по среди својеврстан сукоб цивилизација, што је у своје време, када је та теорија настајала,⁵⁾ још можда и било авангардно мишљење, но данас је то прерасло у својеврсну догму, догму која оправдава НАС, а осуђује ЊИХ. и не дозвољава да сагледамо суштину односа на релацији МИ – ОНИ, на релацији терористи – жртве. У том смислу, оно што се намеће као реакција и размишљање НАС у односу према ЊИМА, јесте размишљање типа: “љут мелем ставити на љуту рану”.⁶⁾ Нема ту наравно никакве емпатије за терористе, за учиниоце најтежих кривичних дела, јер они нису људи, јер они не заслужују било какав људски третман, највише што они заслужују јесте да буду смештени у затворе (логоре) типа Абу Граиб и Гвантанамо.

У том смислу, у западним медијима нико никада неће рећи ни реч о томе ко су заправо ти појединци који извршавају злочине тероризма. Највише што се о њима може рећи јесте то да су они заврбовани и индоктринирани. Нема наравно никаквих размишљања о томе да ли су терористи у једном конкретном случају неки појединци чија су браћа или сестре страдали у ваздушним ударима, бомбардовањима анти-терористичке коалиције, а деца на пример оболела од рака узрокованог бомбама са оситомашеним уранијумом? Рећи тако нешто била би велика јерес за западне медије, јер у тим медијима, као и у анализама бројних експерата, места има искључиво за жртве тероризма, за уплакану децу чији су родитељи страдали у авиону у којем је подметнута бомба. У питању су својеврсне виктимолошке манипулације и злоупотребе ⁷⁾ када као жртве постојимо само МИ, док ОНИ наравно не постоје, о њима, о ономе шта их је нагнало да ураде то што су урадили, се не пише и не извештава. Највише што се о њима може писати јесте да је реч о невероватним фанатцима који верују у загробни живот, у то да ће након што изврше терористички акт, от-

5) Мислимо наравно на чувену књигу Семјуела Хантингтона: “Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка”, која је преведена на српски језик 1998. када је објављена у издању ЦИД – Подгорица.

6) Управо на тај начин, са том констатацијом “Љут мелем на љуту рану”, започиње Дарко Танасковић, свој текст, у ствари поговор који носи наслов „Дихад и анти-дихад“, поговор за књигу Срђе Трифковића, „Сенка дихада“, Београд, 2007, стр. 413.

7) Јован Ђирић, „Виктимолошке злоупотребе“, *Правни живот*, 9/2010.

ићи директно у рај. Тако на пример, самоубилачки тероризам, иако јесте тема која је на свој начин занимљива и вишезначна,⁸⁾ углавном у очима НАС западњака изазива шок, запрепашћење и забринутост. Наравно, НАМА из потрошачког друштва је у сваком случају потпуно несхватљиво да неко верује у било какав идеал, а поготову је несхватљиво да због тога тај неко предузима акте саможртвовања.

Све у свему, упркос огромном интересу који влада за проблематику тероризма, те бројним научним радовима, чланцима и књигама написаним на ову тему, непознавање суштине тероризма и нарочито непознавање ЊИХ, оних који се баве тероризмом и даље је врло изражено, односно изазива увек нова изненађења код НАС који пратимо новинска извештавања и експертизе након што се догоди неки терористички напад у земљама Запада. У многим случајевима, када је реч о тероризму се показује да у ствари ни жртве нису исте, да су НАШЕ жртве веће и болније од других жртава. Тако на пример, када је деведесетих година прошлог века Русија била на мети чеченских и других терориста, на Западу су за те злочине аналитичари налазили чак и оправдања. Москва је оптуживана за „агресију” против Чеченије, за прекомерну употребу силе против сепаратиста и исламских екстремиста,⁹⁾ за гушење људских права, итд.¹⁰⁾ У суштини се ради о својеврсном Европоцентризму и самозалаљубљености Европљана у саме себе, из чега произилазе и драстичне разлике у медијском третману жртава терористичких напада.¹¹⁾ Тако се подела на МИ и ОНИ, у ствари додатно проширује, не само када је реч о НАМА жртвама и ЊИМА терористима, већ и када се ради о самим жртвама – НАМА жртвама и ЊИМА жртвама. Њихове жр-

8) О самоубилачком тероризму пише на примери: Драгана Петровић, „Самоубилачки тероризам“, *Страни правни живот*, 3/2009, стр. 67-108.

9) Овде је интересантан чак и сам употребљени језик. Понекад се избегава да се за некога каже да је терориста, већ се употребљава израз „екстремиста“, што треба да представља неку врсту деминутива, готово као да се каже: „неваљалац“. То све опет подстиче поделу на НАС и ЊИХ. Када нападају НАС, опису зли терористи, но када нападају оне који нам баш и нису тако блиски и драги, ОНИ више нису терористи, већ екстремисти и неваљалци. Јасно је да ово није само језичко, већ је изразито политичко питање.

10) Ђорђе Милошевић, *Жртве тероризма у свету – политика двоструких стандарда*, доступно на www.nspm.rs/savremeni-svet/zrtve-terorizma-u-svetu-politika-dvostrukih-standarda.html, приступљено 20. 04. 2016.

11) Светислав Басара у тексту под насловом „Теорија тероризма“, доступно на интернет адреси: www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/teorija_terorizma.881.html?news_id=317602, приступљено 20. 04. 2016.

тве нису довољно уочљиве, већ се напротив догађа чак нешто сасвим супротно, да се појединци који очигледно јесу терористи, приказују као борци за слободу, људска права и демократију.¹²⁾ Наравно овде имамо у виду све оно што се дешавало у вези Косова У том смислу, треба овде поћи од једне врло интересантне и илустративне чињенице да је на вебсајту америчког Министарства правде, одељења за борбу против дроге (ДЕА – Drug Enforcement Agency), на само недељу дана пре почетка НАТО бомбардовања Југославије, уклоњен део који је садржавао врло исцрпан и детаљан опис трговине дрогом коју спроводе косовски Албанци преко ОВК.¹³⁾ Све у свему, управо пример ОВК показује да тероризам јесте феномен са којим се и те како може манипулисати у политичке сврхе, а пре свега у том смислу да се терористи користе за дестабилизацију супарничких држава.

Имајући све то у виду, као и бројне примере из историје о сарадњи државних структура и структура организованог криминала¹⁴⁾ (исто тако и тероризма) сасвим се оправдано може поставити питање да ли су и колико су поједине терористичке организације аутохтоне, а колико су „фабриковане“ од стране појединих политичких центара моћи. Ми данас наравно имамо у виду савремена догађања у вези са Исламском државом (ИСИС-ом) Наиме, премаирачким обавештајним подацима ИСИС је 2014. располагао имовином од 2 милијарде долараа према налазима радне групе за спречавање прања новца (ФАТФ) неке групе које контролише ИСИС одржавају везе са међународним банкарским системом и постоје јурисдикције са

12) Понекад се догађа и нешто сасвим супротно, па се тако на пример Срби проглашавају за терористе и главне кривце за изазивање Првог светског рата.

13) Видети чланак William-a Norman-a Grig-a, "Making the World Safe for Narco-Terrorism" у листу "The new American" – 8. may 2000. Доступно на интернет адреси www.stopthefaa.org/artman/publish/article_83.shtml. У истом чланку се такође наводи и то да је републикански сенатор Charles Grassley (R-IA), одмах након почетка бомбардовања Југославије послао писмо Клинтону у којем га пита како је могуће да америчка администрација пактира са ОВК, чија је улога у трговини дрогом опште позната. Клинтон му је одговорио, тврдећи да ни ЦИА, ни ДЕА не располажу било каквим обавештајним сазнањима која би упућивала на то да је ОВК икада била уплетена у директну криминалну активност, или неку другу директну везу са било којом организованом криминалном групом. Клинтон је у свом писму дотичном сенатору такође обећао да ће и он лично, као и сви његови сарадници у будућности помно надгледати ОВК и сваки знак евентуалне уплетености у трговину дрогом.

14) Јован Ћирић, „Држава и организовани криминал“, *Социолошки преглед*, бр. 3/2005 стр. 265-290.

којима банке са територије ИСИС-а могу да одржавају везу.¹⁵⁾ С тим у вези понекад се заиста чини да све оно што је речено и написано, као и све што је преточено у законе, а у вези са спречавањем прања новца и финансирањем тероризма на тај начин,¹⁶⁾ у ствари није ништа друго до једна празна флоскула и мртво слово на папиру.

Такође овом приликом треба рећи још и то да ИСИС добија средства и од неких приватних донатора из држава залива, а да је амерички сенатор Џон Меккејн, бивши председнички кандидат, у своје време дао изјаву, којом је подстакао сумње да ИСИС може бити чак део неке тајне игре стратегије у Сирији.¹⁷⁾

У том смислу, оно што је у наслову овог рада наглашено, а то је „МИ и ОНИ“, има задатак да покаже да њихове жртве нису исто што и наше, односно све то садржи значајан политички набој, набој политичке манипулације када уопште говоримо о феномену тероризма. Заправо, кроз стереотипну дихотомију МИ-ОНИ, може се сагледати не само виктимолошки аспект тероризма, већ и однос према ЊИМА терористима, као и читав систем казних мера, који *де факто* зависи од тренутне ситуације, односно од тога шта се непосредно пре тога догодило и какав и колики медијски одјек у јавности је све то имало. Можда најбољи пример за све то јесу САД и њихово анти-терористичко законодавство, које је у највећој могућој мери зависило од појединачних терористичких аката, конкретно од онога што се догодило 11. септембра.¹⁸⁾ У том смислу се мора рећи и то да тероризам и страх од тероризма могу бити изванредно добар аргумент и алиби за доношење неких врло проблематичних закона, правних решења, проблематичних са становишта људских права осумњичених и оптужених за терористичка дела. У том смислу треба напоменути да су указом Председника Буша

15) Мирослав Стевановић, „Међународни правни проблеми оружаног супротстављања терористичкој групацији ‘Исламска држава’ у Сирији“, *Правни записи*, 2/2015, стр. 287-288.

16) Саша Мијалковић, Горан Бошковић, Жељко Никач, „Међународно-правни напори у спречавању финансирања тероризма ‘прљавим новцем’“, *Страни правни живот*, 1/2011, стр.109-128.

17) Мирослав Стевановић, оп.цит., стр. 288.

18) Јелена Лопичић – Јанчић, „Законодавство САД у вези терористичких дела“, *Страни правни живот*, 1/2010, стр.183-200.

из новембра 2001. године, формиране војне комисије, које су у читавом низу случајева преузимале ингеренције редовних судова.¹⁹⁾ То је наравно крајње проблематично са становишта људских права, али, кога је у америчкој јавности било бригаа за све те формалне “зачкољице”? Јер, подршка грађана тзв. Патриот Акт-у у тим тренуцима је била безрезервна, па је и легитимитет тог акта био сасвим неупитан.²⁰⁾ То нам наравно говори да је питање легитимитета увек врло проблематично и у основи крајње исполитизирано, а исполитизирано је управо захваљујући медијским спиновањима и манипулацијама.

Брига за безбедност и страх од угрожавања безбедности су данас постале централне теме интересовања најшире јавности, па с тим у вези ми овде можемо говорити о различитим медијско-маркетиншким манипулацијама.²¹⁾ У ствари ми данас присуствујемо развијању једне посебне, сасвим нове научне дисциплине, дефендологије,²²⁾ а све је више и факултета који у свом наслову садрже реч „безбедност“. Чак се и читави ратови данас воде са циљем успостављања веће безбедности, но упркос томе, или можда баш због тога, безбедности је некако све мање и мање. Може се у том смислу говорити о тероризму који се налази у служби глобалистичких циљева,²³⁾ а глобалистички циљеви могу бити све само не поштовање људских права и неких демократских принципа. Треба ипак рећи да су глобалистички циљеви превасходно економски циљеви. У том смислу глобалистички циљеви на пример могу бити продаја на нивоу светског тржишта одговарајућих уређаја за безбедносне провере на аеродромима и не само аеродромима. Можемо само да замишљамо какви и колики се профити остварују у тзв. безбедносној индустрији, па је наравно ту врло значајно, као да је реч о некаквом маркетингу, потенцирати страх и опасност од тероризма.

19) О томе више Весна Ђорић, „Нове методе у сузбијању тероризмау САД након 11. септембра“, *Страни правни живот*, 1-3/2006.

20) Кам С.Вонг, „USA Patriot Act: A Preliminary Study“, *Страни правни живот*, 1-2/2007, стр. 130-173.

21) Данијела Пантић, „Психологија рекламе: Како да ти кажем да ме купиш?“ доступно на www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornik.fdu/13-14/28/download_ser_lat, приступљено 20. 04. 2016.

22) О дефендологији на сајту: <http://www.defendologija.com/page?id=209>, приступљено 20. 04. 2016.

23) Горан Петронијевић, „Тероризам – глобална опасност или глобалистичка превара?“, у зборнику: *Тероризам и људске слободе – IX међународни научни скуп*, Тара, мај2010, стр.183-184.

Шта би се дакле догодило када тероризам више не би представљао тако велику опасност? Ако не би било тероризма и претње и страха од тероризма, онда би, као што малопре рекосмо, читава безбедносна индустрија, која данас убира не мале профите, била озбиљно уздрмана, јер не би било више такве и толике потребе за претресањем, надгледањем, проверавањем, обезбеђивањем.²⁴⁾

Осим тога, поставља се и питање да ли би у суштини читава идеја постојања НАТО пакта и читава ратна интервенција САД у Авганистану, или било где другде, била доведена у питање и да ли би све пало у воду, укључујући ту и несумњиве економске ефекте којистоје иза сваке војне интервенције. Мислимо овде преваходно на тзв. ратну економичку (привреду) САД. Тај термин сковао је економиста Чарлс Е.Вилсон, а под тим је он подразумевао неку врсту полу-уговорне економије, где се држава јавља као главни финансијер и менаџер војне индустрије. Вилсон је, иначе, био извршни директор филијале компаније «Ценерал Моторс», а приликом истраживања тржишта био је изузетно импресиониран степеном продуктивности војне индустрије САД за време Другог светског рата, што је помогло да дође до опоравка и раста америчке привреде.²⁵⁾

Све у свему, тероризам и опасност од тероризма је изузетно добро оправдање за анти-терористичке делатности, за рат против тероризма, за ратну економичку која је врло важна за читав западни свет, а за Америку посебно. Рат против тероризма, такође је врло значајан за легитимисање, тј оправдавање читавог даљег постојања НАТО пакта. Сматра се да је међународни тероризам комплексна и стална претња за евроатлантску

24) Помислимо само колико аеродрома има на свету, сваки од тих аеродрома мора имати сценере за преглед личности и пртљага. Но ствар се не завршава са аеродромима, у питању су и друге јавне институције у којима се окупља значајан број људи. Позоришта, биоскопи, галерије, итд. Колико све то кошта, питање је, односно, исто то питање постављено на други начин: колико то све некоме доноси профита. У лежерној, опуштеној атмосфери, у којој нема таквог и толиког страха од тероризма, не би било ни толиких профита, пре свега произвођача, испоручилаца те опреме. Посебна прича су такође и они који монтирају ту опрему, као и они који је иновирају и који спроводе едукацију за њену примену. Свима њима зараде би биле смањене, те једноставно речено свима њима не иде у прилог лежерна, опуштена атмосфера у којој нема страха од тероризма.

25) Јован Ђирић, „Тероризам, реална опасност данашњице, или...“ у зборнику: *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму*, ур. С. Миљалковић, КПА, Београд, 2011, стр 207-218.

заједницу и да захтева свеобухватан мултилатералан стратешки одговор у који би био укључен управо Атлантски пакт.²⁶⁾

У том смислу поједностављивање на нивоу МИ и ОНИ се наравно намеће као нешто сасвим нужно. Због тога не да није неопходно терористе сагледавати као (обичне) људе, већ је у ствари неопходно нешто сасвим супротно, ЊИХ, тј. терористе, у медијском смислу приказивати као нељуде, као звери, које предузимају најстрашније злочине, злочине који су потпуно немотивисани, већ су израз својеврсног лудила или макар верског фанатизма. Треба рећи и то да у најширој популацији постоји својеврстан страх од лудила. Лаичка јавност наиме обично мисли да су учиниоци најстрачнијих злочина у највећем броју случајева душевни болесници. Ствар је међутим најчешће сасвим обрнута, односно у највећем броју случајева учиниоци свих, па и најтежих кривичних дела јесу сасвим нормалне личности.²⁷⁾ Није дакле оправдано било ког злочинитеља третирати као неког ненормалног, па ни када је реч о терористима. Међутим, треба у ствари рећи да је лаичкој јавности углавном лакше да прихвати то да су учинуоци кривичних дела, поготову тешких кривичних дела, ненормални људи. Јер није нормално да МИ који смо нормални чинимо ненормалне ствари, нормално је у ствари да то чине ОНИ који су ненормални. Тако се догађа да се ствари сасвим поједностављују и да МИ заправо не знамо и не видимо ко су то учиниоци кривичних дела и конкретно ко су терористи.

У једном одређеном смислу, у смислу одговарајуће медијско-политичке манипулације, пожељно је да о терористима, учиниоцима најтежих кривичних дела МИ не знамо ништа, или скоро ништа. Јер ако знамо нешто, или нешто мало више, онда постоји опасност да ћемо их можда другачије сагледавати, не као лудаке, или као психопате, или као звери, већ можда као особе које су и саме у једном тренутку биле жртве, жртве неке претходне трауме, жртве неког претходног зла које им је некада било нането. Имајући то у виду, ми овде морамо да се присетимо једне књиге врло индикативног, и

26) Ричард Нелсон, „Јачање улоге у борби против тероризма“, доступно на интернет адреси www.eai.org.rs/sr/evroatlantska_revija/euroAtlanticSecurity/story/41/Ja%c4%8Danje+uloge+u+borbi+protiv+terorizma.html

27) Милан Костић, „Кривични закон и душевна болест - од заблуда до решења“, Саветовање Института за криминолошка и социолошка истраживања: *Теоријски и практични проблеми југословенског казненог законодавства*, Београд, 1996.

илустративног наслова „Од жртве до затворенице“.²⁸⁾ Тај и такав наслов још некако и може бити прихваћен када говоримо о женама, међутим, тешко да би могао бити прихваћен уколико би било речи о мушкарцима, на пример „Од жртве до затвореника“. Ово би било потпуно неприхватљиво када би евентуално стајао наслов: „Од жртве до терористе“. Јер, то би значило да су и терористи (некада били) жртве, те да смо и МИ (бар мало) криви зато што су ОНИ такви. То међутим, не долази у обзир, то је нешто што се у старту одбацује, некада уз констатацију да са терористима нема никаквих преговора, некада без било каквих констатација. Но, наравно, не ради се о преговорима, ради се само о томе да ни ђаво није увек само црн, ради се о томе да и учиниоце најтежух кривичних дела, па и терористе, треба сагледавати као људе, не толико због тога да би се био благонаклон према њима, већ зато да би се разоткрио психолошки механизам који их нагони на такво понашање, на таква дела.

Политичари оних земаља које су честа мета терористичких напада,²⁹⁾ понављају како са терористима не може бити преговора и како одговор на тероризам увек мора бити крајње одлучан и бескомпромисан. Но, човек се може запитати шта то значи, односно да ли то значи нову серију бомбардовања градова и држава одакле долазе терористи? Да ли те бомбе, патње, разарања, смрт, па и драстично повећање канцера и генетских деформација код новорођене деце, представљају у ствари ново изазивање новог круга мржње и одговора који затим следи у виду новог тероризма.? Где је томе крај? “Примена екстремне репресије, војних акција, доводи до виктимизације цивилног становништва, а то додатно оснажује мотивациону структуру која је заснована на спремности прихватања улоге жртве и на оправдању тероризма”.³⁰⁾ Због тога се данас све више говори о студијама меке безбедности, а што првенствено треба да обухвата студије мотивација за терористичку делатност.³¹⁾

28) Весна Николић – Ристановић, *Од жртве до затворенице – насиље у породици и криминалитет жена*, Земун, 2000, стр. 201.

29) А честа су мета јер предводе империјалну-неоколонијалистичку политику, која се понекад заодева у рухо принципијелног анти-тероризма.

30) Александра Булатовић, „Тероризам као политичко-безбедносни проблем“, *Зборник Института за криминологику и социолошку истраживања*, бр. 2/2015, стр. 157.

31) А.Булатовић. оп.цит., стр. 158.

Односно, то значи да је боље и ефикасније предузимати неке друге социо-економско-политичке мере, него (само) голу репресију. Ово је уосталом нешто што је карактеристично и за “обичан” криминал, а поготову је карактеристично за тероризам. Јер, као што је опште познато, незапосленост, као и беда су врло велики и важни фактори сваке врсте криминалитета.³²⁾

Узмимо у том смислу за пример навијачки хулиганизам, феномен који је по много чему сличан тероризму. У питању су острашчени млади људи, а ради се и о томе да за све бивају криви навијачи – хулигани, млади, а никако не старији, поготову не представници политичке елите, те се тако поистовећују млади, спорт и насиље,³³⁾ што у једном одређеном смислу чак понекад можда и може бити донекле тачно, али никако не као оправдање за репресивни, ретрибутивистички приступ решавању проблема насиља у спорту и насиља уопште. А врло често управо јесте реч о томе.

С друге стране није довољно само прописати одређене законске мере, које иначе јесу врло развијене и када је реч о борби против навијачког насиља,³⁴⁾ исто као и када је реч о борби против тероризма.³⁵⁾ Важан је начин на који се те законске мере у пракси примењују, важна је практична делатност појединих органа, а за то су понекад важнија питања из области психологије, него чисто правна питања. Овде се ради се на пример и о прекомерној употреби силе од стране полиције, што нарочито може бити проблематично код навијача хулигана, где у неким ситуацијама које су и овако и онако наелектрисане и набијене страстима, може бити посебно проблематично.

Треба такође рећи да екстремизам, било да се ради о навијачком, ии политичком екстремизму, често јесте својсврсно бекство од безличности и угрожености нашег вредносног система, наше индивидуалности, а што често инволвира насиље.³⁶⁾

32) Јован Ђирић, „Криминалитет и економија“, у зборнику: *Тешки облици криминалитета и државна реакција*, Требиње 2013, стр. 309-323.

33) Златко Николић, „Спорт, млади и насиље“, *Теме*, 3/2009, стр. 856.

34) Дејан Шупут, „Правни оквир који уређује борбу против насиља на спортским приредбама у европским државама“, *Страни правни живот*, 1/2010, стр. 233-263.

35) Радослав Гађиновић, „Правно-организациони аспекти анти-терористичког деловања“, *Страни правни живот*, 3/2008, стр. 27-52.

36) Марија Ђорић, *Екстремна десница – међународни аспекти десничарског екстремизма*, Београд, 2014, стр. 27.

Другим речима у потрази са сопственим идентитетом, млади људи често могу (помодно) предузимати акте насиља, а онда, када државни органи одговоре још жешћим насиљем, ствари се додатно компликују. На пример група младих навијача почне да “дивља” на некој утакмици и онда полиција, примени силу против неких од навијача. На кратке стазе то може дати одговарајуће резултате, али је јасно да на дуге стазе то неће имати позитивне резултате. Још је уочљивије са тероризмом – терористи подметну бомбу негде у неком западно-европском граду од које страдају невини људи, па онда анти-терористичка коалиција у ваздушном удару, бомбардује логоре за регрутовање терориста. Уз пут, као колатерална штета у неком оближњем селу, настрадају и деца и то наравно изазове огорчење највећег дела становништва, које хтело-не хтело тада даје моралну и не само моралну подршку онима који позивају на освету, а то су наравно терористи.

Наравно, увек се може рећи да евентуална синтагма и начин размишљања по систему “од жртве до терористе”, представља својеврсну аболицију и релативизацију тероризма као таквог, тј. проналажење непримереног оправдања за најтежа кривична дела. Чини се ипак да није проблем у томе, у проналажењу изговора и оправдања, већ у проналажењу одговора на питање како долази до тога да се неко одлучи да предузме терористичке акте. Ако и када одговоримо на питање како и зашто ОНИ чине то што чине, тада ћемо и МИ сами себе моћи заштити на прави начин, тада нећемо правити и потхрањивати дихотомију ОНИ – МИ, где ћемо уствари и узрочно-последичне односе сагледавати само у том смислу да су они фанатици и лудаци, док на НАШОЈ страни не постоји апсолутно никаква кривица.

У односу, дихотомији, ОНИ и МИ,увек постоји извесно неразумевање, неразумевање које је последица другачије цивилизације и културе. Типичан пример је оно што се догађало у вези са француским сатиричним листом „Шарли Ебдо“. У исламу праштање као такво, није уздигнуто на посебан пиједестал, а исламски терористи изиритирани вређањем пророка Мухамнеда као да су хтели да поруче: „од сада ко год буде желео да вређа наша исламска религиозна осећања, мора рачунати са извесном дозом ризика од освете.“ И заиста, порука која се може извући из свега јесте да се не смемо играти са

осећањима, идејама, веровањима других људи, поготову ако они припадају неком другом културном кругу, који не познајемо, или не познајемо довољно добро.³⁷⁾

Можда је врхунац цинизма француских сатиричара била карикатура са мртвим дечаком избеглицом на морској обали. То је чини се чак и за европско поимање шале и сатире, било премного, но, оно што је сасвим јасно, то је да се са осећањима других људи није играти, те да увреда као таква уопште није безазлена ствар, већ да мора бити третирана на најозбиљнији могући начин. Уосталом и на индивидуалном плану, када је реч на пример о убиству на мах, увреда може бити врло озбиљан узрок и повод за многа дела са тешким последицама, као што је на пример убиство на мах, или нешто слично.³⁸⁾

Није дакле довољно изградити одговарајући правни систем и правне механизме, потребно је упознати ЊИХ, тј. ОНЕ који предузимају насилне акте тероризма. Потребно је упознати шта је то што их вређа, шта је то што их иритира, шта је то што их подстиче на освету. Само тако анти-терористички одговор може бити ефективан и ефикасан.

Све у свему, као што питање криминала није само питање прописаних кривичних дела, већ је и питање ко су и какви су, односно какав је ментални склоп оних који врше кривична дела, тако се у још већој мери то исто може казати и за тероризам и терористе. Чак можда за терористе у још већиј мери, јер се ради о лицима која су у још већој мери опхрвана страстима, пре свега мржњом.

ЛИТЕРАТУРА

Басара Светислав, "Теорија тероризма", *Данас*, доступно на: www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/teorija_terorizma.881.html?news_id=317602

Булатовић Александра, „Тероризам као политичко-безбедносни проблем“, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 2/2015.

Гађиновић Радослав, „Правно-организациони аспекти анти-терористичког деловања“, *Страни правни живот*, 3/2008.

37) Јован Ђирић, „Увреда“, у зборнику: *Суђење у разумном року и други кривичноправни инструменти адекватности државне реакције на криминалитет*, Златибор, 2015, стр.103-115.

38) Ибидем.

- Grig William Norman, "Making the World Safe for Narco-Terrorism", *The new American*, доступно на: www.stopthefaa.org/artman/publish/article_83.shtml
- Ђорић Марија, *Екстремна десница – међународни аспекти десничарског екстремизма*, Београд, 2014.
- Звонаревић Младен, „Форензично - психологијски аспект упознавања личности учиниоца кривичног дела“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 4/64.
- Костић Милан, „Кривични закон и душевна болест - од заблуда до решења“, Саветовање Института за криминолошка и социолошка истраживања: *Теоријски и практични проблеми југословенског казненог законодавства*, Београд, 1996.
- Лопичић – Јанчић Јелена, „Законодавство САД у вези терористичких дела“, *Страни правни живот*, 1/2010.
- Мијалковић Саша, Бошковић Горан, Никач Жељко, „Међународно-правни напори у спречавању финансирања тероризма прљавим новцем“, *Страни правни живот*, 1/2011.
- Милошевић Ђорђе, „Жртве тероризма у свету – политика двоструких стандарда“, доступно на: www.nspm.rs/savremeni-svet/zrtve-terorizma-u-svetu-politika-dvostrukih-standarda.html
- Нелсон Ричард, „Јачање улоге у борби против тероризма“, доступно на: www.eai.org.rs/sr/evroatlantska_revija/euroAtlanticSecurity/story/41/Ja%с4%Dan je+uloge+u+borbi+protiv+terorizma.html
- Николић Златко, „Спорт, млади и насиље“, *Теме*, 3/2009.
- Николић – Ристановић Весна, *Од жртве до затворенице – насиље у породици и криминалитет жена*, Земун, 2000.
- Пантић Данијела, „Психологија рекламе: Како да ти кажем да ме купиш?“, доступно на: www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornik.fdu/13-14/28/download_ser_lat
- Петронијевић Горан, „Тероризам – глобална опасност или глобалистичка превара?“, у зборнику: *Тероризам и људске слободе – IX међународни научни скуп*, Тара, мај 2010.
- Петровић Драгана, „Самоубилачки тероризам“, *Страни правни живот*, 3/2009.
- Рот Никола, *Основи социјалне психологије*, Београд, 2009.
- Стевановић Мирослав, „Међународни правни проблеми оружаног супротстављања терористичкој групацији ‘Исламска држава’ у Сирији“, *Правни записи*, 2/2015.
- Танасковић Дарко, „Дихад и анти-дихад“, поговор за књигу Срђе Трифковића, *Сенка дихада*, Београд, 2007.
- Ђирић Јован, „Виктимолошке злоупотребе“, *Правни живот*, 9/2010.
- Ђирић Јован, „Држава и организовани криминал“, *Социолошки преглед*, бр. 3/2005.
- Ђирић Јован, „Криминалитет и економија“, у зборнику: *Тешки облици криминалитета и државна реакција*, Требиње 2013.
- Ђирић Јован, „Тероризам, реална опасност данашњице, или...“ у зборнику:

- Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму*, ур. С. Мијалковић, КПА, Београд, 2011.
- Ђирић Јован, „Увреда“, у зборнику: *Суђење у разумном року и други кривичноправни инструменти адекватности државне реакције на криминалитет*, Златибор, 2015.
- Ђирић Весна, „Нове методе у сузбијању тероризма у САД након 11. септембра“, *Страни правни живот*, 1-3/2006.
- Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- Шупут Дејан, „Правни оквир који уређује борбу против насиља на спортским приредбама у европским државама“, *Страни правни живот*, 1/2010.
- Wong Kam C., „USA Patriot Act: A Preliminary Study“, *Страни правни живот*, 1-2/2007.

Jovan Ciric

THE TERRORISTS – THEY AND US

Resume

Terrorism is a social phenomenon that is in the focus of interests of many scientists. However, we could say that yet we do not know very much about it. Especially we do not know about people, about terrorists: who they are and why they make terrorist acts. So, we could say that there is a big misunderstanding between US and THEM. We are experiencing terrorists as fanatics and crazy men who belong to the other world, to other civilization. In that sense we could speak about the clash of civilization and we must have in mind that theory of clash of civilization, that was made by Samuel Huntington. It does mean that we must try to understand people from other religions, from other civilizations. But, there are plenty of prejudices among Europeans and Americans when they speak about others, especially Arabs and Muslims. In that sense, Western mass media who make reports and analyzes about terrorism, usually produce new misunderstandings and prejudices about other civilizations and religions. It is very important to get some knowledge about others, about perpetrators of criminal offences. It is important to build the legal system that could be the response to criminality and terrorism, but it is not enough. If we want to make effective response to the criminality and terrorism, we must get information about the mentality, culture and personalities of perpetrators, to know how to react. Many experts now speak that

repressive answer to terrorism is not the right way in the fight against terrorism. Bombs and air-strikes, produce more hate and more terrorist reaction. Bombs on Syria, Iraq, Lybia and Afganistan, can only contribute to some new terrorist attacks in Western world. In that sense many experts speak about the soft measures in the fight against terrorism. But first of all, we must exceed the simplification in the relation THEY and WE. We must look on them like they are really people and not animals and lunatics. Someone could say that it is some kind of justification for terrorist attacks, but the author of this article thinks that it is important to get more knowledge about terrorists, and the way of their thinking. Cirić thinks that terrorists very often perceive themselves as victims of Western imperialism and colonialism. On the other hand in this article, the author speaks about many political and media manipulations concerning terrorism. If victims of one terrorist attack are from Western-European countries it is one story, but it is completelly different story if they come from some other country. Sometimes some terrorists could be used by Europeans and Americans to destabilize some other contries. The author here presents the situation with Kosovo and KLA. The members of KLA first were perceived as drug dealers and terrorists, but, later they became allies of the USA and NATO. The similar situation is with Russia and Chechnya, so, there are plenty of political manipulation when we are speaking about terrorism, terrorists, THEM and US. The author of this text also speaks about the the use of the fear from terrorism to restrict human rights of suspected offenders, but also to restrict human rights of ordinary people. If you say that something is necessary because of the danger of terrorism, then everything is allowed. It does mean that terrorism is the justification of many measures that are not democratic. Anyway, the main conclusion of the author of this article is that we must get knowledge about terrorists – who they are and what is the way of their thinking. It is important to know who THEY are, if WE want to make good, right answer on terrorism.

Keywords: *terrorists, clash of civilizations, prejudices, repressive and soft measures in fight against terrorism, restriction of human rights, political and media manipulations*

* Овај рад је примљен 14. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

УДК:
323.28(=18)
(497.115):343(497.11)+341.4

Политика националне безбедности
година VII
број 1/2016.
стр. 31-46.

Оригинални
научни рад

Обрад М. Стевановић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ПРОТИВПРАВНОСТ КАО ТЕРОРИСТИЧКО ОБЕЛЕЖЈЕ НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕ- МИСТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ*

Сажетак

У раду су презентовани резултати истраживања спроведеног са циљем да се, анализом расположивих садржаја, утврди да ли насиље албанских екстремиста на Косову и Метохији, с краја прошлог и почетка овог века, карактерише противправност, као једно од више конститутивних (неопходних и довољних) обележја тероризма. Сагласно томе, у реду су, најпре, анализирана основна теоријски утврђена обележја насиља, према којима се тероризам разликује од осталих облика насиља. Затим су, тежишино и детаљније, упоредно анализирани теоријске основе противправности, као једног од тих обележја насиља – с једне стране и емпиријски утврђени елементи тог обележја у насиљу албанских екстремиста – с друге стране. Синтезом резултата такве анализе, потврђено је присуство противправности у насиљу албанских екстремиста.

* Рад је резултат истраживања на научноистраживачком пројекту, под називом *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (број пројекта: ИИИ 47023, циклус истраживања: 2011-2016 година); Рад је резултат истраживања и у оквиру научноистраживачког пројекта под називом *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, (циклус истраживања: 2015-2019 година).

ста на Косову и Метохији, с краја прошлог и почетка овог века. Његова противправност према националном праву, потврђена је, пре свега, прописаношћу кривичног дела тероризма у кривичноправном законодавству Републике Србије и чињеницом да су у великом броју њихових насилних аката садржани сви кривично – правни елементи тог кривичног дела. С друге стране, противправност тог насиља према међународном праву потврђена је неспорним индиковањем изостанка праведности (легитимности), како његовог циља тако и средства за остварење тог циља.

Кључне речи: *насиље, албански екстремизам, тероризам, Косово и Метохија, противправност, циљ, средство*

КОНСТИТУТИВНА ОБЕЛЕЖЈА ЕРОРИСТИЧКОГ НАСИЉА

Према једном од основних начина појмовног одређивања тероризма, полази се од општих конститутивних обележја тог феномена. Истражујући тај начин, Шмид и Јунгман су анализирали 109 различитих дефиниција тероризма, при чему су утврдили, да се појмови насиље или сила појављују у 83,5% дефиниција; политичко насиље у 65%; страх у 51%; претње у 47%; психолошки ефекти и очекиване реакције у 41,5%; разлике између мета и жртава у 37,5%; смишљена, планирана, систематична и организована акција у 32%; начини борбе, стратегија, тактика у 30,5%, жеља за публицитетом у 21,5% и симболична природа акција у 13% дефиниција.¹⁾ На сличан начин, и бројни други аутори покушавали су да идентификују обележја према којима се тероризам разликује од осталих облика насиља.²⁾

Уопштавањем резултата тих истраживања, сва наведена обележја могуће је сврстати у осам основних (неопходних и довољених) конститутивних обележја, која конкретно насиље

1) Alex Schmidt и др, *Political terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*, Norton Holland Publishing Co, Amsterdam, 1988, стр. 5-6.

2) Војин Димитријевић, *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982, стр. 122 – 149; Brajan Jenkins, *High Technology Terrorism and Surrogate War*, Santa Monica, 1975, стр. 16; Катарина Томашевски, *Иззов тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 127-128; Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Сл. лист СРЈ, Београд, 1997, стр. 46-50.

чине тероризмом. У та обележја најчешће се убрајају: 1) насиље, 2) неморалност, 3) противправност, 4) политички циљ, 5) усмереност против државе, 6) застрашивање и страх, 7) пропаганда делом, и 8) систематичност, сложеност и организованост насиља.³⁾ Остала у теорији истицана обележја тероризма, (симболичност, провокативност, арбитарност, безобзирност, суровост, комуникативност, асиметричност), или се поступком генерализације могу укључити у наведених 8 обележја или се могу апстраховати, због оцене да у конкретном случају не морају бити релевантна за терористичку квалификацију конкретног насиља.

Егзистирање политички и етно-сепаратистички мотивисаног насиље албанских екстремиста на Косову и Метохији у дугом историјском периоду, неспорна је, научно верификована и општепозната чињеница. Упркос томе, ставови савремених истраживача политичког насиља и појединих чинилаца међународне заједнице о његовом терористичком карактеру, често су противречни. Због тога се квалификације тог насиља крећу од „етнички мотивисаног насиља,“ преко „леgitимне борбе косметских Албанаца за самоопредељење“ до тероризма, па и до подршке агресији на Републику Србију.⁴⁾

Одговор на питање, да ли се деловање албанских екстремиста на Косову и Метохији у последњој деценији прошлог и у првим деценијама овог века, заиста може квалификовати тероризмом, могуће је добити упоредном анализом претходно одређених обележја тероризма – са једне стране и конкретних обележја деловања албанских екстремиста на Косову и Метохији – са друге стране. Потврђивање или оспоравање присуства тих обележја у насиљу албанских екстремиста може бити од користи за суштинско разумевање тог насиља и његових, још увек несагледиво тешких последица у људским животима и правима, у разарању имовине и деградацији животне средине и у угрожавању територијалног интегритета Републике Србије и мира

3) Упореди са: Обрад Стевановић, „Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, том 1 (ур: Драгана Коларић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014, стр. 213-214.

4) Обрад Стевановић, „Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, том 1 (ур: Драгана Коларић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014, стр. 210.

у региону. Конкретније, потврђивањем присуства тих обележја у насиљу албанских екстремиста могуће је потврдити и његов терористички карактер, а тиме и терористички профил „Ослободилачке војске Косова“ (ОВК), као његовог кључног носиоца.

У том контексту, противправност насилних аката према националном и према међународном праву, може се одредити као једно од више основних конститутивних обележја насиља, без којег се конкретно насиље не може квалификовати као тероризам и по којем се тероризам битно разликује од других облика насиља.⁵⁾ Упркос чињеници што је питање подобности права као методе за дефинисање политичког насиља још увек спорно, у више дефиниција, односно схватања тероризма, противправност се подразумева или се претпоставља као његово нормативно - конститутивно обележје. На тај начин се тероризам означава као кривичноправна категорија, односно као правом забрањени акт, којим се повређују или крше норме, како унутрашњег националног кривичног права тако и норме међународног права. Због тога се, често у пракси, научни појам кривичног дела тероризма своди на његово позитивно-правно значење,⁶⁾ чиме се тероризам одређује као оно што је тако дефинисано у националним и међународним кривичним кодексима, односно као правом забрањено дело чија су обележја наведена у његовом кривично правном опису.⁷⁾

ПРОТИВПРАВНОСТ НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА ПРЕМА НАЦИОНАЛНОМ ПРАВУ

Прописаност кривичног дела тероризма у кривичном праву држава, а тиме и његова противправност са аспекта унутрашњег права најнеспорније је обележје тероризма. Упркос различитим кривично правним дефиницијама тог појма, скоро

- 5) Обрад Стевановић, „Застрашивање и страх као терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику: *Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере унапређења*, том 1 (ур: Драгана Коларић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015, стр. 330.
- 6) Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Сл. лист, Београд, 1997, стр. 16, 43, 49, 185.
- 7) А. Sottile, *Le terrorisme international*, Recueil des Cours, Academie de Droit International de la Haye, 1938, vol. III, str. 95, према: Катарина Томашевски, *Изазов тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 29-30.

да не постоји држава која у свом националном законодавству није утврдила бар једно кривично дело под називом тероризам. У већини држава тероризам представља тешко кривично дело за које је запрећена строга па и најстрожија казна, посебно у случајевима насилних аката са смртном последицом, праћеним тешким насиљем, великим разарањем, угрожавањем безбедности, економске и војне снаге земље и извршеним за време ратног стања, стања непосредне ратне опасности или ванредног стања.

Међутим, дефиниције у којима се тероризам одређује само као правом забрањени акт биле су изложене критици, јер често нису биле адекватне за веома разнородне и променљиве активности које се могу назвати терористичким. Конституисање посебног кривичног дела које би обухватало све многоструко различите форме испољавања и одредило општи појам тероризма у кривичноправном смислу, било је отежано управо чињеницом да се скоро свака од тих форми појединачно може квалификовати и као кривично дело општег криминалитета (убиство, телесна повреда, угрожавање здравља људи, изазивање опште сигурности). Поред тога, политичке побуде тероризма, међусобно супротстављени ставови, двоструки стандарди држава и крупне разлике у унутрашњем кривичноправном дефинисању тероризма, још увек условљавају различите приступе на путу стварања јединственог појма кривичног дела тероризма.

Са друге стране, одредбе кривичних закона, ма колико биле делотворне у сузбијању тероризма, нису намењене његовом разумевању, нити истраживању његових узрока. Поред тога, чињеница је да се кривичним правом, ма како савршено било, тешко може мењати стварност. Упркос томе, чињени су напори да се кривично дело тероризма дефинише у општем смислу „установљавањем општих елемената које свака појединачна врста тероризма треба да поседује.“⁸⁾ У том смислу, у првим правним дефиницијама кривичног дела тероризма коришћен је термин „криминални акти“ (*l'acte criminel*) или „криминално дело“ (*le fait criminel*), што је значило да се тероризма према том схватању сводио на ниво кривичних дела, односно деликата општег права.

8) Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Сл. лист СРЈ, Београд, 1997, стр. 220.

У атмосфери критике термина „криминални акти“,⁹⁾ појавио се термин „акти насиља“, који је представљао садржајно одређенију квалификацију понашања терориста, али таквом заменом термина, делимично је замагљена противправност као конститутивно обележје тероризма, због чињенице да се насиље некада може сматрати и законитим. Упркос томе, противправност се и данас сматра једним од значајних конститутивних обележје терористичког насиља, које се доказује прописаношћу кривичног дела тероризма у националном кривичном законодавству и у кривичноправним поступцима у којима се конкретно насиље, квалификује као тероризам.

Основним кривичним законом Југославије – касније Србије (ОКЗ) који је био на снази до 2005 године¹⁰⁾ било је прописано више кривичних дела, која представљају хетерогене облике тероризма. Чланом 125 тог Закона, прописан је основни облик кривичног дела тероризма, чија се радња извршења састоји у изазивању експлозије, пожара или предузимању друге општеопасне радње или акта насиља којим се створа осећање несигурности код грађана у намери угрожавања уставног уређења или безбедности Србије. Чланом 155а истог Закона, прописано је и кривичо дело међународног тероризма, које се извршава изазивањем опасности за живот људи и имовину велике вредности, отмицом, експлозијом, пожаром, општеопасном радњом, општеопасним средством или другим насиљем, у намери да се нашкоди страниј држави, ослободилачком покарету или међународној организацији.

Према модалитетима радње извршења, основни облици кривичног дела тероризма су хетерогени и обухватају различите насилне акате, као што су изазивања експлозије и пожара или предузимање друге општеопасне радње или акта насиља, који посебно укључују: бомбашке нападе, подметање експлозивних, хемијских, радиоактивних и сличних направа на јавне објекте и јавна места; затим тровање воде и прехрамбених производа; отмице и узимање талаца; или отмице ваздухоплова и

9) E. David, *Le Terrorisme en Droit international*, p. 110, према: Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Сл. лист СРЈ, Београд, 1997, стр. 185.

10) „Сл. лист СФРЈ“, број: 44/76,36/77,34/84,37/84,74/87,57/89,3/90,38/90,45/90,54/90; „Сл. лист СРЈ“, број: 35/92,16/93,31/93,37/93,24/94,61/01 и „Сл. гласник РС“, бр. 39/03. Тај Закон престао је да важи доношењем новог Кривичног законика („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.), којим је кривично дело тероризма дефинисано на значајно другачији начин.

других средстава јавног саобраћаја. Поред тих радњи кажњивих по члану 125 и 155а ОКЗ, као терористички акти прописани су и: покушај извршења тароризма (члан 19); упућивање или пребацивање на територију земље терориста и опреме (члан 131), удруживање лица за вршење тероризма (члан 136), помагање (члан 137) и припремање дела тероризма (члан 138 ОКЗ).

Противправност насиља албанских екстремиста и етно-сепаратист, са аспекта националног кривичног права, поред противправности њиховог циља који је супротан одредбама тадашњих Устава СРЈ и Републике Србије и актуелног Устава Републике Србије из 2006. године, доказива је прописаношћу кривичног дела тероризма у кривичноправном законодавству Републике Србије и чињеницом да су у великом броју њихових насилних аката садржани сви кривично – правни елементи тог кривичног дела. О томе довољно јасно говоре подаци Министарства унутрашњих послова Републике Србије, према којима је на Косову и Метохији, само у периоду од 01. јануара 1998. до 20. јуна 1999. године, регистровано извршење 1.492 кривична дела тероризма из члана 125. КЗ СРЈ, од чега 436 дела на штету Албанаца и 1.061 дело на штету Срба и других неалбанаца, од чега је у укупно 387 кривичних дела наступила смртна последица.¹¹⁾

ПРОТИВПРАВНОСТ НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА ПРЕМА МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ

Јасна утврђеност тероризма као кривичног дела и његове постојеће кривичноправне дефиниције у националним законодавствима, ипак нису од значајније помоћи када, у међународним оквирима, конкретно дело насиља треба правно квалификовати. Кључни разлог за то налази се у чињеници да још увек не постоји јасна граница између законитог (допустивог, оправданог, прихватљивог) и незаконитог (недопустивог, неоправданог, неприхватљивог) коришћења насиља као средства

11) Доказни предмети Хашког трибунала, сведочење аутора, мај – јун 2005, ТАБ 76-78; Обрад Стевановић, „Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, том 1 (ур: Драгана Коларић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014, стр. 215.

политичке борбе, пре свега, за остваривање међународно признатих и неотуђивих људских права. У том контексту, преплићање тероризма као незаконитог насиља са законитом борбом за остваривање људских права представља посебан теоријски и практични проблем.

С једне стране, тероризмом се примарно угрожавају права држава на заштиту сопственог поретка, односно њихов суверенитет и територијални интегритет, као једна од највиших вредности у међународним односима која је заштићена и националним и међународним правом. С друге стране, тероризам се понекад неосновано декларише и као систем, метод или начин легалне борбе за остварење темељних људских права, укључујући посебно право на самоодређење оружаном борбом, које је такође једна од највиших вредности у међународној заједници.¹²⁾ С треће стране, тероризам се некада може користити и као незаконито средство у остваривању законитог политичког циља, у законитој борби народа за самоодређење, на пример.

Такво преплитање тероризма са борбом за остваривање људских права погодује коришћењу двоструких стандарда, што често доводи до две типичне ситуације. Прва се огледа у томе да поједине државе, из политичких побуда и сопствених интереса, две исте или сличне насилне кампање у другим државама некада квалификују различито – у једној држави као тероризам а у другој као легитимну борбу народа за остваривање људских права. Друга типична ситуација препознаје се по томе што исту насилну кампању различите државе квалификују на крајње различите начине.

Другачије речано, оно што је за нападнуту државу тероризам, за неку другу државу може бити легитимна ослободилачка борба. При томе се, најчешће, политички мотивисани насилни акти усмерени против великих сила (САД, Велика Британија, Шпанија, Француска, Белгија, Турска), скоро увек квалификују као тероризам и према националном и према међународном праву. С друге стране, скоро идентични насилни акти усмерени против влада или територијалног интегритета малих или мање пријатељских држава (Србија, Либија,

12) Више о томе у: Катарина Томашевски, *Изазов тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 36-37, 213, 262-263; Д. Јаковљевић: *Тероризам с гледишта кривичног права*, Сл. лист СРЈ, Београд, 1997, стр. 39.

Сирија, Русија), често се проглашавају легитимном борбом народа за остваривање неotuђивих људских права, укључујући посебно право на самоодређење. Таква дијаметрално супротна гледишта на суштину тероризма као феномена, онемогућавају његово сузбијање и често погодују његовој примени.

Позивање на људска права увек кад се тероризам жели оправдати, резултат је, поред осталог и једне од најзначајнијих промене у историји међународног права. Суштина те промене, до које је дошла у последњих неколико десетина година,¹³⁾ огледа се у чињеници да је остваривање темељних и неotuђивих права људи проглашено највећом вредношћу у хијерархији вредности које међународно право штити. Тиме је та вредност стављена испред заштите мира и сигурности, односно испред територијалне целовитости и политичке независности држава, као дотадашње највеће вредности у систему међународног права.¹⁴⁾ Тако је принцип самоодређења у међународној заједници преовладао над принципом територијалног интегритета, чиме су створене и правне претпоставке за легитимизовање насиља које се, у одређеним ситуацијама, врши у име остваривања тих права и подразумева битно ограничавање државне власти у корист заштите људских права.¹⁵⁾

Таква промена у хијерархији вредности, међутим, не подразумева да признавање темељних права и слободе људима истовремено значи и аутоматско и безусловно признавање права на побуну оних група које сматрају да су њихова права негирана, повређена или занемарена. Право на побуну, а тиме и легитимност оружане борбе народа за самоодређење, признаје се само у изузетним – екстремним ситуацијама масовног очигледног кршења права људи, и суштински подразумева само право на борбу против колонијалних, расистичких и туђинских режима, уколико циљ такве борбе није могуће остварити другим средствима.

У тако постављеном међународноправном оквиру, општа забрана коришћења и ограничење употребе насиља и даље служе одржавању постојећег поретка држава и међународног мира и сигурности, а право на примену силе против поретка сматра

13) Резолуција ГС УН о међународном тероризму из 1972, 1976. и 1977. године.

14) Катарина Томашевски, *Изазов тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 129, 280-281; Christopher, C. Harmon: *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 41.

15) Катарина Томашевски, *Изазов тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 149.

се изузетком. Само под тим условима међународна заједница би требала да призна право на оружану побуну ради остваривања права на самоодређење (праведност циља). Али и тада, да би била легитимна, оружана борба током побуне мора се водити уз поштовање међународних стандарда, односно прописаних дужности и органичења (праведност средства). Једно од тих органичења, утврђених правом оружаних сукоба јесте и забрана тероризма, као апсолутно забрањене делатности и у рату и у миру.¹⁶⁾

С тим у вези, важно је правити разлику између права на прибегавање сили (праведност циља) и начина примене силе у остваривању тог права (праведност средства). При томе треба имати у виду и мишљење изражено у Студији Секретаријата УН, према којем нека средства, као што је тероризам, нису допуштена ни под којим условима ни у каквим ситуацијама. Том становишту могу се додати и ставови многих држава према којима циљ не оправдава средство, нарочито кад се ради о губитку невиних живота. Због тога се тероризам сматра врстом апсолутно неприхватљивог, забрањеног и кривичноправно кажњивог насиља непосредно усмереног против обичних, недужних и у сукоб неумешаних људи, независно од мотива или циљева његових носилаца и независно од тога да ли се користи као садржај легитимне борбе за остваривање људских права.

С тим у вези, као полазиште у одговору на то питање, да ли насиље албанских екстремиста на Косову и Метохији карактерише и противзаконитост као конститутивно обележје тероризма, могу се прихватити критеријуми за утврђивање праведности рата. Први од њих је критеријум праведности започињања рата (*jus ad bellum*, праведност рата, праведност циља), а други критеријум праведности начина вођења рата (*jus in bello*, праведност у рату, праведност средства). Према тим принципима међународног права, примена силе може се оправдати само нуждом, али она и тада мора бити ограничена начелом неопходности, поступности и пропорционалности.¹⁷⁾ Сагласно томе, противправност конкретне кампање насиља, са аспекта међународног права, доказива је изостанком праведности (легитимности) циља тог насиља и/или изостанком

16) Члан 4. став 2. Другог допунског протокола уз Женевске конвенције (о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба) из 1977. године.

17) Више о томе у: Војин Димитријевић, *Појам тероризма*, Анали Правног факултета, Београд, 1988, стр. 539.

праведности (легитимности) коришћења тог насиља као средства за постизање циља.

ИЗОСТАНАК ПРАВЕДНОСТИ ЦИЉА

Према критеријуму „праведност циља“, рат је допустив само ако је неопходан, односно ако не постоје бољи начини да се обезбеди мир или оствари други легитимни циљ, односно ако постоји праведна ствар за коју се треба борити, праведна власт која води људе у борбу и праведна намера у борби.¹⁸⁾ Истински ослободилачки покрети као средство ослободилачке борбе против недемократских и ауторитарних режима тако могу користити оружану побуну и герилске облике оружане борбе, само уколико не постоји други начин за остваривање основних људских права. Како изостанак праведности циља искључује право на употребу силе, насилне подржавне групе често прибегавају правдању примене силе доказујући најчешће постојање таквог циља, непостојањем демократских механизма (средстава) за мирно решавање спорова и сукоба између државе и подржавних група.

Таква стратегија насилних група је логична, због неколико неспорних чињеница. Насиље против поретка заиста нема много изгледа да буде делотворно уколико су у нападнутој држави успостављени механизми за мирно решавање спорова и сукоба. Насилне групе због тога скоро увек тврде како ти механизми не постоје, у чему им на руку иде и међународно право. На међународном нивоу, заиста не постоје механизми решавања унутардржавних спорова, већ само механизми решавања спорова између држава. Појединци, групе и покрети, који мисле да имају разлоге за противљење владајућем режиму или поретку, тешко да то могу изражавати у поступку пред неким међународним форумом који би одлучивао у случајевима кршења или остваривања права људи, укључујући на пример и право мањина на стварање сопствене државе или аутономије.

Противправност конкретне кампање политичког насиља, према критеријуму праведности циља може се доказивати на различите начине. Изостанак праведности циља албанских екстремиста, који је дефинисан као отцепљење Косова и Ме-

18) Džesika Stern: *Ekstremni teroristi*, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, стр. 24.

тохије од Републике Србије и стварање „Независне Републике Косово“ доказив је, пре свега, непостојањем објективних узрока спроведене кампање насиља, односно непостојањем доказа о колонијалном, окупационом, туђинском или тиранском режиму, против којег је насиље усмерено. Други индикатор изостанка „праведности циља“ свакако је прописаност људских и мањинских права у Републици Србији и гарантовање њиховог остваривања, према највишим стандардима међународног права.

О томе на уверљив начин говори и најближи сарадник Ибрахима Ругове, Фехми Агани када, бјашњавајући проглашење „Републике Косово“ 1990. године, истиче: „Наши захтеви су засновани на националном саставу Косова (више од 90% су Албанци), на нашем статусу у СФРЈ пре 1989. године и на чињеници да су се Албанци сагласили, барем начелно да се 1945. године придруже СФРЈ. Распадом те државе, њихово учешће у било којој другој државној заједници не може се претпоставити – оно мора бити потврђено.“¹⁹⁾ Ни речју, Агани не помиње тирански и терорски режим у Београду нити ускраћеност људских и мањинских права Албанаца на Косову и Метохији, као објективне узроке насиља албанских екстремиста.

Упркос томе што и данас, својим признањем или на други начин, моћне државе света нескривено подржавају самопроглашену „Републику Косово“, такав циљ албанских екстремиста у директној је супротности са одредбама бројних међународних и националних докумената којима се гарантује суверенитет и територијални интегритет држава и Републике Србије посебно. Најзначајнији од њих свакако су: Повеља УН; Завршни документ из Хелсинкија о непромењивости међународних граница; Резолуција СБ УН број 1244 из 1999. године, којом се гарантује суверенитет и територијални интегритет Србије на целој својој територији; Устав Републике Србије из 2006. године,²⁰⁾ којим се Косово и Метохија дефинише као „саставни део територије Србије,“ који „има положај суштинске аутономије у оквиру суверене државе Србије,“ као и други међународни документи, којима се државе обавезују на уздржавње од промена етничке структуре становништва на својим територијама.²¹⁾

19) Документ Хашког трибунала број 03024928-03036701, стр. 2.

20) *Устав Републике Србије*, „Сл. Гласник РС“, бр. 98/2006.

21) Обрад Стевановић, „Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене*

ИЗОСТАНАК ПРАВЕДНОСТИ СРЕДСТВА

Према критеријуму „праведност средства“, рат је допуштив, ако се води по одређаним правилима, која поред осталог укључују неопходност, поступност и пропорционалност у коришћења силе, као и морални профил вођства и субјекта који силу користе у остваривању својих циљева. Неопходност и поступност подразумевају да се оружано насиље може применити као последња мера уколико не постоји други начин за остварење основних људских права. С друге стране, пропорционалност подразумева да употребљена сила по усмерености и интензитету мора да буде у сразмери са претњом и носиоцем претње који се појављују на путу остварења циљева.²²⁾

Полазећи од тога може се рећи да се изостанак неопходности и поступности албанских екстремиста на Косову и Метохији у коришћењу средстава за остваривање својих људских и мањинских права доказује, поред осталог, најмање са две неспорне чињенице. Прва се односи на постојање легалних и легитимних начина за остваривање њихових права и бројних механизма за мирно (демократско, ненасилно) решавање спорова и сукоба у Републици Србији (устав, закони, избори), односно за остваривање њихових легитимних политичких циљева. Друга неспорна чињеница односи се на бојкотовање коришћења сопствених права, демократске процедуре и ненасилних средстава на путу остваривања својих политичких циљева, односно изостанком покушаја да те циљеве остваре коришћењем блажих средстава као што су, на пример, избори за локалне, покрајинске и републичке органе власти у Републици Србији.

У том погледу, изостанак праведности средства, независно од праведности циља албанских екстремиста, једноставно је доказив чињеницом да су Албанци на Косову и Метохији, само изласком на изборе у Србији, током последње деценије прошлог века, могли бити кључни фактор од утицаја на формирање власти на свим нивоима у Србији. Бојкотом избора („гласачких кутија“) и бојкотом рада у државним органима, албански екстремисти су јасно показали да за њих питање власти у Србији није битно, упркос томе што су као кључне разлоге за насиље користили изразе: „недемократски режим у

реакције, том 1 (ур: Драгана Коларић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014, стр. 215.

22) О тешкоћама у примени критеријума *jus ad bellum*, више у: Džesika Stern: *Ekstremni teroristi*, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, стр. 24.

Београду“ и „угроженост људских и мањинских права“ својих сународника. Њих су очигледно интересовале само територије и стварање „независне Републике Косово“, а бојкот избора и рада у државним органима Србије био је само у функцији хомогенизације сународника и интернационализације проблема.

Изостанак пропорционалности албанских екстремиста у примени силе, посебно у погледу њене усмерености, доказива је, пре свега, тежишном усмереношћу њиховог насиља против цивила, недужних или у сукоб неумешаних грађана. О томе најубедљивије говоре статистички подаци Министарства унутрашњих послова Републике Србије за период од 1991. до 2004. године, Према тим подацима, од укупно 10.954 терористичка напада на људе у наведеном периоду, убијено је, повређено или отето укупно 6.590 лица, од чега 4.922 или 74% цивила, 1.310 или 18% полицајаца и 358 или 8% војника.²³⁾

Чак и да је ОВК заиста била ослободилачка организација и да се борила за легитимне ослободилачке циљеве, њени оружани напади на цивиле, не могу се квалификовати друкчије него као терористички акти или ратни злочини.²⁴⁾ Такав став произилази из чињенице да ни легитимни циљеви не могу легитимизовати коришћење насилних средстава против наведених категорија лица. Другачије речено, насиље против неумешаних и недужних не може се правдати чак ни као део законитих облика политичке борбе. Противправност таквог насиља не може се спорити чак ни чињеницом да је оно имало одређена обележја борбе за самоодређење или за заштиту других људских права, па ни чињеницом да се некада водило по принципима герилске ослободилачке борбе.

Као посебан доказ противправности средства у насиљу албанских екстремиста може се навести и њихово неморално вођство. Такав профил вођства ОВК јасно је индикован криминалним досијеима и неспорном повезаношћу лидера ОВК са организованим криминалом и криминално клановским структурама на Косову и Метохији.²⁵⁾

23) Детаљније о томе, у: Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији* (докторска дисертација), Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 41-51 и 325-334.

24) Обрад Стевановић, „Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, том 1 (ур: Драгана Коларић), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014, стр. 215-216.

25) Детаљније о томе, у: Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији* (докторска дисертација), Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 162-167 и 204-244.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитријевић, Војин: *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982.
- Димитријевић, Војин: *Појам тероризма*, Анали Правног факултета, Београд, 1988.
- Доказни предмети Хашког трибунала, сведочење аутора, мај – јун 2005, ТАБ 76-78.
- Документ Хашког трибунала број 03024928-03036701.
- Јаковљевић, Д.: *Тероризам с гледишта кривичног права*, Сл. лист СРЈ, Београд, 1997.
- Jenkins, Brajan: *High Technology Terrorism and Surogate War*, Santa Monica, 1975.
- Кривични законик*, „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.
- Кривични законик*, „Сл. лист СФРЈ“, број: 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90; „Сл. лист СРЈ“, број: 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/01 и „Сл. гласник РС“, бр. 39/03.
- Резолуције ГС УН о међународном тероризму из 1972., 1976. и 1977.
- Stern, Džesika: *Ekstremni teroristi*, Aleksandrija Press, Beograd, 2004.
- Стевановић, Обрад: Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији, у: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, том 1, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014.
- Стевановић, Обрад: *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2008.
- Стевановић, Обрад: Заstraшивање и страх као терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији, у: *Супротстављање савременим обливима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере унапређења*, том 1, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.
- Schmidt, Alex и др.: *Political terrorism: A New Guide to Actors Authors, Concepts, Data Base, Theories and Literature*, Amsterdam: Norton Holland Publishing Co, 1988.
- Томашевски, Катарина: *Изазов тероризма*, Младост, Београд, 1983.
- Устав Републике Србије*, „Сл. Гласник РС“, бр. 98/2006.
- Harmon, C. Shristopher: *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.

Obrad M. Stevanovic

UNLAWFULNESS AS A TERRORIST HALLMARK OF ALBANIAN EXTREMIST VIOLENCE IN KOSOVO AND METOHİJA

Resume

Unlawfulness of violent acts often stands out as one of the several necessary conditions in definition of terrorism. Proceeding from this fact, the paper presents the results of a research conducted with the aim of determining whether the violence conducted by Albanian extremists in Kosovo and Metohija is characterized by unlawfulness, as one of several constituent (and sufficient) hallmarks of terrorism. Using the results, the unlawfulness of this violence has been confirmed according to both national and international law. Unlawfulness under national criminal law is primarily confirmed by the illegality of extremists' objective, which is contrary to the provisions of Constitution of then Federal Republic of Yugoslavia and by the provisions of the current Constitution of the Republic of Serbia. Unlawfulness of violence by Albanian extremists under international law was confirmed by the absence of indisputable indicators that can prove "objective cause" and "righteous means" to justify the violence. The above presented results clearly confirm that the mentioned violence can be characterized as unlawful not just according to their cause and means, but also according to national and international legal norms.

Keywords: *violence, Albanian extremism, terrorism, Kosovo and Metohija, unlawfulness, cause, means*

* Овај рад је примљен 17. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Радослав Гађиновић

Институт за политичке студије, Београд

ФИКСИРАЊЕ ТОТАЛИТАРНОГ ЦИЉА И МОЋ МЕЂУНАРОДНОГ ТЕРОРИЗМА

Сажетак

*Савремени тероризам као један од видова насиља постао је најзначајнији изазов како за државу и њене органе заштите, тако и за међународну заједницу. Терористичке активности су у XX веку биле енигма и велики проблем за међународни систем безбедности, али ће бити још већи у XXI веку, па је сваки помак у истраживању метода и садржаја тероризма значајан напредак ка стварању претпоставки за успешно супротстављање том виду насиља. Значи, неопходна је интензивна припрема држава кроз комплементарност теорије и праксе у препознавању и супротстављању све опаснијем насиљу. Проучавањем ове врсте насиља долази се до спознаје да је проблем тероризма био заиста проблем XX века, да су се из различитих разлога потхрањивали индивидуализација човека и његова отуђеност, национални сукоби, тензије, злоупотребе власти и не функционисање правних држава. Теорија и пракса у одбрани морају пратити такав развој и увек бити макар за корак испред терористичких организација, а не као до сада. При томе је неопходно имати у виду тесну везу науке и законодавства *Artem non odit nisi ignarust* -само незналица мрзи науку.*

Кључне речи: међународни тероризам, тоталитаризам, моћ, глобализам, циљ

„Sibi imperare maximum est imperium“

(Собом владати највећа је власт)

Латинска пословица

Утврђивање, одређивање или учвршћивање циља, терористи своје активности подешавају на основу личних интризичких мотива у тоталитарном смислу. Терористичке организације за сваку акцију врше реорганизацију групе и промену тактике деловања. Тоталитаризам у терористичком жаргону се поклапа са деспотизмом, где један човек на челу организације, њом руководи али иза кулиса. Сваки терористички акт је политички мотивисан и тежи да освоји тотално апсолутну власт на свим пољима личног и друштвеног живота за своју организацију или за политичку странку која ће подржавати у наредном периоду терористичке акције све док не испуне своје интризично мотивисане политичке циљеве. А пошто на терору и тоталитарна држава темељи своју власт и помоћу њега владајућу идеологију претвара у стварност, неминовно долази до конфликта и до операционализације познате теоријске максиме проф. Војина Димитријевића “терор одозго и терор одоздо”. Читава концепција терористичких активности кроз историју заснивала се на најгрубљим облицима насиља са циљем да остваре “тоталну моћ” на одређеној територији кроз политизацију друштвене и личне егзистенције кроз укидање грађанског друштва и личне приватности. Међународни тероризам своју моћ гради на насиљу, првенствено изазивању страха зebње, дефетизма и панике у тоталитарном смислу. Тоталитарни тероризам је не сумњиво историјска, али је и интимна драма. Он се рађа у тренутку када човек одустаје од своје судбине, свог тела и здравља, своје савести и својих некада и природних нагона, свог разума и својих снова и када добровољно прихвата да живот подреди нечему што му је однекуд, с политичке говорнице или проповедаонице заробило свест и постало највиши циљ и једини смисао живота. Они који потцењују тоталитарни међународни тероризам сматрају да је он (пошто првенствено усмерава удар на слабије и меке мете) још увек само бедни кукавичлук или пак инфантни страх, суд одбачености или изопачености, или пак само глупост неспособна да препозна испразност и превару, што је по мишљењу аутора овог рада веома веома опасно потцењивање ове врсте насиља, иако се са социолошког аспекта за међународни тероризам се може рећи је то још увек дело наивности неуког човека. Дакле, тоталитарни тероризам је рођен када су слепа послушност и подређеност организацији, постали занос, спремност на жртву, одрицање

и патњу. Одвратност тоталитаризма и међународног тероризма не исцрпљује се у његовом бруталном задирању у живот непријатеља, него у томе што се очекује не само покорност него и срећа због те покорности. Терористи тежи остваривању политичких циљева организације којој припадају не бирајући средства, а та њихова снага почива на унутрашњим мотивима који су и најјачи, јер трају док се њихови политички циљеви не остваре или док се корени терористичке организације не униште.

ДЕФИНИСАЊЕ МЕЂУНАРОДНОГ ТЕРОРИЗМА

Термин тероризам има у основи латински израз *terror* (*terror, terroris*¹⁾ = ужас, велики страх) који по етимолошким тумачењима води своје порекло од индоевропске речи, *ter*, укључив и њену метатаксичку варијанту *tre*. Сматра се да исти корен имају и изрази: *terrible* (ужасан), *deterrent* (заstraшивање, заstraшујући), *turmoil* (немир, метеж), *tremble* (дрхтање), *tremor* (потрес, дрхтање) у српском језику *tresti se*, трема, итд. Још у делима римских мислилаца хроничара присутна је употреба речи терор, најчешће у изворном значењу за означавање великог страха и масовног ужаса (Cicero, Livije, Tacit, Ovidije), али и у смислу означавања инструмената власти или неке силе као код Курција (*patria tot regum, unicus quondam Graeciae terror*),²⁾ што значи да се реч терор користи још много пре Француске револуције за означавање насилног понашања власти. Сматра се да је реч терор из латинског ушла у француски језик у XIV веку, а прва употреба речи у енглеском језику се бележи 1528. године.³⁾ Реч тероризам настала је у току француске револуције, а први пут је забележена од стране Граха Бабefa (*Francois Noel Babeuf "Gracchus"*) 1794. у његовом листу *listu La Tribun du people*. Док је Утврђивање дефиниције међународног тероризма отежано и због тога што он спада у кривична дела која су квалификована као међународна и предмет су међународних конвенција: злочин против цивилног ваздухопловства и узимање талаца, злочини против лица која уживају

1) *Oxford latin Dictionary*, ed. by P.G.W. Glare, Oxford at the Clarendon Press, str. 1929.

2) Curtius Rufus, *Historiae Alexandri Magni*, Hedicke T, 1908. (5.7. 8; Ilias 585)

3) Alex Schmid, "Terrorism – the Definitional Problem", *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol, 36. Nos. 2 & 3, 2004, str. 399.

међународну заштиту,⁴⁾ али у тим документима се не инкриминишу на задовољавајући начин.

Један од разлога због којих се у међународној заједници није могла постићи сагласност о дефиницији тероризма и мерама које треба предузети у циљу његовог сузбијања је и чињеница да неке државе користе тероризам као средство за остваривање сопствене спољне политике, и то не само предузимањем акција ткз. државног тероризма које би могле бити означене и као рат ако би се као мерило користила Фон Клаузевицева дефиниција рата, тј. да је “Рат је продужење политике насилним средствима“.

Поред “класичних” последица, као што је угрожавање људских живота, атентати са трагичним сценама, тероризам и развој односа поводом тероризма који изазивају кризне ситуације и представљају опасност за мир. Познато је да једна активност међународног тероризма може изазвати чак и нуклеарну катастрофу. О напорима који су у прошлости улагани у оквиру организације Уједињених нација, а да би светско јавно мњење било у току са свим опасностима које међународни тероризам рађа или крије, говори и податак да је овом проблему посвећено посебно поглавље Политичке декларације осме конференције шефова држава и влада несврстаних земаља (Хараре, 1986. године). У том документу се наглашава да “тероризам”, укључујући и међународни тероризам, угрожава или односи животе невиних, угрожава фундаменталне слободе и све се негативније одражава на међународне односе, чиме се може довести у опасност и територијални интегритет држава. Због свог присуства у међународној заједници, тероризам подстиче државе на значајне промене како у домену репресивних мера, тако и у неким правима која су призната на међународном плану. Италијански сенатори (комунисти, социјалисти, демо хришћани), 1988. године поднели су формални предлог да се право на азил ускрати сваком лицу које је било оптужено за терористичке активности.⁵⁾ Против терористички закони тренутно постоје само у законодавству САД и Велике Британије. Остале земље имају само измене и допуне Закона

4) Vladan Vasiljević, “Pokušaj određivanja terorizma kao međunarodnog zločina”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 1-3/1972.

5) Према: “Polizia moderna”, No, 8-9, 1988.

о кривичном поступку на основу којих су нпр. у Немачкој смањена права комуницирања адвоката и брањеника због сумње да су адвокати у дослуху са оптуженим за тероризам.

Администрација бившег председника Америке Била Клинтона је 8. октобра 1997. године одлучила да 30 терористичких организација у свету прогласи опасним за националну безбедност САД, проглашавајући кривичним делом сваку врсту подршке активностима тих организација и забрањујући њиховим вођама и члановима долазак на тло САД. Осим забране давања улазних виза члановима ових организација, федерална влада је дужна да конфискује све њихове фондове на територији САД.⁶⁾

Овакав став америчке администрације веома је значајан за одлучност у борби против међународног тероризма, али није довољан и свеобухватан, јер су изостављене неке терористичке организације, као ИРА, Џама исламија, терористи из Чеченије “ОВК” итд. због чега остаје сумња у стварну одређеност тадашње америчке администрације да се на глобалном плану супротстави међународном тероризму.

Проф. др Војин Димитријевић примећује да тероризам добија међународни карактер због два основна разлога. Прво, због тога што се самим терористичким актом у догађаје уплиће више држава, и друго, што нападнуто добро жива међународну заштиту. Први је тероризам са страним елементом, а други тероризам међународног значаја.⁷⁾

Без обзира на статус терористичког субјекта (појединац, група или држава), елементи иностраности уносе се у

6) По мишљењу тадашње америчке администрације опасност за безбедност САД представљају следеће организације: *Група Абу Нидала*; *Демократски фронт за ослобођење Палестине (Хаватмеова фракција)*; *Хамас (исламски покрет отпора)*; *Палестински исламски свети рат (Шагагијева фракција)*; *Палестински ослободилачки фронт (фракција Абу Абаса)*; *Хезболах (Божјија партија)*; *Народни фронт за ослобођење Палестине, као и народни фронт за ослобођење Палестине-генерална команда*; *наоружана исламска група (Алжир)*; *Црвени Кмери (Камбоџа)*; *Дисидентски патриотски фронт Мануел Родригез (Чиле)*; *национална ослободилачка армија и револуционарне наоружане снаге Колумбије (Колумбија)*; *Свети рат (Египат)*; *Револуционарна организација 17. новембар и револуционарна народна борба (Грчка)*; *Исламска група Мунахедини Кхалг (Иран)*; *Каши и Кахана живи (Израел)*; *Народни фронт Тупак Амару (Перу)*; *Покрет подршке (Пакистан)*; *Група Абу Сајаф (Филипини)*; *Радничка партија Курдистана и револуционарни фронт народне ослободилачке партије (Турска)*; *ЕТА – слобода и земља Баскима (Шпанија)*; *и тамилски ослободилачки тигрови из Шри Ланке. Према: Радослав Гађиновић, Тероризам, Драслар, Београд, 2005, стр. 214.*

7) Војин Димитријевић, „Савремени облици тероризма“, Архив за правне и друштвене науке, бр. 4, Београд, 1980, стр. 21-25.

терористичку активност чим он, на било који начин, превазиђе границе једне државе или у случају да нападнуту вредност штити међународно право. ОУН су скоро сва документа у борби против тероризма насловили као борба против међународног тероризма до 2003. године, а од тада Савет безбедности користи само изразе "сви акти", "сваки акт" и "све форме" тероризма.⁸⁾

Ови подаци су забрињавајући, због сумње да се СБ УН због одређених околности одриче својих фундаменталних међународних обавеза за супротстављање тероризму на глобалном плану а које су прецизиране у међународно-правним документима. Без обзира на ту околност, Савет Безбедности нити било који орган УН се никако не може сматрати органом који подржава тероризам, али се може сматрати саучесником ако на одређени начин омогући настајак ситуације или терористичких активности којим се угрожава безбедност. Термин "међународни тероризам" је од стране појединаца оспораван, зато што они сматрају да ОУН не учествују у терористичким активностима, већ да то чине државе и зато ту активност називају међудржавни тероризам. Међутим, ако се интердисциплинарно и критички анализирају правне и политичке теорије које дефинишу појам "међународни тероризам" и класификација тероризма међународног значаја, онда је са аспекта правних и политичких наука термин "међународни тероризам" прихватљив, јер је управо "међудржавни тероризам" вид међународног тероризма. *Ако пак једна држава припрема, обучава, опрема и шаље терористичке групе на територију друге државе да изводе терористичке активности против те државе или нпр. то чине против амбасаде треће државе на њеној територији пред лицем међународне заједнице, тј. ОУН. тада би по међународном праву и конвенцијама, УН требале реаговати, јер је то акт међународног карактера са елементима иностраности, тј. међународни тероризам.*

Ово се најупечатљивије може доказати и на примерима понашања Албаније у последњој деценији XX века, јер је она супротно резолуцијама СБ УН бр. 2131 од 21. 12. 1965; Рез. Бр. 2625/25 од 24.10. 1970, Рез. Бр.2734/25 од 16.12. 1970... прикупљала, обучавала, опремала (центри за обуку су били у албанским градовима Тирана, Бајрам Цури, Круму,

8) UNSC resolutions 1516(2003), 1530(2004), 1515(2003), 1516(2003), 1526(2004), and 1530(2004).

Куку, Пешкопеју, Сурели, Тропоји, Вичидељу...) и борбеним распоредом убацивала велики број терориста на територију Србије, чији је задатак био убијање људи, уништавање материјалних добара и општа де стабилизација стања у држави. Савет безбедности је након очигледне примене међународног тероризма од стране Албаније донео рез. 1160, којом наређује Албанији да обустави убацивање терориста, војне опреме и наоружања на територију Србије. Ту резолуцију Албанија није поштовала. Напротив, након њеног доношења интензивирао се албански међународни тероризам против Србије. Све је то било познато СБ УН и свим форумима међународне заједнице, али никаквих упозорења, нити реакција није било, што значи да је прећутно подржавана примена међународног тероризма против Србије.

Владан Василијевић тероризам као међународни злочин дефинише: “Тероризам као међународни злочин би био посебна група међународних кривичних дела, веома тешких по испољеној друштвеној опасности за која је својствено да су свесно предузети акти чланова различитих организованих група, у погледу побуда за организовање уперени против живота људи и материјалних и духовних добара, створених и признатих у светској заједници, при чему се коришћењем различитих дозвољених и забрањених средстава погодних за то, ова добра уништавају или оштећују, ствара се општа опасност и угрожава мир.”⁹⁾

За Басионија (*M. Bassiouni*), међународни тероризам је “противправни акт насиља усмерен против међународно заштићених циљева и лица, или предвиђено унутрашњим државним правом кривично дело насиља извршено на начин који угрожава интересе више од једне државе.”¹⁰⁾

Р. Лемкин (*Raphael Lemkin*) у свом раду “*Faut-il creer nouveau delit de droit des gens, nomme` terrorisme*”. Реч је о схватању да тероризам представља деликт међународног права који у себи садржи једну серију терористичких аката, који изражавају већ установљена кривична дела, са посебним обележјима.¹¹⁾ Као посебан проблем појављује се статус починиоца терористичке акције. С обзиром на међународне аспекте

9) В. Василијевић, “Покушај одређивања тероризма као међународног злочина”, Југословенска ревија за међународно право, вол. XX, 1972. бр. 1-3, стр. 197.

10) Драгана Петровић, „Нови тероризам“, Правни живот, бр. 9/2009, стр. 580.

11) Душан Јаковљевић, Тероризам с гледишта кривичног права, Службени лист, Београд, 1997, стр. 31.

тероризма, постоје бројне тенденције да се деловање држава које негирају људска права, а садрже елементе страховладе и обилног коришћења насиља, назове тероризмом.¹²⁾ на пример Лемкин одређује тероризам као умишљену употребу било каквог средства којим може да се створи општа опасност (*danger commun*).¹³⁾

Сажето речено, у изложеним дефиницијама и схватањима, један (већи) број аутора под међународним тероризмом подразумева оне случајеве тероризма када се у дело, односно акт терористичког насиља умеша један елемент иностраности. Елемент иностраности може да буде умешан у биће дела тероризма било у виду *ratione personae* (учинилац или жртва су држављани различитих земаља), било у виду *radione materiae et radione loci* (терористички акт који је од посебног интереса за више различитих држава због места предузимања припреманих радњи, њиховог извршења, бекства учиниоца, и сл.). С друге стране, одређени број аутора дефинише међународни тероризам са потребним степеном специфичности који се тичу самог карактера вредности које су њиме нападнуте, (било каква територијална веза или веза по основу држављанства). Наиме, они који заступају ово гледиште истиче да тероризам добија карактер – међународног, самом том чињеницом што нападнуто добро ужива међународну заштиту. Дакле, кључни став овакве орјентације је да је међународни терористички акт само онај који погађа међународна добра за чију заштиту и очување је заинтересовано више држава, односно међународна заједница.¹⁴⁾

Дакле, у односу на питање шта је то међународни тероризам, издиференцирала су се два методолошка приступа: први, који селекује међународне елементе у конкретном делу и на основу њих извршени акт насиља третира као међународни тероризам; други, методолошки приступ, који конкретан терористички акт сврстава у домен међународног тероризма, уколико он са собом оставља јасне међународне последице.¹⁵⁾

И поред опасне претње човечанству од масовног нарастања терористичких организација у свету, ипак човечанству много

12) Г. Капетановић, „Међународни тероризам и уједињене нације“, Архив за правне и друштвене науке, вол. LXVI, 1980, бр. 1-2, стр. 45.

13) R. Lemkin, „Faut il un nouveau deit de droit gens nomme terrorisme“, *Revue de droit pénal et criminologie*, Belge, br. 13/1933, str. 900-901.

14) Драгана Петровић, „Нови тероризам“, Правни живот, бр. 9/2009, стр. 583-584.

15) Војин Димитријевић, „Покрет несврстаности и међународни тероризам“, Савремени тероризам, НИП Пословна политика, Београд, 1986, стр. 15.

већа опасност прети од ратова, него од недржавних терориста. Али, не сме се заборавити да су терористи променили своју стратегију и тактику деловања и да у поседу могу имати оружје за масовно уништење, што посебно забрињава јер се опасност од терористичких активности све више приближава ратним.

ВИДОВИ СПОЉНОГ (МЕЂУНАРОДНОГ) ТЕРОРИЗМА

Разматрајући манифестације савременог тероризма у међународним односима, међународни тероризам се може класификовати као **транснационални и међудржавни**. Ова класификација је прихватљива првенствено на основу аналитичких мерила, чији је крајњи задатак да расветле проблем тероризма у међународним односима. У том смислу, амерички научник Синди Комбс (*Cindy Combs*) сматра да тероризам није као феномен везан само за појединце или групе, већ је као политички термин изведен из државног терора. По њеном мишљењу, тероризам примењују и национални лидери – државне вође као инструмент спољне политике, посебно у оквиру вођења “нерегуларног ратовања” (*irregular warfare*) против других држава. Ради се, дакле, о “тајном тероризму” (*covert terrorism*), који се испољава као: “**Тајни државни тероризам**” (*clandestine state terrorism*), који подразумева директно, али не отворено, учешће државних службеника у терористичким акцијама и “**тероризам подржан од државе**” (*state sponsored terrorism*), у коме држава или приватна група учествује у извођењу акција у корист државе, где је држава наручилац или је и неопходно активни учесник у терористичким активностима.¹⁶⁾

Проблеми у супротстављању међународном тероризму настају због непостојања опште прихватљиве дефиниције тероризма, која би била донесена консензусом на генералној скупштини УН а потом озваничена усвајањем опште – глобалне анти терористичке конвенције. До сада је било низ институционалних покушаја на међународном нивоу у том правцу. Европско веће је већ 1975. године основало изван својих формалних структура ткз. **Треви** групу која је била форум за сарадњу

16) Combs, Cindy C., *Terrorism in the Twenty-First Century*, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, Inc 1997. p. 85.

министарстава унутрашњих послова и полицијских служби. Ова група је имала задатак да се бави разменом информација о терористичким активностима, безбедносним питањима ваздушног саобраћаја, безбедности нуклеарних постројења и многих других осетљивих циљева.¹⁷⁾ Тероризам је спомињан и у Закључцима Европског Већа из Тампереа 15-16. септембра 1999. године, као и у закључцима Европског врећа из Санта Марија де Фериа 19-20. јуна 2000-те године. Европска Унија је веома активно разматрала проблематику савременог тероризма, посебно након терористичких напада 11. септембра 2001. године у САД.

Парламентарна скупштина Савета Европе у својој резолуцији 1550 од 2002. године предложила је Одбору министара у компетенцији Мултидисциплинарне групе за борбу против међународног тероризма (ГМТ) да размотри могућности употребе дефиниције тероризма коју је прихватила ЕУ: “Тероризам је свако казниено дело намерно почињено од појединца или групе против једне или више држава или међународних организација, њихових институција или становништва, с циљем застрашивања или озбиљног уништавања или замене политике, привредне или социјалне структуре неке државе.”¹⁸⁾ Напокон, државе ЕУ су донеле Оквирну одлуку о борби против тероризма на већу 6-7. децембра 2001. године, која је званично усвојена 13. јуна 2002. године.¹⁹⁾

Оквирном одлуком се по први пут за цели регион ЕУ уводи јединствена дефиниција тероризма. Дефиниција осим основног појма дефинише и разне друге појавне облике као што су руковођење терористичком групом, помагање, учествовање, те покушај извршења терористичке активности. Кривична дела тероризма, односно терористичка активност дефинише се као чин, који с обзиром на своју принуду и конфликт, може озбиљно нанети штету држави или међународној организацији, те онај који је почињен с намером: озбиљног застрашивања становништва; незаконитом изнуђивању (присиљавање) владе или међународне организације да нешто учини или да се

17) Hix, S, *The political system of the European Union*, The European Union Series, Palgrave, New York, 1999. p. 316.

18) V. Tems, Of Reference of GMT, adopted by the Committee of Ministers at its 109 th Session on 8th, November 2001.

19) Оквирна одлука већа о борби против тероризма од 13. јуна 2002. године (2002/475 ЈНА) Official Journal of the European Communities, I. 164/3, од 22. јуна 2002. године, стр. 7

уздржи од неког чина; озбиљне дестабилизације или уништења темељне политичке, уставне или привредне структуре земље или међународне организације.

Кривично дело тероризма се може остварити: нападом на живот лица који може узроковати смрт; нападом на физички интегритет лица, отимањем или узимањем талаца; узроковањем екстензивног разарања владиних или јавних објеката, транспортног система, инфраструктуре, укључујући и информационе системе, фиксне платформе на епиконтиненталном појасу, јавна места или приватну имовину с вероватноћом угрожавања људских живота и наношење значајне привредне штете; отмицом авиона, брода или других средстава јавног транспорта или транспорта добара; производњом, поседовањем, стицањем, превозом, опремањем или коришћењем оружја, експлозива или нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; испуштањем опасних твари или изазивање пожара, експлозива или поплава које имају за последицу угрожавање људских живота; ометањем или смањењем снабдевања водом, енергијом или другим фундаменталним привредним изворима а које има за последицу угрожавање људских живота, те претњом да ће се починити било које од напред наведених дела.²⁰⁾

Веома је битно што је ЕУ донела овакав документ, међутим, ова дефиниција тероризма је веома уопштена, нејасна, и из ње се не виде мотиви терористичке активности без којих се не може прихватљиво дефинисати савремени тероризам, а посебно је индикативно што се не помиње термин “међународни тероризам”. Успут речено непрецизни правни акт замагљује проблем и не доприноси његовом решавању, те је научни приступ дефинисања тероризма неопходан и хитан.

Транснационални тероризам²¹⁾ је извршење терористичких активности од група које су, у основи, независне од било које државе, а делују прелазећи или негирајући државне границе. Дакле, под транснационалним тероризмом се подразумевају све оне манифестације тероризма у међународним односима чији су извршиоци недржавни субјекти, појединци или групе. У извођењу ових активности постоји сарадња терориста

20) *Official Journal of the European Communities*, L. 164/3, od 22 juna 2002. godine, str.4

21) Термин “Транснационални тероризам” је први пут употребљен на Западу – Види: “Transnational Terrorism”: Diagnosis and Prognosis, Washington, 1967.

из више земаља, која произилази из убеђења терористичких група које се опредељују за тероризам да им је непријатељ исти. Припадници терористичке организације “Хрватско револуционарно братство – ХРБ” који су 21. јуна 1972. године убачени на територију СФРЈ да организују и изводе терористичке активности великих размера имали су страно држављанство.²²⁾

Транснационалне терористичке активности су у последњој деценији XX века биле веома честе на просторима бивше Југославије. То су терористи и групе које су без знања својих влада дошли на Косово и Метохију и друге крајеве региона, сматрајући да су им Срби заједнички противник. С тим циљем су све своје активности усмерили на разбијање суверене српске територије уз примену међународним правом забрањених активности. Велики утицај транснационални терористи су извршили на локално албанско становништво и на већ формирану “ОВК”.

Прве скупине транснационалних исламских терориста уврштене су у састав муслиманске војске Босне и Херцеговине у лето 1992. године у Травнику. Присуство транснационалних терориста забележено је и на подручју Сарајева, Зенице, Високог, Какња, Вареша, Витеза, Фојнице, Калесије, Бановића, Завидовића и кањона реке Јабланице. Званично присуство транснационалних терориста муџахедина у Босни и Херцеговини забележио је новинар лондонског “Тајмса” 21. октобра 1994. године, истакавши да је то један велики ударац за Ев-

22) Ова хрватска терористичка организација је тај злочиначки план назвала “Феникс”, чији је циљ био васкрсавање НДХ. Први сукоб са терористима био је већ 26. јуна и до коначног обрачуна није било предаха. У сукобу са терористима живот је изгубило 13 лица (цивила и припадника државне заштите). Војска и народ су ликвидирали 15 терориста припадника организације ХРБ. Ликвидирани су: Адолф Андрић, Амброзије Андрић, Никола Антунац, Петар Бакула, Видик Бунтић, Вили Ершек, Илија Главаш, Виктор Коцјанчић, Винко Никез, Илија Ловрић, Стипе Љубац, Владо Милетић, Иван Прлић, Павле Вегер и Филип Бешлић, док су се четворица терориста Ђуро Хорват, Вејсил Кершкић, Мирко Власновић и Лудвиг Павловић предали органима државне заштите. То је био и крај плана “Феникс”. Терористи Кершкић, Власновић и Хорват су осуђени на смрт стрељањем, а најмлађи Лудвиг Павловић је осуђен на казну затвора 20 година. Доласком Стјепана Месића на место председника председништва СФРЈ, одмах је помиловао и ослободио из затвора терористу Лудвига Павловића. Органи државне заштите су након разбијања терористичке групе запленили: 6 малокалибарских пушака најновијег модела, 2 аутоматске пушке енглеске производње калибра 8 мм, типа “Стајн”, 4 полуаутоматске пушке М-2 америчке производње, 4 пушке “Winchester”, 7 пригушивача, 17 пиштоља, 20000 метака, један групни санитарски прибор и за сваког појединачно, 2 токи-воки станице. Терористи су се снабдевали оружјем и војном опремом од америчке фирме “Цинтана” која се бави препродајом оружја. (Радослав Гађиновић, Насилје у Југославији, ЕВРО, Београд, 2002. године, стр. 236).

ропу.²³⁾ На те просторе стигао је велики број муџахедина из Европе, већином са француским, енглеским или италијанским држављанством, масовније почетком 1994. године. Само током 1997. године на територији муслиманско-хрватске федерације транснационални терористи су извели 170 терористичких акција, када су службе безбедности ухапсили 400 лица. Скупина од око 40 терориста муџахедина ухапшених у БиХ планирала је атентат на Папу Јована Павла II током посете Сарајеву. То су били припадници терористичке организације “Повратак пророка”.²⁴⁾

Транснационални терористи су почели да стижу у Албанију одмах након смене комунистичког режима 1992. године. Ђелија Ал Каиде у Тирани 1998. године имала је 20 чланова и америчке власти су је сматрале као најопаснији огранак у Европи. Били су повезани са сличним групама у Египту, Алжиру и у другим земљама. Као покриће им је служио огранак Исламске добротворне организације (*Islamic Relief Organization*) са седиштем у Саудијској Арабији. Половином 1998. године заједничком акцијом тајних служби САД, Египта и Албаније у Тирани је ухапшено 5 припадника Ал Каиде којима је потом суђено у Египту. Судски поступак је у Египту вођен против 107 “повратника из Албаније”.²⁵⁾

Садашњи носиоци терористичких транснационалних активности против Србије растргнути су између жеље да се представе као изасланици појединих земаља и могућности да се код необавештених представе као борци за национално ослобођење шиптарске националне мањине у Србији. Успостављање унакрсних веза између идеолошки несродних транс националних терориста, (иако тренутно не изгледа

23) Портпарол међународне полиције УН (ИПТФ) Алун Робертс је почетком јануара 2002. године у Бањалуци, на конференцији за штампу, изнео податке о миграцијама у протеклим годинама у Босни и Херцеговини. Навео је готово фантастичне бројке које до тада нису биле познате јавности: ““Од 14103 путника пристиглих током 2001. године на гранични прелаз сарајевске ваздушне луке, из БиХ није изашло 8829 странаца, међу којима је 7851 држављанин са пасошом Турске, за које се не зна где су. Наиме, током 2001. године из Турске је у Босну и Херцеговину стигло преко сарајевског аеродрома 11229 путника, од којих је на граничним прелазима Босне и Херцеговине изашло само њих 3448, а за остале се не зна где су. (Џевад Галијашевић, Ера тероризма у Босни и Херцеговини, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 95-114 и Дневни лист Политика, 20. 1. 2002. године).

24) Вођа терористичке групе био је туниџанин Калај Јарој, иначе члан алжирске терористичке организације ГИА (Политика, 3. 10. 2001. године).

25) Andrew Higgins & Christopher Cooper, *Wall Street Journal*, 21. 11. 2001.

уверљиво) може бити веома опасно. Неки су прилазили терористичким организацијама из обичне радозналости а касније су постали терористи из убеђења.

Међудржавни тероризам је вид међународног тероризма који настаје када органи једне државе организују и изводе терористичке активности против друге државе или више држава. Тада терористичка активност постаје оруђе “чисте” међународне политике. Међудржавни тероризам примењују државе које су већ у сукобу, обично када међународни сукоби попримају психолошку компоненту. Према наводима часописа *Defense-Foreign Affaris Strategic policy* за април-мај 1998. године Иранци су 1997. године почели са одабиром “перспективних” припадника ОВК за вишу обуку у логорима револуционарне гарде у Ирану, а у децембру исте године ирански обавештајци су испоручивали из складишта у Албанији прве количине наоружања шиптарским терористима на Косово и Метохију.²⁶⁾ На тај начин је Иран је учествовао у међудржавном тероризму против Србије.

Резолуција 2625/XX о начелима међународног права и пријатељским односима у сарадњи држава од 24. октобра 1970-те године говори о дужности државе “да се уздржи да организује и подстиче акте грађанског рата или терористичке акте, на територији других држава, да их помаже или учествује у њима, или да толерише активности организоване на њеној територији у циљу вршења таквих аката.” Типичан пример кршења и ове резолуције је понашање Албаније у последњој деценији XX века, када је на очиглед УН, али нажалост без последица изводила међудржавни тероризам против Србије. Многе државе, посебно велике силе, иако су ратификовале све донете међународне конвенције о тероризму, у пракси примењују двоструке стандарде када су њихови интереси у питању.

Држава против друге државе може примењивати терористичке активности прикривено или јавно. Овај вид савременог тероризма се изводи како би се де стабилизовао поредак у другој земљи – земљи жртви насиља. У том случају стране државе повезују се са терористичким скупинама унутар земље, које користе као непосредне извршиоце насиља.

26) Војска, 10. 9. 1998. године, стр. 6 и 7.

Овакве активности се поверавају обавештајним службама, које у интересу безбедности, нажалост, још увек не трпе контролу јавности, па чак успевају и да измакну надзору парламента и владе. Дакле, држава терориста користи све постојеће терористичке скупине у држави жртви, или пак новостворене на иницијативу државе терористе. Методологија оваквих активности је веома савремена, која омогућава да се веза између државе терористе и терориста у држави жртви не може лако открити или се може веома убедљиво негирати ако се пак открије. Државе терористи или представници њихове власти у име државе дају недвосмислену подршку терористичким акцијама, или се користе владине институције, конзуларна и дипломатска представништва за пружање уточишта терористима, после извршених терористичких активности. Дакле, за разлику од транснационалног тероризма, међудржавни тероризам је оруђе држава. У акте међудржавног тероризма треба сврстати све терористичке поступке, који су предузети на основу одлуке неког државног органа, макар непосредни извршиоци и не били у државној служби.

МОЋ МЕЂУНАРОДНОГ ТЕРОРИЗМА

Моћ се сматра и најпарадоксалнијом појавом савременог света, јер је без ње скоро незамислив човек опстанак, а са недовољном контролом моћи опстанак људског рода постаје веома неизвестан, њена суштина се огледа у испољавању политичке, економске, војне и друштвене моћи. У том смислу треба дати одговор на питање каква је моћ тероризма на глобалном плану, тј. међународног тероризма ? Неке велике силе на западу настоје да из свих међународно правних докумената избаце термин “ међународни тероризам”, како би се лакше манипулисало, односно како би у пракси егзистирала “политика тероризма.” Јер, ако се из међународних правних аката избаци термин међународни тероризам, ингеренције у супротстављању савременом тероризму нема СБ УН, већ националне државе на које велики утицај имају те велике силе, које чак помоћу тероризма у одређеним регионима настоје да остваре своје политичке, војне, геополитичке и друге интересе. За ову тврдњу најочигледни пример је ваздухопловна подршка нај-

моћније силе у историји цивилизације терористичкој “ОВК” на Косову и Метохији 1999. године.

Поред осталог, терористичке организације међународне провинијенције својим активностима у првој фази настоје да: докажу да институције система нису у стању да заштите сопствену популацију; да држава није у стању да заштити симболе своје власти; да није у стању да заштити своје званичнике и да не може да спречи наредне терористичке активности и обезбеди нормалне услове за живот грађана у сопственој држави. У другој фази они су одлучни да изазивају незадовољство код народа на територији целе државе која је мета њиховог напада и да тако придобију симпатије од стране грађана који ће у датим околностима, кад то за државу буде највеће изненађење покрену масовне демонстрације које постепено прелазе у оружану побуну, затим у герилу и устанак народа. То је пут којим би се остварио политички циљ терористичке организације, тј. да освоје власт или доведу на власт ону политичку странку која ће подржавати све њихове захтеве. Иако је свака терористичка организација увек против власти, противуречна је и насилна, противуречност је темељ/онтологија истине, то је одлика а не опозиција истине, нпр. неправда убрзава долазак правде. Зато је у том смислу са политичког аспекта на међународном нивоу важно уочити на време и ту противуречност. У политичкој борби и у безбедносној култури уопште је важно противуречно сазнање да су непријатељи некада за веома кратко корисни, јер пријатељи својим похвалама могу да своје најближе интелектуално улење, морално и духовно погорде, а непријатељи иако то није њихова намера, своје противнике просто активирају, чине их бољим како би активирали своје потенцијале и деактивирали своје мане.

Политика је увијек била у тесној вези са насиљем. Политичку историју света од самог почетка прате насилни акти борбе за власт. Као акт са политичким смером и извесним примесима служења одговарајућим идеологијама, међународни тероризам се најчешће изражавао у виду атентата и физичког ликвидирања представника режима. У политичкој историји сваког друштва политичка борба била је тотални феномен и подразумијевала је рационалне и ирационалне, стилизоване и спонтане елементе – то значи да су политичке манифестације организовани и емотивни догађаји, те у њима долазе до изра-

жаја, без воље људи, ирационални погледи и понашања. Политичка борба није могућа без демократије, јер је демократија, заправо, и форма и садржај политичке борбе. Политичка борба се мора одвијати једино у простору јавности. То потврђује и мисао др Томислава Јантола, да су “...демократија и јавност... два координирана појма, међусобно повезана и условљена, тако да нема демократије без активне јавности, као што нема нити активне јавности без демократије”.²⁷⁾ Тероризам у таквој констелацији односа нема корене у друштвеним збивањима. Политичка борба је разумна алтернатива међународном тероризму и, по правилу, одузима му замаха ако је демократија суштински присутна у политичком животу земље. Онда се и политички чин, који се очекује као редован и законит, иако може бити насилан, не схвата као акт изазивања страха и ужаса.

Проглашавање циљева неке групе политичким и тражење легитимитета сопствене борбе, може бити сасвим субјективно и стога искривљено. Али, управо у тим случајевима ствара се идеолошка база међународног тероризма и то помоћу одређене групе људи која прогласи неки “... политички систем за систем психолошке принуде ... а подршку већине тумачи као последицу манипулације”.²⁸⁾ У том случају, они који то чине стичу уверење, без обзира како малобројни били, да су изузетна, образовна елита која не мора тражити демократску легитимацију нити се придржавати неких усвојених норми, већ има право да свим расположивим средствима, укључујући ту и физичко насиље, мења систем, чију је суштину “већ давно прозрела”. Такву субјективну активност могу подстицати и стране државе службе у циљу остваривања одређене владине државне политике.

Само у случајевима насилних аката који немају политичку мотивацију – посебно у атентатима, које врше верски фанатизована или неурачунљива лица – примарне мета и циљ стапају се у једно. Према неким ауторима,²⁹⁾ ова теза аргумендује се тиме да је атентатор незаинтересован за шире остварење неких секундарних циљева, а камоли политичких. Међутим, иако физичко уништење мете напада представља уједно

27) Томислав Јантол, Социјализам и јавност, Цекде, Загреб, 1980. стр. 16.

28) Исто, стр. 7.

29) Милан Пашански, Савремени камиказе, Књижевне новине, Београд, 1987, стр. 178.

и крајњи циљ терористичког акта с аспекта извршиоца, то не значи да неће доћи до секундарних ефеката.

Међународни тероризам се одвија и процењује на темељу политичке културе која садржи, поред устаљених обичаја и моралних норми, и друга правила. Због тога се као значајка тероризма и појављује “екстра нормалност”. Постоји потреба промене политичке културе, констатује др Јован Ђорђевић, јер је човечанство сувише дуго живело са једном централистичко-статистичком, отуђеном политичком културом, која је у садашњости објективно превазиђена и позива на промене и отпоре и онда када се субјективно још одржава. Суштина промене је у успостављању такве политичке културе која одбацује борбу за власт кроз коришћење репресије, завере и тероризма, а њу је могуће постићи једино ако је политички однос у друштву, на демократичан начин, способан да интегрише све оне снаге, али и вредности, које чине демократски политички систем хуманистичким и социјално и економски богатим односом.

Интерпретација међународног тероризма у средствима јавног информисања склона је објашњењима која су под утицајем друштвено-политичког система, политичких полазишта и интереса оних чинилаца који директно или индиректно утичу на политику масовних медија. Неки западни теоретичари развијају тезу да је насиље иманентно људској природи, па масовни медији, према томе, не могу имати утицаја на развој агресивног понашања код људи. Чак се поставља теза (Физбак, Сигел – Fesbach, Sigel) да посматрање агресивних сцена ослобађа људе рушилачких нагона и има позитивну друштвену функцију умањења агресивног понашања. Неки други аутори Бандура (*Albert Bandura*), пак, утврдили су, на основу експеримената, да телевизија и филм уче гледаоце техници насиља, па тако и утичу на вршења намераваног или испровоцираног насиља. Оваква истраживања извођења су и код нас, а резултати указују да постоји и те какав утицај масовних медија на свијест и ставове публике, те се потврђује да визуелни (директни) пренос информације по ефекту далеко надмашује читању (или неку другу индиректну) информацију. Може се, дакле, закључити да фиксирање тоталитарног циља интензивира моћ тероризма, који уз политички мотивисану намеру постаје још опаснији непријатељ државе. Треба, такође, истаћи да тероризам представља посебну врсту непосредне комуникације, која

изазива панику и застрашивање недужног цивилног становништва. Државна заштита мора превентивно деловати у спречавању повезивања терориста са средствима јавног информисања, јер би они тако нај убојитијим средствима пропаганде деловали на јавно мњење.

ЛИТЕРАТУРА

- Алечковић – Николић, М., „Геополитика “тоталног либерализма” и злоупотреба геодемократије“, Зборник радова Русија и Балкан – питања безбедности и сарадње, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Beck Ulrich, Што је глобализација, Библиотека нови поредак, Визура, Загреб, 2003.
- Василијевић, В., „Покушај одређивања тероризма као међународног злочина“, Југословенска ревија за међународно право, вол. XX, 1972, бр. 1-3.
- Гаџиновић, Р., Тероризам, Драслар, Београд, 2005.
- Гаџиновић, Р., Насилје у Југославији, ЕВРО, Београд, 2002.
- Гаџиновић, Р., Савремени тероризам, Графомарк, Београд, 1998.
- Димитријевић, В., Тероризам, Радничка штампа, Београд, 1982.
- Димитријевић, В., „Савремени облици тероризма“, Архив за правне и друштвене науке, бр. 4, Београд, 1980.
- Димитријевић, В., „Покрет несврстаности и међународни тероризам“, Савремени тероризам, НИП Пословна политика, Београд, 1986.
- Јаковљевић, Д., Тероризам с гледишта кривичног права, Службени лист, Београд, 1997.
- Јантол, Т., Социјализам и јавност, Цекде, Загреб, 1980.
- Капетановић, Г., „Међународни тероризам и уједињене нације“, Архив за правне и друштвене науке, вол. LXVI, 1980, бр. 1-2.
- Маџорјан, А. Л., Тероризам: правда и вимисел, Москва, 1983.
- Mohsen, A., „Cooperation Against Terrorism in the Middle East and Africa“, *Countening Terrorism through International Cooperation*, Milano, 2001.
- Пашански, М., Савремени камиказе, Књижевне новине, Београд, 1987.
- Петровић, Д., „Нови тероризам“, Правни живот, бр. 9/2009.
- Tems, V Of Reference of GMT, adopted dy the Committee of Ministers at its 109 th Session on 8th, November 2001.
- Combs, Cindy C., *Terrorism in the Twenty-First Century*, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, Inc 1997.
- Higgins Andrew & Cooper Chistopher, *Wall Street Journal*, 21. 11. 2001.
- Hix, S., *The political system of the European Union*, The European Union Series, Palgrave, New York, 1999.

Radoslav Gacinovic

FIXATING THE TOTALITARIAN CAUSE AND THE POWER OF INTERNATIONAL TERRORISM

Resume

*Modern terrorism as a form of violence has become one of the most significant challenges for modern states and their security systems, as well as for the international community. Terrorist activities in the 20th century were enigma and posed great problem for the international security system, and that is even more true for 21st century – so every progress in research methods of terrorism presents a significant impact toward creating conditions for succesful opposition to this form of violence. Moreover, from the perspective of state, it is necessary to prepare intensively through complementary approach in both theory and practice of recognizing and countering all dangerous terrorism. By studying and researching this kind of violence, we can come to the realization that the problem of terrorism was fueled by individualization, alienation of man, national conflicts and tensions, abuse of power and failed states. Theory and practice in the defense against terrorism must monitor such societal developments and always be a step ahead of potentially emerging terrorist organizations. It is necessary to bear in mind the close relationship of science and legislation. As latin proverb says: *Artem non audit did not ignarust – Just ignorant can hate science.**

Keywords: *international terrorism, totalitarianism, power, globalism, aim*

* Овај рад је примљен 5. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Милош Кнежевић

Институт за политичке студије, Београд

ТЕРОРИЗАМ У ОБРИСИМА ПОЛИТИКЕ: ТЕРОРИСТА – ЗАСТРАШУЈУЋА ФИГУРА ГЛОБАЛНОГ ЗЛА *

Сажетак

*Тероризам је застрашујућа појава која се темељи на урођеном људском страху од угрожавања и губитка живота и оштећења материјалних добара. Глобализацијски токови раширили су својеврсни *horror teroricus*. Извршени терористички чин узрокује пометњу. Као насилна и разорна антисоцијална појава тероризам изазива потребу за прецизним одређењем и разумевањем. Одатле потиче мноштво теоријских и оперативних дефиниција тероризма. Тероризмом се бави неколико научних дисциплина: наука о безбедности, конфликтологија, полемологија и сл. Од начелног значаја је разликовање појава и категорија моћи, силе, принуде и насиља. Такође је неопходно уочавање различитих облика политичког насиља. Тероризам је политичко насиље *suī generis*. Као нелегални и нелегитимни насилни чин, тероризам испољава различита својства. У дефинисању тероризма већина аутора се слаже око неколико заједничких особина планираних и реализованих терористичких дела. То су тајност припреме, разорна сила, ефекат у јавности, застрашивање, политичка мотивација. Организовани политички чиниоци државе делују активно у сузбијању тероризма. У борби са тероризмом примењују се антитерористичке*

* Овај рад је настао као резултат делатности на научном пројекту бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и контратерористичке мере. У научним разматрањима тероризма фокусирају се актуелни и реактивни мотиви насиља, али и дубљи структурни разлози ерупције насиља. Одатле извире неопходност теоријских промишљања појаве тероризма који се доживљава као једна од кључних опасности и зала 21. века.

Кључне речи: *насиље, терор, тероризам, глобализација тероризма, терористи, страх од тероризма, узроци, дефиниција тероризма, антитероризам, контратероризам*

„Треба се бојати онога чега се људи страше.“

Лао Це

„Преплашени човек је напола побеђен.“

Суворов

УВОД: HOROR TERORICUS

Мудри писац и политичар Добрица Ћосић је једаред рекао: „У почетку свега јесте страх“.

Одиста застрашени људи често ни не стигну да протумаће извор свог страха. Изостанком тумачења бивају лишени разумевања ситуације у којој су се обрели. Помене ли се у јавном или приватном говору *терор* или *тероризам* намах се указују зебње и бојазани. Терористи су конспиративни и ретко када видљиви, фантомизовани и стигматизовани људи. Терористичке претње су у доживљају већине обазривих са разлогом једначица за застрашивање. Појавом терора и терориста у ускомешаној маси се шири немир и нараста страх који се очас може претворити у неконтролисано стање панике.¹⁾

Ефикасно извршена терористичка дела изазивају масовну престрављеност. Тероризам разара уравнотежено стање миру и сигурности. На бруталан начин се доводи у питање и руши извесност безбедног живота у заједници. У обично краткој секунци аномије расте пометња у којој се преплићу самопомоћ и солидарност са безглавим егоизмом. Још је Цезар уочио да: „у

1) Експерт за тероризам Џесика Стерн истиче: „Страх је есенцијална компонента тероризма: терористи могу имати много разних циљева, али страх је готово увек њихов битан инструмент остваривања тих циљева.“ Видети: Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, глава „Ко су терористи?“, стр. 94, Александрија прес, Београд, 2004.

заједничкој опасности страх не познаје милосрђе“, (Гај Јулије Цезар, *Успомене из Галског рата*).

Уједно, губици и штете узроковане тероризмом показују да конкретна политичка артикулација друштвеног живота има непомирљиве противнике који се не устручавају од насилног рушења онога што у друштвеном аранжману не прихватају и чему се противе.

Терористички акти симболишу чврсту вољу починилаца за деструкцијом друштвених структура и процеса који су предмет оспоравања. Друго лице насталог разора је тренутни неред или беспоредак – *атаксија*. Терористичким чином изазвани поремећај устаљене социјалне и политичке праксе, те озбиљења идеала безбедности и сигурности, исказује се у спектакуларним призорима губитка људских живота, рањавања, рушења и уништавања материјалних доба, прекида комуникација, дезоријентације, конфузије и хаоса. Трагедија је, наиме, учињена медијски виљивом, тероризам спектакуларно приступачан.²⁾

Страх од терориста и тероризма, тј. терористичких чина у савременом друштву се прожима са сродним масовно раширеним фобијама, попут: страха од спољашње агресије и грађанског рата; агресора и окупатора; ратних злочина и геноцида; отмице; странаца и туђина; дошљака, уљеза, емиграната и азиланата; отпуштања и губитка посла; инфлације и дужничког ропства; сиромашења и западања у беду; напуштености и усамљености; старости, немоћи и губитка здравља итд.

Фобија је нарочито структурирани страх који обузима човека.³⁾ Фобије могу бити органске, друштвене, моралне, културне, религијске, па и политичке. Практично, свака ствар или људски однос може постати предмет фобичне реакције. Указује се чак и на страх од страха – *фобофобију*, и свестрашеност, страх од свега и свачега или *пантофобију*. Забележено

2) О томе: Шћепановић Владислав, *Медијски спектакл и деструкција. Естетика деструкције и спектакуларизација стварности: 11. септембар као медијски феномен*, глава „Спектакл, терор и медији“, стр. 53-57, Службени гласник, Београд, 2010.

3) Фобија, безразложан страх од неких спољних ситуација и сопствених унутрашњих стања. Јавља се у различитим степенима, све до болесних, онеспособљавајућих реакција. У блажим степенима квалификује се као поремећај... Основна одлика фобије је њена отпорност на рационалне разлоге. Личност је свесна необразложености и ирационалности своје реакције, настоји да јој се супротстави, али у томе не успева. Фобије припадају општој категорији страха.“ Видети: Крстић Драган, *Психолошки речник*, одредница „Фобија“, стр. 152, Савремена администрација, Београд, 1991.

је неколико стотина устаљених или пролазних (реактивних) фобија, од којих понеке испољавају екстремна, параноидна и хистерична својства. Већина поменутих страхова базирана је на фундаменталном страху од угрожавања и повреде тела, страху од болести и, најзад страху од смрти – *танатофобији*.

Страх од тероризма спада у политички индуковане страхове који одишу усташеношћу од смрти. Танатофобна компонента снажно делује у подлози страха од тероризма. Страх од теористичког чина напослетку се своди на страх од погибје на неочекиваном месту у неочекивано време. Изненађење је супротно предвидљивости и оно означава шокантни прекид очекивања мирног и сигурног живота. Задесна смрт у хаосу изазваном теористичким чином на страни жртава доживљава се као бесмислен и трагичан губитак.

Међу погођеним тероризам изазива гађење и страх који се претвара у паралитички ужас. Вилијам Милер је уочио разлику у интензитету између страха и ужаса. „Оно што ужас чини тако ужасним је чињеница да, за разлику од страха, где имамо на располагању једну паметну опцију која се стварно може искористити (бежи!), кад смо у ужасу бежања нема. Ствар која нам у ужасу прети одвратна је, и ми не можемо да је ударимо, додирнемо, нити да се рвемо са њом. У многим случајевима ужасна ствар је већ ушла у вас или вас преузима изнутра, почиње управљати вама, а то значи да не постоји јасан противник, ‘онај други’, са којим бисте се могли борити.“⁴⁾

Колективне емоције се у временима експандиране медиократије глобализују. Ношен ветровима глобализације страх се као коров расејава и укорееује. Глобални тероризам прожет је са глобалним страхом од тероризма. Створена је нарочита култура страха од могућих и већ почињених терористичких дела. На стање дубоке усташености указује и релативно нова геополитичка субдисциплина – *геополитика емоција*. Један од зачетника тог стила мишљења Доминик Мојси пише: „... први пут у више од два века, Запад више нема главну реч. Поимање да смо рањиви и да смо делимично изгубили централну позицију у самом је средишту наше кризе идентитета. Кризу можемо да опишемо овим речима: Шта нам се дешава? ... Сада се чини да постојамо жртве сила изван наше контроле. Азија ће

4) Видети: Miller William, *The Anatomy of Disgust*, Cambridge, mass. Harvard University Press, 1997, p. 26.

нас ускоро претећи у економском погледу. Фундаменталисти у исламском свету намеравају да нас униште. Ускоро ће нас преплавити имигранти из земаља с југа. Постоји ли начин да повратимо контролу над сопственом судбином?⁵⁾

Наведени упит над неизвесношћу сопствене судбине указује на узнемиреност и бригу која све више опхрвава пољуљани западни свет. У тумачењима разорних учинака савременог тероризма, наплава негативних емоција која је, по свему судећи, неизбежна, ни најмање није погодна за његово тачно поимање. Потребно је начинити више корака „од седам миља“ у правцу контекстуалног разумевања.

КРИПОПОЛИТИЧНОСТ ТЕРОРИЗМА

Тиме што је неки тежак преступ очигледно учињен још увек не значи и да је у свему разговетан. Мада се уважава и примењује показно доказивање, очигледност није увек аргумент истине. Да би био у потпуности разумљив преступ а поготову злочин треба да буде протумачен.

Терористичка намера заснована је на реалној и симболичкој упадљивости разорног чина. Упадљивост јаког сазнања терористичког насиља подразумева нехумано изопачени однос однос према објекту насиља. Жртве су у невољној вези са починиоцем; оне су принуђене на комуникацију и пријем двоструке поруке на коју не могу да узврате а често ни да је избегну. Повреде и разарања су прва очигледна премиса поруке жртавама, док се у другој премиси испоручју разлози и оправдања учињеног дела, у виду осветољубиве опомене и претње наставка уништавања.

У политици је као и у свакодневном животу, није све што с дешава видљиво нити јавно. Политички невиђено може бити неопажено из немара, или стога што је пажљиво скривено. Политичко се у људском свету скрива и открива, сходно целисходности, сврхама и разлозима у успостављеним у политичким процесима. Политика је обликована *arcanom dominiandi* и *arcanom imperii*.

У томе да чак и максимално транспарентна политика скрива извесне тајне нема ничег спектакуларног, па ипак, не-

5 Видети: Мојси Доминик, *Геополитика емоција. Како култура страха, понижења и наде утичу на обликовање света*, глава „Култура страха“, стр. 110-111, Клио, Београд, 2012.

престално се обнавља чуђење над њеним прикриваним намерама. У једном од исхода наивне зачуђености над несазнатим и непознатим појавама у политици креирана је и површна критика тзв. теорије завере. Ритуално понављање рефрена о непоткрпељености и мистификацијама теорије завере често није поткрепљено контрааргументима који би на другачији начин указивали на појаве политичке манипулације, репресије, насиља, злочина. Са циничном критиком приступа узроцима који се предочавају у конспиролошким приступима тероризму, неретко се одбацују сасвим рационални увиди и доказане чињенице. На тај начин, одбацивањем специфичне често и маштовите анализе скривених токова припреме и извршења тероризма одбацују се и могући узроци.

Као примери проницљивих открића скривених страна чувеног догађаја рушења њујоршких „Кула близнакиња“ 11. септембра 2001. године могу да послуже две студије из пера Нома Чомског и Тијери Месана. По објављивању луцидних анализа терористичког акта оба аутора су подвргнута жестокој „патриотској критици“ и изругивњу, понајвише због указивања на преплетности делатности америчке администрације и екстремистичких кругова из арапског света, као и сумње да је на делу можда била аутодеструкција.⁶⁾ Ових дана, петнаестак година потом из официјелних институција САД наговештена је могућност објављивања архивских докумената о повезаности владајућих кругова Саудијске Арабије са извршеним терористичким злочинем у Њујорку.

Тумачећи исти догађај на друкчијој мисаоној матрици, француски аутор Доминик Мојси је запазио да је терористички акт 11. септембра 2001. трауматично продубио америчку културу страха. „Америкаци су још од почетка хладног рата знали да их њихов географски положај више не штити. Али 11. септембар претворио је апстрактно знање у трагичну, веома болну стварност. И, у складу с америчким стилем, одмах је покренуо расправу о начину на који би Америкаци требало да узврате... У свом ‘глобалном рату против тероризма’, Бушова администрација није успела да нађе праву меру. Гвантанамо,

6) О томе: Чомски Ноам, *11. септембар*, глава „Идеолошка кампања“, стр. 25-33, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002. Такође: Месан Тјери, *11. Септембар 2001. Велика превара*, део „Империја напада“, глава „Тајне операције“, стр. 143-154, и „Завера“, стр. 155-171, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002.

‘превентивни притвор’ и сурове технике истраживања, као намерно понижавање затвореника у Убу Грайбу, допринели су осећају злоупотребе и виктимизације код оних који су се супротстављали америчкој правди.⁷⁾

Како год, у свакодневном животу се полази од онога што се опажа, али се из обазривости мора имати на уму и оно што није опажено, нарочито ако је подстакнуто предосећајем да је опасно. Из јаснијег осећаја надлазеће опасности заузима се став предострожности. Извршени терористички акт је догађај заснован на злоделном односу починиоца и жртве. Тај однос садржи својеврсну комуникацију,⁸⁾ тачније речено прекид уобичајне политичке комуникације између разномислених и противничких субјеката.

Људи погођени терористичким чином свакако не желе да буду жртве.

У деформисаном комуникационом карактеру једностраног терористичког насиља садржана је противречна немоћ остваривања демократског идеала јасноће и прозирности друштвених и политичких процеса. Један од битних терористичких циљева није само застрашавање непосредно погођених жртава него и ширење страха путем узнемирења јавног мњења. Забележени призори терористичког акта увећавају ефекте застрашивања али и узвратног гнева погођених. У појединим случајевима медијски прослеђеним призорима извршеног терористичког насиља услеђују насилне реакције разбешњених грађана.

Одатле настају недоумице на који начин би демократске институције у политичкој заједници требало да реагују према терористичким настојањима ширења страха путем медија? Да ли ванредним мерама строге информативне контроле и цензуре, или, пак, осмишљеним управљањем учинцима одраза извршеног тероризма у медијима и јавном мњењу? На практичне модусе реаговања указује релативно нова дисциплина, тзв.

7) Видети: Мојси Доминик, *Геополитика емоција. Како култура страха, понижења и наде утичу на обликовање света*, глава „Шта смо то себи учинили?“, стр. 133, Клио, Београд, 2012.

8) Радослав Гађиновић је на сличан начин уочио комуникациону компоненту или димензију тероризма. Видети: Гађиновић Радослав, *Како против тероризма*, глава „Тероризам као акт комуникације“, стр. 33-34, Миба&Дуга, Београд, 1996. О томе, такође: Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б, *Политика управљања кризама*, глава „Тумачење: управљање кризом као политичка комуникација“, стр. 67-84, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.

кризни менаџмент који настоји да на научној основи изнађе адекватне одговоре у изузетно стресним ситуацијама кризе. Међу такве одговоре спадају: уочавање кризе; доношење анти-кризних одлука; окончање кризе; учење, тј. извлачење поука, и; политичко саветовање.⁹⁾

Познато је да сваки остварени терористички чин има предисторију мотивације, организације, плана и припреме извршења. У извесном смислу, терористи који делују против структура моћи у развијеним западним земљама злоупотребавају демократски идеал транспарентности, нарочито у финалној реализацији деструктивних наума. У фази припреме напада актери тероризма скривају своје намере. Уколико су терористичке намере програмски прокламоване и медијски разглашене, то још увек не значи да је јавност упозната са будућим терористичким актима. Да би у коначници били делотворни терористи су принуђени да се прикривају и таје. Терористи, дакле, циљану деструкцију припремају тајно да би разорне последице биле јавне.

Као вискоризичини и конфликтни феномен тероризам је условљен јавном али и криптополитичком димензијом.¹⁰⁾ Као што у свакој политици делује двострука дијалектика силе и пристанка, и јавног и тајног, исто тако је и у тероризму, као специфичном политичком феномену, сукцесивно на делу тајност припреме и јавност извршења. Вођени мотивацијом и логиком крајњег учинка, терористички планови морају остати у тајности, све до планиране ерупције насиља која је, како је речено, ефектна само уколико је максимално јавна.

МОЋ И СИЛА, ПРИНУДА И НАСИЉЕ

Да би се насилна појава као што је тероризам макар и приближно одредила потребно је имати у виду сродне појаве на које тероризам можда наликује а од којих је ипак довољно различит да би творио феномен *sui generis*. Иако су често појаве моћи и власти, снаге и јачине, те, силе, принуде и на-

9) О томе: Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б, *Политика управљања кризама*, глава „Руковођење у кризи: пет кључних задатака“, стр. 20-24, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.

10) О томе: Кнежевић Милош, „Темељи крипто-политике. Теорија завере или крипто-политика“, Зборник *Све сфере завере*, уредник Бранислав Матић, Студентски културни центар, Београд, 1994, стр. 31-71.

сила, веома блиске чак и прожимајуће, претходне појмовне дистинкције су колико теоријски корисне толико оперативно нужне. Отуда већина помнијих тумача промишља примарну разлику између тих, рекло би се, основних политичких појмова.

Сматрајући их органским делом политике и политичких процеса, политиколог Драган Симеуновић истиче потребу што прецизнијег разликовања појава моћи, власти, ауторитета, силе и насиља. У ослонцу на социолога Макса Вебера, Симеуновић овако поима моћ: „Ако сила као инструмент принуде представља средство темељења и изражавања моћи онда и сама моћ значи ауторитет изражен кроз захтев за обавезним као легитимним изражавањем.“ На истом месту у наставку аутор одређује силу и насиље. „Сила је средство остварења и одржања моћи, а насиље је начин исказивања и спровођења моћи када субјект моћи посредује свој утицај силом у комуникацији са објектом моћи.“⁽¹⁾

Војни стручњак Милан Петковић увиђа да је: „Политичка моћ, у ствари, способност примене силе ради наметања сопствене воље другоме, док је сила примена средстава принуде ради наметања воље другоме. Моћ се, дакле, не исцрпљује силом, већ се сила појављује као једно од средстава које јој стоји на располагању... Политика силе развија читаву лепезу политичких средстава принуде, укључујући ту и економска, клутуролошка, социјална, финансијска и друга средства, у чијој позадини стоји физичка, војна сила као претња, ако се друга средства покажу неефикасним.“⁽²⁾

Однос силе, насиља и моћи пропитивао је и војни експерт Илија Кајтез. „Насиљу је иманентна моћ, мада се насиље може извести и из немоћи када слабији изненади јачег. Појам сличан насиљу је принуда где под принудом треба сматрати нормативно ограничену употребу силе док у условима ‘дивљег’ насиља она ничим није ограничена, првенствено нормативно а потом и временски.“⁽³⁾

11) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, глава „Разграничавање појава моћи, силе и насиља“, стр. 7, Радничка штампа, Београд, 1989.

12) О томе: Петковић В. Милан, *Сила и моћ у међународним односима*, глава „Теоријски приступ сили и моћи у међународним односима“, стр. 18, Калеком, Београд, 1997.

13) Видети: Кајтез Илија, *Револуционарно насиље*, глава „Друштвено и политичко насиље – пламене игре и разорне силе човека као бића заједнице“, стр. 41, Службени гласник – Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2009.

Политиколог и војни стручњак Радослав Гађиновић је уочио четири разлике терористичког од осталих облика насиља, тј. злочина, у које спадају: неизбежна политичка мотивација; насилност или претња насиљем; далекосежна усмереност ка психолошким последицама које превазилазе непосредне жртве, и; вођеност од стране неке терористичке организације.¹⁴⁾

Темељни појавни облици моћи и власти, те силе, принуде и насиља, иако у извесним компонентама слични, ипак очитују начелне разлике које су од значаја и у промишљању тероризма. На теоријски промишљену примарну дистинкцију надовезује се и секундарно разликовање тероризма и других облика насиља, међу којима је и револуционарно насиље.

Драган Симеуновић примећује, чак и међу зналцима, две раширене дефиниционе погрешке: свођење свих облика борбе за слободу и делатност истинских ослободилачких покрета на тероризам, и; свођење разноврсних облика политичког насиља - као што су право на побуну и тираноцид, антиауторитаризам, антиколонијализам, антиимперијализам - под јединствену скупну одредницу тероризма.¹⁵⁾

Препознати насилни мотиви терористичког чина не ексулпирају терористе као злочинце. На теоријском плану потрага за крајњим и најдубљим узроцима тероризма истраживаче одводи у социјалне, историјске и политичке лавиринте. Став према тероризму се испољава двострано. С једне стране су идеолошки тумачи тероризма – најчешће међу терористима и симпатизерима - који га легитимишу и оправдавају. Примера ради Алберт Бадура је у критичком осврту на идеолошка оправдања тероризма уочио пет техника тежњи (а/моралног) изузећа од штетних последица терористичких аката. 1. Морално оправдање у спасавању конституентне популације којој прети фундаментално зло уништења, при чему је супротна страна оличена у дијаболичком и сатанском статусу; 2. починиоци терористичког чина своју одговорност приписују вођи, вођству и врху организације, при чему се извршилачка одговорност са споредних актера сваљује на инспираторско идеолошко језгро

14) Видети: Гађиновић Радослав, *Антитероризам*, глава „Компаративном анализом до прихватљиве дефиниције“, стр. 25, Драслар партнер, Београд, 2006.

15) О томе: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, део „Појавни облици политичког насиља“, глава „Сложени облици“, поглавље „Тероризам“, стр. 133. и 134, Радничка штампа, Београд, 1989.

терористичке организације; 3. настале материјалне штете и патње жртава се намерно маргинализују, минимализују и игноришу, или пак, због удаљености и избегавања сагледавања последица не уважавају; 4. жртве се дехуманизују посредством приписивања разних нечовечних својстава попут: расне инфериорности, својстава олоша, људског отпада, паразитизма, криминалаца, животиња, дивљих звери, ловине за острел и сл.¹⁶⁾

Насупрот апологетима и глорификаторима тероризма је огромна већина тумача који тероризам делигитимишу и осуђују као антисоцијалану и нехуману појаву. У оба смера тумачења тероризам се повезује са идеологијом. Драган Симеуновић сматра да је политичко насиље у које свакако спада и тероризам - у тесној вези са идеологијом на три основна начина: „1. У смислу постојања система оријентационих вредности које подстичу неку радњу; 2. идеологија делује усмеравајуће код избора циљева, метода и садржаја политичког деловања... 3. идеологија оправдава учињено – интерпретативна функција идеологије.“¹⁷⁾ Украткоп, скуп схватања која оправдавају тероризам могао би да се означи као *терористичка идеологија*. Констрастановишта, пак, творе *антитерористичку идеологију*.¹⁸⁾

Уочавање важности посредних и удаљених мотива означава само да се у тумачењима има виду историјски контекст и друштвена, тј. међународна структура, из којих се генерише тероризам. Уважавање тих на изглед неповезаних области са тренутном мотивацијом терористичких аката, многим може изгледати претерано чак и бесмислено. Али, оно је нужно управо ради разликовања терористичког облика насиља од других поменутих насилних форми.

Тумачи који пореклу и мотивацији актуелног тероризма намичу контекстуални и структурни оквир често су склони мешању и поистовећењу са другим облицима насиља чиме, донекле, могу запасти у грешку оправдања. Дубље узроке је

16) Према: Стерн Цесика, *Екстремни терористи*, глава „Ко су терористи?“, поглавље „Моралне препреке“, стр. 108-111, Александрија прес, Београд, 2004.

17) Видети: Симеуновић Драган, *Државни удар или револуција*, део „Савремени тероризам као ембрион револуције“, глава „Идеолошке основе тероризма“, стр. 88, Симтрејд, Београд, 1991.

18) О блиским везама идеологије и тероризма, видети, такође: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Интрисично мотивисани тероризам“, поглавље „Тероризам мотивисан идеологијом“, стр. 64-82, Драслар, Београд, 2005.

свакако потребно уважати али се у сваком случају мора имати у виду деструкција која се збива на површини текућег времена и простора.

Осим врхова насиља који се, попут санте леда изнад водене површине, очитују као тероризам, делује и *структурно насиље* које је, иако мање видљиво, итекакако осетно и емотивно проживљавано. То структурно насиље, или дубински и позадински механизми силе у подлози политике, такође утичу на побуђивање ирационалног терористичког одговора на блокирану конфликтну ситуацију.

Илија Кајтез сматра да је структурно насиље узнемирујући вид социјалне неправде. „Структурно насиље најчешће делује и функционише споро, нагризајући основне људске вредности и у крајњем смислу људске животе. У случају директног насиља чак и људи који нису директно уплетени у сукоб, брзо заузимају неку од страна у сукобу, али када је реч о структурном насиљу све је много комплексније, мање видљиво, теже разумљиво, и лакше за све облике злоупотреба и манипулација људима и њиховим емоцијама.“¹⁹⁾

ПОЛИТИЧКА СВОЈСТВА ТЕРОРИЗМА

У јавном мњењу и међу стручњацима превлађују схватања да је управо политичка сфера главно, ако не и једино место настанка тероризма. Генерално гледано, политички мотиви тероризма, као нелагалног и нелегитимног облика насиља су, по свему судећи, незаобилазни. Ипак, познаваоци уочавају разлике средстава силе и насиља према пореклу, облику и циљу испољавања.

Разматрајући изразите облике, правник Радослав Стојановић начинио је основну основу поделу на економска средства и политичка средства и поступке силе. У политичку категорију силе по аутору спадају: непријатељска пропаганда, идеолошки притисак, психолошки рат, тероризам, интересне сфере и војна интервенција.²⁰⁾

19) Видети: Кајтез Илија, *Револуционарно насиље*, глава „Друштвено и политичко насиље – пламене игре и разорне силе човека као бића заједнице“, стр. 41, Службени гласник – Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2009.

20) О томе: Стојановић Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, глава „Политичка средства и методи силе“, стр. 150-175, Радничка штампа, Београд, 1982

„Насиље је људска делатност, а сила средство, оно није проста употреба силе већ њен рад, као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила“, сматра Драган Симеуновић.²¹⁾ Исти аутор, такође, разликује основне и сложене појавне облике политичког насиља. У основне облике насиља аутор убраја: претњу силом, принуду и притисак; психофизичко злостављање и мучење; политичко убиство, атентат и диверзију. У сложене облике насиља спадају: насилни протест, побуна, нереди и немири; тероризам; субверзија; репресија; терор; герила; устанак; војна интервенција и рат.²²⁾

Вођени првенственом потребом дефинисања, цитирани аутори, заправо, наводе маркантне облике и садржаје терористичког насиља, не улазећи при том у социјалну и политичку узрочност која би могла да се одреди као политичка суштина тероризма. Они, као и већина осталих експерата, то обично чине касније, у раздрази почетно уочених подела облика и видова тероризма. Међу домаћим ауторима могу се пронаћи вредни доприноси тумачењу и разумевању савременог тероризма.²³⁾

У терористичкој полиморфији насилних облика има онолико колико се терористичко насиље разудило у извођењу и проширило у бројним просторима извршења. Може се рећи да је тероризам као асиметрична насилна „комуникација“ заправо облик деструкције људи и материјалних добара који се непрестано усклађује са развојним, техничким, технолошким и медијским, тј. информатичким могућностима времена. Деструкција коју оличава савремени тероризам ниучему не заостаје за приликама увећања разорних моћи које пружа наука.²⁴⁾ Одатле су и друштвене науке суочене са све израженијом потребом мултидисциплинарних и тимских проницања у облике и садржине савременог тероризма.

Са становишта државе као субјекта (актера) повратне репресије и нападаог објекта нелегитимног насиља, унутрашња

21) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, глава „Насиље и политичко насиље“, стр. 21, Радничка штампа, Београд, 1989.

22) Детаљније, видети: Симеуновић Драган, наведено дело, „Појавни облици политичког насиља“, стр. 87-174.

23) О томе: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Допринос српске науке дефинисању тероризма“, стр. 48-56, Драслар, Београд, 2005.

24) О томе: Петровић Зоран Пироћанац, *Усама бен Ладен. „Зелена Коминтерна“ против јудео-хришћанске цивилизације*, глава „High tech терористи“, стр. 75-81, Евро, Београд, 2002.

и спољашња политичка димензија тероризма указује, међутим, на још понешто. Када је реч о унутрашњој димензији тероризма мета је политички систем и правни поредак. Тиме је нескривено политичко својство тероризма. Када је тероризам испољен у међународним оквирима, на делу је геополитичност терористичког феномена. Глобализованост, како је поменуто, у први план истиче широку просторну интеракцију и дисперзију тероризма. У савременим тумачењима тероризма високо котиране су управо детерминанте лоциране у области политике простора, територијалне политике – геополитике.²⁵⁾

На удару терористичког насиља, међутим, није само држава, као политички и правно структурирани облик уређења друштва, већ и субдржани и недржавни облици друштвеност као и груписане и колективизоване људске целине у какве, на пример, спадају верске и културне групе, етноси и нације.²⁶⁾

Најзад, потребно је указати на извесну противречност која се коси устаљеним становиштем о претежно политичком профилу тероризма. Иако је најчешће дубоко политички побуђен, тероризам унеколико превазилази типични политички контекст, постајући нешто друго, трансполитичко, рекло би се, универзално негативно, крајње зло. Зашто трансполитичко зло?

Ова недоумица повезана је са постмодерним схватањима раширеним у англосаксонским, неконтиненталним теоријама политике и политичког. Обистинила су се предвиђања филозофа политике и права Карла Шмита да се политика губитком

25) Однос тероризма и геополитике је комплексан и захтева посебно истраживање. До сада се геополитичка интерпретација усредсређивала на рат као најинтензивнији облик друштвеног конфликта. Штавише, рат је симболизовао геополитику у кулминативној тачки. У савременој епохи класичне ратове заменили су други облици насиља међу којима је упадљив управо тероризам. Тероризам може бити узрок рата али и његова последица, као што, као посебна форма политичког насиља, може деловати независно од текућих ратних сукоба и у мирнодопском стању.

26) О томе: Деспотовић Љубиша, *Геополитика деструкције. Разарање држава и националних идентитета у актуелним процесима глобализације*, део „Глобализација и радикални ислам“, глава „Политичка употреба милитантног ислама као фактора угрожавања безбедности у земљама региона“, стр. 90-95, Каирос, Сремски Карловци, 2015. Затим: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Интринично мотивисан тероризам“, поглавље „Етнички (сепаратистички) тероризам“, стр. 82-99, и „Религиозни тероризам“, стр. 99-106, Драслар, Београд, 2005; Милашиновић М. Радомир, Милашиновић М. Срђан, *Основи теорије конфликта*, глава „Верски конфликти“, стр. 213-230, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2007. Милошевић Зоран, *Терористи или жртве Запада. Муслиманско питање у западној Европи*, Центар академске речи, Шабац, 2015.

есеницијалног појма непријатеља нашла на путањи неутрализације. У конкретним приликама савремених тежњи доминације неолиберализма то значи другачије поимање насиља, али и противника и непријатеља. Терористи су, наиме, деполитизовани и дехуманизовани као сурови починиоци, криминални репрезенти чистог зла.²⁷⁾ Најизразитији пример тоталне моралне дисквалификације пружа случај дијаболичног карактеризовања убијеног вође Ал Каиде саудијског принца Осаме бин Ладема.²⁸⁾ Да ли је онда тероризам у бити неполитичкеи феномен, обичан криминал, рецимо!?

ТЕШКОЋЕ У ОДРЕЂЕЊУ ТЕРОРИЗМА

У прилог сложености задатка отклањања терористичког насиља указују околности његових дубљих корена од индивидуалане психике, менталитета и интелекта, те образовања и идеолошких уверења терориста, на пример, или организације и техника терористичког деловања. Иако је све то од изузетне интерпретативне важности, и не би смело да буде заобиђено, мотивацију и смисао теористичких аката није могуће установити без тумачења опсежнијих социјалних и политичких аспеката који га генеришу.

Практични и теоријско интерпретативни проблем, међутим, настаје у тачки прекида између очигледно драматичне и деструктивне појаве и њеног не тако очигледног узрока. Будући да је тероризам као злочин са разлогом инкриминисан и морално дискредитован, већина интерпретација креће се у оквирима његове одиста разорне феноменологије, не залазећи при том у одгонетање најдубљих слојева узрочности. Интерпретативним раскидом између појаве и њеног узрока и сам појам појаве тероризма се претежно везује за последицу чиме се у други план потискују стварни а често и прикривани узроци и разлози.

27) И међу арапским тумачима постоје покушаји да се у маниру блиском западном човеку схвате убилачки и самоубилачки пориви екстремних религијских фанатика, терориста. Видети: Малуф Амин, *Убилачки идентитет*, Паидеа, Београд, 2003.

28) Приказу и анализи савременог исламског тероризма је у целисти посвећена књига: Петровић Зоран Пироћанац, *Усама бен Ладен. „Зелена Коминтерна“ против јудео-хришћанске цивилизације*, Евро, Београд, 2002. Видети, такође: Тодоровић Драган, „Савремени тероризам: Ал Каида у исламском Магребу“, *Национални интерес*, бр. 1, 2011, стр. 349-362.

Разлози за усредсређивање на почињени теористички акт *a posteriori* без довољне инетрпретације узрока, разлога и мотива, могу се препознати у извесном предразумевању апсолутног зла коме није потребно накнадно тумачење, односно истраживање које би можда довело критичке ауторефлексije дела властите одговорности за терористичку активност.

Тиме што је генерички појмовни склоп - *терор, тероризам, терористичко, терориста* – у осећајима и сазнању одређен као апсолутно негативна антидруштвена појава, још увек нису отклоњене многе недоумице око његове историјске феноменологије и конкретних садржаја који испуњавају форме терористичког деловања. Џесика Стерн: сматра да се. „Дефинисањем тероризма ми не бавимо из чисто академских разлога. Начин како ћемо дефинисати тероризам одредиће, неминовно, и које ћемо податке настојати да прикупимо и анализирамо, а то ће, опет, утицати на наше разумевање трендова у тероризму, и на нашу способност да предвидимо будућност.“²⁹⁾

Емотивно прожета очигледност тероризма тражи тачно одређење, али га истовремено и отежава. Тога је свестан и Радослав Гаћиновић који заступа став да је тероризам тешко дефинисати због тога што је: „... ‘контекстуални концепт’ па се политичке, правне и друштвене науке често разилазе у самом приступу дефинисања овог проблема; због тога што се питање дефиниције везује за (де)легитимизацију и криминализацију; због тога што постоји много (више значајних) облика и врста тероризма са различитим појавним манифестацијама; због тога што је термин подлегао разликама у поимању тероризма у протеклих 200 година његове егзистенције.“³⁰⁾

Порив за одређењем терористичке појаве није самопроизведен нити случајан, већ је утемељен на веома јакој практичној потреби њеног осујећења и спречавања. Одатле се, такође, по формалном и есенцијалном логичком обухвату и могућностима примене, разликују енциклопедијске, научне, теоријске и академске дефиниције тероризма, од оних инструменталних и

29) Видети: Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, глава „Дефиниције“, стр. 16, Александра прес, Београд, 2004.

30) На истом месту у наставку Гаћиновић додаје још три разлога отежаног дефинисања тероризма у које убраја: појаву некомпетентних тумача у лику самозваних експерата; двоструке стандарде великих сила које спроводе у складу са сопственим интересима; дефинисање тероризма по наређењу, или моћи дефиниције по сопственом нахођењу. Гаћиновић Радослав, глава „Зашто је тероризам тешко дефинисати“, стр. 23, *Анти-тероризам*, Драслар партнер, Београд, 2006.

оперативних. Ове друге су у највећој мери утилитарне, приручне и апликативне, и односе се на: званичне, службене, административне, безбедносне, обавештајне, полицијске, војне, криминолошке и кривичноправне дефиниције тероризма.

Међу познаваоцима и зналцима појаве тероризма чујан је теоријски вапај за што тачнијом што би могло да значи и прагматичном дефиницијом феномена, према којој би проблематични случајеви тероризма могли да буду логички и практично самерени. У великом заправо непрегледном броју радова посвећеним тумачењима тероризма, највеће наде се полажу управо у тачно препознавање и добро одређење појаве. Али, управо у моменту и на месту покушаја потпуне дефиниције тероризма међу заинтересованим тумачима настају бројне тешкоће које потом трајно обележавају његова тумачења.³¹⁾ Упливи негативних осећаја и разумљиве одбојности према асоцијалном негативитету тероризма спуштају сазнајни застор спрам могућег разумевања те контрадикторне појаве.

УЗРОЦИ И ПРЕМИСЕ ТЕРОРИСТИЧКОГ ДЕЛА

Појаве обично претходе појмовима. Да не би било забуне, у друштвеним процесима су уочљиви многи облици насиља која можда личе на тероризам а, по свему судећи, нису тероризам, као што постоје и појаве које су у свему терористичке, а ипак им се одриче карактер тероризма. Није свако учињено насиље тероризам, али је сваки тероризам насилан.

Суптилне појмовне дистинкције у тумачењу бруталне појаве тероризма од велике су важности, управо због нејасноћа које настају услед свесног или несвесног, углавном идеолошког мешања тог облика са другим облицима насиља. Неке од кључних забуна настају услед неразликовања: тероризма, рата и револуције. Као улустрација може да послужи становиште културолога Владислава Шћепановића који сматра да је сукоб између глобалног система доминације и његовог контрамеханизма – тероризма: „глобално ратно стање које чини велики број малих и великих ратова и разарања. Такво постмодерно

31) То су запазили: Димитријевић Војин, *Тероризам*, глава „Може ли се дефинисати тероризам?“, стр. 115-122, Радничка штампа, Београд, 1982. Такође: Гађиновић Радослав, „Феноменологија савременог тероризма“, глава „Тешкоће при дефинисању тероризма“, стр. 55-56, *Војно дело*, Београд, бр. 3, 2008.

стање је стање пераменетног сукоба, у коме би се радикалан плуралност и партикуларитет пре могли да сагледају кроз призмину рата и разарања, него... тријумфа демократије.³²⁾

Тероризам се не читава само као антидруштвена него и као антидржавна делатност. Иако се на колоквијалном нивоу указује на тероризам као на рат, терористички рат против нација и држава, државни рат против тероризма и сл., тероризам као нарочити облик насиља ипак није рат, бар не рат у досадашњем и уобичајном смислу. У постмодерним условима у којима је класична, фронтуска и рововска бојна надиђена ратовима трећег таласа, „нетројственим ратовима“, „ратовима ниша“, сајбер ратовима, хибридни, синтетичким и асиметричним видовим ратовања, тероризам се поима на друкчији начин. У том погледу, још увек није превазиђена кључна разлика између репресије, терора, тероризма и рата. Нови облици рата садрже одиста нове видове деструкције, али дистинктна црта између тероризма и рата није поништена³³⁾

Једна од честих идеолошких омашки је, такође, поистоветивање револуционарног терора са нереволуционарним тероризмом. У комунистичким друштвима и државама дуго се указивало на „реакцију“ и снаге рестаурације у терористичком облику. У сложеним државама комунистичког типа каква је била Југославија, верски, етнонационални и културни сепаратизам је одређиван као контрареволуционарно подривање постојећег поретка.

Посебан случај насилничког (башибозучких и качачког) облика сепартизма представљало је деловање антисрпских и антијугословенских екстремиста међу Албанцима. Унутрашњим снажењем уз спољну подршку, албански екстремисти су прерасли у терористе ОВК који су касније, променом односа санага на међународној сцени, добили друкчију дефиницију и третман свог деловања.³⁴⁾ Албански сепаратизам у Србији,

32) Видети: Шћепановић Владислав, *Медијски спектакл и деструкција. Естетика деструкције и спектакуларизација стварности: 11. септембар као медијски феномен*, глава „Постмодерни тероризам“, стр. 172, Универзитет уметности - Службени гласник, Београд, 2010.

33) О променама у карактеру савременог рата и ратовања, видети: Кревелд ван Мартин, *Трансформација рата*, глава „Зарад чега се води рат“, стр. 121-149, Службени гласник – Факултет за безбедност, Београд, 2010. Такође: Тофлер Алвин и Хајди, *Рат и антират*, глава „Рат трећег таласа“, стр. 71-90, Паидеиа, Београд, 1998.

34) О томе: Пантелић Небојша, „Генеа албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, глава „Почетак ескалације албанских терориста“, стр. 119-121, и ..

практикован на територији АП Косово и Метохија, никада није изгубио насилни карактер само је променио облике у новим условима.³⁵⁾ Одвајањем од Србије после агресије НАТО-а 1999. године, пређашњи тероризам се претворио у организовани терор над преосталим српским становништвом у енклавама на територији јужне српске покрајине.³⁶⁾

Друштвени немири, штрајкови, протести, револти, буне, устанци и социјалне и политичке револуције свакако садрже изражене компоненте насиља у виду репресије, реторзије и терора, али, по форми и садржају оне се разликују од тероризма и не би смеле да буду сведене на тероризам. Одатле је потребно предочити бар неколико карактеристичних ауторских становишта о томе који све облици насиља, у којим уочљивим елементима и под којим друштвеним и политичким детерминантама спадају у тероризам.

Драган Симеуновић, рецимо, сматра да друштвено-угрожавајући опус тероризма обухвата: „... отмице, уцене, претњу силом у оквиру интензивно психолошко-пропагандне делатности, психофизичко злостављање, атентате, саботаже, диверзије, појединачна и масовна политичка убиства, интенцију испољавања ређе над стварним и потенцијалним противницима, а чешће над невиним жртвама.“³⁷⁾

Ослањајући се делимично на документе ОУН, Радослав Гађиновић као узроке и облике тероризма наводи: економске и социјалне разлике између држава; националну неживљеност, тј. екстремни национализам и шовинизам; колонијалну и неоколонијалану зависност; нерешене етничке структуре и границе држава; верску застрањеност – фундаментаизам; жељу за експанзијом и хегемонијом; мегаломанску жељу за влашћу.

Учествовање албанских терориста у оружаном побуну“, стр. 121-125, *Политичка ревија*, бр. 1, 2008.

35) Видети: Мијалковић Саша, Ђиновић Радослав, „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности“, глава „Теро организације које делују на подручју Косова и Метохије и њихова спрега са политиком“, стр. 177-180, зборник *Космет - Гордијев чвор*, приредио Јован Ђирић, Институт за упоредно право, Београд, 2008.

36) Видети: Илић Предраг, „О једном нетипичном облику терора и тероризма“, глава „Основни елементи терора и тероризма у функцији етничког чишћења Косова и Метохије“, стр. 185-190, зборник *Политичко насиље*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2011.

37) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, део „Појавни облици политичког насиља“, глава „Сложени облици“, поглавље „Тероризам“, стр. 132, Радничка штампа, Београд, 1989.

Аутор овом хетерогеном низу узрока додаје и: крутост система, закона и прописа; осећај опасности и угрожености; осећај бескорисности; очај и страх од бруталности... прогон и притиске; конфликте са ауторитетом; економску и политичку кризу; друштвену, економску, политичку и културну изолацију; људску и расну дискриминацију; гетоизацију; спречавање изражавања, осујећење штампе, ометање комуникација; спречавање кретања; недемократичност, државни терор; повреду националних, верских и људских осећања; искуство патње, логора, геноцида, прогона, убијања; немоћ да се отклони неправда и страх итд.³⁸⁾

Облици тероризма су се кроз временске епохе мењали и, иронично гледано, развијали и унапређивали у бескрупулозности и аморалности. Постмодерно доба унело је нове елементе у садржаје терористичких аката. Према С. W. Kegley у савременом тероризму су уочљива бројна нова својства, попут: глобалности; смртоносности; деловања на пренасељеним местима; појачане деструктивности; професионалности извршилаца; ослоња на модерну технологију; оркестрације од стране транснационалних и трансдржавних организација; ослоња на глобалне конспиративне организације ћелијског типа; екстремизма и фанатизма вођства; неморалности и бескрупулозности у деловању; вери да је разарање уједно и промена; мржњи према нападнутом објекту.³⁹⁾

Један од најобухватнијих, свакако таксономски сачињен списак најчешће помињаних елемената дефиниција тероризма дао је Алекс Шмид: Са становишта тог аутора међу двадесетак елемената дефиниција тероризма спадају редом: Употреба силе и насиље; политички карактер; изазивање страха и ужаса; претња; очекивање психолошких ефеката и реакција; разликовање жртве и ширење мете напада; циљно, планирано, организовано и ситематско деловање; методи, стратегија и тактика борбе; екстранормалност, кршење прихваћених правила, непостојање хуманитарних обзира; уцена, принуда, навођење на послушност; жеља за публицитетом; самовоља, безличност, насумичност; цивилне жртве, међу неборцима, неутралци-

38) О томе: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Узроци тероризма“ стр. 121-122, Драглар, Београд, 2005.

39) С. W. Kegley, *The Characteristics Causuas, and Controls of the New Global Terrorism: An Introductiuon*, *The New Global Terrorism, Characteristics, Causes, Controls*, 2003. pp. 1-3.

ма, лицима неповезаним са ствари; застрашивање; нагласак на невиности жртава; групно и организацијско извршење; показна и симболичка природа чина; непредвиђености и неочекиваност појаве насиља; тајност и прикривеност; понављање, у низи и кампањи насиља; криминални, злочиначки карактер; захтеви упућени трећим лицима.⁴⁰⁾

Главна и незаобилазна својства тероризма стручњак за безбедност Милан Пашански сагледао је у следећем: изражена политички мотивисана намера; организованост; изазване последице; неповерење у институције; наметање своје воље застрашивњем; вољни однос према почињеном; одабир погодних средстава; безобзирност и суровост извршења; разноликост и увећање броја мета; економичност извођења, и, најзад; комуникативност.⁴¹⁾

Радослав Гађиновић као упадљива обележја савременог тероризма наводи: изненађење; одлучност; офанзивност; лукавство; покретљивост, и; међусобну усклађеност терористичких група.⁴²⁾

На основу наведеног очито је да опажање, препознавање и набрајање форми, елемената, атрибута и мотива терористичких дела најчешће у функцији њиховог одређења које има логички облик дефиниције тероризма. Помнијим увидом у релевантну литературу уочава се да нема луциднијег стручњака за тероризам који се није одважио на сопствену, макар имало различиту дефиницију те деструктивне појаве.

ДЕФИНИЦИЈЕ ТЕРОРИЗМА

Колико год су потребне, дефиниције су и опасне. Замке дискриманторног дефинисања (остављања изван опсега) отклањају се пажљивим уважавањем стеченог искуства, применом стриктне методе и уважавањем логике ствари, бића и односа. Уколико је на делу нека по појединце и друштво у целини опасна појава, њено одређење сходно је настојању да

40) Наведено према: Гађиновић Радослав, *Како против тероризма*, глава „Појмовно одређење: страховлада, насиље; влада насиља“, стр. 26-27, Миба&Дуга, Београд, 1996.

41) Према наведеном делу, глава „Појмовно одређење: страховлада, насиље; влада насиља“, стр. 27-29.

42) Видети: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Основна обележја савременог тероризма“ стр. 116-118, Драслар, Београд, 2005.

се та појава на време препозна и негативно квалификује, са циљем спречавања и отклањања. У томе је превентивни и педагошки смисао дефинисања опасности, наговештеног и већ почињеног зла.

Тумачи тероризма, сходно својим интерпретативним ракурсима и теоријским хоризонтима, тероризам дефинишу на различите начине. Али, у разноликим дефиницијама тероризам је ипак садржан извесни заједнички именитељ који не потврђује само семантичку и терминолошку конвенцију него и, сасвим извесно, ако не у потпуности научни оно сигурно интуитивни консензус у разумевању сврхе и смисла чина терористичке деструкције.

Тако на пример Џесика Стерн дефинише тероризам као: „... акт насиља или претњу насиљем против особа које нису борци, а са циљем да се изврши освета, постигне застрашивање, или на други начин утиче на неку публику.“⁴³⁾

Радослав Стојановић дефинише тероризам на следећи начин: „Тероризам је акт физичког насиља који се у међународним односима предузима против неке државе ради вршења утицаја на њено понашање или вршења притиска политичке или идеолошке природе. Тероризам као акт насиља примењује се према људима, појединцима који припадају неким политичким, расним, етничким групама, или који имају значајне функције у власти одређене државе.“⁴⁴⁾

Драган Симеуновић сматра да је у оквиру опште теоријске дефиниције вишедимензионални политички феномен савременог тероризма могуће схватити као: „...сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционалног политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких у економских криза, а ретко у улловима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити ‘велики циљеви’ на начин потпуно непримерен датим условима, пре свега друштвеној

43) О томе: Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, глава „Дефиниције“, стр. 15, Александрија прес, Београд, 2004.

44) Видети: Стојановић Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, глава „Политичка средства и методи силе“, поглавље „Тероризам“, стр. 155-156, Радничка штампа, Београд, 1982.

ситуацији, и сторијским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају.⁴⁵⁾

Радослав Гађиновић заступа став да: „Тероризам представља примену насиља од стране појединца или група интринсички или екстринсички мотивисаних, а који су одлучни да намећу своју вољу органима власти или грађанима, изазивајући тако према њима страх, колебаљивост, зebњу, дефетизам и панику.“⁴⁶⁾

Новије дефиниције тероризма обухватају и оне облике насиља који у ранијим раздобљима нису улазили у опсег његовог одређења.⁴⁷⁾ Огољено разарање више није трансакциона политика која се заснива на дијалектици пристанка и принуде, оно је по свему судећи негација могућности политике и политичког, после или изнад оне линије којом се дели брахијална сила која се не либи од уништавања људских живота, од политички организоване принуде којом се настоји на одржању усвојених вредности друштвеног живота.

ТЕРОРИЗАМ КАО ИЗРАЗ И ОБЛИК КРИЗЕ

Тероризам се догађа у временима кризе, тероризам је очитовање сукобних аспеката кризног друштвеног тока. Догађај извршеног терористичког чина не само да очитује кризу, он је заправо криза у пуном опсегу и насилној кулминацији. Могло би се, можда, рећи и друкчије, да планирани и извршени терористички акт у обрнутом узрочно/последичном редоследу изазива кризу, но у већини случајева тероризам је тренутна насилна последица дуготрајније кризе која је, на видљиве или невидљиве начине, и пре тога била у току.

Тероризам се, дакле, са правом повезује са кризом што многе ауторе усмерава у правцу промишљања неразлучног односа кризе и конфликта. Уз кризни менаџмент тим проблеми-

45) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, део „Појавни облици политичког насиља“, глава „Сложени облици“, поглавље „Тероризам“, стр. 132, Радничка штампа, Београд, 1989.

46) Видети: Гађиновић Радослав, *Како против тероризма*, глава „Појмовно одређење: страховлада, насиље; влада насиља“, стр. 30, Миба&Дуга, Београд, 1996.

47) О томе: Димитријевић Војин, *Тероризам*, глава „Елементи терористичког акта“, стр. 122-149, Радничка штампа, Београд, 1982. Такође: Гађиновић Радослав, „Феноменологија савременог тероризма“, часопис *Војно дело*, глава „Дефинисање савременог тероризма“, стр. 48-55, Београд, бр. 3, 2008.

ма се баве и *социологија конфликта, теорија слома, теорија хаоса, полемологија и конфликтологија*.⁴⁸⁾

У средишту тумачења проблема је одређење појаве кризе и њене реперкусије. Према једном од становишта криза се испољава када: „... креатори политике осећају ‘озбиљну претњу’ основној структури или фундаменталним вредностима и нормама неког система, која под притиском времена и висконесигурним околностима захтева доношење виталних одлука... Кризе наступају када се суштинске вредности или системи који подржавају живот неке заједнице нађу под третњом.“⁴⁹⁾

Размишљајући у сличном правцу политиколог Љубиша Деспотовић сматра да је: „Управљање кризама једна је од најзначајнијих делатности модерних друштава, што значи да у кризним ситуацијама нема места моралним паникама. Основни принцип сваког кризног менаџмента садржани су у ставовима да су: 1. кризе неизбежне, 2. да реаговање на кризе мора да буде планирано и, 3. да је кризни менаџмент део одговорности лидера и менаџера на свим нивоима.“⁵⁰⁾

Успешна борба са терористичким насиљем може се водити само на основу уочавања, препознавања и одређења опасне терористичке појаве у разним стадијумима припреме и извршења. Извршени терористички акт захтева хитну социјалну и политичку реакцију. Организована политичка заједница, овлашћена и представљена у лику државних органа, реагује алармантно, примењујући активне антитерористичке мере.

Префикс *против* или *анти* у синтагми антитерористичке мере, међутим, није значењски неприкосновен с обзиром на уочену разлику између *антитероризма* и *контратероризма*. Једно од могућих објашњења указује на антитероризам као непосредну организовану реакцију на припрему и извођење терористичког чина, док контратероризам обухвата шире и

48) Више о томе у домену конфликтологије, видети: Милашиновић Срђан, Јевтовић Зоран, *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*, глава „Конфликти, кризе и комуникације“, поглавље „Промена карактера друштвених конфликта“, стр. 103-107, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013.

49) Према: Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б., *Политика управљања кризама*, глава „Природа кризе“, стр. 12-13, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.

50) Видети: Деспотовић Љубиша, *Геополитика деструкције. Разарање држава и националних идентитета у актуелним процесима глобализације*, део „Глобализовани медији и тероризам“, глава „Редизајнирање медијских слика савременог тероризма у систему међународне безбедности“, стр. 102, Каирос, Сремски Карловци, 2015.

дубље деловање организованих чинилаца у правцу осујећења и отклањања могућности вршења и насталих последица извршеног тероризма. Специфична разлика се читава у димензијама реактивности и проактивност, тј. друштвене и политичке превенције тероризма као деструктивне појаве.

БОРБА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА

Терористички чин није појава која се пасивно проматра и прима апатично, већ буран и најчешће трагичан догађај који изазива жестоке реакције, како непосредно погођених тако и јавног мњења. Борба против тероризма није препуштена спонтанитету нити слободном индивидуалном или групном избору; она је ургентан задатак, мотив мобилизације и организованог колективног морања. Суочавање са тероризмом је реални политичкоправни императив друштвене самоодбране. Разборит приступ ирационалној ерупцији некрофилног и суицидалног насиља неопходан је у свим доменима уређеног и функционалног друштва.

Брига за очување друштвене и политичке заједнице наводи на неодложну примену ефикасних мера у борби против тероризма. У зависности од конкретних услова и околности промишљања разни аутори различито одређују дијапазон антитерористичких и контратерористичких мера. Лепеза предложених мера је одиста широка. Тако, рецимо, Џесика Стерн у генералне мере против планираног и извршеног тероризма убраја: а) одвраћање и превенцију у које спадају: контрола и забрана промета нуклеарних материјала; појачане пограничне и извозне контроле; заустављање одлива мозга; анализа података; б) минимализовање људских губитака приликом нуклеарних, хемијских и биолошких инцидената; усавршавање детектора опасних материја; контрола опасних агенаса, вакцина и лекова, потом в) појачвање закона путем стављања појединаца под истрагу; надзирање комуникација; употреба потказивача (доушника); забрана ширења информација; забрана поседовања биолошких агенаса; појачана координација надлежних органа, тј. именовање националних координатора за борбу против тероризма.⁵¹⁾

51) О томе: Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, глава „Шта чинити?“, стр. 173-216, Александрија прес, Београд, 2004.

У складу са међународним приликама по окончању хладног рата, цитирана ауторка изложила је конкретне препоруке мера у борби против тероризма. Она сматра да је у америчким оквирима потребно: створити фонд за важне случајеве; предузети додатно обезбеђење нуклеарних инсталација; спречити одлив мозгова; повећати буџет за истраживање и развој средстава у борби против оружја за масовно уништење; појачати међународне размене обавештајних података; побољшати способност и спремност цивилне заштите, ажурирати домаће и међународне законе итд.⁵²⁾

Радослав Гађиновић укупне мере усмерене против тероризма дели на две оквирне групе: државне и антитерористичке мере ОУН. У државне мере аутор убраја: превентивне, репресивне и борбене антитерористичке мере.⁵³⁾ Исти аутор такође сматра да антитероризам чине одбрамбене мера и поступци који имају за циљ подизање нивоа заштите појединаца и имовине од терористичких активности. Антитероризам се „састоји од примене мера безбедности и поштовања законитости у одбрани објеката, извиђања, осматрања и обавештајног обезбеђења, ради правовременог упозорења на опасност, и схватања опасности од тероризма. Антитероризам је активност која обједињује све радње које примењују државне институције и међународне институције у борби против тероризма.“⁵⁴⁾ У наставку Гађиновић разликује три циља антитероризма: општи – елиминација и ликвидација експонираних актера у терористичкој активности; посебни циљ – глобална операционализација активности у односу на одабрани објект напада; конкретан циљ – дефинисан и персонификован објект антитерористичке активности.⁵⁵⁾

Као услове успеха антитерористичке активности Гађиновић наводи следеће: одлучност као јединство намере и циља; законитост; правременост; офанзивна реализација; флексибилности еластичност у акцији; оспособљености и сигурност; непрекидност; довољност, тј. економичност, и; тајност. Уз то, исти аутор истиче и друге важне услове, као што су: просторна

52) Видети: Стерн Цесика, *Екстремни терористи*, глава „Шта чинити?“, стр. 214-218, Александрија прес, Београд, 2004.

53) Видети: Гађиновић Радослав, *Антитероризам*, део Државне антитерористичке мере“, стр. 39-151, Драслар партнер, Београд, 2006.

54) Наведено дело: глава „Антитероризам, појам, циљеви, услови и принципи“, стр. 31.

55) Наведено дело: стр. 32.

организација, тј. дисперзија људи и средстава; поуздане информације; структурна организација посебно груписаних средстава; функционална организација; оспособљеност и утренираност; морална изграђеност и чврстина.⁵⁶⁾

Напоследку, од извесне помоћи у погледу на предочене мере у борби против тероризма могла би бити и назначена разлика између активне структурне, тј. дубоке силе која функционише у политичком друштву и реактивног по/вршног насиља које напада његове институције. Док су државне мере антитероризма ближе борби против вршног тероризма, дотле је контратероризам усмерен на структуру и дубинске процесе који мотивишу и покрећу актере на терористичко насиље. Контратероризам, заправо, означава активност усмерену против препознатог ситуационог синдрома тероризма. У том смислу, контратероризам је комплементаран антитероризму на плану отклањања спољашњег и унутрашњег тероризма.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: АМОРАЛНИ АПСУРД СПИРАЛЕ НАСИЉА

Тероризам је *signum temporis* савремености. Спирала насиља коју покреће савремени тероризам отвара многа контекстуална питања. Панорамским погледом на тероризам у савременој епохи могућ је увид у условну симетрију социјалне конструкције и деструкције. Фактори самоодржања социјалне и политичке структуре делују у правцу елиминације деструктивне опасности. Оно што измиче пажњи посматрача и тумача јесте амбивалентни однос терористичког насиља према садржајима и формама савремене политике. На том плану дошло је до значајне метаморфозе циљева и начина извођења терористичких дела.

Као што је сваком економском односу продукције материјалних добара саобразан одређени тип деструкције природне средине као извора сировина, слично је и у сфери политике. Политички конструктивизам резултира политичком структуром коју ог доба. норганизације и институције развијеног и уређеног друштва. Негативна потенција сваке политичке структуре је повартака у „природно стање“ хаоса и њена ентропија, негација и деструкција. У реалном политичком живо-

56) Наведено дело: стр. 32-33.

ту прва на удару тероризма је најкрупнија уређена политичка структура у једном друштву – држава.

Не само наведени него и многи други облици тероризма се у глобализованом друштву врше на два просторно често нејасно раздвојена плана. *Унутрашњи тероризам* догађа се у оквирима једног друштва и државе, док спољашњи или *међународни тероризам* прелази и превазилази границе националних држава, локализујући се на више места у више политички дефинисаних простора. Одатле међународни тероризам има регионална, континентална и глобална обележја.

У постбиполарној и постхладноратовској историјској ситуацији првих деценија 21. века, као највећа опасност по сигурност и мир у свету, истиче се управо међународни тероризам. Глобално промовисани терористи су реално и симболички заменили пређашње фигуре мрских непријатеља који су карактерисали политичке и војне токове 19. и 20. века. Такав развој политичке (де)персонализације у „постхеројском“ и „постхуманом“ добу био је унеколико очекиван. Терористи - као проноснирани антихероји и дехуманизоване фигуре крајњег зла – у потпуности одговарају деидеологизујућим симплификацијама и деполитизујућих визурама глобалистичког манихејизма.

Уз то, догодиле су се и промене у просторним својствима политике. Више физичких места припреме и извршења тероризма као политичког облика асоцијалног насиља, указује на својство *транстериторијаланости*.⁵⁷⁾ Истовремено, коришћење електронских и виртуелених форми политичке деструкције очитује нову историјску ситуацију *посттериторијаланости*.⁵⁸⁾

Деструктивне намере и ефекти без тачно утврдљиве адресе показују да се терористички науми саображавају развоју постиндустријског, технотронског и информатичког доба. Укратко, глобализација тероризма је наметнути и тешко подношљиви данак универзалним глобализацијским токовима.

57) О томе: Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације. Силицијумско архе човечанства“, глава „Транстериторијаланост – с обе стране границе“, стр. 241-244, зборник *Време глобализације*, стр. 216-253, и Дом културе „Студентски град“, Београд, 2003.

58) Наведено дело, глава „Посттериторијаланост – привидни губитак простора“, стр. 244-248.

Напоследку, зар „слепо“ насиље не указује на болну неразрешеност латентних и манифестних друштвених сукоба. Иако се циљаним угрожавањем и разарањем социјалних структура испољава снажно материјално и симболичко значење, тероризам неселективном деструкцијом не отклања фундаменталне супротности из којих израста. Заслепљено политичко насиље лута и посрће у слепој улици политике. Социјални и политички антагонизми се намерним избором насумичних људских жртава не превладавају већ појачавају. Отуда је у антитерористичкој пракси перманентно потребно и ослањање на теоријско, односно научно проучавање тероризма.

ЛИТЕРАТУРА

- Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б, *Политика управљања кризама*, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.
- Гафиновић Радослав, *Како против тероризма*, Миба&Дуга, Београд, 1996.
- Гафиновић Радослав, *Тероризам*, Драслар, Београд, 2005.
- Гафиновић Радослав, *Антитероризам*, Драслар партнер, Београд, 2006.
- Гафиновић Радослав, „Феноменологија савременог тероризма“, часопис *Војно дело*, Београд, бр. 3, 2008.
- Гафиновић Радослав, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Деспотовић Љубиша, *Геополитика деструкције. Разарање држава и националних идентитета у актуелним процесеима глобализације*, Каирос, Сремски Карловци, 2015.
- Димитријевић Војин, *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982.
- Елзесер Јирген, *Како је џихад стгао на Балкан. Свети ратници и тајне службе на Балкану*, Јасен, Београд, 2006.
- Илић Предраг, „О једном нетипчном облику терора и тероризма“, зборник *Политичко насиље*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2011.
- Кајтез Илија, *Револуционарно насиље*, Службени гласник – Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2009.
- Кнежевић Милош, „Темељи крипто-политике. Теорија завере или крипто-политика“, зборник *Све сфере завере*, уредник Бранислав Матић, Студентски културни центар, Београд, 199.
- Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације. Силицијумско архе човечанства“, зборник *Време глобализације*, стр. 216-253, Дом културе „Студентски град“, Београд, 2003.
- Кревелд ван Мартин, *Трансформација рата*, Службени гласник – Факултет за безбедност, Београд, 2010.

- Крстић Драган, *Психолошки речник*, Савремена администрација, Београд, 1991.
- Малуф Амин, *Убилачки идентитет*, Паидеа, Београд, 2003.
- Месан Тјери, *11. Септембар 2001. Велика превара*, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002.
- Мијалковић Саша, Гађиновић Радослав, „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности“, зборник *Космет - Гордијев чвор*, приредио Јован Ђирић, Институт за упоредно право, Београд, 2008.
- Милашиновић М. Радомир, Милашиновић М. Срђан, *Основи теорије конфликта*, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2007.
- Miller William, *The Anatomy of Disgust*, Cambridge, mass. Harvard University Press, 1997.
- Милошевић Зоран, *Терористи или жртве Запада. Муслиманско питање у западној Европи*, Центар академске речи, Шабац, 2015.
- Мојси Доминик, *Геополитика емоција. Како култура страха, понижења и наде утичу на обликовање света*, Клио, Београд, 2012.
- Пантелић Небојша, „Генеа албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, *Политичка ревија*, бр. 1, 2008.
- Петковић В. Милан, *Сила и моћ у међународним односима*, Калеком, Београд, 1997.
- Петровић Зоран Пироћанац, *Усама бен Ладен. „Зелена Коминтерна“ против јудео-хришћанске цивилизације*, Евро, Београд, 2002.
- Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
- Симеуновић Драган, *Државни удар или револуција*, Симтрејд, Београд, 1991.
- Симић Драган, *Наука о безбедности. Саврмени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ – Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, Александрија прес, Београд, 2004.
- Стојановић Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, Радничка штампа, Београд, 1982.
- Тодоровић Драган, „Саврмени тероризам: Ал Каида у исламском Магребу“, *Национални интерес*, бр. 1, 2011.
- Тофлер Алвин и Хајди, *Рат и антират*, Паидеа, Београд, 1998.
- Чомски Ноам, *11. септембар*, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002.
- Шћепановић Владислав, *Медијски спектакл и деструкција. Естетика деструкције и спектакуларизација стварности: 11. септембар као медијски феномен*, Универзитет уметности - Службени гласник, Београд, 2010.

Milos Knezevic

TERRORISM IN THE CONTOURS OF POLITICS: THE TERRORIST, A HORRIFYING FIGURE OF GLOBAL EVIL

Resume

Terrorism brings anxiety and concern, worry and fear. The annunciation of terrorism is synonymous with intimidation. Horror teroricus is one of the most pronounced fears of the modern age. Terrorist acts that have been committed cause confusion, disarray and fear-strickenness. Terrorism brings about momentary dis-order, which is followed by a consolidation of the existing condition. The preparation of terrorist acts is concealed carefully. The secrecy of terrorist planning runs contrary to the public effects of its execution/perpetration. Conspiracy is, therefore, a constituent element of the method and act of the execution/perpetration of terrorism. This is the reason why terrorism and terrorists are the subject of increased attention and research in the sphere of intelligence operations by the organs of the repressive apparatus.

Apart from practical and operative approaches, also engaged in the interpretation of terrorism is science, within which we may discern a number of disciplines: crises theory, chaos theory, conflict theory (conflictology), crisis management, "polemology", "defendology" (the science of security), etc.

In order to better understand the social essence of terrorism it is necessary to make categorical distinctions between the notions of power, force, coercion and violence. Although every act of terrorism is violent, not all forms of the utilization of force and violence may be deemed terrorist according to their form and content. Diverse elements are emphasized depending on the authorial scope and preferences in the definitions of terrorism. The majority of the authors agree on the common elements of violence, planned or purposeful intimidation and political motivation. With the aim of defining terrorism to the best of our ability, it is then that we may arrive at a definition of this form of political violence. This, at the same time, is precisely where terrorism differs from other forms of political violence. However, the procedure of differentiating the destructive phenomena of terrorism, does not end with this, because

it is also necessary to differentiate political terrorism from the political terror of the state, some oligarchic group or authoritarian leader; liberation struggle (revolt, insurgency, uprising), and; social and political revolution.

Terrorism as a destructive phenomenon brings about the energetic response of the organized repressive apparatus of the state. As a reaction to the terrorist ideology, there appears anti-terrorist ideology. The struggle against terrorism on the strategic, tactical and operative levels includes all the functional potentials with which a certain society undertakes to defend itself. Contrary to terrorism there are established anti-terrorism and counter-terrorism. Anti-terrorist measures subsume a wide scale of thwarting actions and the preemption of terrorism in the wider historical and social context, while counter-terrorist measures are directed at the direct struggle with current terrorist acts and the alleviation of the consequences of the executed/perpetrated act of terrorism.

In the end, there is no doubt that terrorism, as a specific form of conflictual violence, has become a global evil, which has in many ways influenced and conditioned the phenomena of wars in the past. This is why it is necessary to attain a better understanding of the historical context of the epoch in which there arises terrorism in its novel and previously unseen forms. Such a conclusion is warranted by the dramatic and traumatic, and above all, destructive nature of terrorism, which causes the loss of human lives and destruction of material goods. No single ordered and civilized or decent society must ever allow itself to take up any easy-going cautionless attitude, or underestimate the increased danger and threat of terrorism.

Keywords: *violence, terror, terrorism, the globalization of terrorism, terrorists, fear of terrorism, causes, definition of terrorism, anti-terrorism, and counter-terrorism*

* Овај рад је примљен 22. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Зоран Јевтовић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

УЛОГА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА У ПРОМОЦИЈИ САЈБЕР ТЕРОРИЗМА*

Сажетак

Постепена селидба публике традиционалних медија на друштвене мреже условила је и преобликовање терористичких активности, које су отвореност сајбер заједнице искористиле за убрзање, промоцију и ширење екстремистичких идеја. Поред регрутовања нових чланова и интерне комуникације унутар терористичких организација, друштвене мреже са технолошки све савршенијим платформама (Facebook, Twitter, Instagram, You Tube) добиле су и важну улогу у прикупљању финансијских прилога, организовању логистике, продукцији сопственог публициитета и усмеравању екстерне комуникације ка циљним јавностима. Мењајући публику интернет мења и тероризам, који више није само реакција организованих терористичких група, већ све чешиће и незадовољних појединаца. Практика показује како онлајн подстицање мржње развија офлајн насиље са све већим бројем жртава, при чему децентрализована структура мрежног комуницирања отежава надзор и контролу емитованих информација. У случајевима када држава успешно обара терористичке сајтове терористи креирају нове, стратешки се повлачећи у још дубље и теже приступачне просторе „тамног интернета“. Истовремено, деструктивне акције медијским сликама циљају

* Рад је настао у оквиру пројекта број 179008, који реализују Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, и Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

на креирање колективног страха и панике, на сајбер подршка добија задатак самопромоције терористичких актера.

Кључне речи: тероризам, сајбер простор, надзор, пропаганда, међународни односи, хипертероризам

Исламистички напади у Паризу (13. новембра 2015.) када је у шест одвојених акција убијено око 130 људи, а више од 350 повређено¹⁾ и Бриселу (22. марта 2016.),²⁾ али и низ активности радикалних терористичких група пре и након ових акција потврђују да је савремени тероризам међу најозбиљнијим претњама националним владама, парламентима или широј заједници. Блиски исток и северна Африка најугроженије су регије, али може се констатовати да се акције спровode и на осталим деловима планете. На удару су све друштвене категорије: на пример, у центру сомалијске престонице Могадиш исламисти су убили шест гостију хотела „Велија“, у Тунису је на плажи усмрћено 27 купача, у цамији у Кувајту настрадало је 13 верника, док су у простору градског парка у пакистанском граду Лахоре убијене 53 особе, при чему су највећи број чиниле жене и деца која су прослављала Ускрс?

Анализе указују на битне елементе преображаја у стратегији деловања: политички мотивисан тероризам се повлачи пред религијским екстремизмом; терористичке акције су све разорније, медијски спектакуларније и са растућим бројем цивилних жртава, чиме се обезбеђује пропагандни утицај.³⁾ То потврђује мишљење Бруса Хофмана (Bruce Hoffman) који је тероризам видео као „насилни акт који се предузима нарочито

- 1) Терористи су пуцали на госте ресторана *Le Petit Cambodge* у центру Париза, у бару *Le Carillon* и ресторану *La Belle Equipe*. Експлозије су одјекнуле и код националне арене Stad de Frans, а на мети екстремиста нашли су се и посетиоци у концертној дворани *Le Bataclan*. Већ неколико часова касније, француски председник Франсоа Оланд оптужио је Исламску државу да стоји иза терористичког акта, што се и потврдило када је на друштвеним мрежама терористичка организација преузела на себе одговорност. Циљ напада Француска је постала због спољне политике усмерене против исламиста!
- 2) У две експлозије на аеродрому погинуло је 14 цивила, а у нападу на станицу метроа још 20, са преко 250 рањених цивила. Истовремено је почео и напад посредством друштвених мрежа преко којих су цихадисти ширили панику о неексплодираним бомбама, „упозоравајући“ грађане да хитно напусте тргове, паркове и сличне јавне површине.
- 3) Анализа показује како су током овог века сви велики напади на европске градове - од Лондона и Мадрида до Париза и Брисела - били дело организованих терористичких група. Чињеница је и да су 70 одсто настрадалих жртве акција у којима су учествовали појединци незадовољни владиним политикама према имигрантима, хомосексуалцима, људским правима и сл..

да би привукао пажњу, а онда путем створеног публицитета пренео поруку.⁴⁾ Уочавамо и како се мењају мете и оружја терористичких организација, начини њиховог функционисања и структурирања, као и модели привлачења пажње јавног мњења. Користећи софистициране облике заштите сопствених канала комуникације терористи посредством интернета и популарних друштвених мрежа свакодневно објављују нове садржаје, трудећи се да проактивним приступом привуку пажњу класичних медијских индустрија (телевизије и штампе пре свих).

Према неким подацима, током само једног дана догоди се чак, девет терористичких инцидената?⁵⁾ Међутим, сигурно је ће ретки бити забележени у свим медијима, док се о већини никада неће ни чути! Истраживачи кризног комуницирања у САД дошли су до података да њихова гласила извештавају тек о трећини траснационалних терористичких инцидената, док се о осталима уопште не извештавају. Карактеристично је, такође, да се на десет одсто таквих аката усмери близу 75 одсто публицитета, као и да је реч о догађајима који имају специфичан идеолошки значај или велики број жртава.⁶⁾ Скоро пола века стар став америчког стручњака Брајана Џенкинса (Brian Jenkins) да је циљ терориста *“мало људи да страда, а много да гледа”* данас је трансформисан тако да *много људи гледа и много да страда*.⁷⁾ На пример, у бомбашком нападу на регионални воз у Мадриду убијена је 191 особа, а само годину касније, у самоубилачком нападу исламиста на лондонски метро погинуло је 56 људи, док је више од 700 повређено! За разлику од тероризма током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века који је био усмерен ка страдању одабраних појединаца као симболичких заступника државе, са појавом интернета и друштвених мрежа фокус се усмерава ка психи појединаца, са тежњом да испровоцира масовно незадовољство и побуну против власти.

Тако су информатичке мреже временом постале важан терористички алат, омогућавајући низове нових приступа у

4) В. Hoffman, Унутрашњи тероризам, Народна књига и Алфа, Београд, 2000, стр. 118.

5) S. Chermak, J. Gruenewald, “The Media Coverage od Domestic Terrorism”, *Justice Quarterly*, Dec 2006, Vol 23, p. 11.

6) Исто, стр. 12.

7) В. Jenkins.: *International Terrorism: A new kind of warfare*. 1974, *досympно на адресу: <https://www.rand.org/pubs/papers/2008/P5261>*, приступљено 04. 04. 2016.

организационом, логистичком, безбедносном и комуникационом деловању.⁸⁾ Најава радикализације тактика и метода могла се уочити још 1997. године у Енглеској, када је војно крило ИРЕ (Ирске републиканске армије) – Шин Фејн (Sinn Féin) шокирало власт претњом да ће са конвенционалних дејстава (бомби и атентата) прећи на неконвенционалне облике борбе (психолошко-пропагандне активности), али и на сајбер тероризам (електронске нападе на пословне и владине комјутерске системе). Користећи модерна технолошка открића терористи су почели да прете другачијом стратегијом обрачунавања са државама које виде као политичке противнике, уводећи у арсенал средстава „логичке бомбе“ (Logic bombs), „тројанце“ (Trojan horses), „црве“ (worms), „вирус“ и сличне алате који изазивају уништавање информационих база и застој уобичајеног функционисања система. Међутим, док је држава предузимала мере у заштити информатичких ресурса, дошло је до преобликовања стратегије кроз тихи прелазак на грађане као мете напада!

У међувремену, значајно се увећавао и пропагандни капацитет нових медија, јер је интернет омогућио самопромоцију терористичких и радикално-екстремистичких идеја и програма, претећи новом врстом комуникационе доминације. Невезаност за одређено место, анонимност, интернационалност, брзина, могућност да се са мало трошкова оствари велика корист, само су неке од предности које су дигитализацијом понуђене грађанима планете. Брза размена података, уз моћ интерактивности са корисницима понудили су предност коју стари медији више нису могли достићи.⁹⁾ Публика је добила могућност да учествује у креирању медијских садржаја, али и да корисник сам преузима потребне информације када хоће и како жели. Промена је суштинска јер уместо да му садржаје сервирају традиционални медији тако што ће их пропустити

8) „Друштвене мреже су у основи модификовани канали дистрибуције садржаја, али су истовремено и средства обликовања и публикавања информација организованих кроз чворове и везе“, констатују Милашиновић и Јевтовић. Оне су битне за пружање социјалне и емотивне подршке, али и као „извор информација који омогућава успостављање и одржавање веза са другим људима“ (2013; 135-136).

9) „Интерактивност се може дефинисати као степен учешћа корисника у модификовању садржаја и форме у медијској средини, у стварном времену.“ (Д. Петковић, „Утицај интернета на традиционалне медије“, Интернет и јавна сфера у Србији, Београдска отворена школа, 2007, стр. 109).

кроз своје идеолошке филтере, реципијенти сада преузимају улогу креатора, дистрибуирајући их према својим интересима.

Технолошки напредак важан је разлог трансформације тероризма и настанка низа нових могућности за јавну видљивост, при чему су глобалне мреже обезбедиле несметан прелазак из локалне и регионалне у глобалну претњу. Мноштво информација смањује њихову критичку вредност, тако да намерно распрострањавање дезинформација, шумава и гласина које шире осећај страха или правдавају активности терориста унутар нападнуте заједнице граде амбијент несигурности и неповерења. Терористичким активностима данас је могуће руководити из врло удаљених командних центара који нису лако доступни државним органима,¹⁰ па је могућ напад на једну тачку са сасвим другог краја планете. Са техничке стране, блокирање налога на друштвеним мрежама је једноставан процес, јер се претрагом кључних речи брзо може установити блискост са цихадистима или припадницима других организација, али се као правни проблем јавља самосталност технолошких компанија у заштити слободе изражавања.¹¹ На пример, Кина је после побуна припадника ујгурске заједнице 2009. забранила све друштвене платформе, Турска је током терористичких акција (али и у оилитички кризним ситуацијама) блокирала налоге на *Твитеру* и *Јутјубу*, сматрајући да се њима „подрива безбедност државе“, а слично су поступили Иран, Пакистан, Северна Кореја и Еритреја. Уочљиво је да развијене демократске земље избегавају блокаду друштвених мрежа, јер не желе да угрожавају право на приватност грађана и слободу медија, што не значи да не предузимају неке друге мере контроле.

Дефиниција по којој се тероризам огледа у систематским, организованим и планским активностима „које најчешће упражњавају припадници терористичких организација, а ретко се манифестује као потпуно индивидуални акт“¹² сада је доведена

10) С. Kegley, Е. Wittkopf, Светска политика, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, 2004, стр. 628-632.

11) Твитер је половином 2015. године у оквиру „пооштрене борбе против терористичких садржаја“ суспендовао више од 125.000 налога, од којих је већина повезана са Исламском државом. Креирањем програма „периском“ (periscope) омогућена је директна комуникација у реалном времену са великом бројем људи, што је изазов терористима да развију нове облике умрежености.

12) Милан Шкулић, Живојин Алексић, Криминалистика, Правни факултет, Београд, 2011, стр. 366.

у питање? Отварањем веб портала и интернет соба за четовање терористи су добили софистицирано оруђе за пропагандни утицај, али и индоктринацију, посебно у сфери идеологије и религије. Креативне комбинације специфичних дигиталних алатки створиле су друштвене мреже унутар медија, које су се временом специјализоване за одређене врсте интеракције – *Твитер*, *Фејсбук*, *Јутјуб*¹³⁾ – као најпопуларније. Специфични алати обликовали су специфичне подпубике унутар мреже корисника, што значи да се терористи могу обраћати и микрозаједницама! У организационом погледу јавила се могућност деловања фрустрираних појединаца или независних ћелија које и без директне комуникације са базом активно делују на терену.¹⁴⁾ Лукаво користећи технологију терористи су друштвене мреже почели да употребљавају као сајбер оружје, али много више као комуникационо средство за врбовање нових чланова и симпатизера, за унутрашњу комуникацију, и вероватно као најснажније пропагандно средство ка глобалној јавности, што ће бити предмет нашег даљег интересовања!

МОЋ МЕДИЈА У КРЕИРАЊУ СЛИКА О ТЕРОРИЗМУ

Од својих почетака циљ терориста био је да актом насиља пренесу своју поруку што већој групи људи, али тек са интернетом и друштвеним мрежама добили су глобалну публику за ширење своје идеологије, за међусобну комуникацију, али и за прикупљање финансијских средстава и набавку оружја.... Од глинених таблица са клинастим писмом, првих папируса и пергамената, свитака и кодекса, преко фотографских плоча, филмских ролни, штампарске пресе, радија и телевизије, до рачунара, друштвених мрежа и мултимедија мењали су се симболи и методе терористичке комуникације. Свако откриће захтевало је адекватне промене у обрасцима

13) Комбинација се најједноставније може објаснити на примеру Јутјуба, који је отворен као сервис за дељење видеа са бесконачним бројем корисника. Данас он садржи аплодовање видеа, претраживање видеа и корисника, регистрације, низ механизма за чување и сортирање сопствене историје, креирање и дељење листе клипова, проналажење пријатеља, коментарисање видеа, одговоре на коментар, гласање за најзанимљивији коментар, гласање за видео, мерење броја прегледа видеа, дељење видеа са другим мрежама ван Јутуба...

14) Пример „усамљених вукова“ су браћа Цохар и Тамерлан Царнајев, бомбаши на Бостонском маратону 15. априла 2013. године. Од последица експлозије погинуло је троје људи, укључујући осмогодишњег дечака, док је више од 260 повређено!

придобиања јавне пажње, али је тек информатичка револуција обухватношћу и дубином преображаја надмашила све претходне.¹⁵⁾ Баланс моћи је померен, јер су терористи постали и чувари комуникационих капија, што им је дало шансу да сами припремају, обликују, селекују и уређују слике о себи и својим циљевима.¹⁶⁾ У историји цивилизације никада није било тако отворених комуникационих канала, јер омогућавају неограничену и апсолутну слободу самопромовисања: од постављања ужасавајућих видео-снимака и објављивања вести о погубљењима затвореника, снимака говора својих вођа, преко преузимања одговорности за насилне активности до блокирање рада интернет сајтова или хаковања провладиних медија или безбедносних институција и служби. Истовремено, пуштањем бројних дезинформација, гласина, полуинформација и сличних румора терористи збуњују јавност, подстичући неодлучност и тихо одобравање својих активности.¹⁷⁾

Терористи у сајбер заједници постају комуникациони актери који из сенке утичу на мрежне комуникације, како би постављањем информацијске агенде (*agenda setting*), уоквиравањем (*framing*) и прајмингом (*priming*) испровоцирали одређене менталне реакције аудиторијума и власти. За разлику од периода класичних медија над којима је држава имала неку врсту надзора данас присуствујемо специфичној симболичкој борби око конструкције значења битних друштвених појмова: да ли је сâм чин насиља тероризам или ослободилачка акција одређује медијски формиран став јавности! Тако настаје нови парадокс: што је пропагандна улога у промоцији специфичних интереса већа то расте потреба за прибегавањем отпору, па битка за означавањем значења постаје приоритетни облик

15) „Увођење штампарске пресе дотакло је само један степен културних комуникација – дистрибуцију медија. На сличан начин, увођење фотографија утицало је само на један вид комуникација – на непокретне слике. Насупрот томе, рачунарска медијска револуција утиче на све степене комуникације, укључујући аквизицију, манипулацију, меморисање и дистрибуцију; исто тако, она погађа све врсте медијума – текстове, непокретне слике, покретне слике, звук и просторне конструкције,“ тврди Лев Манович.

16) „У сваком комуникационом центру, наине, постоје људи задужени да селекционишу поруке које ће бити прослеђене публици. тј. објављене, подизањем или спуштањем «уставе», отварањем или затварањем капија“ (М. Радојковић, М. Милетић, Комуницирање, медији и друштво, Стилос, Нови Сад, 2005, стр. 85).

17) „Центри за производњу гласина предузимају све потребне мере да би правовремено откривали осетљиве тачке, а стручњаци из понуђених података извлаче закључке, утврђују главне теме и контролишу гласине.“ (Р. Гаџиновић, „Спољни ненаоружани обици угрожавања безбедносног капацитета државе“, Српска политичка мисао, 1/2013).

символичке борбе.¹⁸⁾ Тероризам у међународним односима има снагу само ако је јак у пропагандном смислу, па треба очекивати да паралелно са развојем активности на терену развија све софистицираније облике пропагандног деловања.

Латинска реч *terror* значи страх, *ужас*, што је суштина савременог тероризма који подсећа на позорницу са трагедијом у фокусу јавне пажње. Штампана, касније радио, а посебно телевизија истакли су слику терористичког акта као повода за подстицање страха и панике код становништва, са намером да држави и друштву наметну своје идеје и моделе понашања. Међутим, са појавом интернета и друштвених мрежа настао је виртуелни простор утицања, са далеко већим степеном слободе за самопромоцију тероризма. На пример, када авганистански талибански покрет на „Гуглову“ онлајн продавницу (Play Store) постави апликацију која води ка њиховом сајту на паштунском језику циљ је да посетиоцима омогући преузимање званичних саопштења и видео-снимака, али претежно на делу територије становништва које користи тај језик.¹⁹⁾ Мреже тако постају кључан облик деловања, јер еластичношћу, тајновитошћу и високим степеном неконтролисаних комуникације омогућавају интегрисаност, брзину и продорност, са могућношћу да се обрате таргетираној циљној групи, било на локалном или планетарном нивоу. Нове стандарде поставила је тзв. *Исламска држава* (ISIL) тако што је друштвеним мрежама вешто распростирући запаљиве религијске идеје инспирисала мноштво индивидуалних напада широм света. Анализирајући начине екстерне комуникације запазићемо високу професионалност њених креатора, који су водили рачуна о сваком детаљу карактеристичном за брендирање производа, од обраћања циљаним јавностима, преко једноставног и снажног идентитета (с препознатљивим логотипом, заставом и слоганом), до конзистентности у трансферу порука и центара дистрибуције. Сјајно примењујући технике ПР-а ова терористичка организација полази од поставке о екстериторијалности маркетинга на друштвеним мрежама, стварајући интернационалну виртуелну заједницу

18) Мануел Кастелс (Manuel Castells) уочава како „институционализација прибегавања насиљу у држави и њеним институцијама ствара контекст доминације у којем културна производња значења може да покаже своју ефикасност” (2014, стр. 32).

19) У новије време, расте контрола садржаја дигиталних платформи, али терористи све више развијају стратегије којима траже „рупе” у механизмима контроле или се повлаче у дубине интернета, развијајући комуникације унутар мреже.

истомишљеника и симпатизера. Схватајући да је интернет укинуо географију и простор у конвенционалном поимању, пропагандни стратеги су понудили слике о тероризму на длану, али на свој начин! У реалном животу тзв. *Исламска држава* обухвата територије Ирака и Сирије, док је у виртуелном простору она метафора транснационалне и безграничне државе која будуће грађане окупља унутар глобалног муслиманског становништва. Пропагандно се представља као мултиетничка и мултирасна заједница сунитског ислама, док се прећуткује како су сви други, од шиита, јазида и алевита, па до немуслиманских заједница избачени из те визије. Позив муслиманима света има поруку да је у тзв. *Исламској држави* могуће пронаћи боље место за живот, сигурно од исламофобије, говора мржње, забране ношења бурке, критике халал прехране, надзора... Комуникацијско-информацијска повезаност тероризму даје глобални домет и публицитет који погодује распростирању и јачању мрежних облика организације, при чему је контрола могућа само уз високу усаглашеност безбедносних служби и технолошких компанија.

Човек је од појаве медија почео да их користи за означавање групе или категорије предмета и појава у свом окружењу, трудећи се да креира образац уопштавања. Прихваћено мишљење представљало је наметнуту стварност, дајући друштвени карактер мисаоним релацијама на које су се односиле. Технолошке иновације само су оснаживале моћ манипулације, тако да теоријом агенде ствараоци порука усмеравају аудиторијум о чему да мисли, док уоквиравањем чињеница утичу и како да мисли! Терористи су схватили да чин насиља без медијске промоције нема ефекат, па су изградили стратегију придобијања публицитета, чинећи све како би избегли цензуру државе. Уочавајући да се моћ медија ослања на три кода: визуелном (латински *alfabet*), аудитивном (говорни језик) и аудио-визуелном (медији, телевизија пре свих) они су изградили сопствене комуникационе капацитете, прескачући препреке које су им постављали стари (класичним) медијима. Бројни електронски садржаји, друштвене мреже, блогови и сличне форме масовног комуницирања нуде идеолошки пречишћене и умивене појмове и садржаје, претварајући конзументе у анонимне субјекте који изложени

огромним количинама података и не размишљају о њиховој истинитости.

Објављивањем понижавајућег и застрашујућег видео записа који приказује киднапованог Хрвата како клечи испред маскираног терористе с ножем у руци и с листа папира чита да ће га отмичари погубити уколико египатска влада не удовољи њиховим захтевима медији су по ко зна који пут упали у замку пропагандног рата. Египатски огранак тзв. *Исламске државе* искористио је глад медија за шокантним вестима, сензационализмом и повећањем рејтинга, те их спретном манипулацијом учинио инструментом своје бруталне пропаганде. Усмеравање, обраћање или задржавање пажње јавности ка одређеном проблему, догађају или личности циљ је терориста. Они исправно схватају како медији имају зачаравајућу способност брзог узбуђивања маса, производње друштвене деструкције и ширења дискурса моралне панике. Социолози и политиколози запажају како је постмодерна морална паника „све више инсталирана у наративу либералног управљање јакством или са самим собом. Међутим, оно што овом становишту даје пуну вредност није само констатовање њеног свакидашњег присуства (избегавања ригидности кажњавања и рехабилитације), већ и могућност да морална паника окупира простор наратива моралне регулације.“²⁰⁾ Друштвене мреже немају кочнице, дистрибуција страха је неограничена, баш као и конзумеризма, што терористи (зло)употребљавају шокантним сценама насиља. Физичка ограниченост појединца повлачи се пред дигиталном мобилношћу група, градећи тенденцију интерфејса који промовише блискост на глобалном нивоу. Отуда и артикулација државне моћи слаби са слабљењем медијског утицања, што у просторно-временском смислу не значи да нестаје, већ да се измешта на регионалну или глобалну раван.

Рушећи симболе поретка грубим и насилним средствима, организовано и координирано по унапред припремљеном сценарију, терористи комуницирају транспоновањем свог незадовољства. Колико су медијске слике битне за терористичке идеје уочио је Абу Мусаб Ал Заркави (лидер *Ал Каиде* у Ираку, убијен 2006.), наређујући да свака група снима своју

20) Стојановић, Ђ., Ђурић, Ж.: „Од друштвене контроле до моралне регулације: реартикулисање дискурса моралне панике“, Српска политичка мисао, 2/2015, стр. 49.

операцију и да материјал што пре постави на друштвене мреже. „Више од пола битке се води на бојишту медија”, поручивао је он у једном пресретнутом писму. „Будите свесни да је сваки кадар који снимите подједнако добар колико и ракета испалена у нашег непријатеља и његове марионете”. За разлику од диригованих класичних медија под контролом владајућих елита, интернет је терористичким групама омогућио директну контролу садржаја порука, укључујући слободу пропагандног креирања. Маркетиншки дизајниран веб сајт терористичкој организацији пружа ауру легитимности, па растом популарности и броја посетилаца јачају сопствени утицај. Насиље је само средство да информација стигне масовној публици, а фокусирањем на драматичност и емоције теже продаји идеја.

Најбољи пример значаја медијских слика показује пропагандни образац који примењују терористи *Исламске државе*. Како би што верније приказали бруталност према непријатељима они су на пушке поставили мини-камере којима изблиза снимају чин погубљења својих жртава. Акцент је на слици страха човека у тренутку суочавања са смрћу, па последњи трзаји жртве треба да пошаљу поруку сваком ко помисли да им се супротстави.²¹⁾ Терористичке организације се међусобно прате и усаглашавају начине комуницирања са јавностима, што се брзо потврдило и у овом случају. Само неколико дана касније нигеријска терористичка организација Боко Харам објавила је видео-снимак на којем приказује одсецање главе двојици мушкараца који клече, с рукама завезаним на леђима и једним мушкарцем који стоји иза њих и држи нож. Мушкарац који прича у камеру наводи да су му власти платиле да шпијунирају цихадисте, а потом филм приказује њихова обезглављена тела!²²⁾

Савремено друштво још увек не уочава како медији преузимају монопол у стварању духовног простора, тако што у наше менталне мапе уносе слике живота других људи. Захваљујући њима највећи део планете само неколико тренутака након терористичких акција бива обавештен о последицама

21) Ова погубљења су се десила на око 100 километара од Тикрита, града који је био место жестоких сукоба исламиста и ирачких војника. Фотографије раширене друштвеним мрежама приказивале су групу затвореника са повезима преко очију, који клече и моле за милост, док им је оружје прислоњено уз главу.

22) Боко Харам је по угледу на Исламску државу и Ал Каиду први пут у својој историји објавио снимак егзекуције, са намером да прошири страх међу становницима Нигерије.

и захтевима терориста. Теоретичари овде виде четири основна циља: „1. промовисати дело и стварати екстремно снажан страх у циљаним групама; 2. мобилисати ширу подршку за своје циљеве међу становништвом и међународним јавним мњењем, наглашавајући теме попут праведности своје борбе и неизбежности победе; 3. фрустрирати и ометати реакцију власти и снага безбедности, и 4. мобилисати, подстицати и повећати тело својих стварних и потенцијалних присталица, те тиме повећати регрутовање, прикупљање нових средстава и појачавати даље нападе.“²³⁾

ДЕФИНИСАЊЕ САЈБЕР-ТЕРОРИЗМА

Сајбер тероризам се заснива на унапред планираним, политички мотивисаним нападима на компјутерске системе и програме, с циљем да се изазове прекид у функционисању државе или њених виталних компанија, али и да се јавном сфером што брже прошири осећај страха и несигурности грађана. Отуда широм света расте забринутост за националну безбедност и могућност да терористи украду, промене, униште или на други начин компромитују кључне информације и информационе инфраструктуре. За националну безбедност је нарочито значајан проблем ометања телекомуникација, електричне енергије, енергетских цевовода, рафинерија, финансијских мрежа, здравствених система и других есенцијалних служби.²⁴⁾ Као и остали облици тероризма у позадини прикрива верску, политичку, идеолошку или социјалну димензију. Оцењујући опасност од оваквих напада не можемо искључити могућност да ће се догодити, тим пре што се нове технологије увелико користе унутар терористичких група. Узимајући у обзир чињеницу како инфраструктура држава, попут електроснабдевања, транспортног саобраћаја, финансијских трансакција, војних одбрамбених система... свој рад у све већој мери ослања на рачунарске мреже, постоји бојазан да сајбер напад терориста може да поремети функционисање нападнутог система, укључујући и угрожавање живота

23) P. Wilkinskon, *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Zagreb, 2002, p. 192.

24) White House, *Cyberspace Policy Review: Assuring a Trusted and Resilient Information and Communications Infrastructure*, Washington, 2009.

људи. Медијска конструкција сајбер активности често све проглашава сајбер тероризмом, што је теоријска грешка јер треба разликовати сајбер тероризам као нелегални акт у сајбер простору од хакерских и сличних активности које терористи спроводе користећи информатичке технологије. Шумови у концептуалном неразумевању изражени су и као последица бројних невидљивих интереса великих светских сила, које у неким случајевима подржавају овакве активности, посебно када су у сагласју са њиховим безбедносним концептима.

У свету још увек нема општеприхваћене дефиниције сајбер-тероризма, што је последица чињенице да нема сагласја ни око теоријског означавања појма тероризма? Највећи светски експерти, владе, међународне организације и институције, теоретичари, па и вође терористичких организација подељени су у схватањима шта чини тероризам, односно које се активности, с обзиром на мотиве, методе и технике извођења и одабир циљева сматрају терористичким? Категоријално неразумевање проистиче из различитог приступа квалификација психолошког и физичког политичког насиља, терора и тероризма, институционализованог и идеолошког нивоа, појмовног неразликовања репресије од агресије или намерног поистовећивања са герилом или ослободилачким покретима. Другим речима, због различитих идеолошких, религијских, геополитичких, финансијских и других интереса државе на различите начине означавају тероризам, што у великој мери отежава његово елиминисање као глобалног безбедносног проблема. Колико је проблем теоријског уоквиравања велики илуструје и пример само једне, истина светски утицајне силе, чије виталне безбедносне службе немају јединство око приступа његовом решавању: „Тероризам је нелегално коришћење силе или насиља против људи и њихове имовине, да би се застрашила или угрозила влада, цивилно становништво, или део популације, како би се постигли политички или друштвени циљеви“, тврди се у дефиницији америчког Федералног истражног бироа. Стејт департмент у поглављу 22 Кодекса САД, Секције 2656 исту појаву види као „*политички мотивисано насиље с предумишљајем које се врши против неборбених циљева од стране поднационалних група или тајних агената, обично с намером да се утиче на јавно мњење*“. Министарство одбране има другачије мишљење: „*тероризам је незаконита*

употреба силе - или претња употребом силе - или насиља против појединаца или имовине ради застрашивања влада и друштва, често због постизања политичких, верских или идеолошких циљева“. Три виталне службе имају три различита тумачења најопасније болести света, јер је свака посматра партикуларно, из свог угла деловања, па не треба да нас чуди што свет нема јединствену дефиницију.

Сајбер тероризам се опире једноставном класификацији јер у поље деловања укључује низ сајбер претњи које могу бити усмерене на државу, одређене групе или појединце. Управљање и безбедност друштвених мрежа стога постају приоритетно питање успешног сузбијања тероризма, јер је реч о дијалектички реверзибилном процесу: док се држава и безбедносне службе спуштају виртуелним простором трагајући за терористима - они се пењу ка њима, покушавајући да истовремено прибаве симпатије јавности за своје деловање. Мноштво државних, приватних, међународних и других недржавних актера који свакога часа партиципирају на мрежама згушњавају комуникацију, чиме се отежава могућност надзора, што терористи лукаво користе за своје потребе. У дефинисање појма неизоставно треба укључити вештину терориста да у виртуелном простору активизирају пропагандно утицање, радикализацију идеја и регрутовање нових чланова, што им омогућава да „циљаним појединцима закуцају на виртуелна врата,“ односно реализују одређени контакт, увлачећи их у мрежу противника система. Друштвене мреже су много слободније и креативније у поређењу са интернетом. Оне омогућавају директну комуникацију, за разлику од интернетских страница и форума које су терористи покретали, а онда чекали да им се заинтересовани сами јаве.

ПРЕДНОСТИ И МАНЕ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА

Глобални медији у трци за ексклузивом не бирају средства како би јавности понудили информације које конкурентске куће немају. Зато им терористи „бесплатно“ достављају бруталне снимке својих акција, знајући да ће цензура код неких медија бити потпуна, али и да ће их други емитовати у целости. У мноштву различитих информација које као мећава обасипају

редакције предност добијају велики, сензационални и емоционално утицајни садржаји, тако да вест о киднаповању важних особа, бомбашу – самоубици и великом броју жртава и сл. не можете оставити по страни. Већа гледаност, читаност или слушаност значи већу промоцију сопствених идеја, али и нови талас маркетинга којим се врбују потенцијалне присталице.²⁵⁾ Глад за рејтинзима није необична када се зна да праћење таквих догађаја медијима осигурава привлачење оглашивача и повећање прихода, док терористима омогућава сталну присутност у јавности. Тероризам је некада у наше домове улазио посредством телевизијских слика, али са појавом интернета и друштвених мрежа публика је и сама почела да одлази ка терористима! Са новом тактиком прва је кренула *Ал Каида* достављајући медијима на стотине снимака својих операција, али је савршенији приступ обликовала Исламска држава, која је друштвене мреже, посебно *Твитер*, искористила за инспирисање нових присталица. Дубина и анонимност интернет-грађана доприносе стварању мрачне атмосфере незадовољних појединаца, које спретна и екстремистичка пропаганда брзо претвара у потенцијалне терористе. Валтер Лакер (Walter Laqueur) у „Историји тероризма“ даје опис починилаца: „... самозвани заштитници слободе и правде, нестрпљиви мушкарци, фанатици и лудаци, који се без доброг разлога позивају на право на самоодбрану и сматрају насиље леком за сва права или измишљена зла.“²⁶⁾ Лакер као да описује психолошку структуру све бројнијих хушкача на *Фејсбуку* или сличним мрежама. Креирајући атмосферу о наводној угрожености - ове личности преузимају на себе улогу бранитеља правде, што терористи и желе: у самоодбрани се свако насиље чини легитимним.²⁷⁾ Тако друштвене мреже нудећи „јак“ мотиве постају рај за мноштво незадовољних појединаца које танка нит дели да пређу у редове терориста.

25) З. Јевтовић, „Тероризам и медијски рат“, НБП, 2006, стр. 48.

26) Walter Laqueur : *A History of Terrorism*, Transatcion Publishers, New Brunswick and London, 2012.

27) Цохар Царнајев, чеченски терориста који је са братом извео напад на Бостонском маратону у поруци написаној неколико сати пред смрт истиче: „Не могу да поднесем да гледам како зло пролази некажњено, ми муслимани смо једно тело, ако повредите једног, повредили сте нас све. Тако је Мухамед желео да буде... Не волим када се убијају невини људи, то је забрањено исламом, али с обзиром на оно што сам рекао, то је дозвољено“.

Са технолошким убрзањем умножавају се и канали преноса важних информација, при чему затварање и цензура идентификованих сајтова и портала производи бумеранг ефекат. На пример, Велика Британија је уклонила чак 65.000 сајтова који су глорификовали и охрабривали терористичке акте, при чему је скоро 70 процената садржаја било везано за промовисање *Исламске државе*. Анализа показује и да је за седам од десет највећих терористичких напада у Британији, одговорна терористичка пропаганда на интернету, која је објављивана на сајтовима које је водила *Ал Каида*. На пример, на сајту <http://Iskart.com> (тренутно је недоступан) продавала се роба о којој многи млади маштају (луксузни аутомобили, фирмирана гардероба, технички уређаји...), али са огромним попустима. Сервер се налазио у Канади, док је домен био регистрован у Турској, па је власнике било немогуће идентификовати. Сајт је само параван, јер је основни задатак био популаризација идеја и привлачење младих на пут цихада. Поред тога, друштвене мреже имају низ могућности за придобијање симпатизера терористичких идеолога. У извештају за амерички Конгрес радне групе Института за унутрашњу сигурност „Универзитета Џорџ Вашингтон“ пише да су терористичке организације постале софистицираније у коришћењу интернета за прикупљање новчаних средстава и људства. Од десет најбогатијих терористичких организација – једна је из Европе и Латинске Америке, две су из Африке и по три из Азије и са Блиског Истока. Занимљиво је да је најбогатија и најмлађа – *Исламска држава*, са приходима од око две милијарде долара на годишњем нивоу. При представљању извештаја Одбору за безбедност сенатор Џозеф Либерман (Joseph Lieberman) рекао је „Извештај радне групе показује нам да људи који шире екстремистичку пропаганду путем интернета и регрутују нове чланове имају нови слоган: тастатура = Калашњиков”.²⁸⁾

Друштвене мреже су идеална платформа за агресивније позиционирање терористичких организација јер им се лако приступа, уз мало или нимало државне регулације, цензуре или других облика контроле. То је једини медиј на свету који нуди бесплатно мултимедијско окружење јер уз адекватну пажњу конзумента сам омогућава креирање и

28) Погледати интернет страну: http://news.cnet.com/Senators-voice-alarm-over-terrorist-Netpresence/2100-1028_3-6181269.html, приступљено 01. 04. 2016.

дељење аудио, видео и електронских садржаја. Свет друштвених мрежа отвореношћу приступа представља одличан терен за брзу и тешко праћену комуникацију унутар терористичких организација. Она се одвија шифрираним порукама посредством различитих интернет форума, при чему терористичке организације кроз скривене (кодиране) садржаје остављају поруке својим терористичким ћелијама. За праћење и откривање неопходно је „провалити“ шифрарнике, јер је само њима могуће такве садржаје дешифровати. Виши ниво, односно идентификација налогодаваца који се користе таквом комуникацијом врло је захтеван. На пример, израелска тајна служба Мосад препознала је шифроване поруке слате преко „Reddita“,²⁹⁾ што јој је омогућило инфилтрирање својих обавештајаца у одређену терористичку групу. Занимљиво је да у кодираној преписци поруке често бивају убачене у порнографске сајтове или фотографије на „Фејсбуку“ или „Јутјубу“, јер више посећености одређеном линку или адреси олакшава прикривање терориста.

Тероризам се обликује са намером да произведе друштвене промене, при чему се последице рефлектују у скоро свим сферама друштва.³⁰⁾ Међутим, надзор популарних друштвених мрежа (*Facebooka, YouTube, Twittera, Instagrama, Googla...*) нема дубинских ефеката у њиховом коришћењу, јер оне чине тек 16% потенцијалне мреже. Далеко иза очију грађана скрива се паралелан свет дубоке мреже (*Deep Web*), специјализоване платформе која се процењује 500 пута већом од садашњег интернета. Приступ је могућ само укуцавањем одређене лозинке, док податке и информације можете користити само употребом посебних софтвера. Колико је непознаница у виртуелној дубини показује податак о постојању дигиталног подземља којим господаре плаћене убице, хакери, криминалци, педофили, терористи и сличне деструктивне професије. У заједници утемељеној на бази злих намера слободно се

29) Друштвени (*social news*) и забавни вебсајт на којем регистровани корисници достављају садржај у облику линкова или текстуалних (селфи) постова. Други корисници касније гласају о попадању постављених садржаја с „горе“ или „доле“, чиме им се дефинише положај на страницама.

30) Терористички напади током 2014. Светску заједницу су коштали 52,9 милијарди долара, што је близу износу свих грчких билатералних дугова чланицама ЕУ. Амерички Институт за економију и мир да би одредио цену тероризма сабира вредност уништене имовине и цену смрти и рававања цивила, укључујући трошкове здравства и изгубљене приходе. Не узима у обзир још веће трошкове осигурања или финансијску штету коју градови трпе због ванредног стања након напада или отказаних послова.

продају дрога, кривотворени новац, лажне исправе, оружје и експлозив; хакерски напади или убиства и људски органи се могу слободно наручити, наравно под условом да то у офлајн стварности платите. Пружаоци услуга веб-хостинга не брину какав садржај држите на мрежама све док услуге плаћате на време, а у случају да га неко обрише брину да садржај у што краћем року поново буде доступан. Тренутак када ће терористи покушати да овладају интернетом све је ближи: сајт *Selafabook.com* отворен је као реакција на забрану и уклањање више хиљада сајтова и корисничких налога са америчких друштвених мрежа, представљајући исламистичку верзију *Фејсбука*. Мрежа је регистрована у Египту, а наведена адреса била је: „Mosul, Islamska država”.³¹⁾

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Савремени тероризам је превасходно глобалног карактера, па у његовом сузбијању и елиминисању само искрен приступ свих релевантних држава може гарантовати успех. То није крај држава какве познајемо, али јесте крах њиховог комуникационог суверенитета, јер глобални медији са друштвеним мрежама и сателитским програмима руше све баријере у походу на умове обичних људи. Терористи су вешто искористили предности нових комуникацијских технологија, чинећи све како би низом пропагандних техника и вештина придобили пажњу сликама гладног аудиторијума. Уочивши како друштвене мреже у споју са моћним технологијама реконструишу стварност, они су понудили сопствене представе о акцијама и програмима које спроводе, мобилишући бројне незадовољнике очаране приликом да „мењају“ сопствено окружење. Умрежено друштво производи умрежени тероризам, у којем су организације и појединци толико повезани на хоризонталном и вертикалном нивоу да хапшењем или блокирањем једног нивоа остали даље несметано настављају да егзистирају, радикализујући даље активности.

Проблем сајбер безбедности је што треба да покрива планетарне изазове и конфликте, док одговори претежно остају

31) Мрежа је промовисана од стране популарних присталица ИСИС-а на Твитеру, након што су ретвитовали налог *Selafabook* (у сленгу – калифат) који постоји на овој друштвеној мрежи.

у просторима комуникационо окрњене државе. Неразумевања у системском решавању овог проблема крију се у демократском потенцијалу друштва да се избори са питањима контроле, надзора и транспарентности виртуелног комуницирања. У свету дигиталне културе сфера терористичког комуницирања постала је богатија за мноштво хипервеза појединаца и група који су међусобно укључене у комуникацију, чиме расте опасност од злоупотреба и деструктивности. Ту је значај друштвених мрежа: садржај и интерфејс се спајају; динамички генеришу у реалном времену и брзо сервирају масовном аудиторијуму често пропагандно неприпремљеном да открије скривена значења. Циљ је подстаћи емоционално реаговање (верску искључивост, амбиције, похлепу, завист, тежњу за вишим друштвеним статусом, сексуалну пожуду...), а онда у комбинацији са идеолошким пакетима које терористички стратеги пројектују као моделоване жеље обезбедити нове ресурсе. Терористички акти не могу да постигну много када је у питању уништавање цивила, слабљење економије или промена политичких система, али ће посредством друштвених мрежа привлачити огромну медијску пажњу задржавајући још дуго улогу актера на јавној сцени.

ЛИТЕРАТУРА

- Гаћиновић, Р., „Облици савременог тероризма“, НБП – журнал за криминалистику и право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012.
- Гаћиновић, Р., „Спољни ненаоружани обици угрожавања безбедносног капацитета државе“, Српска политичка мисао, бр. 1, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Hoffman, V., Унутрашњи тероризам, Народна књига и Алфа, Београд, 2000.
- Jenkins, P., *Images of Terror: What we can and can not know about Terrorism*, Adline de Gruyter, New York, 2003.
- Јасић, А., „Терористичка пропаганда и улога медија“, Међународни проблеми, број 1, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.
- Јовановић, М., „Интернет и тероризам“, Култура полиса, год. XI, бр. 25. Нови Сад, 2014.
- Јевтовић, З., „Тероризам и медијски рат“, Наука, безбедност, полиција, Криминалистичко-полицијска академија, Vol. XI, No.3, Београд, 2006.
- Кастелс, М., Моћ комуникација, Клио, Београд, 2014.
- Kegley, C., Wittkopf, E., Светска политика, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, 2004.

- Laqueur , W., *A History of Terrorism*, Transacjon Publishers, New Brunswick and London, 2012.
- Милашиновић, С. и Јевтовић, З., *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*, КПА, Београд, 2013.
- Петковић, Д., „Утицај интернета на традиционалне медије“. *Интернет и јавна сфера у Србији* (Ситарски, Милан), Београдска отворена школа, Београд, 2007.
- Радојковић, М., Милетић, М., *Комуницирање, медији и друштво*, Стилос, Нови Сад, 2005.
- Стојановић, Ђ., Ђурић, Ж., „Од друштвене контроле до моралне регулације: реартикулисање дискурса моралне панике“, *Српска политичка мисао*, бр. 2, Институт за политичке студије, Београд, 2015.
- Зиројевић-Фатић, М., „Злоупотреба интернета у сврхе тероризма“, *Међународни проблеми*, број 3, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011.
- Шкулић, М., Алексић, Ж., *Криминалистика*, Правни факултет, Београд, 2011.
- Chermak, S. Gruenewald, J.M “The Media Coverage od Domestic Terrorism”, *Justice Quarterly*, Vol. 23, Dec 2006.
- Wilkinson, P., *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Zagreb, 2002.

Zoran Jevtovic

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN PROMOTING CYBERTERRORISM

Resume

Gradual audience migration from traditional to social media, causes reconfiguration of terrorist activities, which have used openness of cyber community to promote and to spread extremist ideas. Social media, with technologically improved platforms (Facebook, Twitter, Instagram, You Tube), beside their role in recruiting new members and in internal communication of terrorist groups, have important role in fundraising, logistic management, production of their own publicity and in external communication management. Internet, at the same time changes both audience and terrorism, which is not anymore only a reaction of organized groups, but also a reaction of dissatisfied individuals. There is no doubt that offline violence, with a growing number of victims, is connected to hate speech online. At the same time, decentralized communication networks disable monitoring and control of sent messages. In the cases when government succeed to block terrorist

websites, new websites with similar content appear in deeper and even less accessible zones of “dark Internet”. Disturbing media images and extremist acts aims to create collective fear and panic, so cyber support gains role in self-promotion of terrorists.

Keywords: *cyberspace, hyper-terrorism, international relationship, monitoring, propaganda, terrorism*

* Овај рад је примљен 20. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Владан Станковић

Институт за политичке студије, Београд

ВЕРСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗМИ, ДРУШТВЕНА ИНТЕГРИСАНОСТ И ТЕРОРИЗАМ

Сажетак

У најопштијем смислу овај научни рад ће се позабавити односом вере и насиља. У ужем, предметном, смислу речи тема истраживања биће однос између верског фундаментализма и тероризма. Како је однос религије и безбедности тек посредан, немогуће га је објаснити без друштвеног контекста који смешта верника у одређено друштвено окружење. Укљученост верника у друштво, или његова искљученост из заједнице, у великој мери могу утицати на безбедносне изазове једног друштва. Отуда религиолошке теме имају своје место и значај у безбедносним студијама. Друштвени значај рада лежи у актуелности теме, али и у тренутним догађајима везаним за: учестале терористичке нападе широм Европе и света, мигрантску кризу, појаву Исламске државе, сукоб између верског и секуларног у савременом свету и сл. Научни значај истраживања приближава границе религијских и безбедносних студија, бришући границе између: религиологије, социологије, политичких, економских и безбедносних наука. Циљ истраживања је да докаже главну претпоставку о утицају религијског на безбедност преко политичког института тероризма. Методе од којих ће се у истраживању поћи су: метод посматрања, анализа садржаја, студија случаја, метод поређења, статистички метод...

Кључне речи: *верски фундаментализам, верски екстремизам, друштвена интегрисаност, тероризам, безбедност, политика*

Вези религије и терор(изм)а у домаћој литератури није посвећена довољна пажња иако овај однос датира колико и сама цивилизација. Предмет истраживања који разматрамо кроз рад који је пред нама тиче се: религиологије, социологије религије и опште социологије, политичких наука (политикологије религије), геополитике и безбедносних наука. У светској литератури објављено је низ значајних радова и студија које проучавају везу верског фундаментализма и тероризма. Дobar део те грађе бави се разматрањима друштвене укључености и искључености верника из друштвеног окружења, те непосредним утицајем верског фундаментализма на безбедносне изазове и на тероризам као најзначајнији и у пракси најопаснији политички инструмент којим се баве безбедносна истраживања у мирнодопским раздобљима.

Неки од радова на ово тему су: Mark Juergensmeyer, „*Terror in the Mind of God – The Global Rise of Religious Violence*“, *Police Practice and Research*, Vol.6, N°2/2005:201-208, Routledge, 2005; Jerrold M. Post, Keven G. Ruby, Eric D. Shaw: „*Radical Group in Context 1 – An Integrated Framework for the Analysis of Group Risk for Terrorism*“, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol.25, N°2/2002: 73-100, Taylor & Francis, 2002; Jonathan Laurence, Justin Vaisse, *Integrating Islam – Political and Religious Challenges in Contemporary France*, Brookings Institution Press, 2007, p.342; Michael Emerson, David Hartman, „*The Rise of Religious Fundamentalism*“, *Annual Review of Sociology*, Vol. 32 (2006): 127-144, Annual Reviews, Palo Alto California, 2006; Saha Santosh, *Religious Fundamentalism in the Contemporary World – Critical Social and Political Issues*, Lexington Books, 2004; Jonathan Fox: „*Integrating religion into international relations theory*“, (ed) Jeffrey Haynes, *Routledge Handbook of Religion and Politics*, Routledge/Taylor & Francis Group, London/ New York, 2008, p.273-292; Jeroen Gunning, Richard Jackson, „*What’s so religious about religious terrorism?*“, *Critical Studies on Terrorism*, Vol.4, N°3/2011: 369-388, Routledge/Taylor & Francis Group, London/New York, 2011; Brian Burgoon, „*On Welfare and Terror – Social Welfare Policies and Political-Economic Roots of Terrorism*“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.50, N°2/2006: 176-203, SAGE Publications, Berkeley California, 2006; Давлят Назиров: „*Современный терроризм религиозных экстремистов и проблемы противодействия*“, Информационно-аналити-

ческий центр, Москва/Душанбе, 2009; Александр Григорьевич Задохин, “Предупреждение и нейтрализация религиозного экстремизма и терроризма“, *Обозреватель – Observer*, Vol.186, №7/2005, информационно-аналитический журнал, РАН Университет, Москва, 2005; Martin Geoffroy, “Le nouveau paradigme de la violence religieuse comme forme de résistance et de contrôle social dans le contexte de la modernité avancée“, *Religiologiques*, №31, Printemps 1/2005, UQÀM, Montréal, 2005, p.27-36; Cécile Jolly, *Religions et intégration sociale*, Commissariat général du plan, 2005, p.1-45; Antonino Mastrascusa: “Scenari geopolitici e geostrategici – il Mediterraneo con l’Islam nel Terrorismo Internazionale e nella Globalizzazione“, Sede Amministrativa del Dottorato di Ricerca, Università di Trieste, Trieste, 2010, p.1-139; Luigi Bonante, *Terrorismo internazionale*, Giunti Editore, Firenze, 2001.

ПОЈМОВНИ ОКВИР

Да бисмо размотрили везу између религије и безбедности, фундаментализма и тероризма, неопходно је, најпре, да дефинишемо неколико основних појмова који ће нам помоћи у даљој операционализацији предмета истраживања. Ти појмови су: верски фундаментализам, друштвена интегрисаност и тероризам.

1) *Верски фундаментализам*: *Fundus* је основ, база или темељ: ”темељ+изам” = *темељизам*. То је, дакле, нешто што је: причвршћено, фиксирано, нешто што је: у *Основу нечега*. Фундаментализам је, дакле, *утемељеност-у-нечему*, али и враћање коренима. Фундаментализам означава тежњу повратку првобитним основама.¹⁾ Он би представљао: усмереност ка каквом основном или базичном учењу.²⁾ Овде се ради о својеврсној “борби за чистоту убеђења”.³⁾ Верски фундаментализам имао би нешто уже значење од наведених дефиниција. То је политички и друштвени захтев или сама друштвена пракса ка ор-

- 1) Иван Клајн, Милан Шипка: *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр.1357.
- 2) Владан Станковић: „Основи фундаментализма“, *Политичка ревија*, 4/2010: 109-126, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр.111.
- 3) Malise Ruthven: *Fundamentalism – the Serach of Meaning*, Oxford university Press, 2004, p.12.

ганизовању на основу онога што се сматра кључним, односно истинским верским начелима, подкрепљеним дословном истином из светих списа.⁴⁾ Пошто је ова начела могуће развити у један потпун поглед на свет, онда је и такав захтев тоталан.⁵⁾ „Тако враћање друштва (схваћеног као заједница верујућих) на основ вере, на изворе учења – на саме Свете списе представља саму суштину религијског фундаментализма: *живети по правилима Светих списа*, баш онако како се живело, живети сâм Св. спис – оживотворавати га, основни је захтев фундаменталиста.“⁶⁾ Према томе, верски фундаментализам био би: *повратак суштине вере* – њеном програму.⁷⁾ Други аутори верски фундаментализам више конкретизују, и означавају га као: „став и настојање слѣдбеника неке религије *да се врате* оному што они сматрају темелјним, *изворним*“.⁸⁾ Трећи истичу политичку позадину верског фундаментализма, па је по њима он: агресивна *политизација религије*.⁹⁾ Овде се заправо ради о: *идеологизацији религије*, а свака идеологизација већ у себи носи обележја политичког. Уопштено посматрано верски фундаментализам је, дакле: „сустав вјеровања и вриједности; тај сустав обухвата цијели живот; њему ништа не остаје изван домаћаја, ни начин говорења, ни начин одјевања ни начин сједења, ни начин једења, нити пак однос наспрам стварања, дословно – он обухвата све дијелове човјекова живота од почетка, па до краја“.¹⁰⁾ Стога су кључне речи верског фундаментализма: редуктивизам, детерминизам, фатализам и фанатизам. Фанатично испољавање верских фундаменталиста у безбедносном

4) http://pspasojevic.blogspot.com/2011/10/blog-post_5251.html

5) У том случају: «Vernici instinktivno žele da njihovo sopstveno gledište vlada nad svim aspektima života.» (Lesli Griffin, «Fundamentalizam iz perspektive liberalne tolerancije», *Трећи програм Радио Београда*, № 127-128: 129-144, III-IV, 2005, стр.131) Исто и у: <http://en.wikipedia.org/wiki/Integralism>: «Integralism is a term also used to describe the *anti-pluralist* trend of Catholicism.»

6) Хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегризам“, (ур. Јован Ђирић, Велибор Цомић, Миролуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право*: 759-776, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.763.

7) Renzo Guolo: *Il volto del nemico – i fondamentalismi e le religioni*: Lezioni magistrali, EUT, Trieste, 2006, p.6: «Tornare ai fondamentali, ai fondamenti della fede, sarà il suo programma.»

8) (priredio) Adalbert Rebić: *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002, стр.278.

9) Smilja Avramov: *Opus Dei – novi krstaški pohod Vatikana*, Idij, Veternik, 2000, стр. 14.

10) Mehmed-Alija Hadžić: «Islamski odnos prema pretjerivanju u vjeri», *Islamski fundamentalizam*, Мешихат исламске заједнице у БиХ, Сарајево, 1990, стр. 27-28.

смислу задобија епитет *верског екстремизма* који дестабилизује постојећи систем, и угрожава његове безбедносне капацитете.

2) *Друштвена интегрисаност* указује на индиције или уочљива стања припадања одређеном друштвеном систему. Интегрисано је: уграђеност, сраслост, стопљеност, уклопљеност. Уклапање и уклопљеност већ указују на припадност: бити саставни део нечега, бити у склопу нечега већег и ширег.¹¹⁾ Интегрисаност је изведеница из латинске ријечи *integritas* што значи “потпуно”, “недељиво”. Готово синонимно значење има интегрално. Оно што је интегрално, на неки је својствен начин: сједињено-у-својој-укупности – оно што припада целини.¹²⁾ „У аритметичком смислу: интегрално је оно које *не садржи фракције* или аутономне целине унутар себе. У геометријском погледу интегрално је *прожето од свог корена*, од базичног учења (*fundamentum*-а или темеља) до најситнијих потпуно зависних детаља по рубовима конусног. У баналном, интегрисано је оно што је *нераскидивим везама повезано у целину*, компактно.“¹³⁾ Конкретно, друштвена интегрисаност описује стања повезаности, укључености, степен сраслости појединца и друштвених група у референтни друштвени систем институционалних веза. Друштвена интегрисаност захтева познавање службеног језика друштва, прихватање његових закона и усвајање заједничког скупа вредности у новопридошлој заједници.¹⁴⁾

3) *Тероризам*: „Тероризам је организована примена насиља, или претња насиљем, од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима.“¹⁵⁾ Слично налазимо и на другом месту: „Тероризам се односи на акте недозвољеног политичког насиља које врше друштвене групе у настојању да промовишу свој циљ изван граница не-

11) Aristotel, *Fizika*, Globus/SNL, Zagreb, 1988, str.90: „Kada ono koje sadržava nije odjeljeno, nego je neprekidno, onda se ne kaže da biva u tome kao u mjestu, nego kao dio u cjelini.“

12) Користи се опис: «(...) or belonging as a part of the whole; constituent or component: *integral parts.*» (<http://dictionary.reference.com/browse/integrity>)

13) Хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегризам“, (ур. Јован Ђирић, Велибор Цомић, Мирољуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право*: 759-776, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.764.

14) <https://www.citelighter.com/sociology/sociology/knowledgecards/social-integration>

15) Радослав Гађиновић: *Савремени тероризам*, Графомарк, Београд, 1998, стр.31.

ког друштва.¹⁶⁾ У том случају акти недозвољеног политичког насиља су: „бомбашки напади, атентати, узимање талаца и отмице авиона“.¹⁷⁾ Други аутори покушавају тероризам да доведу у везу са различитим облицима друштвених побуна. За њих је тероризам „повезан са различитим побунама – покушајима невладајућих група да утичу на групе на власти или да их збаце са власти, или с насилним актима (атентати и сл).“¹⁸⁾ У неким случајевима тероризам се тумачи и као покушај слабих да скрену пажњу на некакав друштвени проблем системског карактера¹⁹⁾ – очајнички покушај слабих да делују ванинституционално, путем насиља.²⁰⁾ У том случају тероризам би подразумевало: „скуп аката насиља које политичка организација врши да би утицала на становништво и створила неку климу несигурности; метод владавине или супростављања некој влади у покушају да се проузрокује страх; средство екстремног и илегалног насиља у политичкој борби.“²¹⁾ У многобројним међународним и домаћим, правним и научним дефиницијама тероризма наилазимо и на следећа одређења: Тероризмом се изазивају смрт или телесна повреда како би се од власти издејствовало нешто. Истовремено тероризам може бити и: Облик политичког насиља; Противправна употреба принуде или силе; Незаконита употреба насиља или претња насиљем; Наговештај насиља; Кршење кривичног закона; Наношење штете држави или међународној организацији... Циљ му је остваривање атмосфере страха, уцене, изнуде...²²⁾

16) Adam Kuper, Džesika Kuper (приредили): *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str.1438.

17) Ibidem

18) Саша Мијалковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.269.

19) Миле Ракић, Драган Јовашевић: *Тероризам*, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр.64.

20) Тако нпр у: André Comte-Sponville: *Dictionnaire philosophique*, Presses universitaires de France, Paris, 2001, p.581: „*Le terrorisme est l'arme de faibles; c' est ce qui peut parfois le justifier, mais seulement au service d'une cause juste et contre un adversaire qu'on ne saurait affronter autrement.*“

21) Милан Мијалковски, Предраг Марић, Душко Томић, Елдар Шаљић: *Тероризам и организовани криминал*, Пирот, 2012, стр.31: „1. систематско коришћење насиља и застрашивања (прогони, угњетавања, убијање) обично у политичке сврхе или ради изнуђивања новца; 2. владавина застрашивањем, начин владања уливањем страха и насиљем; политичка борба путем индивидуалног терора; 3. вршење терора, владавина застрашивања, тиранија, уништавање противника најокрутнијим средствима (прогон, угњетавање, убијање).“

22) Саша Мијалковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.300-330.

РЕЛИГИЈА И ТЕРОР(ИЗАМ)

Беза религије и тероризма потиче из најдубљих времена зачетака цивилизације. Први писани трагови на ову тему приметни су на старим, хиндуистичким записима који терор везују за термин „Thug“ (*thug* – убијање дављењем) и хиндуистичку секту која се сматра стварном претечом тероризма. Западни извори почетке тероризма везују за јудаистички фундаменталистички ослободилачки покрет „сикарита“ који је деловао у доба римске окупације Палестине и Јудеје. Јудаистички фундаменталисти су током векова чекали долазак Месије-спасиоца, новог јудејског цара, који ће ослободити јудејске земље власти туђина, и поклонити „изабраном народу“ обећано Вечно царство слободе на земљи. Сикарити су били: екстремисти, националисти и антиримски настројени Јевреји, који су уништавали: куће анаиата и високог свештенства (*фарисеја*), имања колаборационистичке династије Ирода и јавне архиве Јудеје.²³⁾ Посвећенији јудаистички фундаменталисти или *зилоти* бодрили су терористичке акте сикирита, и пружали верско оправдање њиховим активностима. Зилоти су били „дубоко религиозни фанатици који су настојали да уједини сва јеврејска племена. У кампањи су јавно убијани умерени јеврејски свештеници, трговци и угледни чланови јеврејске елите који су имали користи од римске владавине.“²⁴⁾ Током средњег века религијским тероризмом бави се секта *асасина*.²⁵⁾ Своје циљане акције започињу 1090. године против власти Селџука понајпре у Персији (данашњи Иран и делови североисточног Ирака), а нешто касније и у Сирији. Асасини су бранили своју конфесионалну аутономију унутар ислама, и учествовали у акцијама убистава Селџуцима оданих калифа, префекта провинција и губернатора.²⁶⁾ „За оснивача ове терористичке секте Ибн ел-Сабаха убиство саможртвовањем није

23) Jeffrey Ian Ross, *Political Terrorism – An Interdisciplinary Approach*, Peter Lang, New York, 2006, p.33.

24) Саша Мијалковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.270-petitum

25) Farhang Mehr: “The Culture of Terroirism”: 18-26, (ed. R. Ragaini, A. Zichichi), *Society and Structures – Historical Perspectives; Culture and Ideology; National and Regional Geopolitical Issues*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, 2003, p.19.

26) Walter Laqueur, *A History of Terrorism*, Transaction Publishers, New Brunswick/London, 2001, p.8: “They tried twice to kill Saladin but failed.”

значило само самоуништење и кажњавање непријатеља, већ и поруку исламској заједници да и остали припадници његове секте херојски дају свој живот за виши циљ, будући да су убице готово увек убијали на месту злочина (стражари или чувари жртве).²⁷⁾ Нововековно схватање о тероризму измешано је са револуционарним представама и појмом „револуција“. У том периоду не прави се довољна дистинкција између тероризма и револуционарног терора. Тако се у енглеској терминологији израз тероризам користи за револуционарни државни терор јакобинске мањине над француским друштвом крајем XVIII века, које је укључивало масовне репресалије према свештенству, племству и свим оним друштвеним групама које су се опирале надлазећем вредносном систему модернитета.²⁸⁾ Политички прогони, иследнички терор, масовна хапшења, гиљотинирања и сви други облици терора над појединцима и групама у револуционарној Француској оцењени су као терористички акти. Касније се уводи разлика између револуционарног насиља и тероризма, па се под тероризмом строго узевши подразумева: сваки насилани покушај организовања друштвене побуне против режима или власти. Од тог периода увећава се и уредно евидентира број терористичких, насилних група које насиљем настоје да изврше одређене промене у друштву. Већ почетком XIX века то су: ирска група *Финианс* (каснија Ирска републиканска армија), у царској Русији антицаристичка и антифеудална *Народна воља*, Јерменски револуционарни савез и македонски ВМРО у Отоманском царству... Средином XX века тероризам је нарочито присутан на простору Палестине: *Иргун* и *Лехи* међу јеврејском популацијом. *Муслиманска браћа* у Египту делује од 1928. године. Након Другог светског рата број терористичких организација се умножио. Један део њих задржава нововековну револуционарну праксу марксистичког тероризма у борби против хидре глобалног међународног спекулативног капитала монетаристичке економије. У ту групу спадају ћелије терористичких организација попут *Red Army Faction* познатије и као Бадер Мајнхоф (*Der Baader Meinhof*) или Италијанских црвених бригада које су деловале у Западној

27) Саша Милајковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.271-petitum

28) Grant Wardlaw, *Political Terrorism – Theory, Tactics and Counter-Measures*, Cambridge University Press, 1989, p.18.

Европи крајем 60-тих и током 70-тих година XX века. Друга група терористичких организација задржала је својства национално ослободилачких организација с почетка XX века. У њих спадају: Покрет за ослобођење Квебека (*Front de libération du Québec*), Национални ослободилачки фронт Корзике (*FLNC*), Ирска републиканска армија (*IRA*), Алстерски одбрамбени савез (*Ulster Defence Association – UDA*), баскијска терористичка организација ЕТА (*Euskadi Ta Askatasuna*), Тамилски тигрови на Шри Ланци (Џејлону) или нпр. Чеченски сепаратисти (у Руској федерацији). Коначно трећа група терористичких организација задобила је искључиво верска чак и фундаменталистичка обележја. У такве терористичке групе спадају: либанска „Божја странка“ (*Hezbollah*) шиитска проиранска паравојна организација у већински сунитском окружењу, „Египатски свети ратници“ (*Egyptian Islamic Jihad*) терористичка организација групе исламских фундаменталиста против водеће рационалистичке и либерално конципиране ханефијске сунитске исламске школе у Египту, палестински сунитско-фундаменталистички антиколонијалистички Исламски покрет отпора (*Hamas*),²⁹⁾ сунни-исламистичка фундаменталистичка организација на светском нивоу „Ал Каида“ (*Al Qaeda*),³⁰⁾ јапанска терористичка организација „Аум Шинрикјо“ (*Aum Shinrikyo*) синкретичка будистичко-таоистичка секта апокалиптичког тероризма, протестантски фундаменталисти окупљени у „Кју Клуks Клан“ (*Ku Klux Klan, KKK*) тзв: „борци за чисту, белу, протестантску Америку, коју кваре: ‘обојени’, католици, Јевреји и друге мањине“. У геополитичком погледу понекад се национални терористички покрети преклапају са религиозним или професионалним. Такав је случај са сукобом католичке ИРА-е и протестантских „Алстерских

29) Yousef M. Aljamal, “Hamas – a terrorist organization or liberation movement?”, *Политикологија религије*, Vol.8, №1/2014: Центар за проучавања религије и верску толеранцију, Београд, 2014, стр.48: „Pearlman’s focus on the internal structure of the Palestinian national movement makes it difficult for her to capturing the process of using revolutionary violence which is necessary for ending occupation which raises the urgent need to completely challenge the colonial situation. Stressing on the rift of the Palestinian resistance movement as the mediation for violence appears at times of one-direction, ignoring the continuous Israeli colonial violence that cultivates the seeds of its Palestinian counter violence.“

30) Зоран Милосављевић, „Исламски екстремизам – превенција тероризма по моделу САД“, *Политичка ревија*, 3/2006: 531-546, Институт за политичке студије, Београд, 2006, стр.533: „(...) Бин Ладен и Египћани су се састали у Ал Машаху (*Al Mashash*)... Они су захтевали стварање царства: Панисламске државе која би ујединила милијарде Муслимана под јединственом владом и једним секуларним и верским законом, Шеријатом. Инструмент за стварање овог јединственог калифата била би Ал Каида.“

униониста“ у Северној Ирској, или, у последње време, сунитско-вахабитске групе Исламске државе (ИСИЛ, ISIS, ДАЕШ) и шиитског Хезболаха, на Блиском истоку.³¹⁾

У наставку овог рада биће искључиво речи о верско-фундаменталистичким терористичким групама, о њиховом деловању и интегрисаности њених припадника у новоприслобле заједнице...

ДРУШТВЕНА ИНТЕГРИСАНОСТ ВЕРСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА И ТЕРОРИСТИЧКА ИСКУШЕЊА

Религиозни аспект људског бића има онтолошку димензију. Запитаност верујућег пред питањем: „Шта га чека у *оном* животу?“ у много чему одређује његове мотивационе импулзије у друштвеном саобраћању у овом свету. Религијска димензија људског бивствовања има надприродни и метадруштвени карактер: њу појединац носи са собом, нарочито када је измештен из свог природног окружења у коме обитава са саплеменицима који са њим деле исте животне вредности.³²⁾

Како је већ речено, верски фундаменталисти настоје не само да свој живот уподобе захтевима вере, већ да свој живот и друштвене односе врате на оне захтеве како се некада живело и друштвено саобраћало. Отуда је природно станиште верских фундаменталиста религијски интегрисано друштво, а уколико конкретна вера није прожета друштвеним интегризмом, онда је то настојање да се омогући пуна слобода субкултурног де-

31) О геополитичким сукобима сунита и шиита у: Dragan V. Todorović: *Sunitsko-šiitski raskol i njegove posledice na bezbednost u regionu Bliskog istoka*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016. Тако нпр: „Iako su Hizbulahovi borci šiiti, iako je Iran i šiitska i nearapska zemlja, oni su se u očima najvećeg dela arapskog sveta pokazali kao istinski borci za muslimansku i arapsku stvar, dokazavši da je moguće vojno parirati takvoj sili i *najvećem arapskom neprijatelju* Izraelu. Dok su sunitski lideri osuđivali, dotle je narod javno i na ulicama izvikivao ime šiita Hasana Nasrale, iranskog miljenika i učenika, kritikujući i svoje vođe, koji nemaju hrabrosti da se zamere Americancima i zauzmu stav kakav je zauzela arapska ulica. Lider Hizbulaha je leta 2006.g. bez obzira na to što je šiit, postao najpopularnija ličnost u arapskom svetu. Da stvar bude još gora po sunitske režime, prema brojnim ispitivanjima javnog mnjenja, druga najpopularnija ličnost postao je iranski predsednik Mahmud Ahmedinežad, a u nekim zemljama ljudi su u znak podrške onima koji se bore protiv Izraela počeli da prelaze na šiizam.“ (str.297)

32) На ову тему у: Leni Franken, Patrick Loobuyck, *Religious Education in a Plural, Secularised Society – A Paradigm Shift*, Waxmann Verlag, 2011.

ловања верске заједнице у једном друштву.³³⁾ У данашњим октроисаним секуларистичким друштвима западне Европе, где је увелико на делу конфесионална и религијска плурализација, постоји тенденција да се све верске заједнице поставе да егзистирају више-мање искључиво субкултурално.³⁴⁾ И управо у тој тачки лежи неразумевање модерног и постмодерног човека Запада спрам „претеривања у вери“ фундаменталиста. Овде није само реч о односу западног секуларизма према исламском фундаментализму, већ и о односу секуларизма према свим другим врстама верског фундаментализма. Исламски фундаментализам је само најрадикалнија реакција на секуларистичке тенденције. У основи исти проблем имају и други фундаменталисти када исказују захтев за својим простором ка верском интегрizmu, или бар пуну слободу субкултуралног наступања у упражњавању сопствене верске праксе и начина живота.³⁵⁾

Интегрисаност исламских фундаменталиста усекуларна друштва

Овде се намеће кључно питање: Како саобраћају исламски фундаменталисти у једном доминантно секуларном друштву Запада? На овом се месту преплићу религиолошке теме са политичко-безбедносном праксом.

У најширем смислу речи прокламоване верске слободе у западним формалним демократијама омогућавају верски плуралитет у једном секуларном друштву, где је верска пракса *res privata*. Из ове чињенице произилази настојање исламских

33) На тему верског фундаментализма, верског интегризма, секуларизма и религијске субкултурне егзистенције видети скалу верског интегризма у: хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегризам“, (ур. Јован Ђирић, Велибор Џомић, Миролуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право: 759-776*, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.773.

34) На субкултурално третирање религијских захтева који надилазе свет приватности указује и чувени социолог религије Петар Бергер. Тако нпр. наилазимо на његову следећу констатацију: Peter L. Berger, *Between Relativism and Fundamentalism – Religious Resources for a Middle Position*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009, p.10: „(...) this kind of subcultural fundamentalism becomes ever more difficult under modern conditions, because the walls of separation from the outside world have to be kept very strong and in good repair.“

35) Има аутора који праве разлику између *верских слобода* и *слободе вероисповести*. (О овоме у: Geneviève Koubi: „La liberté de religion – une liberté de conviction comme une autre“, *Les défis des droits fondamentaux*, 37-49, Bruylant/AUF, Bruxelles, 2000, p.38: „Le repositionnement d’un débat à propos des droits fondamentaux en matière religieuse qui s’ensuit, contribue à la connaissance de la nuance qui s’insinue entre la *liberté de religion* et la *liberté religieuse*.“) Прва се односи на верске слободе, и обезбеђује само формално-правну страну верско-религијског плуралитета. Друга је пуна садржинска слобода субкултуралног испољавања религиозности (отуда и назив: „слобода религиозности“).

фундаменталиста да свој приватни живот: понашања, навике, обичаје, верску праксу, школовање уподобе исламском начину живота. Секуларни Запад више-мање излази у сусрет овим тенденцијама и настоји да муслиманима у својим друштвима обезбеди услове остваривања пуне слободе вероисповедања, и облике исламског интегризма, у оној мери у којој тај и такав интегрizam не повређује јавни интерес секуларног друштва. Муслимани у Западној Европи, у Руској федерацији и Југоисточној Европи имају могућност да отворе своје вртиће, основне и средње школе, високе школе..., чак свеучилишта за истраживање исламских наука и светоназора. Муслимани су тада, само условно, интегрисани у западна друштва. Међутим, како њихов број варира, и како се удео муслимана у популацији повећава, тако расту и захтеви за све већим правима, и за све равноправнијим статусом до конституалности.³⁶⁾ Ту привидна интегралност у секуларно друштво Запада, без икакве могућности за асимилацијом, измиче реалном односу снага. Од тренутка када муслимани постану значајнија верска заједница у једном верски плуралном друштву Запада, започиње борба-за-веру или цихад, придобијање нових верника свим могућим средствима.³⁷⁾ У коначној инстанци, када једно друштво постане већински муслиманско за очекивати је да се уведе шеријатско право, и да се на тај начин правно издвоји исламска регулација из секуларног правног система.³⁸⁾ Ваља нагласити да је исламско учење изузетно интегристичко, и да захтев за пуном верском праксом јача са повећањем популације муслимана, у чијем броју експоненцијално расте и број исламиста. За исламисту кажемо да је то онај муслиман који настоји да живи ислам у пуном обиму. И ту већ долази до сукоба исламиста са једне стране и секуларних друштава Запада са друге

36) Зоран Милошевић: *Терористи или жртве Запада*, Центар академске речи, Шабац, 2015, стр.22: „... муслимани имају различите стилове политичког понашања, а они су условљени бројношћу. Када их има око један одсто они ће се понашати као мирољубива мањина.“

37) О појавним облицима цихада у: Миroljub Јевтић, *Савремени джихад као рат*, Nova knjiga, Beograd, 1989.

38) Fikret Karčić, *Šerijatsko право u ustavima savremenih muslimanskih zemalja – Šerijatsko право u savremenim društvima*: 9-38, (priredili Fikret Karčić i Enes Karić) Pravni centar Fond za otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1998: „Manji broj zemalja proglasilo je šerijat jedinim izvorom pozitivnog prava. Jednako mali broj muslimanskih zemalja formalno pravno je dokinuo šerijat kao izvor nacionalnog prava. Većina muslimanskih zemalja prihvatila je srednju poziciju po kojoj je šerijat jedan od izvora pozitivnog prava, obično u oblasti ličnog statusa muslimana.“

стране. Пошто је ислам изразито друштвено активна религија, чак могло би се рећи социјална религија *par excellence*, она од свог верника очекује „живот у пуној вери“, а пошто је ислам и изразито нормативна религија, то је већ исламизам (као политичко крило ислама или идеологизација ислама) у основи фундаменталистички настројен јер тежи дословном придржавању ислама.³⁹⁾ Показало се да је већ исламизам несношљив према пасивним тенденцијама секуларизма, који за њега представља неприхватљив облик религијског и политичког коегзистирања у западним, формалним, демократијама људскоправашког типа заштите мањинских права. Али тек појава истински фундаменталитичких учења попут вахабизма уноси додатне пометње у секуларистичку политичко-безбедносну структуру западних демократија. Вахабит је већ фундаменталиста у правом смислу речи.⁴⁰⁾ Он тежи коренима ислама, јер настоји да живот уподоби исламизму Мухамедовог доба: да о њему брине, да се стара о понашању и вредносном просуђивању муслимана у складу са животом прве исламске заједнице из времена пророка Мухамеда.⁴¹⁾ И не само то, његов захтев времена иде и даље од тога: вахабит надзире у којој се мери муслимани детаљно придржавају прописаних правила живота како су живели првобитни верници Мухамедовог доба. Прописи у погледу дужине браде, начина одевања, поста, клањања и свих осталих ритуала потпуно треба да буду у њиховим рукама. Реч је о својеврсној верској полицији, којом може да располаже само и искључиво Исламска држава. Ту долази до искључења надлежности секуларне државе западног типа над правима и обавезама муслиманских грађана.

Друштвена интегрисаност муслимана у савремена западна друштва, где су најчешће дошли као радници на привремене-

39) Све дефиниције више-мање подржавају становиште да је исламизам политизација исламске вере, својеврсна идеологизација ислама. (Видети у: Anders Strindberg, Mats Wärn, *Islamism*, Polity Press, 2011, p.25-26)

40) Zubair Qamar: „Wahhabism – Understanding the Roots and Role models of islamic extremism“, As-Sunnah Foundation of America, 2012, p.1: “Purity of worship and reverence to God alone. The authentic carriers of Islam from the time of the Prophet(s) until now.”

41) Andrea Teti, Andrea Mura, “Islam and islamism”: 92-110, (ed. Jeffrey Haynes) *Routledge Handbook od Religion and Politics*, Routledge Taylor & Francis Group, 2008-2009, p.97: „As for many such movements of its time, in Wahhabism, tradition is perceived as a fixed set of values that must be protected from the assaults of religious innovations (*bid'ah*). However, many critics argue that the Wahhabi stylisation of the past is both nostalgic and passive: the past is taken to offer a refuge from the moral corruption of the present rather than a potential set of resources to be managed in order to promote an assertive Islamic answer to change.“

ном боравку (тзв. *гастарбајтери*) а остали трајно, прилично је ниска. Највећи број муслимана не исказује тенденцију ка уласку у систем. У СР Немачкој већина турских муслимана остаје на нивоу основног образовања (њих 61%), и не исказује настојање да од тога више напредује.⁴²⁾ Истовремено највише незапослених у Европској унији потиче управо из муслиманске заједнице верника.⁴³⁾ Муслимани бележе и највиши демографски раст међу свим конфесионалним групама у Европској унији.⁴⁴⁾ Прва генерација досељеника била је недовољно интегрисана у друштво: прости мануелни послови нису захтевали образовање на језику земље-домаћина. Патријархални традиционализам усмеравао је досељенике да саобраћају готово искључиво унутар својих већих фамилија и породица, а чак је и друштвени живот у исељеничким клубовима био слаб. Гастарбајтери прве генерације живели су на маргинама западних друштава.⁴⁵⁾ Већ друга генерација усељеника не исказује превелику тенденцију да напредује на друштвеној лествици, иако придошлице познају језик земље усељеништва и показују успешну прилагодљивост основним културним образцима. Они углавном познају домицилни језик, али настављају живот у нижој друштвеној класи. Најсиромашнији међу њима, истраживања то показују, не настоје да изкораче из традиционалног живота својих гето-заједница. Они и њихова деца посећују верску наставу у специјализованим верским школама (медресе). Бољи међу њима добијају стипендије какве богатије земље Персијског залива (Сауди Арабија, Катар, Емирати...), одлазе на продубљивања знања, и постају логистички и обавештајни мост између исељеничке и усељеничке земље.⁴⁶⁾ Често преко њих иду руте путева нових имиграната, који у „нова друштва“

42) Зоран Милошевић: *Терористи или жртве Запада*, Центар академске речи, Шабац, 2015, стр.45.

43) *Ibidem*, стр.86.

44) <http://time.com/3670892/muslims-europe-map/>

45) Пионери усељеништва из исламског света почетком 60-тих година у Западној Европу су пристизали индивидуално, без породица. (О томе у: Ingvar Svanberg, David Westerlund, *Islam Outside the Arab World*, Routledge, 2012, p.325: “They had little chance of coming into contact with the population of their host country, housed as they were in men’s hotels and isolated by linguistic and cultural barriers.”)

46) Дмитрий Добров, „Германия – исламские радикалы поднимают голову“, *Россия сегодня*, ИНОСМИ.РУ, од 18.09.2014: „Если салафиты представляют собой некий исламский интернационал, то ваххабиты теснее связаны с Саудовской Аравией, где ваххабизм — государственная религия.“

Запада уносе што-шта од радикализма.⁴⁷⁾ Борба за ислам или цихад сада прелази у агресивнију фазу...

Интегрисаност припадника осталих верских фундаментализама у секуларна друштва

За истраживање верског фундаментализма и верског екстремизма до тероризма, осим ислама, већи значај имају истраживања одређених облика протестантских секти, јудаизма и донекле хиндунационализам. Протестантски фундаментализам овде има чисто верску основу. Делимично је то случај и са јудаизмом, који има своју верску фундаменталистичку подлогу, али и ону другу национал-шовинистичку (спрам Палестинаца и Арапа). Хиндуизам не представља јединствену религију, већ читав мозаик разних верских учења, филозофија и традиција, па је у безбедносном смислу интересантна само његова националистичка позадина хомогенизатора споља, пре свега према исламу⁴⁸⁾ (што за изучавање односа чисто верског фундаментализма и тероризма нема неки већи значај). Из тог разлога нама ће овде бити занимљив само кратак осврт на питање односа протестантских фундаменталиста према друштвеној (не)интегрисаности његових верника, и на самом крају (не)интегрисаност јудаистичких фундаменталиста у секуларно друштво савременог Израела.

Протестантски фундаменталисти настају као последица секуларизације хришћанства од настанка лутеризма и, нарочито, калвинизма, када су друштва Новог доба захватили озбиљни процеси модернизације.⁴⁹⁾ Потоња ланчана либерализација протестантске теологије и праксе изазвала је реакцију у одређеним круговима конзервативних протестаната, који су се издвојили у посебне деноминације. Сада се читаве деноминације окрећу „дословним образцима библијских заповести – тзв. фундусима вере“, па се такве скупине верника називају фундаменталистима у буквалном смислу речи.⁵⁰⁾ Као последица

47) Declan Walsh: “WikiLeaks cables portray Saudi Arabia as a cash machine for terrorists“, *The Guardian*, December 5, 2010.

48) О односу хинду-фундаменталистичког национализма према исламу у: Martin E. Marty, R. Scott Appleby, *Fundamentalisms Observed – Volume 1*, American Academy of Arts and Science, University of Chicago Press, Chicago, 1994, p.579.

49) Michael O. Emerson, David Hartman, „The Rise of Religious Fundamentalism“, *Annual Reviews Sociology*, Vol.32: 127-144, Palo Alto, California, 2006, p.127: „Without modernization and secularization there would be no fundamentalism, many scholars now write.“

50) Владан Станковић: „Основи фундаментализма“, *Политичка ревија*, 4/2010: 109-126, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр.115: „Ова се доследност тиче савета

ове окренутости протестантских фундаменталиста животу до-словном захтевима „речи Божије“ кроз Библију – библизам,⁵¹⁾ исказују се захтеви за посебним облицима: одгоја нових нараштаја, васпитања, образовања, а у радикалнијим случајевима и захтеви за вођењем потпуно одвојеног субкултурног живота. Тако се унутар друштва стварају одвојене заједнице – гета у којима протестантски фундаменталисти упражњавају своје вредносне оријентире и начин живота посве другачији од секуларног естаблишмента.⁵²⁾ Према степену интегрисаности у друштво разликујемо оне фундаменталистичке заједнице протестантских секти које су делимично интегрисане у спољни свет све до оних које су потпуно друштвено неинтегрисане. Неинтегрисане заједнице живе по сопственим правилима, и шире друштво понекад улаже тешке напоре да са њима успостави комуникацију, социјални и правни саобраћај. Тако нпр. „квекери имају дугу традицију немирења са световним институцијама као што је влада“.⁵³⁾

Може се слободно рећи да је јудаизам у великој мери прожет фундаментализмом. Прва грана фундаменталистичке традиције јудизма је нормативно-правна. Она је разгранала нормативну-обредну традицију усклађивања Божијих заповести са прописима који се односе на свакодневни живот. До средњег века утврђено је 613 дужности којима верујући треба и мора да се покорава.⁵⁴⁾ Ове дужности односе се како на обредно-верске ритуале, тако и на конзумирање посебне врсте хране, начина одевања, опхођења и слично. Тај бројнији и доминантнији облик верског фундаментализма је интегритички *parexcellance*.⁵⁵⁾ Друга грана фундаменталистичке тра-

и имитација поступака из друштвеног живота који узор имају у библијском предању.“

- 51) Библијски захтеви директно потичу из тумачења Библије као „директне речи Божије“. (Тако нпр у: Ulrika Martensson, Jennifer Bailey, Priscilla Ringrose: *Fundamentalism in the Modern World Vol.2 – Fundamentalism and Communication – Culture, Media and the Public Sphere*, I. B. Tauris, 2011, p.150: „Modern conservative Protestants share Luther’s and Calvin admonition of sola scriptura: the core belief that the Bible is the direct word of God, and the call for a literal reading of the text.“
- 52) Randall Herbert Balmer, Lauren F. Winner, *Protestantism in America*, Columbia University Press, 2013, p.253.
- 53) Kristina Radojević, „Religija i terorizam“, *Religija i tolerancija*, Vol. VIII, № 14, Jul – Decembar 2010, Centar za empirijska istraživanja religije CEIR, Novi Sad, 2010, str.243.
- 54) На ову тему детаљније у: Ronald L. Eisenberg, *The 613 Mitzvot – a Contemporary Guide to the Commandments of Judaism*, Schreiber Publishing, 2005.
- 55) хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегрizam“, (ур. Јован Ћирић, Велибор Цомић, Мирољуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право*: 759-776,

диције је харизматска. Она је заснована на „Девекуту“ или мистичном приступу божанском кроз различите облике аскезе. Међу аскетским облицима спознаје Бога дуго времена је преовладала мистично-кабалистичка манифестација бројева и облика (симбола и знаковљва). Међутим, како је време одмицало тако је јудаизам напуштао индивидуално-аскетске облике средњеазијске *техники* или богоспознаје. Мистична страна јудаизма задобија социјалнија обличја. „Праведник, човек са харизмом, односно Цадик, постаје онај који посредује између Бога и светине. Цадик је у стању да чини чуда, разазнаје прошлост и чита будућност, и не само то, он је у стању да спозна планове самог Бога, и да утиче на њих.“⁵⁶⁾ Он је тај који, изчитавајући будућност, духовно предводи одабрани народ.⁵⁷⁾ „Цадик... је цев кроз који тече благодат за читаву генерацију.“⁵⁸⁾ У обе фундаменталистичке традиције влада консензус да се само Јеврејима обратио Бог, и да само они, кроз јудаизам, могу да саобраћају са њим: „(...) како учи Талмуд, осим јеврејског народа нико није прихватио Божји закон, тако да су народи света били осуђени да остану на нижем духовном нивоу.“⁵⁹⁾ Током XX века биће настојања да се дубокопрожета и масовна фундаменталистичка структура јудаизма измени. Након Балфурске декларације све се више Јевреја уселјава у енглеску колонију Палестину, обзнањујући повратак дому. Политика која је стала иза уселјавања Јевреја у Палестину и обнову државе Израел носила је назив *ционизам*.⁶⁰⁾ Већина оснивача ционистичког покрета били су нерелигиозни ентузијаста. Ционистички покрет у суштини је био секуларан, а јудаизам је у том и таквом секуларизму видео свог највећег непријатеља, јер нарушава његов „тотални поглед на свет“.⁶¹⁾

Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.769.

56) Небојша Тумара: *Света земља, месеја и месејин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012, стр.38.

57) Michael Laitman, *The Zohar*, Laitman Kabbalah Publishers, 2009, p.155.

58) Небојша Тумара: *Света земља, месеја и месејин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012, стр.44.

59) Ibidem, стр.46.

60) Aida Essaid, *Zionism and Land Tenure in Mandate Palestine*, Routledge, 2013, p.67.

61) О односу јудаистичког фундаментализма и ционизма детаљније у: Laurence J. Silberstein, *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective – Religion, Ideology, and the Crisis of Morality*, NYU Press, 1993.

Оно што је забрињавало ортодоксне Јевреје уочи самог признања државе „Ерц Израел“: „био је страх да се јеврејски Шабат неће признати као официјелни дан одмора будуће државе, као и да ће јавне владине институције, војска, полиција, користити храну која није справљена по прописима Кошер исхране. Дана 9. јуна 1947. године представници *Агудат Израела* су изнели став да ће се позитивно изјаснити пред комисијом што се тиче јеврејске државе, под условом да се држава води по законима Торе.“⁶²⁾ Секуларни ционизам био је принуђен да, у погледу верских захтева, уважи инсистирања јеврејских фундаменталиста и многе од захтева озакони, и тако их инкорпорира у институционални оквир државе Израел и јеврејског друштва.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: ВЕРСКИ ТЕРОРИЗАМ

На самом крају рада ваља подвући разлику између неколико сличних појмова, и довести у везу религију и тероризам. Понајпре, рад је исказао појмовно одређење *верског фундаментализма* који бисмо најближе могли дефинисати као „повратак на старо, на изворно, на сам Свети спис“, живети у складу са написаним: дословно и буквално, баш како се живело; живети базично учење: онако-како-оно-јесте. Од верског фундаментализма ваља разликовати *верски радикализам*. То је учење које инсистира на чистим радикалним облицима вере: без примеса измењених учења и временских надоградњи у тумачењу и интерпретацији текста. Из поставке да се уочити да су: верски фундаментализам и верски радикализам готово синонимни појмови, с том разликом што верски фундаментализам више описује појавна испољавања (начин живота), а верски радикализам доктринарна учења. Коначно, *верски екстремизам* представља манифестни облик верског радикализма и верског фундаментализма. То је појам који се бави саодношењем између две или више вера односно конфесија. Он је негде и најближи безбедносном феномену какав је тероризам.⁶³⁾

62) Небојша Тумара: *Света земља, месџа и месџин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012, стр.80.

63) Верски фундаментализам „se često povezuje sa različitim oblicima religijskog ekstremizma, pa tako i religiozno orijentisanog terorizma posebno, mada ni u kom slučaju isključivo, kod islamista.“ (Kristina Radojević, „Religija i terorizam“, *Religija i tolerancija*, Vol. VIII, N°

На самом крају рада намеће се питање како се јавља верски тероризам? Шта су узроци да религија или вера, која својим бићем трага за путевима смираја и обожења, прионе за насиљем и чак терором у једном дужем временском периоду? Чистих облика верског тероризма (који заправо нас и највише занимају), без геополитичких и етно-националних тенденција врло је мало.⁶⁴ Услед недостатка простора овде ћемо их само побројати, и навести мотиве који су до њих довели.

До деведесетих година XX века тероризам је имао изразито национално обележје. Уверљиво највећи број терористичких аката имали су сепаратистичко-сецесионистичко обележје међуетничких и међунационалних сукоба, а верска компонента је ту тек била узредна. Међутим од деведесетих година XX века наовамо тероризам се интернационализује, а верска компонента јача. Први значајнији удар међународног, геополитичког и верског значаја, збио се у Светском трговинском центру 1993. године, када је погинуло 6 а теже или лакше рањено 1.042 особе (одговорност за акт је преузела Гама Исламија – *GamaaIslamia*). Само годину дана касније 25. фебруара 1994. године дешава се масакр испред Ибрахим-џамије у Хеброну на Западној обали (Палестина), где је група предвођена јудаистичким фундаменталистом и фанатиком Барухом Голдштајном побила велики број верника на молитви у џамији. Годину дана касније у Оклахома ситију (САД) дешава се напад ратних ветерана и протестантских фундаменталиста са трагичним последицама: 168 мртвих и 680 рањених. Уследио је потом 1996. године напад на цивилне објекте недалеко од америчке војне базе у Сауди Арабији од стране исламских екстремиста, као и терористички упад у олимпијски парк Атланте за време летњих олимпијских игара 1996. године од стране припаданика протестантске десничарске „Божије армије“ (*Army of God*). Жаришта терористичких делатности били су и алжирски фундамента-

14, Jul – Decembar 2010, Centar za empirijska istraživanja religije CEIR, Novi Sad, 2010, str.240-241)

64) На ово указују истраживања Јиргенсмејера који тврди како терористичка насиља не кореспондирају са самом фундаменталистичком идеологијом већ више са геополитиком. (На ову тему у: Martin Geoffroy, “Le nouveau paradigme de la violence religieuse comme forme de résistance et de contrôle social dans le contexte de la modernité avancée”, *Religiologiques*, 1/2005, Vol.31: 27-36, UQAM/Sciences des religions, Montréal/Québec, 2005, p.28: „Juergensmeyer (2000) pense que la violence terroriste ne relève pas d’une quelconque idéologie fondamentaliste, mais plutôt de la convergence de forces géopolitiques plutôt séculières.“)

листички побуњеници (1993, 1994, 1995), као и терористички акти Палестинаца у Израелу, појасу Газе и на Западној обали (реке Јордан): 1994, 1995, 1996, 1997. године. Сви су ови акти, уз национално-ослободилачки односно сепаратистичко-сецесионистички карактер, имали и међуверску позадину. Од 2000-те године наовамо међународни тероризам добија на замаху, а религија игра важнију улогу у геополитичким сукобима: 2001. године гине преко 3000 људи у рушењу „кула-близнакиња“ Светског трговинског центра за шта се оптужује Ал Каида; 2004. у школи у Беслану (Северна Осетија, Руска федерација) страдало је 344 жртве од чега чак 186 деце – одговорност је преузела чеченско-ингушка сепаратистичка исламистичка организација; 2005. године у лондонском метроу страдало је 53 људи и преко 700 рањених; 2008. године одиграо се случај познат као *TennesseeValleyUnitarianUniversalistChurchshooting* у граду Кноксвилу (*Knoxville*) у америчкој савезној држави Тенеси који је однео живот двоје деце и седморо ранио, одговорност је преузео протестантски десни екстремиста Џим Давид Еткинсон (*JimDavidAdkisson*); 2010. године у московском метроу 40 мртвих и преко 100 рањених, одговорност преузео „Кавкаски емират“; 2011. „Бомбардовање на Ускрс“ у северном, претежно хришћанском делу Нигерије у црквама у Мадали, Јосу, Гадаки и Даматури однело је преко 100 живота; 2013. године у балочистанском шиитском седишту, граду Квети (*Quetta*), страдало је преко 130 људи од стране сунитско-екстремиста; крајем 2014. припадници ИСИЛ-а извршили егзекуцију над 150 жена у западноирачкој провинцији Ал Анбар; јануар 2015. године 5 узастопних напада у предграђима Париза, убиство новинара и уредника редакције сатиричног часописа Шарли Ебдо; фебруара 2015. у Копенхагену нападнут карикатуриста-сатиричар часописа „Јиланд Пошта“ (*JyllandsPosten*) Ларс Вилкс који је себи потписао пресуду цртајући карикатуре пророка Мухамеда; 27. априла 2015. напад на полицијску станицу Зворник, Република Српска (БиХ) од стране терористе-вахабита, погинуо један полицајац; 31. октобра исте године експлозија бомбе на линији Шарм ел Шејк – Санкт Петербург, 224 страдала путника, одговорност преузео ИСИЛ; 22. март 2016. године терористички напад на бриселски аеродром и метро станицу, страдало 35 људи преко 100 рањених, одговорност преузео ИСИЛ...

Сви ови подаци указују да се верски тероризам временом мењао. Од почетног пратећег карактера давања подршке национално-ослободилачком замаху, временом задобија међународни и претежно чисто верски карактер. Многи терористички акти предузимани су као осветнички чин за увреду вере (случај: Салман Ружди, „данских карикатуриста“ и часописа „Шарли Ебдо“). Вера се кроз повреду права на достојанство све чешће сукобљава са необузданим тенденцијама права на слободу јавне речи и изражавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Avramov Smilja: *Opus Dei – novi krstaški pohod Vatikana*, Idij, Veternik, 2000.
- Aljamal Yousef: “Hamas – a terrorist organization or liberalation movement?” *Политикологија религије*, Vol.8, N°1/2014: Центар за проучавања религије и верску толеранцију, Београд, 2014.
- Aristotel, *Fizika*, Globus/SNL, Zagreb, 1988.
- Balmer Herbert Randall, Winner Lauren: *Protestantism in America*, Columbia University Press, 2013.
- Berger Peter: *Between Relativism and Fundamentalism – Religious Resources for a Middle Postion*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009.
- Walsh Declan: “WikiLeaks cables portray Saudi Arabia as a cash machine for terrorists“, *The Guardian*, December 5, 2010.
- Wardlaw Grant: *Political Terrorism – Theory, Tactics and Counter-Measures*, Cambridge University Press, 1989.
- Гаџиновић Радослав: *Савремени тероризам*, Графомарк, Београд, 1998.
- Guolo Renzo: *Il volto del nemico – i fondamentalismi e le religioni: Lezioni magistrali*, EUT, Trieste, 2006.
- Griffin Lesli: “Fundamentalizam iz perspektive liberalne tolerancije“, *Treći program Radio Beograda*, N° 127-128: 129-144, III-IV, 2005.
- Добров Дмитрий: „Германия – исламские радикалы поднимают голову“, *Россия сегодня*, ИНОСМИ.РУ, од 18.09.2014.
- Essaid Aida: *Zionism and Land Tenure in Mandate Palestine*, Routledge, 2013.
- Eisenberg Ronald: *The 613 Mitzvot – a Contemporary Guide to the Commandments of Judaism*, Schreiber Publishing, 2005.
- Emerson Michael, Hartman David, „The Rise of Religious Fundamentalism“, *Annual Reviews Sociology*, Vol.32: 127-144, Palo Alto, California, 2006.
- Geoffroy Martin: “Le nouveau paradigme de la violence religieuse comme forme de résistance et de contrôle social dans le contexte de la modernité avancée“, *Religiologiques*, 1/2005, Vol.31: 27-36, UQAM/Sciences des religions, Montréal/Québec, 2005.
- Jevtić Mirosljub: *Savremeni džihad kao rat*, Nova knjiga, Београд, 1989.

- Qamar Zubair: „Wahhabism – Understanding the Roots and Role models of Islamic extremism“, As-Sunnah Foundation of America, 2012.
- Karčić Fikret: *Šerijatsko pravo u ustavima savremenih muslimanskih zemalja – Šerijatsko pravo u savremenim društvima*: 9-38, (priredili Fikret Karčić i Enes Karić) Pravni centar Fond za otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1998.
- Клајн Иван, Шипка Милан: *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007.
- Comte-Sponville André: *Dictionnaire philosophique*, Presses universitaires de France, Paris, 2001.
- Koubi Geneviève: „La liberté de religion – une liberté de conviction comme une autre“, *Les défis des droits fondamentaux*, 37-49, Bruylant/AUF, Bruxelles, 2000.
- Kuper Adam, Kuper Džesika (приредили): *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Laqueur Walter: *A History of Terrorism*, Transaction Publishers, New Brunswick/London, 2001.
- Laitman Michael: *The Zohar*, Laitman Kabbalah Publishers, 2009.
- Martensson Ulrika, Bailey Jennifer, Ringrose Priscilla: *Fundamentalism in the Modern World Vol.2 – Fundamentalism and Communication – Culture, Media and the Public Sphere*, I. B. Tauris, 2011.
- Marty Martin, Appleby Scott: *Fundamentalisms Observed – Volume 1*, American Academy od Arts and Science, University of Chicago Press, Chicago, 1994.
- Mehr Farhang: “The Culture of Terroirism”: 18-26, (ed. R. Ragaini, A. Zichichi), *Society and Structures – Historical Perspectives; Culture and Ideology; National and Regional Geopolitical Issues*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, 2003.
- Мијалковски Милан, Марић Предраг, Томић Душко, Шаљић Елдар: *Тероризам и организовани криминал*, Пирот, 2012.
- Милајковић Саша, Бајагић Младен: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012.
- Милосављевић Зоран: „Исламски екстремизам – превенција тероризма по моделу САД“, *Политичка ревија*, 3/2006: 531-546, Институт за политичке студије, Београд, 2006.
- Милошевић Зоран: *Терористи или жртве Запада*, Центар академске речи, Шабац, 2015.
- Radojević Kristina: „Religija i terorizam“, *Religija i tolerancija*, Vol. VIII, № 14, Jul – Decembar 2010, Centar za empirijska istraživanja religije CEIR, Novi Sad, 2010.
- Ракић Миле, Јовашевић Драган: *Тероризам*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.
- Rebić Adalbert: *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002
- Ross Jeffrey Ian: *Political Terrorism – An Interdisciplinary Approach*, Peter Lang, New York, 2006.
- Ruthven Malise: *Fundamentalism – the Search of Meaning*, Oxford university Press, 2004.

- Silberstein Laurence: *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective – Religion, Ideology, and the Crisis of Morality*, NYU Press, 1993.
- Svanberg Ingvar, Westerlund David: *Islam Outside the Arab World*, Routledge, 2012.
- Станковић Владан: «Основи фундаментализма», *Политичка ревија*, 4/2010: 109-126, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Станковић Владан: „Фундаментализам и/или верски интегрizam“, (ур. Јован Тирић, Велибор Џомић, Миролjub Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право: 759-776*, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015.
- Strindberg Anders: Wörn Mats: *Islamism*, Polity Press, 2011.
- Teti Andrea, Mura Andrea: “Islam and islamism”: 92-110, (ed. Jeffrey Haynes) *Routledge Handbook od Religion and Politics*, Routledge Taylor & Francis Group, 2008-2009.
- Todorović V. Dragan: *Sunitsko-šiitski raskol i njegove posledice na bezbednost u regionu Bliskog istoka*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016.
- Тумара Небојша: *Света земља, месија и месијин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012.
- Franken Leni, Loobууck Patrick: *Religious Education in a Plural, Secularised Society – A Paradigm Shift*, Waxmann Verlag, 2011.
- Hadžić, Mehmed-Alija: “Islamski odnos prema pretjerivanju u vjeri”, *Islamski fundamentalizam*, Mešihat islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1990.
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Integralism>
- <https://www.citilighter.com/sociology/sociology/knowledgecards/social-integration>
- <http://dictionary.reference.com/browse/integrality>
- <http://time.com/3670892/muslims-europe-map/>
- http://pspasojevic.blogspot.com/2011/10/blog-post_5251.html

Vladan Stankovic

RELIGIOUS FUNDAMENTALISM, SOCIAL INTEGRATION, AND TERRORISM

Resume

This scientific work dealt with the relationship of religious fundamentalism, integration fundamentalists in secular society, and terrorism as social phenomena that shape the most organized violence in peacetime. The author tried to show the tension between religious fundamentalism and secularism, which can lead to religious radicalization, the mouth of violence and terrorism.

Scientific importance is reflected in the scientific fill cavities of religious terrorism. Social importance justifies the current issue of which we are witnessing almost daily.

Keywords: *religious fundamentalism, religious extremism, social integration, terrorism, security, politics*

* Овај рад је примљен 16. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Зоран Драгишић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Милица Ђурчић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

БОРЦИ ИЗ СРБИЈЕ У РЕДОВИМА “ИСЛАМСКЕ ДРЖАВЕ” КАО ТЕРОРИСТИЧКА ПРЕТЊА

Сажетак

Одлазак држављана Републике Србије у Сирију и Ирак и њихово прикључивање и активно учешће у терористичкој „Исламској држави“ директно се рефлектовало на промену безбедносне архитектуре Републике Србије. Појачан је процес радикализације првенствено муслиманског становништва, посредством интернетна, деловања радикалних имама и невладиних организација. Као последица наведених активности све је већи број појединаца и читавих породица који из Србије одлазе у Сирију. Република Србија предузима низ активности с циљем спречавања испољавања терористичке претње чији је носилац „Исламска држава“. Као један од најнефективнијих одговора у спречавању одласка српских држављана у сукоб у Сирију јесте примена и развој процеса дерадикализације, чији би носилац било цело друштво.

Кључне речи: *Република Србија, Исламска држава, терористичка претња, радикализација, дерадикализација*

УВОД

„Исламска држава“ означава озбиљну терористичку претњу по безбедност читавог Балкана. Балкан, како због историјске и културне компоненте, тако и због свог специфичног геополитичког положаја није могао да остане имун на дешавања и промене које се одвијају на Блиском Истоку. Не само да вехабијски покрет на овом подручју добија на снази и бројности, већ се од 2011. године повећава број лица које одлазе у Сирију и Ирак и придружују и узимају активно дејство у оквиру терористичке тзв. Исламске државе. Ова дешавања утицала су на промену констелације претњи по безбедност Србије, чије су директне последице осликане у настављеној „реисламизацији“ муслиманског становништва и појачаној радикализацији. Србија је мултикултурално и мултинационално друштво чији је саставни део муслиманска заједница¹⁾. Значајна карактеристика муслиманске заједнице у Србији јесте да она није хомогена, већ је етнички и језички подељена. Самим тим, могуће је идентификовати најмање четири подгрупе које имају своје специфичности: Бошњаци, Албанци, Роми и мале етничке заједнице међу којима су најбројнији Турци и Горанци.

Највећа концентрација муслиманског становништва у Србији је у Санцаку (Рашко-Полимска област), односно у градовима Нови Пазар, Сјеница и Тутун, где су насељени Бошњаци. Муслимани који живе на овом подручју вековима уназад били су следбеници Ханефијског мезхеба²⁾, да би тек од почетка 21. века дошло до појаве „реисламизације“ муслимана³⁾, односно

- 1) Према подацима Статистичког годишњака Републике Србије за 2015 годину, „поред Срба (83,3%), најбројнији су Мађари (најзаступљенији су у Региону Војводине), затим Роми (Регион Јужне и Источне Србије и Регион Војводине) и Бошњаци (претежно живе у Региону Шумадије и Западне Србије). Преко шест милиона становника Републике Србије је православне вероисповести (84,6% од укупног становништва). Други по бројности су католици, са 350 хиљада (5%), а трећа по заступљености је исламска вероисповест, са више од 220 хиљада припадника (3%)“ Извор: *Статистички годишњак Републике Србије 2015*, страна 32, Интернет:http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/88/30/02_Stanovnistvo.pdf, датум приступа: 17. април 2016.
- 2) У исламу данас egzистира седам мезхеба - правних школа које су у функцији разумевања текстова Курана (Зејдијски, Ханефијски, Маликијски, Шафијски, Ханбелијски, Шинитски или Дванаестоимамски и Ибадијски мезхеб). Муслимани на Балкану вековима следе Ханефијски мезхеб, да би на измаку 20. века почели да пристижу мисионати, познати као вехабије, који су следбеници Ханбелијског мезхеба и пропaгирају да су они на праву добрих претходника (селафу салих). Видети шире: Мијалковски Милан, „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана“, *Војно дело*, Београд, јесен 2011.
- 3) На територији Србије екстремисти из редова вехабија први пут су се јавно огласили 25. септембра 2002. године у Сјеници када је организована поворка аутомобила, са црном

деловања вехабија, следбеника Ханбелијског мезхеба. Вехабијски покрет пронашао је своје упориште на овом простору након завршетка рата у БиХ⁴⁾ и Санцак се често анализира као екстериторијална заједница БиХ, с обзиром да када је реч о деловању вехабија, дешавања у Санцаку представљају својеврсну рефлексију догађаја у БиХ.

У области општина Прешево и Бујановац насељени су Албанци чије политичке активности су углавном уско повезане са активностима и деловањем Албанаца на Косову и Метохији и Албанији.

Иако у прошлости Роми у Србији нису перцепцирани као радикални исламски фактор, последњих година уочено је да радикални имами врше појачан утицај на њих што је резултовало променом стила облачења одређеног броја Рома, који све више подсећа на карактеристичан стил облачења вехабија. Како Роми углавном живе у тешким материјалним условима, постају лака мета за радикализацију⁵⁾ уз обећање материјалне добити. Намеће се питање да ли врбовани Роми заиста прихватају исламски радикализам, или су привучени новчаним наградама, обећањима да ће добити посао и иностранству, односно да ће бити омогућено школовање њиховој деци. У сваком случају, чињеница је да се број радикализованих Рома повећава, те овај проблем никако не сме да се занемари с обзиром да представља озбиљну безбедносну претњу чије последице могу бити видљиве у непосредној будућности.

Четврту подгрупу муслимана у Србији означавају Турци, Горанци и друге мање етничке заједнице. Како је радикализа-

муцахединском заставом на челу, узвикивала паролу „И Санцак је Босна“. Исте године растурану су летци у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши, Новом Пазару, Тутину и Сјеници, који позивају да муслимани не честитају Божић својим православним комшијама. Већу пажњу јавности привукли су 2006. године, након спречавања концерта музичког ансамбла „Балканика“ у центру Новог Пазара и оружаног сукоба са умереним муслиманским верницима у новопазарској „Араб џамији“. Видети шире: Трифуновић Дарко, Стојаковић Горан, Врачар Милинко: *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011., стр 305.

- 4) Извештај „Међународне кризне групе“ под називом „Српски санцак-још увек забораваљен“ недвосмислено указује на могућност настанка тензија међу муслиманима са овог простора, њихову радикализацију и ескалацију насиља. Видети шире: International Crisis Group, *Serbia's Sandzak- Still Forgotten*, Europe Report, No 162, Brussels, April 2005.
- 5) Према речима Јована Дамјановића, председника Светске организације Рома, ромска насеља су постала мета терориста јер се Роми перцептирају као неинформисани, необразовани, у лошем социјалном и економском положају, те су виђени као лака мета за индоктринацију и регрутацију. Роми често нису свесни ризика који са собом носе радикални исламисти. Видети шире: *Roma citizens reject radical Islamic groups*, Интернет: <http://roma.idebate.org/news-articles/southeast-european-times-roma-citizens-reject-radical-islamic-groups>, датум приступа: 19. април 2016.

ција првенствено усмерена ка муслиманској популацији и њиховој „реисламизацији“, па тек онда ка лицима које треба конвертовати у ислам, наведене четири групације су најрањивије. Данас се са сигурношћу може говорити о снажном деловању вехабија не само у Санџаку, већ и у Београду, Новом Саду, Лозници и широм Шумадије⁶⁾. Њихово деловање усмерено је ка радикализацији лица и треба да резултује врбовањем појединаца и читавих породица за одлазак у рат у Сирију на страни тзв. Исламске државе.

ПУТЕВИ РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ

Како би држава и друштво могли да се супроставе врбовању и регрутовању српских држављана за одлазак у ратне зоне у Сирији, неопходно је да се препознају и анализирају сви аспекти процеса радикализације. Радикализација означава „процес путем којег особа мења своје понашање и почиње да подржава тероризам или друге форме екстремизма које воде ка тероризму“⁷⁾. Самим тим, потребно је примарно идентификовати путеве радикализације, односно утврдити ко и на који начин тежи да утиче на промену свести и понашања људи, у складу са циљевима тзв. Исламске државе. Након тога приступа се утврђивању циљне популације која може постати предмет радикализације.

Подручја која се уобичајено идентификују као посебно рањива и у којима се испољава висок ризик од радикализације јесу интернет, џамије и друге верске организације, невладине организације, сектор едукације (првенствено Универзитети), сектор здравства и казнено-поправне институције⁸⁾. Зависно од социо-економских, историјских, културних, политичких и

6) Према наводима неких медија, у Београду има око 200 вехабија (највише њих живи у Земуну, Палилули, насељу Медаковић и у центру града), где на Војном путу имају свој месџид (џамија без минарета). Други медији наводе број од 500 вехабија. Упореди: „У Београду има 200 вехабија, на Војном путу имају свој месџид“, Вечерње новости, Београд, 15. март 2014. Интернет: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:482801-U-Beogradu-ima-200-vehabija-na-Vojnom-putu-imagju-svoj-mesjid>; „Ово су српске вехабије, њих 500: где им се по Србији налазе штабови“, Телеграф, 29. април 2015. Интернет: <http://www.telegraf.rs/vesti/1544847-ovo-su-srpske-vehabije-evo-gde-su-im-stabovi-i-koliko-ih-ima>, датум приступа 20. април 2016.

7) Annex A: Glossary of terms In: *Prevent Strategy*, Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty, June 2011, page 107.

8) House of Commons, Home Affairs Committee, *Roots of violent radicalization*, Nineteenth Report of Session 2010-2012, January 2012., page 13.

других фактора, разликују се и путеви радикализације у државама. У Србији најизраженији путеви радикализације јесу посредством Интернета, деловања радикалних имама и невладиних организација, док радикализација у образовним и казнено-поправним установама има своје специфичности у поређењу са другим европским државама. Јасно, ови путеви радикализације међусобно се преплићу и надопуњују, са циљем да максимизирају свој ефекат у складу са планираним циљем: радикализују што већи број људи и приволе их да се прикључе ратним дејствима у Сирији.

Интернет

Нови медији омогућавају терористичким организацијама да лакше и слободније преносе поруке него што би то чинили кроз традиционалне медије. Интернет представља кључно средство комуникације терориста⁹⁾ те они активно користе различите платформе у процесима ширења верске нетрпељивости, величања насиља, радикализације и регрутације нових чланова, односно координације терористичких активности. Можемо тврдити да се на интернету развила специфична субкултура која велича насиље¹⁰⁾ Када је реч о коришћењу Интернета у сврху радикализације грађана Србије од стране припадника тзв. Исламске државе, могуће је идентификовати два носиоца угрожавања чије дејство је кумулативно. Први носилац угрожавања јесу терористи чије су индоктринарно-пропагандне и регрутне активности усмерене ка свим људима, са циљем исламизације и „реисламизације“. Тзв. Исламска држава тежи да максимално увећа број припадника, следбеника и симпатизера, те спроводи масовне медијске активности са сврхом промоције и стицања легитимитета. На тај начин и Србија се нашла на удару масовног таласа радикализације. Други извор угрожавања јесу припадници тзв. Исламске државе са подручја Балка-

9) Бројне су карактеристике Интернета које погодују терористима: 1) лак приступ; 2) мало или без регулације, цензуре и других облика контроле од стране власти; 3) потенцијално широка публика широм света; 4) анонимност; 5) брз проток информација; 6) јефтин развој и одржавање присуства на интернету; 7) мултимедијално окружење (могућност комбиновања текста, видеа и могућност да корисници преузимају филмове, песме, књиге, постере итд.); 8) могућност да обликују приче које преносе традиционални медији, обзиром да они користе Интернет као извор Weimann, Gabriel, *HowModernTerrorismUse theInternet, SpecialReport*. UnitedStatesInstituteofPeace, Washington, 2004.,page 3.

10) О субкултуру и религији као извору угрожавања безбедности види шир у: Р.Гаџиновић: *Угрожавање капацитета безбедности државе*, Филип Вишњић, Београд, 2013., стр115.-120.

на од којих су неки и даље стационирани на Балкану, други су у државама Западне Европе, док мањи део делује из Сирије. С обзиром да су упућенији у друштвено-политичка дешавања на овом простору, њихов приступ је непосреднији са селективније одабраном циљном популацијом за радикализацију.

У Србији постоје бројне интернет странице на којима се могу пронаћи радикални садржаји¹¹⁾. Посебан значај имају друштвене мреже, које су јефтине, са лаким приступом, пријатељски оријентисане и стварају могућност да терористи сами ступе у комуникацију са циљном популацијом уместо да чекају да корисници њих контактирају. У Србији ове мреже броје велики број корисника и међу најзначајнијим издвајају се Фејсбук, Твитер, Јутјуб.

Фејсбук јесте највећа виртуелна мрежа која броји преко милијарду корисника. За терористе је ова мрежа¹²⁾ посебно интересантна јер су најбројнији корисници млади који повремено, често и случајно, виде цихадистичке садржаје, како би се у почетку заинтересовали, а касније били упућени и почели да прате садржаје на радикалнијим форумима с циљем даље саморадикализације. Мирза Ганић је пре погибије редовно на свом профилу остављао поруке и снимке путем којих је позивао људе да му се придруже у борбама у Сирији.

Твитер се употребљава ради размене информација у реалном времену, вођења разговора и праћења вести. Веома је популаран међу исламистима, који поруке пишу на перфектном енглеском језику или на више језика симултано. Ради разликовања од других, себе идентификују кроз ознаке „хаштагова“ који ће другима недвосмислено да укажу да је реч о овој терористичкој организацији.

Јутјуб поседује велики радикализујући потенцијал јер је визуелан, не захтева познавање арапског језика, велика информатичка предзнања и прикладан је за умножавање и ши-

11) Примери интернет страница на којима се могу пронаћи радикализујући садржаји су: <http://putvjernika.com/>; <http://www.stazomislama.com/>; <http://balkanskiemirat.blogspot.rs/>; <http://dzematfurqan.blogspot.rs>.

12) Терористи су препознали капацитете које поседује Фејсбук и користе га у следеће сврхе: 1) начин да се размењују оперативне и тактичке информације, као што су упутства за прављење бомби, одржавање и употреба оружја, тактичко снимање и сл.; 2) веза са екстремистичким сајтовима и осталим радикалним садржајима који су повезани на Фејсбук групе; 3) медиј за ширење терористичке пропаганде и екстремистичких идеја и порука и 4) извор информација за даљинско извиђање циљева. Weimann, Gabriel, *New Terrorism and New Media*. Washington: Commons Lab of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2014., page 6.

рење садржаја. Поред видео снимака, који су кључни аспект ове платформе, значајан аспект Јутјуба јесте социјално умрежавање корисника. Могућност да размене коментаре о видео снимку и слања приватних порука другим корисницима омогућава терористима да се међусобно брзо идентификују, што резултује успостављањем виртуелне заједнице¹³⁾. Корисници ове мреже на једноставан начин долазе до садржаја који их интересују, од снимака молитви имама са преводом на српски језик до снимака са бојних поља, који у њима изазивају одређене емоционалне реакције. Њихови коментари могу да спровоцирају комуникацију са цихадистима, који стрпљиво чекају како би започели процес радикализације и регрутације. Према казивању Есада Кундаковића, оца погинулог Елдара Кундаковића, он је свог сина затицао како је читаве ноћи проводио гледајући снимке сукоба у Сирији, плакао и тада „осетио позив“ да оде у рат у Сирију.

Појединци који се са радикалним исламом сусрећу путем друштвених мрежа често имају питања или недоумице за чије решавање има је потребна интензивнија комуникација. Из тих разлога посећују блогове и форуме где могу дапоставе питања, разреше сумње или потврде досадашње ставове и схватања. Тако ова места постају кључна тачка трансформације појединца и његовог прихватања радикалног ислама. На њима могу да ступе у комуникацију са истомишљеницима и чују приче појединаца који су учествовали у борбеним дејствима. Дакле, употреба интернета јесте најзначајнији пут радикализације српских држављана. Како би обезбедили пун ефекат радикализације, вехабије покушавају одмах по успостављању комуникације да лицима наметну неку активност. Тако, познати су примери да су таквим појединцима послата „браћа“ из Беча и они су били у обавези да им пруже смештај и помоћ да се асимилују у нову средину.

Деловање радикалних имама

У оквиру радикализације посредством деловања верских организација у Србији се посебно истиче деловање радикалних имама. У муслиманским заједницама имами уживају велики углед с тим што радикални имами тај углед користе како би верницима пренели радикално тумачење ислама. Ходајући по

13) Weimann, Gabriel, *New Terrorism and New Media*. Washington: Commons Lab of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2014., page 10,11.

танкој линији између слободног изражавања своје вере и екстремизма, они означавају други најзначајнији радикализујући фактор у Србији. Активности радикалних имама могу да се поделе у директно и индиректно деловање. Под директним деловањем подразумевају се проповеди у џамијама на којима се верници непосредно присутни. Индиректно деловање радикалних имама остварује се посредством електронских и штампаних медија који промовишу радикалну исламистичку идеологију.

Током протеклог периода уочена је значајна активност Адема Демировића, радикалног верског лидера пореклом из Тутина који је оптужен да је регрутовао борце за тзв. Исламску државу у оквиру месцида „Ал Фуркан“ у Новом Пазару. Последњи његов улазак у Србију евидентиран је у јулу 2015. године, са циљем да убеди људе да се прикључе „светом рату“¹⁴⁾. Наводи се и повезаност Сеад Исламовића, имама Хаџи мехове џамије са радикалним цихадистима у Санџаку¹⁵⁾.

Деловање невладиних организација

У Србији делује велики број невладиних организација које служе као параван за радикализацију и врбовање људи за терористичко деловање и прикључивање тзв. Исламској држави и финансирање терористичких активности. Највећи број оваквих организација налазе су у Санџаку, а као најактивнија невладина организација која учествује у промоцији радикалног ислама издваја се „Ал Фуркан“ из Новог Пазара. Представља део глобалне „Ал Фуркан“ организације која има седиште у Лондону, а финансирана је од стране Саудијске Арабије. У месциду „Ал Фуркан“ проповеда се радикални ислам, али није реч о класичном регрутном центру какви постоје широм БиХ, већ је то место на којем је могуће ступити у комуникацију са људима који су у Сирији и ратују на страни тзв. Исламске државе. Организација „Ал Фуркан“ има своје незваничне испоставе широм Србије, веома је активна на интернету, има свој сајт, фејсбук профил, па чак и андроид апликацију. Средином 2015. године српске службе безбедности лоцирале су у Сирији

14) „Креће крвави цихад против Срба“, Телеграф, 05. август 2015. Интернет: <http://www.telegraf.rs/vesti/1690790-krece-krvavi-dzihad-protiv-srba-kada-procitete-ko-je-pre-deset-dana-posetio-srbiju-zaledicete-se>, Датум приступа: 20. април 2016.

15) „Повезаност вехабија са Ал Каидом“, Данас, Интернет: http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/povezanost_vehabija_sa_al_kaidom.55.html?news_id=278072, Датум приступа: 20. април 2016.

осамнаест српских држављана, а повезаност која постоји између њих јесте да су сви пре одласка у Сирију били активни у „Ал Фуркану“¹⁶⁾. Наведена три пута радикализације су најзначајнија и њихово деловање је комбиновано, нпр. невладине организације врбују појединце путем интернета, а они се потом радикализују слушајући проповеди имама.

Образовне институције

Радикализација у образовним институцијама није значајније заступљена, као што је то случај у земљама Блиског Истока, у Турској или чак и у Западној Европи. Међутим, посебан изазов представља чињеница да млади одлазе на студије на исламске универзитете где неки од њих буду радикализовани. Након тога одлазе у сукобе у Сирији или се враћају у Србију где они започињу радикализацију других лица.

Затвори

Слобода вероисповести подразумева слободно испољавање религије, што мора бити омогућено и затвореницима у казнено-поправним заводима. Такође, уколико то пожелe, они могу да промене своју вероисповест, јер конверција религије није исто што и радикализација. Међутим, у затворима у Републици Србији јавља се озбиљна претња испољена у потенцијалној радикализацији затвореника. Наиме, допуна Кривичног Законика члановима који инкриминишу Учешће у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учешћа у рату или оружаном сукобу у иностраној држави указује да ће одређен број лица која су учествовала у ратним дејствима у Украјини и Сирији, по повратку у Србију бити процесуирна. Основна карактеристика држављана Србије који су учествовали у сукобима у Сирији на страни тзв. Исламске државе јесте да је реч о радикализованим лицима. Питање које се намеће јесте да ли осуђени терористи треба да буду третирани као „обични“ преступници с обзиром да време проведено у затвору могу да искориста за радикализацију других лица и мобилишу помоћ¹⁷⁾? Затвори представљају установе са ограниченим

16) „18 имена: Ово су терористи из Србије који се боре за Исламску Државу“, Блиц, 11. јун 2015. Интернет: <http://www.blic.rs/vesti/politika/18-imen-a-ovo-su-teroristi-iz-srbije-koji-se-bore-za-islamsku-drzavu/xb8svk6>, Датум приступа: 20. април 2016.

17) Neumann, Peter, *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2010, page 1.

кретањем лица, устаљеним стилем живота, где се у исто време налазе осуђеници различитих образовних структура, социо-културног миљеа и са доста слободног времена. Самим тим затвореници могу постати погодне жртве за врбовање од стране већ радикализованих осуђеника. Поред тога, уочено је да се у затворе шаље верска литература, нарочито из Беча, управо с циљем регрутовања за вехабијски покрет ¹⁸⁾.

С друге стране, за Србију је карактеристична појава повратка лица која су радикализована у затворима у иностранству. Наиме, појединци и групе које одлазе у Западну Европу с намером да врше крађе и друга кривична дела и буду ухапшени често буду радикализовани током боравка у затворима, да би се затим вратили у Србију и започели са врбовањем других лица за учешће у терористичким активностима.

ЦИЉНА ПОПУЛАЦИЈА ЗА РАДИКАЛИЗАЦИЈУ

Приликом одабира лица ка којима ће применити методе и технике радикализације, вехабије се не воде принципом случајности. Напротив, они бирају лица и групе које ће врбовати. Циљна популација за радикализацију су муслимани где је циљ извршити „реисламизацију“, односно од следбеника Ханефијског мезхеба створити следбенике Ханбелијског мезхеба. У мањој мери радикализују и припаднике других верских заједница. Вехабије првенствено користе лошу социо-економску ситуацију у Србији и бројне социјалне антагонизме, концентришући се ка лицима из сиромашнијих слојева друштва, необразованим и мање образованим, дакле лицима чија је свакодневница оптерећена проблемима преживљавања, и нуде материјалну помоћ, могућност да зараде и друге бенефите.

Када је реч о старој структури, забрањава податак да је све већи број младих који одлазе у Сирију. Мирза Ганић се тзв. Исламској држави прикључио одмах након Гимназије, као и Лејла Браховић, а Елдар Кундаковић је погинуо у својој 27.

18) Као организатор слања верске литературе у затворе у Србији наводи се др Сафет Кудузовић, шејх од угледа. Често путује по Европи и држи проповеди на којима се може чути „Треба убити онога ко увреди Пророка, без обзира да ли се покајао или није. Бог нека опрости, ми нећемо“. „У Београду има 200 вехабија, на Војном путу имају свој месид“, Вечерње новости, Београд, 15. март 2014. Интернет: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:482801-U-Beogradu-ima-200-vehabija-na-Vojnomputu-imaju-svoj-mesdzid>, Датум приступа: 20. април 2016.

години и био је један од најстаријих у својој јединици. Терористи експлоатишу одређене карактеристике младих као што је неизграђен идентитет, преиспитивање припадности датом друштву и сопственој сврси, тежња за остварењем вишег циља и идеала, свакодневну борбу са лошом материјалном ситуацијом, пружајући им разумевање, утеху и у увид у нови свет-свет џихадизма под маском праведног рата.

С обзиром да се повећава улога жене у исламистичким терористичким организацијама, диференцијација према полу постала је веома значајана. „Исламска држава“ је у почетку била резервисана према идеји регрутовања жена, а данас оне поред улоге пружања подршке и потпоре мушкарцима, узимају учешће и у ратним дејствима. Управо у овом аспекту уочава се значајна разлика између деловања „Ал Каиде“ и „Исламске државе“, јер тзв. Исламска држава тежи да у Сирију привуче и насели читаве породице. Користећи културне обрасце и чињеницу да жена чини стуб породице, значајни ресурси усмерени су ка радикализацији жена. Уколико успеју да радикализију жену, велика је вероватноћа да ће она свој утицај пренети на остатак породице. Жена је та која највише времена проводи са децом и васпитава их, те уколико је следбеница радикалног тумачења ислама, у складу са тиме ће васпитавати и своју децу. Број жена из Србије које одлазе у Сирију и оних које регрутују за одлазак у константном је порасту¹⁹⁾. Карактеристични примери су Невене Павловић и Аните Шаћири. Невену Павловић са Земуна радикализовао је отац Абдулах Павловић, а затим се удала за Самиду Цицвару из БиХ и са њим и двоје деце отишла у Сирију где их је дочекао њен отац. Анита Шаћири је Албанка из Смедерева која се такође удала за држављанина из БиХ и са њим отишла у Сирију²⁰⁾.

Као што вехабије циљано бирају популацију коју теже да радикализују, тако и држава мора да поседује ресурсе и инфраструктуру за детектовање лица која су „под ризиком“, односно показују почетне знакове или интересовање за радикалне идеологије. Важно је истаћи да појединци који показују почетне знакове радикализма углавном делују у правним окви-

19) Када су српске службе безбедности лоцирале 18 држављана Србије и Сирији, међу њима је било чак 7 жена и све су биле активне у невладиној организацији „Ал Фуркан“. Најмлађа међу њима јесте Лејла Браховић која је у Сирију отишла са 19 година, одмах по завршетку средње школе.

20) „За ИСИС заједно ратују једна Српкиња и једна Албанка“, 05.10.2014. Интернет: <http://www.info-ks.net/vijesti/regija/48855/za-isis-zajedno-ratuju-jedna-srpkinja-i-jedna-albanka>, датум приступа 02.02.2016.

рима. Превентивни рад са оваквим лицима пре него што дође до окидача насиља, односно одлазак у Сирију захтева сложену реторику и примену алтернативних гледишта²¹⁾. Стога и друштво мора да преузме активну улогу у спречавању радикализације и у активној дерадикализацији.

АКТИВНОСТИ СРБИЈЕ У СУПРОСТАВЉАЊУ ТЕРОРИСТИЧКОЈ ПРЕТЊИ ТЗВ. ИСЛАМСКЕ ДРЖАВЕ

Деловање Републике Србије у супротстављању тероризму, ескалацији исламског радикализма и спречавања одласка њених држављана на ратишта у Сирији и Ираку може да се посматра кроз два система активности која се примењују кумулативно.

Први ниво активности Србије у противтерористичком деловању подразумева сарадњу обавештајних служби, полиције и правосуђа на откривању, идентификацији, привођењу и процесуирању лица која учествују у дејствима тзв. Исламске државе, односно појединаца који организују и шаљу лица у Сирију и Ирак. У складу са тиме, Србија тежи да развија ефикасне полицијске снаге, обавештајно-безбедносни систем и систем правосуђа како би се успешно супроставила терористичкој претњи. Истовремено тежи да успостави ефикасну и ефективну координацију са системима безбедности свих балканских земаља.²²⁾

Други ниво активности огледа се у допуни кривичног законодавства. Република Србија, суочена са одласком својих држављана на ратишта у Украјини, Сирији и Ирак, донела је измене Кривичног Законика којим инкриминише одлазак држављана на страна ратишта и регрутовање људи за одлазак на страна ратишта кроз посебна кривична дела: Учешће у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учешћа у рату или оружаном сукобу у иностраној држави²³⁾. Закон наводи да ће се сваки држављанин Србије који учествује у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, као припадник војних

21) Saltman, Erin Marie, Smit Melanie, *'Till Martyrdom do us part' – Gender and the ISIS Phenomenon*, Institute for Strategic Dialogue, page 54.

22) О систему антитерористичких мера видишире: Р.Гафиновић, *Антитероризам*, Службени гласник, Београд, 2015. година

23) *Кривични Законик Републике Србије*, члан 386 а и 386 б.

или паравојних формација страна у сукобу, а није држављанин те стране државе, као ни припадник званичне мисије међународне организације чији је Србија члан, казнити затвором од шест месеци до пет година. Уколико је ово кривично дело изврши у саставу групе учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.

Озбиљнија казна и конкретније дефинисано биће кривичног дела прописана је за лица која врбују људе за одлазак на страна ратишта на територији Републике Србије. Ко у врбује или подстиче друго лице да узме учешће у рату или оружаној сукобу на територији друге државе или организује групу и врши обуку другог лица или групе за извршење тог дела, опреми или стави на располагање опрему ради извршења тог дела или даје или прикупља средства за извршење тог дела, казниће се затвором две до десет година.

Србија је, дакле, као и друге државе региона изменама свог кривичног законодавства инкриминисала наведена дела, чиме је створила правни основ службама безбедности за надзор лица која се баве регрутацијом људи за одлазак на страна ратишта, отворила простор судовима да изричу адекватне казне и домаћој и светској јавности ставила до знања да су балканске државе део светске противтерористичке коалиције и да својој заштити од глобалног цихада прилазе веома одговорно²⁴). Одмеравањем казне за дело Учешће у рату или оружаној сукобу у страни држави до 5 година, створена је могућност примене опортунитета и тиме држави и друштву дат је ефикасан механизам за примену процеса дерадикализације, чији носиоци би било „покајници“, односно лица која су се, након одласка у Сирију покајала и вратила у Србију, спремна да активно помогну спречавању даље радикализације појединаца и група за одлазак на ратишта у Сирији.

Идентификоване слабости

Република Србија суочава се са одређеним проблемима које јој отежавају да пружи адекватан одговор терористичкој претњи осликаној у тзв. Исламској држави. Први проблем јесте системски и огледа се у немогућности утврђивања тачног броја држављана Србије који су се прикључили тзв. Исламској држави. Узрок овог проблема првенствено проистиче из

24) Драгишић Зоран, Јанковић Бранкица, „Радикални исламизам и безбедност Балкана“, *Политика националне безбедности*, Вол.7, 2014., стр. 85.

чињенице да сва лица не одлазе директно у Сирију. Одређен број лица прво одлази у Западну Европу, нарочито у кампове у Бечу, на даљу обуку и радикализацију, одакле настављају пут ка Сирији. Значајан је и број студената који су отишли на школовање на исламске универзитете у Истамбул и Каиро и након одређеног периода се упутилиу Сирију. Као посебан проблем јавља се и постојање лица са двојним држављанством. Самим тим, не постоји тачан податак о броју држављана Србије који се налазе у Сирији. Према подацима Међународног центра за студије радикализације и политичког насиља из Лондон (International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence - ICSR) у Сирији се налази између 50 и 70 српских држављана²⁵⁾.

Друга слабост са којим се суочава друштво у Србији јесте подељеност муслиманске заједнице. Истовремено егзистирају „Исламска заједница Србије“ на челу које је реис-улема Адем Зилкић и која ужива подршку Републике Србије и „Исламска заједница у Србији“ коју предводи муфтија Мевлуд Дудић, чиме се верска порука муслиманској заједници шаље из два извора.

ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈА: ОДГОВОР ДРЖАВЕ И ДРУШТВА

Као одговор на процесе радикализације, држава и друштво морају да узму активно учешће у процесима дерадикализације. „Дерадикализација јесте процес који подразумева низ активности усмерених ка појединцима који подржавају тероризам и /или су били ангажовани у терористичким и сродним активностима, с циљем да утичу на њихове когнитивне промене и/или промене у понашању, како би такав појединац стекао нови поглед на тероризам и одустао од учествовања у терористичким активностима“²⁶⁾. Унапређење процеса дерадикализације подразумева идентификацију носиоца угрожавања, лица ка којима је радикализација усмерена, начине извршења и циљеве због којих се спроводи.

25) Neumann Peter, *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*. Report of International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, January 2015.

26) Annex A: Glossary of terms In: *Prevent Strategy*, Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty, June 2011, page 107.

Изналажење адекватног одговора подразумева алармирање читавог друштва на ову опасност и проналажење партнера. На тај начин пружа се подршка заинтересованим појединцима и организацијама у изградњи капацитета цивилног друштва за пружање одговора на екстремизам у виду промоције и примене процеса дерадикализације. Таква подршка може да се огледа у пружању помоћи организацијама које воде интернет кампање против ширења материјала који пропагира радикализам. Особа која има истакнуту улогу у промоцији мултикултуралима у Санџаку и која се залаже за толеранцију јесте активисткиња Аида Ћоровић, која је дуго била на челу организације „Урбан-ин“. Њој је 2013. године додељена стална полицијска пратња после оцена да јој је озбиљно угрожена лична безбедност, а због претњи и позива на ликвидацију који потичу са бројних портала вехабија.

Исламска заједница у Србији је подељена што резултује ситуацијом да се верска порука шаље из два независна извора. Друштво би требало да пружи помоћ муслиманској заједници у превазилажењу постојећих тешкоћа, јасно без нарушавања верских слобода грађана Србије. С друге стране, муслиманска заједница би могла да има велику улогу у процесима дерадикализације, поготову у првим фазама радикализације појединца који још не предузима незаконите активности, а радикално тумачење ислама га збуњује те он тражи помоћ у разумевању ислама. Предузимањем образовних и васпитних активности у циљу правилне едукације младих остварио би се дугорочан позитиван ефекат.

Кључну улогу у процесу дерадикализације могу имати „покајници“ (*Defectors*) односно лица која су отишла да ратују у Сирији, а када су видели каква је реалност тзв. Исламске државе разочарали се и вратили у Србију, спремни да спрече друге да направе њихову грешку. Сведочења „покајника“ веома су значајана зато што пружају јединствени увид у живот у оквиру тзв. Исламске државе и њихове приче могу постати снажно оружје у супростављању терористичкој претњи. Њихова казивања имају кредибилитет, јер су заиста били очевици дешавања, и могу да просведоче како суштина сукоба није супростављање Асаду, и вожење „светог рата“ већ рат муслимана против своје браће. Припадници тзв. Исламске државе учествују у бруталностима и зверском насиљу над другим муслиманима. Као остали разлози због којих су појединци одустајали од ангажмана и враћали се

кући јесу корупција у оквиру тзв. Исламске државе, не-исламски принципи живота и живот који је тежак и разочаравајући²⁷⁾. С обзиром да је за кривично дело Учешће у рату или оружаном сукобу у страни држави извршено у основном облику прописана казна затвора до 5 година, самим тим могло би да се примени начело опортунитета²⁸⁾. Лицу које се заиста покајало због одласка у Сирију, треба пружити прилику да се активно укључи процес дерадикализације и помогне у спречавању других лица да понове његову грешку.

Друштво посебну пажњу мора да посвети породицама чији су чланови отишли у Сирију, а нарочито оним породицама чији члан је већ погинуо у сукобима. Реч је о породицама које, поред тога што су углавном у тешком социо-економском положају, налазе се у процепу између оних који осуђују што се њихов члан породице прикључио вехабијама с једне стране, и групама вехабија које величају улогу лица које ратује у Сирији и његову жртву, с друге стране. Пример Есада Кундаковића који даје изјаву након погибије свога сина Елдара, управо показује велику унутрашњу борбу између туге за погинулим сином и поноса што је хтео да „помогне потлаченима“. Кундаковић говори колико се трудио да убеди свога сина да не иде у Сирију, да је реч о пропаганди. Пријатељима свога сина поручује „Никоме нема потребе да иде. Нема потребе ни један да иде. Јер Алах упути кога хоће, а када га позове ми можемо да станемо са аутоматима, а он или ће погинути или ће отићи“⁽²⁹⁾. Мајка погинулог Мирзе Ганића одбија да да било какву изјаву, из страха да се нешто не догоди њеном млађем сину. Ове породице су проживеле велику патњу услед погибије њиховог члана, а њихов живот се наставља на релацији између осуде других због везе са вехабизмом и страха од вехабија који представљају реалну опасност по остале чланове породице.

ЗАКЉУЧАК

„Исламска држава“ претставља озбиљну терористичку претњу по безбедност Републике Србије. Ова претња испољава се на најмање три нивоа: долази до радикализовања станов-

27) Neumann Peter, *Victims, Perpetrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2015. стр 1.

28) Члан 283 Законика о кривичном поступку: Одлагање кривичног гоњења

29) „Отац Кундаковић херојски - Зар не вриједи умријети у помоћ потлаченима“, Интернет: <https://www.youtube.com/watch?v=9wplfjlsUYEE>, Датум приступа: 20.април 2016.

ништва Србије, велики број појединаца и група одлази да ратује у Сирију, и појединци који су ратовали у Сирији обучени су да врше терористичке нападе по читавом свету, укључујући и Србију. Увећава се број лица и група који одлазе у Сирију, а њиховом одласку обавезно претходи радикализација која може да се врши разним путевима. Када је реч о обучености пред одлазак у сукобе, одређени број појединаца обучава се у камповима у Бечу, док је велики број оних који базичну војну обуку и обуку преживљавања похађају у Сирији, непосредно пре укључивања у борбене формације.

Иако је балканско становништво дуги низ година било на удару деловања „Ал Каиде“, ни државе ни друштво нису спремно дочекале ширење зоне утицаја „Исламске државе“ на ово подручје. „Исламска држава“ као један од циљева има утврђивање „власти“ на подручју Ирака и Сирије, те је преузела низ мера укључујући насељавање читавих породица. У складу са тиме, поред врбовања војно способних мушкараца, започето је радикализовање жена, па је све већи број жена из Србије које одлазе у Сирију. На тај начин проблем радикализма поприма и временску димензију, с обзиром са су углавном мајке те које васпитавају децу у складу са својим уверењима.

Генерална и специјална превенција која се спроводи путем кривичног законодавства дају ограничен учинак, те друштво мора да осмисли делотворнији начин у супростављању терористичкој претњи, а у који ће бројне заинтересоване стране бити у могућности да узму учешће. Појачана дерадикализација је најреалнији одговор који друштво може да пружи у борби против ескалације исламистичког тероризма у Србији и спречавању одласка сад не више појединаца, већ и читавих породица из Србије у Сирију.

ЛИТЕРАТУРА

- Annex A: Glossary of terms In: *Prevent Strategy*, Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty, June 2011.
- Гађиновић Радослав, „Антитероризам“, Службени Гласник, Београд 2015.
- Гађиновић Радослав, Угрожавање капацитета безбедности државе, Филип Вишњић, Београд, 2013.
- Драгишић Зоран, Јанковић Бранкица, „Радикални исламизам и безбедност Балкана“, *Политика националне безбедности*, Вол.7, 2014., 69-88.
- House of Commons, Home Affairs Committee, *Roots of violent radicalization*, Nineteenth Report of Session 2010-2012, January 2012.

- International Crisis Group, *Serbia's Sandzak- Still Forgotten*, Europe Report, No. 162, Brussels, April 2005.
- Мијалковски Милан, „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана“, *Војно дело*, Београд, јесен 2011.
- Neumann. Peter, *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2010
- Neumann. Peter, *Victims, Perpetrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2015.
- Neumann. Peter, „*Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*“. Report of International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, January 2015
- Saltman, Erin Marie, Smit Melanie, *'Till Martyrdom do us part' – Gender and the ISIS Phenomenon*, Institute for Strategic Dialogue, 2015.
- Трифунковић Дарко, Стојаковић Горан, Врачар Милинко: *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011.
- Weimann, Gabriel, *How Modern Terrorism Uses the Internet, Special Report*. United States Institute of Peace, Washington, 2004.
- Weimann, Gabriel, *New Terrorism and New Media*. Washington: Commons Lab of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2014.

Zoran Dragisic, Milica Curcic

FIGHTERS FROM SERBIA IN „ISLAMIC STATE“ –A TERRORIST THREAT

Resume

Departure of the Republic of Serbia citizens to Syria and Iraq and their connection and active participation in a terrorist “Islamic State” is directly reflected in the change of the Republic of Serbia security architecture. The Muslim population is been radicalized by the Internet, activities of radical imams and NGOs. As a result of those activities, number of individuals and entire families that go to Syria is growing. The Republic of Serbia conducts numerous activities in order to prevent the manifestation of terrorist threats by “Islamic state”. As one of the most effective response in preventing departure of Serbian citizens in the conflict in Syria is the application and development of the process of de-radicalization. De-radicalization should be applied by entire society.

Keywords: *Republic of Serbia, Islamic state, terrorist threat, radicalisation, de-radicalisation*

* Овај рад је примљен 19. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Миша Ђурковић

Институт за европске студије, Београд

ТЕРОРИЗАМ, ХИБРИДНИ РАТОВИ И ВРЕДНОСТИ – ОДНОСИ ТУРСКЕ И НЕМАЧКЕ НАКОН ТЗВ. „АРАПСКОГ ПРОЛЕЋА“

Сажетак

У овом чланку аутор анализира однос Турске са Европском унијом, а посебно Немачком, у периоду од избијања арапског пролећа. Најпре се подсећа на велику улогу коју су у овом процесу дестабилизације МЕНА земаља имале и Турска и европске земље. Затим се показује како је овај оркестрирани хаос, са елементима хибридног рата, произвео и различите облике тероризма. На крају се тероризам као бумеранг вратио управо изазивачима, који су од 2015. нападнути низом терористичких удара. Уз то се посебно анализирају изузетно напети односи Турске и Немачке у који су укључени и питања турске дијаспоре и преговори о турским европским интеграцијама и коначно споразум од 18. марта о решавању избегличког проблема. Турска држи Европу уцењеном избегличким питањем, тера је да одустане од свог система вредности и овим рекетирањем добија низ повластица које ће по ЕУ дугорочно такође бити штетне.

Кључне речи: *Европска унија, Турска, Немачка, тероризам, хибридни рат*

Од почетка 2015. године и на подручју Европске уније и у главним градовима Турске раширио се континуирани талас

терористичких напада какав одавно није виђен на тим просторима. Јануарски напад на редакцију *Шарли Ебдоа* био је најавна за још бруталнији и шири, координирани новембарски удар терориста у Паризу, у коме је страдало 130 људи. У марту 2016. на удар је дошла престоница обједињене Европе, Брисел, где је такође у координираном нападу на аеродром и метро страдало више десетина људи. У међувремену су безбедносне службе спречиле бар неколико сличних акција, у којима су мета биле пре свега Немачка и Уједињено краљевство.

У Турској је серија терористичких напада почела такође у јануару 2015 када је жена самоубица активирала експлозив у полицијској станици убивши једног официра и ранивши другог. Затим је петог јуна на митингу прокурдске партије два дана пред изборе експлодирала бомба која је усмртила четири човека и ранила преко стотину. Двадесетог јула у Суручу бомбаш самоубица усмртио је тридесет и двоје људи и ранио преко сто. Десетог августа експлодирала је бомба у полицијској станици у Истанбулу када је погинуло седам људи. Два месеца касније у Анкари се десио најтежи терористички напад у историји Турске када су двојица самоубица активирала бомбе за време одржавања мировног протеста. Убијене су 103 особе, а преко 250 је рањено. Као и за претходни напад у Суручу и овде су према извештају власти и медија одговорни били активисти повезани са Исламском државом. У децембру су се у Истанбулу десила још два напада са још шест жртава.

Овај талас се наставио и у наредној години. У јануару се поново десио напад бомбаша самоубице у Истанбулу са још десет погинулих и петнаест рањених људи, чему је уследила експлозија аутомобила бомбе у Анкари у фебруару месецу, када је осамнаест људи погинуло.¹⁾

Иза готово свих ових напада стајали су актери повезани са исламистичким организацијама, а највећи број њих има директне везе са терористичком квазидржавном творевином која се назива *Исламска држава Ирака и Леванта* (ИДИЛ, односно *Даеш*). Након бриселског напада портпарол МИП Русије, Марија Захарова изјавила је да су ови напади резултат двоструких стандарда Запада кад је у питању тероризам. И заиста, да бисмо разумели изворе овог све учесталијег теро-

1) Видети: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/a-timeline-of-bomb-attacks-in-turkey-between-2015-2016-a6879841.html>

ра, морамо се вратити макар шест до седам година уназад и подсетити се трагичне улоге и Турске и европских држава у масовном ширењу нестабилности на простору МЕНА земаља чији је кључни продукт управо буђење исламистичког радикализма и терора, од кога су на крају страдали управо Турска и ЕУ. Европска унија је због избегличко-имигрантског таласа, насталог због поменуте дестабилизације, који је кулминирао 2015, дошла на ивицу распада.

У тексту ћемо се фокусирати на однос Немачке (и Аустрије) с једне стране и Турске са друге, као на индикатор свих ових контроверзи које су на крају довеле дотле да у марту 2016. Немачка заједно са осталим европским партнерима, под турском уценом, одступи од фундаменталних начела уније. ЕУ је пристала да дозволи безвизни режим за грађане Турске, што у крајњем случају може да води додатном погоршању безбедносне ситуације у самој Европи.

Но, пре него што пређемо на анализу овог односа, подсетићемо се укратко арапског пролећа, западног интервенционизма и посебно занимљиве улоге Турске у свим тим дешавањима.

*

О томе какве су последице феномена који се назива «арапско пролеће», најбоље говори чињеница да је сада већ устаљени манир дискурс који као исходиште таквог пролећа дефинише «Арапску зиму». Од када се 18. децембра 2010. тунижанин Мохд Буазизи (*Tariq Taouib Mohamed Bouazizi*) спалио, формално је отпочео широк талас дестабилизације простора северне Африке и Блиског истока, који је произвео низ државних удара, побуна, обојених револуција, ауторитарних удара, грађанских ратова, војних интервенција, масакара и изгона Хришћана итд. На један или други начин овај талас захватио је скоро двадесетак земаља од којих су неке у овом тренутку постале праве развалине, пропале државе. То се пре свега односи на Либију, Ирак и Сирију.²⁾

2) Код нас је о последицама арапског пролећа у више наврата писао Слободан Јанковић. Погледати његове чланке: Јанковић, Слободан, „Либијска криза и њене последице“, *Међународна политика*, бр. 1142, стр. 30-51, 2011, Јанковић Слободан, „Промене на Блиском истоку и у северној Африци – ка постсувереном светском поретку“, *Национални интерес*, бр. 2, стр. 261 – 315, 2011, Јанковић, Слободан, „Арапско пролеће и

У незападаним публицистичким и академским круговима доминира теза да је покретање ових протеста великим делом режирано од стране западних обавештајних структура које су користиле агенте на терену, координирани сајбер рат преко друштвених мрежа, стручњаке за обојене револуције корупцију унутрашњих полуга моћи, односно скуп мера који се данас обједињено назива *хибридни рат*.³⁾ Највећа улога је свакако Американаца, дакле ЦИА, невладиних организација попут ИРИ и НДИ, као и Соросеве инфраструктуре којој припада *Канвас*. Касније је дошло и директно ангажовање војне моћи. Но уз њих су дискретно учествовале и обавештајне, корпоративне, медијске и војне структуре из Британије и Француске, које су у предвечерје својих будућих дејстава потписале билатерални споразум о војној сарадњи који је рађен ван оквира ЕУ и европске одбрамбене заједнице.

Француска је имала велику улогу у почетној дестабилизацији Сирије, као своје бивше колоније, а такође значајну улогу имала је и у Либији. Истичемо Француску као будућу директну жртву ових процеса, како због већег броја имиграната, тако и због терористичких напада које су извели припадници исламистичких структура које је управо арапско пролеће подстакло и покренуло. Уз њих треба поменути и Италију, која је такође спроводила суицидалну политику према Либији, издајући савезника, газећи постигнуте финансијске договоре и свој интерес, и која је на крају директно војно помогла пад Гадафија, од чега је сама вишеструко страдала. Чак и Немачка, која је остала ван ових директних војних интервенција, дала је свој допринос дестабилизацији кроз деловање своје службе БНД, која је стандардно помагала ЦИА, као и кроз деловање својих фондација - нпр КАС је деловао у Египту заједно са

могућност прекрајања постојећих граница у арапском свету“, *Међународна политика*, бр. 1152, стр. 74-90, 2013.

3) Види Grant, Greg, “Hybrid Wars”, *Government executive*, 01. 05. 2008, <http://www.govexec.com/magazine/features/2008/05/hybrid-wars/26799/C> друге стране западни аутори интензивно користе термин хибридни рат да опишу деловање Русије у Украјини и Сирији. Штавише, Филип Бридлав, командат НАТО снага за Европу се тек након уласка Русије у сиријски рат сетио да масован прилив избеглица у Европу може бити облик хибридног рата, само што је за то оптужио Русију. Индикативан је нпр. документ о хибридном ратовима рађен за Европски парламент у јуну 2015 у коме се као облици хибридног рата помињу деловања разних актера (од мафије до Боко Харам, Кине и Русије), али ниједног са запада! Видети: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA%282015%29564355_EN.pdf

ИРИ на процесу дестабилизације власти и обуке «грађанских» активиста који су протестовали.⁴⁾

Када се данас говори о арапском пролећу, на Западу се игнорише сопствена улога у покретању овог таласа и свим будућим дестабилизацијама. Оно се сматра неуспешним и трагичним, али се мотиви покретања и даље бране. Наиме, тврди се како се радило о аутохтоним покретима за демократизацију, о нечему што како је Бодријар у свом познатом есеју из 1991 говорио, треба да личи на «муслиманску перестројку» и након чега ће се арапске ауторитарне земље претворити у либералне демократије.⁵⁾

У стварности кључни резултати овог процеса се могу свести на следећих неколико тачака:

1. Покренут је талас радикалне исламизације и цихадизације релативно мирних, делимично секуларних и контролисаних друштава. Муслиманско братство, које су тренирале западне фондације и агенти, експлодирало је у Египту, освајајући чак и власт на изборима у једном тренутку и спроводећи бруталне репресалије над Хришћанима. У низу земаља, западне силе су користиле Ал Каиду као своју пешадију, па су касније ти актери масакрирали чак и америчког амбасадору у Бенгазију. И даље се у Сирији боре такве снаге које имају западну подршку, без обзира што је Ал Каида у претходних двадесетак година извела низ терористичких напада на Американце и Америку.
2. Као продукт ових дешавања створена је невероватна мафијашко-исламистичка творевина под именом Исламске државе Ирака и Леванта. Такав режим који по бруталности, суровости и вандализму превазилази чак и некадашње Талибане у Авганистану, све време је заправо имао прикривену подршку, или високу толеранцију од стране Американаца и других западних сила. ИДИЛ је посматран као изванредно оруђе за

4) Погледати енглески превод оптужнице објављене у листу *Ал-ахрам* 12. фебруара 2012, где се наводе кривична дела америчких фондација и Конрад Аденауер Штифтунга. <http://pomed.org/wp-content/uploads/2012/03/English-Translation-of-the-Indictment-Against-NGO-Workers-in-Egypt.pdf>

5) Bodrijar, Žan, „Rat u zalivu se nije dogodio“, Obrad Savić (ur.), *Evropski diskurs rata*. Beograd: Beogradski krug, str. 463-481, 1995.

- низ задатака, као што су цепање Сирије и рушење Асада, контрола над Саудијцима, а по некима и као начин да се покрену масе становништва и пошаљу у Европу.
3. Неколико држава се фактички распало, почев од Судана где је то и формализовано са одвајањем Јужног Судана, затим Либије, Ирака и Сирије. У исто време осим ИДИЛ фактички се цртају границе будућег Курдистана, а могуће је да ће се створити и неке други нови регионални или државни ентитети.
 4. По неким проценама⁶⁾ арапско пролеће и све што се од тада дешавало, покренуло је из својих домова око 17 милиона људи, од чега само из Сирије око десет. До сада је неколико милиона њих завршило у Европи – само током 2015 у Европу је прешло преко милион имиграната.
 5. Економски гледано, ови простори су додатно осиромашени, а западне компаније су се домогле нових енергетских ресурса и тржишта. Последица може да буде само додатно екстремизовање исламске омладине, потонуле у комбинацију лоших економских услова, стране доминације, бесперспективности и идеолошког радикализовања.

Велике жртве ових процеса индиректно, а све више и директно постају Европљани који су као што видимо имали велику улогу и у отварању Пандорине кутије. Све више се слична прича може испричати и за Турску. Ојачали Ердоганов режим управо је негде у доба отпочињања арапског пролећа покушавао да своју увећану економску моћ трансформише у већу улогу на међународној сцени, посебно у исламском свету. Турска је од почетка подржала овај талас протеста и активно се укључила у дестабилизацију низа земаља са чијим руководством је Ердоган претходно градио веома добре односе. Премијер Турске је покушао не само да своју земљу наметне као модел према коме би нови покрети и власти требало да се оријентишу, већ је покушао да се стави на чело читавог таласа директно се мешајући у унутрашње односе држава и подржавајући разне исламистичке покрете, а пре свега Муслиманско

6) Видети: <http://www.theguardian.com/world/commentisfree/2015/jan/03/arab-spring-migrant-wave-instability-war>

братство. Након Ал Сисијевог преузимања власти, односи са Египтом су веома погоршани, а чак и западњацима се није допало жучно залагање Ердогана за одбрану претходног египатског председника, кандидата Муслиманског братства Морсија и његове партије.

До неке мере паралела се може направити и са деловањем Турске према Сирији. Од самог почетка дестабилизације Турска је ишла даље од свих у подривању Асада, помагању опозиције и побуњеника, и тражењу да се што пре војно интервенише на страни исламистичких паравојски. У Сирији је Турска помагала и покрете који су блиски Ал каиди.

Долазимо на крају и до контроверзног односа Ердогана са ИДИЛ и Ал Багдадијем. У склопу поменутих покушаја да се наметне као лидер читавог исламског света, Ердоган је показивао врло изражене симпатије и према Хамасу и према неким другим екстремистичким муслиманским организацијама. Зато не чуде његове симпатије и према овом облику сунитског исламизма који се појавио са ИДИЛ-ом. Очигледно је било да је у Сирији за њега највећи противник био Асадов режим, а касније су то постале и курдске снаге, док ИДИЛ тако није перципиран. Штавише, за њих као за најозбиљније Асадове противнике, званична Турска је могла да има само симпатије.

Након уласка Русије у сиријски рат, и након отварања вербалног рата између Москве и Анкаре (са све обарањем руског авиона), Кремљ је отворио причу о политичким и пословним везама између Ердогана и ИДИЛ. Штавише, изашли су и са наводима да управо Ердоганов зет шверцује и продаје нафту коју преузима од Ал Багдадијевих структура.⁷⁾ Крајем године када је и запад нешто ефективније почео да делује против ИДИЛ, ову причу су преузели и западни медији показујући да је невероватно да Турска ратује против Курда уместо против Багдадија,⁸⁾ и да штавише, користи ИДИЛ да сузбија курдске милиције које се боре за аутономију.

7) <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-accuses-president-erdogans-son-in-law-of-being-linked-to-isis-oil-trade-a6761436.html>

8) <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3335819/Double-dealing-tyrant-s-sabotaging-West-s-battle-crush-ISIS-Turkey-s-Erdogan-doing-cripple-forces-actually-fighting-ISIS-writes-MICHAEL-BURLEIGH.html> или <http://www.worldaffairsjournal.org/article/trouble-turkey-erdogan-isis-and-kurds>

У међувремену су активисти повезани са ИДИЛ почели да изводе терористичке нападе и у самој Турској. Постоје разне спекулације о томе зашто се то десило и како се упркос свему горе наведеном отворило непријатељство активиста ИДИЛ према Турској. Теорије иду од прича о *фолс флег* акцијама у којима се тврди да Ердоганов на јунским изборима пољуљани ауторитет од тога има највише користи јер само кроз неку врсту ванредног стања он може да одржи пуну контролу и власт⁹⁾; до оних који тврде да су ово нижи делови ИДИЛ структура које делују аутохтоно под утиском хаоса који је захватио ИДИЛ са руском интервенцијом, губицима и поразима.

У сваком случају, иако режим настоји да што више ових терористичких напада повеже са Курдима, иза највећих удара стоје активисти повезани са ИДИЛ-ом.¹⁰⁾ Тако је и Турска постала жртва своје интервенционистичке авантуре, баш као и ЕУ. Сада можемо да пређемо на анализу међусобних односа ЕУ, а пре свега Немачке са Турском током овог периода који су обележили исламистички тероризам и велике миграције.

*

Протеклих седам година обележено је изразитим погоршавањем односа Турске са Немачком и Аустријом. Постоји неколико фактора који су томе допринели.

Иако је Турска у децембру 1999. постала кандидат за чланство у ЕУ и почела да отвара поједина поглавља, након пропасти европског устава 2005, овај процес је фактички заустављен. Посебно, након избијања велике економске кризе 2008 у Европи, европска политичка елита почела је отворено да говори о томе да Турска никада неће бити пуноправни члан

9) Грчки професор међународних односа, стручњак за Турску и Блиски исток, Јоанис Мазис на предавању одржаном 1. априла 2016. године у Београду, на Институту за међународну политику упозорио је да ИДИЛ није преузео одговорност за нападе које су им приписале турске власти. Он сматра да је ове терористичке нападе организовала турска обавештајна служба МИТ како би хомогенизовала становништво и како би пред међународном јавношћу Турску представила као жртву ИДИЛ. Ово је легитимна хипотеза, али за сада нема доказа.

10) У августу 2015 припадници ИДИЛ су објавили видео поруку у којој су Ердогана назвали издајником и неверником због одлуке да дозволи коришћење база међународној коалицији за авио ударе на положаје ИДИЛ: <http://gordonua.com/news/worldnews/islamskoe-gosudarstvo-nazvalo-erdogana-predateleml-i-prigrozilo-turcii-terroristicheskimi-atakami-94652.html>

уније, а Немци су око 2010. интензивно почели да промовишу идеју о привилегованом партнерству као највишем облику интеграције који Турска може да оствари са унијом.¹¹⁾ Ово су Турци доживели као неку врсту понижења, одбијајући и да расправљају о таквим предлозима.

Сама Турска је управо око 2009 и 2010 почела да показује изразите спољнополитичке амбиције, што је укључило и покушај повратка на Балкан. Чувени програмски говор тадашњег министра иностраних послова Турске у Сарајеву Ахмета Давутоглуа 16. 10. 2009 изазвао је велике констернације у Европи и назначио је неку врсту борбе ЕУ, односно Немачке и Турске за контролу и утицај на овим просторима.¹²⁾ Не случајно, управо од те године је БНД интензивирао прислушкивање турских званичника и шпијунирање Турске о чему је у августу 2015 јавност известио познати магазин *Шпигл*. Ова вест је разумљиво изазвала турски протест и тражење објашњења.¹³⁾

И Ердоганов покушај да приграби за себе и да усмерава талас арапског пролећа, наишао је на приличну осуду у Немачкој. Посебно је у фокусу било његово деловање у Египту, где је преко сваке мере подржавао Муслиманску браћу и подстицао њихов фундаментализам. Западне и европске земље су на крају фактички радо прихватиле повратак војне аутократије којим је окончан талас фундаменталистичког екстремизма Муслиманске браће на власти. Ал Сиси је извршио војни пуч који су Немачка и остале западне земље невољно прихватиле као најмање зло, нарочито након његовог освајања председничког места на изборима. Ердоган је остао последњи доследни бранилац Браће и Морсија што је додатно подигло анимозитет запада према њему.

11) Овај концепт је у употреби још од 2004 када је управо ЦДУ почела да га разматра и популарисе. О историји ове идеје погледати Pope, Hugh, *Privileged Partnership Offers Turkey neither Privilege nor Partnership*, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/turkey/privileged-partnership-offers-turkey-neither-privilege-nor-partnership.aspx> На изборима за европски парламент 2009 десница је остварила велику победу, а ојачале су и радикално десне струје, по правилу антимуслиманске. Тако је концепт привилегованог партнерства као де факто поруке Турској да не може да буде чланица ЕУ, стекао легитимитет и ушао у мејнстрим европске политике.

12) По сведочењу људи из Додиковог кабинета, велики део сусрета који је он у фебруару 2011. имао у Берлину са Ангелом Меркел био је посвећен њеном интензивном распитивању за акције и планове Турске у Босни и Херцеговини.

13) <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/08/turkey-germany-spying-case-intelligence-nato-seibert.html#>

Оно што је посебно погодило Немачку јесте турско мешање у њену и аустријску унутрашњу политику. Ангела Меркел је у октобру 2010. одржала познати говор у коме је инсистирала на тези да је у Немачкој мултикултурализам пропао и да ће убудуће држава много више инсистирати на интеграцији својих грађана страног порекла.¹⁴⁾ Ово се пре свега односило на вишемилионску турску популацију која има своје посебне четврти у којима полако намеће свој систем живота.

Ердоган је управо у исто време предузео офанзиву у супротном правцу. Турски режим је почео да се директно обраћа припадницима турске дијаспоре у Немачкој и Аустрији са позивом да одбијају асимилацију, да се што више хомогенизују и повезују те на тај начин боре за јачање свог турског идентитета и за што боље везе са матицом. Ова констелација односа довела је до низа вербалних инцидентата, при чему је сукоб посебно интензивирао 2014 када је Ердоган у оквиру своје кампање за председничке изборе држао приватне митинге у Бечу и другим градовима у ове две државе.¹⁵⁾ У Бечу је 19. јуна говорио пред неких 6000 људи док је пренос испред хале гледало још десет хиљада. Аустрија иначе има рестриктивну политику држављанства и не дозвољава двојно држављанство тако да је овај Ердоганов наступ био схваћен као додатна провокација.

На митинзима у Берлину он је управо инсистирао на подстицању Турака да се боре против асимилације. Овај изразито погоршани однос политичких лидера Турске са лидерима Немачке и Аустрије, пренео се и на ниже нивое политике и друштвеног деловања. На пример немачке политичке фондације и немачки научни институти су у земљама на Балкану велику пажњу посвећивали анализи уплива Турске. Европски медији, тинк тенкови и научници све више су отворено почели да говоре о Ердогановом ауторитаризму, корупцији, исламизацији и репатријархализацији друштва, те другим тенденцијама којима он «напушта европски пут». Све до избијања имигрантске кризе и преговора с почетак 2016, Немачка је одбијала како наставак процеса европских интеграција Турске, тако и свако

14) <http://www.theguardian.com/world/2010/oct/17/angela-merkel-german-multiculturalism-failed>

15) <http://www.hurriyetdailynews.com/austrian-foreign-minister-blames-turkish-pm-erdogan-for-disorder-in-vienna-amid-thousands-protest.aspx?pageID=238&nID=68050&NewsCatID=359> Турска је 2012 променила свој изборни закон и по први пут омогућила припадницима своје дијаспоре да гласају.

помињање идеје о укидању шенгенских виза за грађане Турске. Номинално је додуше Француска блокирала преговоре још 2007.

*

Исти овај период у самој Турској обележиле су две важне тенденције: спољно-политичко лутање и нова унутрашња политичко-безбедоносна динамика у којој су се Ердоган и АКП после читаве деценије мира и стабилног владања, први пут нашли пред озбиљним домаћим и страним опонентима.

Турска је током периода 2002 - 2010 забележила импозантан привредни раст достижући место седамнаесте светске економије. Ову нову економску моћ Ердоган је покушао да прелије и у раст политичке моћи и утицаја Турске у регионалним и глобалним оквирима. О томе су најбоље сведочили прокламовани циљеви да се до 2023 уђе и међу десет економски најмоћнијих држава. Но, реализација ових планова наишла је на доста проблема. Спољнополитичко показивање мишића у које је АКП ушао од 2010 са арапским пролећем и сукобом са Израелом, наишло је на разноврзне осуде, Турска је озбиљно угрозила своје релативно стабилне спољнополитичке позиције, а на врло логичан начин ово извожење нестабилности у регион вратило се у саму Турску кроз протесте, политичке сукобе, етничке сукобе и нови талас тероризма.

Када се говори о принципима турске спољне политике, ваља се подсетити да је турска елита упркос своје стратешке важности за НАТО и везаности за САД још од објављивања Труманове доктрине баштинила страх од потпуне изолације од својих суседа и посебно од арапског и муслиманског света.¹⁶⁾ Доктрина стратешке и историјске дубине коју је уз Ердоганову подршку развијао његов министар иностраних послова, а затим и премијер, професор Ахмет Давутоглу подразумевала је постепену ретрадиционализацију или неоосманизацију турског наступа која би на таласу економске обнове, инвестиција, културне сарадње и афирмације муслиманског идентитета, омогућила једну опрезну али константну експанзију Турске и вратила је у три региона у којима је у време Османске ца-

16) Види Танасковић, Дарко, *Неоосманизам*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 54.

ревине имала велику улогу: Блиски исток, квакаско-каспијски регион централне Азије и Балкан.¹⁷⁾

У оквиру поменуте стратегије, Турска је посебно водила рачуна о односима са својим суседима, па је према њима прокламовала, а затим и почела да спроводи тзв *zeroproblem* политику. Ово се посебно односило на муслиманске земље па је крајем прошле деценије Турска започела чак и затезање односа са Израелом како би подигла свој углед у муслиманским државама у окружењу. О томе смо детаљно писали на другом месту,¹⁸⁾ а овде ћемо само фактографски подсетити да се радило на поправљању односа са Египтом, Ираном, Либијом, чак и са Јерменијом. Међутим посебно добри односи градили су се са Сиријом, а Ердоганова и Асадова породица су чак заједно и летовале.¹⁹⁾ Александар Фролов у одличном чланку о односима Турске и Сирије подсећа како је Ердоган 17. септембра 2009 године изјавио како је Сирија за Турску више него пријатељ, то јест брат.²⁰⁾

Са почетком арапског пролећа, Ердоган је потпуно напустио преходну стратегију, директно се уплићући у односе великог броја земаља, и фактички издајући све своје бивше пријатеље са којима су преходних година грађени добри односи. О Египту смо већ причали, а читава авантура завршила се повлачењем амбасадора и односима који су и данас изразито хладни. Када је почела западна операција подривања Либије, Ердоган је одмах заборавио преходно прокламовано пријатељство са Гадафијем и подржао је све исламистичке напоре да се он сруши. Са владом у Багдаду су односи константно лоши јер Турска непрестано угрожава територијални интегритет Ирака,

17) Ова необично корисна књига која из неког разлога још није преведена на енглески, руски или било који од већих светских језика, од недавно је доступна на српском језику. Види Давутоглу, Ахмед, *Стратегијска дубина*, Службени гласник, Београд, 2014. За почетак треба погледати друго поглавље другог дела књиге (стр. 131 – 155), где аутор објашњава значај ова три региона као дела турске «блиске копнене сфере». Књига је до сада преведена и на бугарски, грчки, албански, румунски и италијански језик.

18) Бурковић, Миша, Раковић, Александар, (ур.), *Турска – регионална сила?*, ИЕС, Београд, 2013.

19) Израелијан даје преглед ове политике и њено напуштање. Andranik Izrayleyan, "From zero problems to precious loneliness", *Foreign Policy*, 19. 06. 2015. <http://www.foreignpolicyjournal.com/2015/06/19/turkey-from-zero-problems-to-precious-loneliness/>

20) Фролов, А, В, «Турција – Сирија: метаморфозы ближневосточной политики», *Пути к миру и безопасности*, № 1(48), 2015, стр. 119.

користећи авијацију, артиљерију а повремено чак и копнене трупе за интервенцију против делова курдских војних формација. Нравно, најбруталније је прекршено пријатељство са Асадом и од 2011 Турска се заправо ставила на чело дестабилизације Сирије, као у почетку главни спонзор и покровитељ формација које су војно деловале против Асада. Ердоганова реторика и пракса ишле су чак и преко нивоа који је прихватљив за западне силе, такође укључене у процес рушења Асада.²¹⁾

Напад на Асада значио је директно погоршање односа са Ираном, као најозбиљнијим супарником у борби за доминацију на Блиском истоку и за углед у муслиманском свету. Иако су се обе стране трудиле да реторика не пређе границе дипломатије, суштински су односи на терену веома погоршани, а иранска гарда под командом чувеног генерала Касема Сулејманија већ годинама ратује на Асадовој страни против трупа опозиције које Ердоган обучава и помаже. Уз ову нервозну и контроверзну политику на Блиском истоку, треба додати приличне неуспехе који су забележени у каспијско-кавказском региону,²²⁾ као и ограничене успехе на Балкану, који су далеко од раније прокламованих амбиција.

Ове нарасле спољнополитичке амбиције, као и сукоб са Израелом, направили су Ердогану знатне проблеме у односима са најзначајнијим савезником и још увек најмоћнијом светском силом, Америком. Последњих пет година односи Турске и САД су изразито динамични и контроверзни.²³⁾ Подсетимо овде на неколико момената. *Викиликс* је објавио поверљиве извештаје амерички дипломата настале око 2010, у којима се изражава велика забринутост због Ердоганове унутрашње и спољне политике, пуно се говори о неоисламизму и напуштању Ататурковог пута секуларизације, као и о корупцији. Неколико сусрета Ердогана са америчким високим званичницима прошло је на ивици инцидента, посебно кад се у Конгресу поново завртела инцијатива о осуди геноцида над Јерменима.

21) Пиотр Залевски у свом парадигматичном чланку даје преглед турског погоршавања односа са суседима, Zalewski Piotr, How Turkey went from 'Zero problems' to zero friends, 22. 08. 2013 <http://foreignpolicy.com/2013/08/22/how-turkey-went-from-zero-problems-to-zero-friends/>

22) Гајић, Александар, «Неоосманизам на каспијском подручју», у Бурковић, Раковић, 2013, стр. 159-177.

23) Детаљно у Бурковић, Миша, «Односи Турске и Сједињених америчких држава», у Бурковић, Раковић, 2013, стр. 120 -136.

Током 2013 године Ердогану се отворио један велики унутрашњи фронт. Након година заједничке борбе против секулариста, покрет и структура џемата *Хизмет*, који је везан за познатог имама Фетулаха Гјулена, ушао је у отворен сукоб са Ердоганом и АКП. Овај рат траје већ неколико година и Ердоган се свим силама труди да ишчисти фетулахџије који су пустили своје корење дубоко кроз институције државе, а пре свега кроз полицију и тужилаштво. Овај моћни џемат има велику подршку неких значајних структура у САД, а пре свега *Централне обавештајне агенције* која га штити и која му је омогућила трајни боравак у САД. Гјуленова структура је веома моћна и богата у самој Турској, али и у низу других земаља, па су њени бројни медији преко ноћи постали водећа опозициона средства. То се завршило тако што је полиција почетком марта 2016 буквално физички преузела *Заман*, као најчитанији дневни лист и ставила га под своју контролу.

Током лета 2013. Турску је погодио талас првих озбиљних демонстрација и протеста против власти АКП. У питању су познати протести на тргу Газим односно Таксим у Истанбулу, покренути због неслагања са урбанистичким плановима за овај простор. На протестима се окупио велики број учесника различитих структура, и први пут су се заједно против Ердогана борили секуларисти, националисти, исламисти, урбани либерали и радикални левичари. Режим је за ове демонстрације индиректно окривио Американце и Израелце, а директно *Канвас* и разне структуре тог типа, углавном повезане са америчким обавештајним службама и невладиним организацијама, познате по извозу и организацијама обојених револуција и ненасилних протеста. Занимљиво је да је други човек у америчкој амбасади у Анари тада био Џес Бејли који је 2015. преузео место амбасадора у Скопљу, још једној неуралгичној тачки сличног типа.

Генерално се сматра да су америчке обавештајне, политичке и дипломатске структуре одиграле велику улогу у обавању Ердоганове моћи због његове изразито амбициозне спољне политике и претензија да у низу сегмената доноси одлуке и преузима потезе који су били против воље и планова Американаца.²⁴⁾ Уз коришћење структуре *Хизмета*, ово је довело до

24) Уочљиво је како незадовољство Ердогановим понашањем из године у годину јача у САД. Треба погледати парадигматски чланак Мајкла Рубина објављен недавно на порта-

великог неуспеха Ердогана и АКП на јунским изборима 2015, када је он уместо зацртане две трећине мандата, потребне за измену устава, добио мање од половине гласова и није био у стању да формира владу.

Ситуација се унеколико променила у другој половини 2015, јер је Ердоган добио у руке два важна адута. Прво, након што је Русија у септембру ушла у рат у Сирији помажући Асаду, борећи се против ИДИЛ и других побуњеничких исламистичких формација, позиција Турске је постала веома важна за САД, НАТО и оне кругове у Америци који су имали разумевање или симпатије за исламисте. Ердоганов улазак у конфронтацију са Русијом након што су турске снаге обориле руски авион за који није сигурно где се тачно налазио, одговара америчком естаблишменту, уколико се сукоб држи под контролом. Турска је морала јаче да се повеже са НАТО структурама, а њена обавештајна делатност и надгледње руског деловања у Сирији је за западњаке од велике важности.²⁵⁾

Други адут је постало питање избеглица и имиграната. У фебруару 2016 један грчки портал објавио је стенограм разговора између Ердогана и председника Европске комисије Јункера у коме се види да је председник Турске претио Европи да уколико не добије одговарајућу суму (више милијарди евра) он једноставно може да отвори врата и да пусти преко два милиона избеглица у Европу.²⁶⁾ Контрола кретања и задржавања имигрантске популације постала је најјачи аргумент Турске у преговорима са Бриселом и Берлином. Да би избегли наставак неограниченог прилива имиграције, Европљани су морали вишеструко да изађу у сусрет Анкари, упркос њеној бруталној унутрашњој политици.

Оба ова адута, а посебно избеглички, коришћени су за толерисање стратегије фактичког ванредног стања којом је АКП

лу веома утицајног *Американ Ентерпрајз института* у коме се побрајају сви аргументи против њега и фактички призива могућност новог војног удара који би окончао Ердоганову владавину. Кључна је Рубинова теза да је Ердоган «ван контроле». Rubin, Michael, *Could there be a Coup in Turkey?*, 21. 03. 2016, <https://www.aei.org/publication/could-there-be-a-coup-in-turkey/>

25) Овај сложени, дијалектички однос Вашингтона и Анкаре траје и даље. Обамина администрација је незадовољна самосталним деловањем Турске у Сирији против курдских снага као и сузбијањем фетулахџија и опозиције. Обама је у марту одбио да се сретне са Ердоганом приликом његове посете САД.

26) <http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1397081/hontro-paihni-di-sth-plath-ths-elladas.html>

добрио сумњиву већину на другим, септембарским изборима 2015 и саставио владу (хапшење уредника *Замана* Булента Кенеша, хапшења новинара и професора универзитета и других јавних личности, чишћење полиције и правосуђа од кадрова које АКП не контролише, покретање сукоба са Курдима итд)

На низу састанака почев од новембра 2015 до 18. марта 2016, Турска је успела да избори низ повластица од Европљана како би изашла у сусрет европској имигрантској политици. Турска је добила обећање за бар три милијарде евра (укупна договорена сума је шест милијарди) директне помоћи за решавање питања имиграната, обећање убрзања испуњења Мапе пута за визну либерализацију, са циљем укидања виза за турске грађане до краја јуна о.г, под условом да турска страна испуни све неопходне процедуре (тачка 5 заједничке изјаве), и покретање процеса евроинтеграција са мртве тачке отварањем 33. поглавља.²⁷⁾

*

Овај споразум је изазвао велике критике у самој унији, но ови различити ставови су одраз суштинског проблема односа земаља уније и саме ЕУ као целине према питању имиграције, њеног (не)прихватања, интеграције, мултикултурализма итд. Европа се фактички поделила по овом питању, слично као што ће се десити и након ове последње серије терористичких напада изведених на њеном тлу.

Од самог отварања имигрантске кризе почетком 2015 Европа се фундаментално сукобила са самом собом. Док је Орбанова Мађарска прва изашла са јасним ставом о непожељности прихватања муслиманских азиланата и имиграната у Европи, у чему су је подржали и остали лидери држава вишеградске групе, бриселске институције и други центри моћи леволибералне и корпоративне Европе, zaloжили су се за политику широко отворених врата. Најочитије се ова подела видела у Немачкој и Аустрији где је дубоко протресла читаво друштво: а) привредна комора, атлантистичка елита, доминантни медији који су ширили културу прихватања и добродошлице

27) <http://www.blic.rs/vesti/svet/cenkanje-ljudskim-zivotima-sta-predvida-sporazum-turske-i-eu-o-razmeni-migranata/hztvsg4> Текст споразума видети на страници <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/>

за милион људи годишње, како је то Сорос прокламовао, б) ЦСУ, база ЦДУ (посебно источни део Немачке), Пегида, Ха Це Штрахе и Слободарска партија, као и већина становника тражили су затварање граница и депортацију највећег броја дошљака. Меркелова је заједно са бриселским институцијама почела да промовише план који се појавио у мају, по коме све државе чланице ЕУ морају да прихвате своју квоту азиланата и имиграната, што су Орбан и други лидери вишеградске групе одмах одбацили.

Као резултат јавних протеста и притиска јавног мњења, лидери Немачке и Аустрије су забринути за свој политички рејтинг почели да мењају ставове. Престало је осуђивање затварања граница које су уводиле поједине земље и нешто одлучније је почело тражење свеобухватног решења које би зауставило овако масован прилив имиграције. Терористички напади у Паризу и Бриселу, масовна силовања у Келну, убиство хуманитарне раднице у Шведској и слични догађаји, натерали су Европљане да нешто другачије почну да гледају на масован прилив имиграната и азиланата, међу којима су се очигледно провукли и припадници екстремистичких група, бивши ратници и други контроверзни и безбедносно проблематични субјекти.

Тако смо осим покушаја да се уз Фронтекс и друге агенције ојача контрола спољних граница ЕУ и да се уз војну помоћ сузбије кријумчарење људи преко Медитерана, видели обнову неких ранијих нереализованих решења која инсистирају на јачању партнерских односа са земљама у којима се налази имиграција (Либан, Јордан, Турска), како би се они тамо задржали. Већ поменути споразум са Турском од 18. марта је најозбиљнији покушај да се бар делимично промени политика и нађе неко заједничко решење.

Оно што је зачуђујуће у том споразуму са Турском јесте невероватна спремност Европљана да се пређе преко свих ранијих примедби за ауторитаризам, реисламизацију, кршење права медија, погоршање положај жена итд. У том смислу ЕУ, а пре свега германски свет, јесте нека врста таоца Турске која у евентуалној координацији са Соросем и сличним актерима из САД може заиста да подстакне више од два милиона људи да крену ка Европи и да је трајно измене. Нажалост, против

овога се не буне чак ни они делови америчког естаблишмента који су генерално незадовољни Ердогановом политиком. Блискоисточна имиграција очигледно се посматра као добродошло и пожељно оружје за подривање снаге и аутономије Европе и ЕУ.²⁸⁾

*

Након мартовског споразума и ЕУ и Турска се налазе у нестабилној и незавидној ситуацији. Потреба да добије септембарске изборе, натерала је Ердогана да фактички уведе ванредно стање у земљи и активира све механизме којима је застрашио бирачко тело и натерао га да се обједини око АКП. Део тог пакета је и покретање рата са Курдима, како у самој земљи, тако и у Сирији, упркос противљењу Американца. Сукоб са Курдима, дестабилизација Сирије и погоршавање односа са ИДИЛ, вратили су тероризам на улице Анкаре и Истанбула. Турска је постала жртва авантуристичке и ауторитарне политике свог председника.²⁹⁾ Сумирајући резултате овог Ердогановог авантуризма током арапског пролећа Фролов закључује: „Свеукупно гледано за Анкару епоха арапског пролећа није била период крупних спољнополитичких успеха, већ је напротив направила масу нових сложених проблема у региону. Као и пре сто година, Турска не успева да побољша своју позицију у арапском свету. За тај свет она наставља да буде пре свега страни елемент.“³⁰⁾

Европска унија, на челу са Немачком, такође је растрзана немогућношћу да реши имигрантски проблем на који се свим логично надоградио нови талас урбаног тероризма. Мно-

28) Видети о томе сада већ класичну студију Greenhill, Kerry, *Weapons of Mass Migration*, Cornwell University Press, 2010, насталу у предвечерје арапског пролећа и масовног померања становништва. Јелена Панамарјева је подсетила да су у то доба неке веома битне институције и тинк тенкови на западу попут Брукингс института или ЈЦСЕ, озбиљно истраживале изводљивост масовног пресељавања становништва. Види Пономарева, Елена, „Стенка на стенку, или Рокеровој миграционниј бумеранг“, *Фонд стратешкој културе – електронно издање*, 07, 09, 2015, <http://www.fondsk.ru/pview/2015/09/07/stenka-na-stenku-ili-rokovoј-migracionnyj-bumerang-35213.html>

29) Овај општи хаос одлично илуструје наслов чланка Зие Вајс објављеног недавно у часопису Форин полиси: „У Ердогановој Турској свако је терориста“, Weise, Zia, “In Erdogan’s Turkey Everyone is a Terrorist”, *Foreign Policy*, 24. 03. 2016, <http://foreignpolicy.com/2016/03/24/in-erdogans-turkey-everyone-is-a-terrorist-kurds-pkk-terrorism/>

30) Фролов, А.В, «Турција – Сирија: метаморфозы ближневосточной политики», *Пути к миру и безопасности*, № 1(48), 2015, стр. 130.

ги су упозоравали да ће заједно са огромним имигрантским и избегличким таласом, у Европу бити убачени и припадници ИДИЛ, Ал Каиде и других исламистичких група. Када су се са тим спојили домицилни исламисти треће генерације, повратници са блискоисточних ратишта, простор Европске уније фактички је постао полигон на коме ће ови људи тероризмом константно сејати страх.

У покушају да умоли Ердогана да један део потенцијалних имиграната сачува код куће, ЕУ је обећала Турској могућност скоог уласка на шенгенску листу након чега ће милиони грађана Турске моћи слободно, без визне контроле да се крећу кроз простор уније. То је одлука од несагледивог значаја, јер ће такође омогућити легалан и неконтролисан долазак и многим потенцијалним терористима.

Но у овом тренутку се поставља питање о томе да ли ће уговор бити реализован и да ли ће се уговорне стране придржавати оног што је договорено и у уговору записано. Турска је до сада затворила само једно поглавље у преговорима. Отварање поглавља 33 биће један значајан симболички помак јер се после дуго времена отвара једно ново поглавље и преговори де факто одмрзавају. Но пред стварним напретком Турске и даље стоје неке значајне препреке.

ЕУ и Турска имају значајна неслагања око Сирије. За Европљане, а пре свега Немце је нејасан однос Турске и ИДИЛ-а,³¹⁾ и они подржавају напоре да се мировни процес што пре откочи и реализације по сваку цену. За Ердогана је међутим неприхватљиво да Асад остане у процесу или на власти.

Основни проблем у предстојећем периоду биће питање промене устава Турске. Ердоган припрема овај чин већ дуги низ година, за шта му је била потребна двотрећинска већина

31) Током брифинга са америчким сенаторима 11. јануара, јордански краљ Абдулах је оптужио Турску да и даље продаје шверцовану нафту коју купује од ИДИЛ, као и да намерно производи и шаље терористе у Европу заједно са избегличким таласом. Видети <http://www.middleeasteye.net/news/jordans-king-accuses-turkey-sending-terrorists-europe-1687591648> Крајем јануара 2016 овим оптужбама придружио се и Израел. Министар одбране Моше Јалон је поновио тврдњу да Турска тргује нафтом са ИДИЛ. <http://www.rbc.ru/politics/26/01/2016/56a795699a79471269815b97> О томе је говорио и председник владе Ирака Хајдер Ал-Абади <http://www.rbc.ru/politics/26/01/2016/56a795699a79471269815b97>. Због оваквих прилично учесталих оптужби турско министарство иностраних послова на својој званичној страници има посебну секцију у којој објашњава свој допринос борби против тероризма и посебно свој допринос анти - Даше коалицији, односно борби против ИДИЛ-а. Види http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-contributions_s-to-anti_deash-coalition.en.mfa

у парламенту. Европљанима се ту пре свега не допада идеја ојачања положаја председника, као ни покушај уношења елементарне реисламизације које АКП најављује. Наравно, и генерални друштвени тренд ауторитаризације турског политичког и друштвеног система који АКП спроводи није нешто што би ЕУ могла у потпуности да игнорише, без обзира што то тренутно прећуткује због уцењености избегличким питањем. Уз све ово треба се подсетити и проблема заинтересованости Турске за коришћење ресурса своје дијаспоре у Немачкој, Француској, Аустрији итд, што ће и даље бити предмет трвeња и спорова. Како се на Ердогана и Турску стварно гледа у Немачкој, показао је сатирични спот регионалне телевизије НДР у коме су побројане све стандардне европске критике на рачун Ердогана, укључујући и инсинуацију да он стоји иза ИДИЛ.³²⁾

Трећи и можда кључни део ове слагалице јесу Американци, који ће по свему судећи наставити да подстичу долазак имиграције јер тиме директно подривају и слабе ЕУ. Немачка и ЕУ су одбили ударац преко напада на еврозону који је трајао скоро пет година, а затим су пацификовали проблем Украјине (од кога трпе штету због санкција Русији), но за сада немају решење за удар преко имиграције.³³⁾ Чини се да Американци у оба случаја слабе два своја савезника који су покушали да прерасту улогу која им је намењена, а успут слабе и исцрпљују и Русију као свог потенцијалног изазивача. Исламизам и тероризам се поново показују значајним оруђем за реализовање таквих политичких и безбедносних циљева.³⁴⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Bodrijar, Žan, „Rat u zalivu se nije dogodio“, Obrad Savić (ur.), *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, 1995.
- Гајић, Александар, «Неоосманизам на каспијском подручју», у Ђурковић Миша, Раковић Александар, (ур.), *Турска – регионална сила?*, ИЕС,

32) На адреси: https://www.youtube.com/watch?v=R2e2yHjc_mc Овај спот је изазвао протест званичне Турске уручен немачком амбасадору у Анкари, али је немачко регулаторно дело заузело став да је слобода изражавања фундаментална за немачко друштво и да се поменути клип може слободно емитовати.

33) Детаљније о овим ударима САД на ЕУ погледати у Ђурковић, Миша, *Илузија Европске уније*, Катена мунди, Београд, прво, друго, шесто и седмо поглавље.

34) Погледати друго поглавље поменуте књиге *Илузија Европске уније*, Катена мунди, Београд, 2015. О распаду имиграционе политике ЕУ видети седмо поглавље исте публикације.

- Београд, 2013.
- Гаџиновић, Radoslav, *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, Evro – Giunti, Београд, 2010.
- Grant, Greg, “Hybrid Wars”, *Government executive*, 01. 05. 2008, <http://www.gov-exec.com/magazine/features/2008/05/hybrid-wars/26799/>
- Greenhill, Kerry, *Weapons of Mass Migration*, Cornwell University Press, 2010.
- Давутоглу, Ахмед, *Стратегијска дубина*, Службени гласник, Београд, 2014.
- Бурковић, Миша, Раковић, Александар, (ур.), *Турска – регионална сила?*, ИЕС, Београд, 2013.
- Бурковић, Миша, «Односи Турске и Сједињених америчких држава», у Бурковић, Миша, Раковић, Александар, (ур.), *Турска – регионална сила?*, ИЕС, Београд, 2013.
- Бурковић, Миша, *Илузија Европске уније*, Катена мунди, Београд, 2015.
- Zalewski, Piotr, „How Turkey went from ‘Zero problems’ to zero friends“, *Foreign Policy*, 22. 08. 2013.
- Izrayleyan, Andranik, “From zero problems to precious loneliness”, *Foreign Policy*, 19. 06. 2015. <http://www.foreignpolicyjournal.com/2015/06/19/turkey-from-zero-problems-to-precious-loneliness/>
- Јанковић, Слободан, „Либијска криза и њене последице“, *Међународна политика*, бр. 1142, 2011.
- Јанковић Слободан, „Промене на Блиском истоку и у северној Африци – ка постсувереном светском поретку“, *Национални интерес*, бр. 2, 2011.
- Јанковић, Слободан, „Арапско пролеће и могућност прекрајања постојећих граница у арапском свету“, *Међународна политика*, бр. 1152, стр. 74-90, 2013.
- Пономарева, Елена, „Стенка на стенку, илиРоковоймиграционный бумеранг», *Фонд стратегической культуры – электронное издание*, 07. 09. 2015, <http://www.fondsk.ru/pview/2015/09/07/stenka-na-stenku-ili-rokovej-migracionnyj-bumerang-35213.html>
- Pope, Hugh, *Privileged Partnership Offers Turkey neither Privilege nor Partnership*, 23. 06. 2009, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/turkey-cyprus/turkey/privileged-partnership-offers-turkey-neither-privilege-nor-partnership.aspx>
- Rubin, Michael, *Could there be a Coup in Turkey?*, 21. 03. 2016, <https://www.aei.org/publication/could-there-be-a-coup-in-turkey/>
- Танасковић, Дарко, *Неоосманизам*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Фролов, А,В, «Турция – Сирия: метаморфозы ближневосточной политики», *Пути к миру и безопасности*, № 1(48), стр. 119-132, 2015.
- Weise, Zia, “In Erdogan’s Turkey Everyone is a Terrorist”, *Foreign Policy*, 24. 03. 2016, <http://foreignpolicy.com/2016/03/24/in-erdogans-turkey-everyone-is-a-terrorist-kurds-pkk-terrorism/>

Misa Djurkovic

**TERRORISM, HYBRID WARS AND VALUES -
TURKISH-GERMAN RELATIONS FOLLOWING THE
SO-CALLED „ARAB SPRING“**

Resume

In this article, the author analyzes Turkey's relations with the European Union, especially Germany, in the period since the outbreak of the Arab Spring. First, he recalls the important role that in this process of destabilization of the MENA countries both Turkey and European countries have had. Then he shows how this orchestrated chaos, with elements of a hybrid war, produced various forms of terrorism. At the end we see how terrorism as a boomerang returned back to the forces who initiated Arab spring, and who were in 2015 attacked by a series of terrorist strikes. In addition author specifically analyses the extremely strained relations between Turkey and Germany in which the Turkish diaspora issues and negotiations on Turkey's European integration and finally agreement of 18 March on the resolution of the refugee problem are involved. Turkey holds Europe blackmailed with refugee issue, forcing it to give up its system of values and with this racket it gets a number of benefits from EU that will also be harmful in the long run to European countries.

Keywords: *European Union, Turkey, Germany, terrorism, hybrid war*

* Овај рад је примљен 9. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Мирослав М. Талијан

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

САВРЕМЕНИ ТЕРОРИЗАМ И ОБЛИЦИ СПОЉАВАЊА САВРЕМЕНОГ УРБАНОГ ТЕРОРИЗМА

Сажетак

Тероризам припада постојаном злу као једном од обележја не само старе, већ и наше цивилизације. Постоји откад и људска цивилизација, а на садашњем степену свог развоја дошао је у фазу када може да утиче на људску цивилизацију. Има подмуклу ћуд и јаку моћ те изненађује и може угрозити чак и велесиле, што савремени и најновији терористички акти и потврђују (а пре свих они од 11. септембра 2001. године на Њујорк и Вашингтон, затим терористички напади на Москву од 23. до 26. октобра 2002. године и на Париз од 13. новембра 2015. године). Савремени тероризам је добио своју глобалну или светску димензију, а постојање савремених терористичких организација међународног карактера, попут Ал Каиде и Исламске државе, радикално усложњава међународну политичку сцену. Данас, свака држава може бити „домаћин“ тероризму и готово је немогуће наћи државу или град у свету за које би могло да се тврди да нису потенцијална мета терористичког напада. Република Србија, као део светске заједнице, дели судбину данашње цивилизације суочене са изазовима тероризма у регионалним и глобалним оквирима. У условима глобалног тероризма, наша земља, територија и градови Републике Србије могу бити мета терористичког деловања како непосредно, тако и посредно коришћењем њене територије за

припрему и извођење терористичких акција у другим земљама. Зато је и предмет овог рада усмерен на одређење и сагледавање савременог тероризма, те форми (облика, система) и метода ововременског урбаног тероризма.

Кључне речи: *савремени тероризам, форме и методе урбаног тероризма*

УВОД

Тероризам, као вид најсложенијих облика политичког насиља, представља изузетно комплексну и разарајућу друштвено-политичку појаву. У свим епохама развоја, тероризам је означавао спровођење насиља као један од политичких метода. Он је срачуната употреба насиља, или претња насиљем, да би се изазвао страх, с намером да се владе и друштва застраше или принуде у намери да се остваре циљеви, углавном, политички, религиозни или идеолошки. У ововременском друштву и свету, савремени тероризам представља водећи безбедносни изазов, ризик и претњу, а за најновије терористичке нападе, шокантне и сурове бомбашке јавне нападе терориста-самоубица у урбаној средини данас у савременом свету још нема, дугорочно гледано, ефективних и ефикасних одговора. Због несагледивих последица које може изазвати савремени тероризам, супротстављање тероризму и борба против њега постали су императив савременог доба, читаве међународне заједнице и њених чинилаца, а првенствено институција безбедности, одбране и заштите.

Глобализација, као процес, условила је увећање међусобних интеракција (позивитних и негативних) и глобалне друштвене промене, настале услед проактивних спољних политика великих сила, које су у крајњем и довеле до измене саме природе тероризма у данашњи „мегатероризам“, кога карактерише насиље искључиво усмерено против цивилних циљева у урбаној средини, којим се постиже значајна материјална и симболичка штета. Мегатероризам одликује велика снага, опсег и идеологија који су усмерени ка циљу – измена светског поретка. Дакле, глобални процеси довели су до креирања нових облика испољавања тероризма, те до промене циљева, организације и метода (начина) деловања терористичких група и мрежа. Као посебан облик тероризма јавља се урбани

тероризам који има карактер савремене терористичке претње. Мигрантска криза само је једна нова шанса за терористе и њихове активности у којој теже обједињавању глобалних терористичких напора за што већим деструктивним деловањем на свим просторима глобалне заједнице са тежњом за ударима по центрима “западне хемисфере” и западним вредностима.

Конкретно, у овом раду прво одређујемо суштину савременог тероризма и његових карактеристичних појавних облика, а затим ћемо у другом делу рада указати на облике, циљеве и методе савременог урбаног тероризма. На крају, сагледавамо и мигрантску кризу као један од значајних фактора који могу утицати на тренутну и будућу експанзију урбаног тероризма, више посредно него непосредно, а у зависности од њеног даљег тока и развоја у будућности.

ОДРЕЂЕЊЕ СУШТИНЕ И КАРАКТЕРИСТИЧНИХ ОБЛИКА ИСПОЉАВАЊА САВРЕМЕНОГ ТЕРОРИЗМА

Иако се савремени свет суочава са бројним безбедносним проблемима и опасностима, велика пажња се посвећује једној од њих - тероризму. Научни ауторитети и експерти који проучавају тероризам једногласни су у оцени да је тероризам опасност која је у многим аспектима “заробила” наша размишљања о питањима безбедности, али и створила нове обавезе системима безбедности. Тероризам је нови, модернизовани и савремени облик испољавања агресивности у савременим условима који, ради остварења одређеног циља, примењује насиље сваке врсте и увек је усмерен ка држави и грађанима. Реч је о организованој и систематској примени насиља од стране терористичких ћелија, група, организација и мрежа, али и појединаца, при чему је примена насиља мотивирана политичким разлозима, а основни циљ је да се своја воља наметне органима власти или грађанима изазивањем страха, колебљивости и ширењем дефетизма и панике.¹⁾ Дефинисање савременог тероризма као појаве у себи првенствено садржи политичку димензију. Тероризам је истовремено узрок

1) Преузето из: Талијан, мр Мирослав, *Тероризам и антитерористичке снаге*, ГШ ВСЦГ, Управа за школство и обуку, Институт ратне вештине, ВИЗ, Београд, 2004, стр. 30-35.

и последица: узрок је политичких несугласица, а последица њихових решавања. На даље у овом раду, биће наведене неке од савремених форми тероризма и испољавања терористичких организација који су већ деловали и реализовали терористичке ударе, а и у будућности постоји велики ризик да ће изводити терористичке акције и нападе у градским насељима.

Државни тероризам (тзв. легални тероризам) спроводи се над властитим становништвом и страним држављанима. Манифестује као диктаторски, експлоататорски режим, односно као окупациона власт или колонијализам. Овај тип тероризма, у ововременским демократским друштвеним условима се јавља у појединим трансформисаним формама. **Квазиреволуционарни** тероризам врше политичке групе, партије или странке (илегално), ради успостављања углавном истих друштвених односа, само уз промену носиоца власти. Државе у међународној заједници тероризам означавају као незакониту примену силе или насиља према људима или имовини да би се застрашила или сузбила влада, цивилно становништво или његов део, а у сврху постизања политичких циљева. Данас се владавина терора и терорисање, као класична насилна метода управљања државом или отпор таквом управљању, појављују у оквиру појединих земаља из „неразвијеног света“. У савременом добу тзв. револуционарни терор се обично јавља у неразвијеним регионима и земљама где је условљен феноменом економских криза и сукобима између богатих и сиромашних, као и политичким амбицијама једних да промене стање и статус, и других да га одрже или прошире. **Револуционарни тероризам** (или левичарски тероризам) упражњавају радикалне групе које теже коренитим и фундаменталним друштвено-политичким променама у земљи из које потичу. Терористи верују да насиљем могу променити носиоце власти и целокупни политички и друштвено-економски поредак. Левичарски тероризам својим идејно политичким погледима и програмима превазилази националне границе, а крајњи циљ револуционарног тероризма је промена целог света. Ширењу револуционарног тероризма данас погодују: распрострањеност масмедија и снага њиховог утицаја, развој технологије и оружја, велика флукуација пословних људи, туриста и др.²⁾

2) Види: Брус, Хофман, *Унутрашњи тероризам*, Народна књига АЛФА, Београд, 2002. стр. 39.

Унутрашњи тероризам се задржава у границама једне државе или региона, планирају га и спроводе унутрашње екстремистичке снаге, а носиоци терористичких дејстава су терористи из матичне државе.

Национални тероризам представља врсту тероризма који изводе националне организације, чији је мотив политичка независност земље или територије или аутономија области на којој живе припадници дотичне нације или етничке групе.³⁾

Међународни тероризам (спољни тероризам) или интернационални тероризам спроводи најбруталније насиље на интернационалном нивоу или на стране мете у државама из којих терористи потичу. Савремени тероризам и ововременске терористичке акције углавном имају интернационални карактер. У савременом свету, интернационална повезаност у финансирању тероризма и политичка подршка тероризму од стране појединих субјеката, умногоме отежава диференцијацију националног од међународног тероризма. Међународним тероризмом се сматрају транснационални и међудржавни. Транснационални тероризам, као вид међународног тероризма, изводе аутономни недржавни субјекти, без обзира на то да ли уживају одређени степен моралне или материјалне подршке једне или више држава и влада (“државе и владе спонзори тероризма”) или изводе терористичке акције без помоћи одређене владе. Слично као и организовани криминал, транснационални тероризам остварује везе са неким државама и државним органима, али не ради терористичког деловања на територији те државе, већ ради извођења терористичких акција на територији друге државе, чиме се првенствено остварују политички циљеви, а сам тероризам добија интернационални карактер. Такозвана држава спонзор, практично омугућава реализацију терористичких активности на просторима друге државе, а у зависности од постављених политичких циљева и одређених властитих интереса.

Верски финансиран тероризам (тероризам заснован на погрешној интерпретацији религијских догми) спроводе верски заслепљене терористичке групе на основу верске индоктринације. Циљ религиозних фанатика је да из темеља промене

3) Наведено према: Јовић, Радован, Савић, Андреја, Куљача, Рајко, *Дроге и тероризам*, Факултет за пословни менаџмент Бар, Победа, Подгорица, 2007, стр. 147.

владајуће друштвено-политичке односе и успоставе ново државно-политичко уређење на религијским основама. Испољава се као религиозни тероризам фанатичних група који изводе терористичке акције ради утемељења религиозних вредности у друштву. У свету је најпознатији тзв. исламистички тероризам.

Међу савременим видовима тероризма налазе се још: био-тероризам, хемијски тероризам, радиолошки и нуклеарни тероризам и нарко-тероризам. **Биотероризам**, подразумева примену биолошких агенаса (оружја) с намером да се изазову смрт или тешка инфективна оболења код незаштитене људске популације, код биљака и животиња, а у циљу постизања одређених политичких, верских, националних и криминалних циљева.⁴⁾ Под њим се подразумева: примена биолошких агенаса (узрочника опаких болести) у терористичке сврхе и као оружје за масовно уништење непријатељских оружаних снага и снага отпора у локалним и регионалним ратовима, затим научна истраживања биолошког оружја и злоупотреба научних сазнања у области генетског инжењеринга с циљем производње супер клица-убица невиних људи, на крају под њим се подразумевају и сви облици (квази)научних експериментисања клицама на животињама и људима, јер су она до сада угрозила човечанство (нпр. експериментисања с вирусима ХИВ-а и Еболе), као и производња и кријумчарење биолошког оружја и илегалну продају специјалних узорака опасних сојева бактерија, вируса и њихових токсина и сл.⁵⁾ **Наркотероризам** данас представља спрегу наркомафије – вида организованог криминала и терористичких организација и група. Илегална трговина дрогом представља најпрофитабилнији извор финансирања тероризма, при чему има примера који указују на потенцијалну опасност стварања наркодржава. По бруталности и броју жртава, тероризам повезан са илегалном трговином дрога, садржи све облике насиља и савременог тероризма.⁶⁾

4) *Federal Bureau of Investigation, Bioterrorism*, преузето са (www.fbi.gov), приступ 29. 02. 2016.

5) Шире: Јовић, Радован, Савић, Андерја, *Биотероризам, биолошки рат, биолошко оружје*, Институт за политичке студије, Центар за истраживање безбедности и тероризма, Београд, 2007. стр. 34. и у: Стојановић, Ђорђе, Ристановић, Елизабета, *Трка са временом: однос биолошког оружја и међународне безбедности*, Политичка ревија 2, Београд, стр. 335-364.

6) Аутори Радован Јовић, Андреја Савић и Рајко Куљача указују да је термин наркотероризам кованица из две речи: *нарко*, која у овом случају означава организатора и финансијера насиља (наркомафија и нарко-капитал) и *тероризам*. Наркотероризам спроводи

У савремености, тероризам се може манифестовати као спољни, унутрашњи и као њихова комбинација. Најчешћи појавни облик је комбинација спољњег и унутрашњег тероризма. Тероризам, као сложени облик политичког насиља, у последње време изазива велико интересовање најшире јавности, посебно након напада на Париз 13. новембра 2015. године. Сагледавајући организацију и реализацију овог терористичког напада, истичемо и издвајамо, као пример, колико су терористи вољни и спремни да иду далеко у остваривању својих погубних идеја и циљева. Наиме, тада су поједини терористи перфидно и под плаштом мигрантске кризе и миграната чак из Сирије, сакривајући свој прави идентитет припадника тзв. Исламске државе, неопажено прошли све пунктове, контроле војних и полицијских снага земаља које се налазе на мигрантској рути и успели да у Паризу организују и изврше низ суицидних и синхронизованих бомбашких терористичких напада.

У вези с оваквом терористичком претњом а која може бити потенцијална опасност и за Републику Србију и њене градове, јер и даље постоји могућност инфилтрирања терориста у избегличке кампове и мигранте, јер су поједини терористи који су тада извршили нападе у Паризу прошли и кроз нашу земљу, наводимо виђење, анализу и процену ове претње коју Војска Србије нуди у свом најновијем Упутству за превенцију и заштиту од тероризма: „Сви можемо затворити врата, сакрити се у куће и станове, затворити границе, учинити све да контролишемо сопствену територију, али наши нападачи могу бити или су већ овде. Они су мушкарци и жене с пасошима наше земље, мушкарци и жене који су одрасли овде или који су дошли помешани са хиљадама жртава рата и тероризма, миграната који су побегли од насиља које је захватило њихове домове. Они знају све о Србији, о нашим обичајима и навикама, о местима на које волимо да одемо на одмор, о кафићима, ресторанима и местима где проводимо викенде. Они изгледају попут нас, облаче се и понашају као и ми, због тога чак не морају да носе маске. То су мале групе, са једноставном организацијом, одлучне да убију што више људи и који су спремни

и материјално обезбеђује наркомафија. Много је опаснији од свих до сада познатих облика организованог криминала. Види. Јовић, Радован, Савић, Андреја, Куљача, Рајко, *Дроге и тероризам*, Факултет за пословни менаџмент Бар, Победа, Подгорица, 2007, стр. 148.

на смрт – једноставно, појављују се тамо где се налази највећи број потенцијалних жртава! Све што је потребно јесте да украду или купе оружје, изађу на улицу и одузму живот некоме ко је кренуо у недељну шетњу. Довољно је да украду или купе мало експлозива да могу да се разнесу на неком месту препуном људи. Свесни су да су мртви и пре него што почну да пуцају!⁷⁾

Ради постизања успеха, првенствено ради стварања великог одјека у јавности, односно, што већег публицитета, али и наношења што веће материјалне штете, *терористичка дејства* углавном имају оружану форму. Њих противзаконито изводе појединци, формиране групе и организације уз коришћење илегалних метода и средстава. Њихов крајњи циљ је остваривање појединачних интереса, дестабилизација система државе, промена режима, па и разбијање државе ради отцепљења дела територије. Терористичка дејства у основи представљају криминалну делатност, коју карактеришу нелегалност, неселективност у примени насиља и његова организована примена, како у миру, тако и у рату. У њих спадају и саме припреме и организација извођења тих дејстава. Ту се могу сврстати и повезивање лица у терористичку организацију, изградња обавештајне мреже и прикупљање података, материјалне припреме и наоружавање, идеолошко-политички рад, стручна припрема, инфилтрација на простор деловања и стварање упоришта на терену. Терористичка дејства су усмерена према одређеном циљу, а начелно могу обухватити широк спектар дејстава, како неоружаних, тако и оружаних. *Неоружана дејства* су: психолошко-пропагандна дејства и неоружано насиље (уцене, претње, пљачке, паљевине, отмице, физичко малтретирање, саботаже, демонстрације са физичким насиљем и др.). *Оружана дејства* су: појединачни акти терора над неистомишљеницима (атентати, егзекуције), терористички напади на значајне објекте инфраструктуре (путне, комуналне, енергетске и друге), напади на поједине органе државне власти, напади на места окупљања већег броја људи, синхронизовани напади на већи број лица и објеката на ширем простору и оружана побуна. *Основне карактеристике терористичких дејстава*: 1) изводе их нелегалне – противзаконите и противуствано фор-

7) Упутство за припадника Војске Србије за превенцију и заштиту од терористичких напада, Министарство одбране, ГШ ВС, Београд, 2015, стр. 4.

миране групе и организације – некад државе (у миру и рату); 2) изводе се илегалним методама и нелегалним средствима; 3) представљају криминалну делатност чија су основна обележја нелегалност деловања, неселективност у примени насиља, и 4) примарни циљ им је застрашивање цивилног становништва, а крајњи циљ дестабилизација система државе у сврху промене режима, разбијања државе или отцепљења дела територије.

Терористичка деловања могу битно да угрозе безбедност и одбрану појединих субјеката у међународној заједници, али и више субјеката у региону, па услед тога може доћи до нових, сада већ отворено оштрих нетрпељивости и сукобљавања, што имплицира и опасности од најширег разарања. Ову констатацију потврђују и догађаји од 11. септембра 2001, када су терористи-самоубице отетим авионима ударили у Светски трговински центар. Тим терористичким чином изазвали су велике жртве и материјална разарања, али су покренули и опасне сукобе и делом условили велике кризе у светској заједници (по оценама многих чак и Светску економску кризу) уз могућу употребу и бојних отрова и нуклеарног оружја. Примери за овакву констатацију јесу догађаји који су након напада терориста на Америку ланчано, и по домино ефекту, уследили. Прво, напад на Авганистан, употреба антракса, сукоб Израела и Ирана, избијање сукоба између Индије и Пакистана и напад на Ирак. Касније, избија „Арапско пролеће“, следе контрола ваздушног простора изнад Либије и ваздухопловна кампања коалиционих снага у сврху подршке снага оружане побуне у Либији, уз непрекидно тињање сукоба између Израела и Ирана због изградње нуклеарног постројења у Ирану, те специјална операција израелских оружаных снага којим су уништени нуклеарни реактори Ирана, грађански рат у Сирији и друго, па све до још актуелне мигрантске кризе и претње од избијања сукоба између Русије и Турске после обарања руског војног авиона од стране турских оружаных снага. Тако, носиоци терористичког деловања, дакле, могу бити појединци и терористичке организације, али постоји и тенденција да терористички напад буде повод за прекомерну употребу силе у савременим оружаным конфликтима. Носиоци терористичког деловања могу бити и легалне оружане снаге државе, па чак и војно-политички савези држава, што може изазвати шире, а надасве несагледиве последице, са претњом физичког уништења.

Да је тероризам, било унутрашњи, било спољни – међународни, од свог настанка, кроз прве појавне облике, у суштини и основи злочиначки акт, потврђују многи показатељи, јер је најчешће реч о масовним и појединачним убиствима, отмицама, уценама, изазивању пожара, а ти акти насиља у свим земљама окарактерисани су као криминално дело, кажњиво кривичним законодавствима. Овим актима тероризма најчешће су на мети само градско насеље и његова инфраструктура, те објекти и места масовног окупљања грађана.

У међународној и домаћој стручној литератури, анализом терористичких аката, издвојен је низ особености, тј. карактеристика тероризма. Тако, у вези са тероризмом стоји да је у питању политички мотивисана намера да се насиљем изазову политичке последице у друштву, услед чега се ствара стање опште несигурности и неповерења у институције. Постоји сагласност и да је тероризам нелегалан чин, чије је својство екстремизам као средство политичког деловања. Особеност тероризма је комуникација, која подразумева вршење утицаја на околину, а посебно на међународно јавно мњење. Наиме, у представљању својих циљева и начина деловања, терористичке групе себе приказују као праведне борце који се боре против неправедног система или појединаца.

Основне карактеристике савременог тероризма су: акт насиља, изазивање страха, остваривање политичких (криминалних) циљева, преношење одређене поруке, организованост, бруталност, неморалност и ирационалност, избор што већег броја невиних жртава и објекта критичне (виталне) инфраструктуре за напад, противзаконитост, и осуда тероризма.

Актуелне карактеристике тероризма одређене су с једне стране, терористичким нападом на САД 11. септембра 2001. и реакцијом и операцијама Америке и антитерористичке коалиције у оквиру прокламованог тзв. Глобалног рата против тероризма, па ударом терориста на Париз до скоро свакодневних самоубилачких напада у Ираку, Сирији, Либији, Турској ..., са друге стране. Проучавајући бит савременог тероризма, Ричард Фолк, указује да су глобалне друштвене промене настале услед америчке проактивне спољне политике која је у крајњем и довела до промене природе тероризма и исти одређује као „мегатероризам“.

Мегатероризам се одређује као насиље искључиво усмерено против цивилних циљева, којим се постиже значајна материјална и симболичка штета. Мегатероризам одликује *снага, опсег и идеологија* који су усмерени ка циљу – измена светског поретка.⁸⁾ Као прилог овој тврдњи, истичу се напади и карактеристике напада Ал Каиде на Америку, чије су одлике: дрскост починиоца, избор мета напада – симболи моћи и богатства, зачуђујући успех ове деструктивне мисије и шокантни ефекти и рањивост инфраструктуре Америке као велесиле, као и признање од стране америчке администрације да су у нападу испољени ингениозност и одлучност. Актуелне карактеристике тероризмасу: супстанцијална и симболичка штета, геноцидне намере, „визионарски циљеви“, тактичка ингениозност, безусловна мотивација, порука која одјекује и безбедносна криза. И напад терориста тзв. Исламске државе на Француску има све наведене одлике и карактеристике.

Могућност да терористи употребе оружје за масовно уништење, нуклеарно, хемијско и биолошко (НХБ) оружје у терористичке сврхе оправдано постоји, што указује на могуће последице и ефекте НХБ тероризма који би по човека и уопште за живи свет на целој планети били разорни и погубни. Могуће карактеристике су: тајност и свеобухватност НХБ тероризма, разноликост средстава извршења, масовност жртава, неселективност и насумичност и дуготрајност последица.

ОБЛИЦИ, ЦИЉЕВИ И МЕТОДЕ САВРЕМЕНОГ УРБАНОГ ТЕРОРИЗМА

Сагледавање доминантних метода, организационих облика и видова испољавања савременог тероризма у градској средини евидентно указује на рађање тзв. новог тероризма, где савремени тероризам представља облик нове акције у којој терористи не користе класичне терористичке методе. Терористи данас користе сва могућа оружја и сопствену смрт како би остварили свој циљ. Напади терориста самоубица показују да савремени терористи имају абнормалну самоубилачку менталну матрицу, те да тако располажу и овом абнормалном методом и, уједно, фаталним оружјем. Самоубилачким оружјем нападама, терористи самоубице демонстрирају такву силу и насиље

8) Види: Фолк, Ричард, *Велики терористички рат*, Филип Вишњић, Београд, 2003.

за које савремено друштво још увек нема ефикасан одговор.⁹⁾ Мученичке и суицидне операције у тзв. светом рату за Калифат, својствене исламистичком самоубилачком тероризму, не могу имати војни карактер зато што, поред демонстрације самоуништења, узрокују масовна убистава цивила и доводе до огромних материјалних разарања у градовима.

Суицидни тероризам је савремени облик тероризма где се самоубилачким терористички нападом уништава и/или настоји да уништи циљ, а при том се жртвује свесно и властити живот. Овај облик тероризма спада у ред најагресивнијих облика тероризма који подразумева употребу оних метода напада које захтевају смрт нападача, а који се користи у демонстративне сврхе или за атентате, с циљем убијања што већег броја људи. У најширем, обухвата било који пример када нападач (терориста) у потпуности очекује да буде убијен од других током напада. Може се констатовати да 1) савремени самоубилачки тероризам не признаје цивиле и у 2) „светом рату“ цивиле не постоје. Скот Атран самоубилачки тероризам дефинише као терористички акт у коме нападач уништава или настоји да уништи циљ, жртвујући, при том, свесно и властити живот. Самоубилачки терористички напад је облик физичког угрожавања безбедности људи и имовине и изазивања страха и панике, који, ради остваривања постављених циљева терористичких организација, изводи један или више терориста, припадника терористичке групе (или суицидне терористичке ћелије) или терористичке организације, употребом неког од средстава напада (експлозивна направа, ватрено оружје, превозно средство, итд.) од којег ће извесно и сами погинути, а при томе се проузрокује смрт или рањавање непосредне жртве терористичког напада и материјална штета по имовину. **Самоубилачки тероризам** се састоји у самоубилачким терористичким нападима на људе и имовину, свесним жртвовањем властитих живота терориста, ради остваривања постављених (имагинарних) терористичких циљева. Његови носиоци су поједине екстремне терористичке организације, а карактеристичне га аморалност, тајност и прикривеност, свирепост, изне-

9) О одређењу савременог тероризма шире у: Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010, стр. 36-45.

нађење, неселективност и насумичност терористичког акта и друге тактичке предности.¹⁰⁾

Терористи данас поседују енормне количине новаца, а нису им стране ни берзанске шпекулације преко којих увећавају своје терористичке фондове. Савремени терористи су асимилирали све од савремености и мондијалности, користе информатичке и аеронаутичке технологије, мултимедијске мреже (радећи у on-line и of-line режимима), те спектакуларне могућности мрежних типова менаџмента (web и net) итд. и све то у сврху разарања.¹¹⁾ Усавршили су тајне и најсложеније агентурне методе рада које се користе у најразвијенијим обавештајно-безбедносним службама света. Слично као „конзервирани“ агенти и оперативци „спавачи“ на терену, незапажени, чекајући даља упутства (наређења) од претпостављених, или у духу идеје вође, терористи се темељно припремају за терористичке акције.¹²⁾

Савремени тероризам је апсорбовао сва легална средства, користи се свим облицима организованог криминална и самоубилачким тероризмом, те је тако произвео терористички хибрид – тероризам мутант, за шта, бар за сада, нема одговора. Савремене терористичке организације су у спречи са организованим криминалом и/или се користе методама организованог криминалитета, те се неретко ови појмови тероризам и организовани криминал пермутују. Не треба елиминисати ни чињеницу да данас тероризам, поред политичке, садржи и криминалну компоненту. Криминалну компоненту остварује путем организованог криминалног деловања и служи му за јачање сопствене материјалне базе и припрему, планирање и извођење терористичких акција.

Поједине терористичке организације, ради финансирања терористичке делатности, имају додирне тачке са разним об-

10) Шикман, Миле, *Тероризам актуелни и могући облици*, ВШУП, Бања Лука, 2006. стр. 110-111 и упореди са Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010, стр. 56.

11) Према: Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010, стр. 43.

12) Терористичке организације и мреже данас, као нпр. Ал Каида и Исламска држава, увелико користе систем сличан систему C4ISR (Командовање, Контрола, Комуникације, Компјутерска шпијунажа, Надзирање и Извиђање) који се користи од стране обавештајно-безбедносне заједнице САД. Преузето из: Dacus P. Andrew, *Impact of C4ISR/Digitization and Joint Force ability to conduct the Global War on Terror*, School Of Advanced Military Studies, 2006, page 62.

лицима кријумчарења и растурања дроге, оружја, муниције, фалсификованог новца и имају везе са организованим криминалитетом мафијашког типа, што указује на узајамну повезаност транснационалног организованог криминалитета и тероризма. Узимајући у обзир испољене облике тероризма, с једне, и облике класичне криминалне делатности, с друге стране, а имајући у виду чињеницу да терористичке акте врше илегалне терористичке организације, онда следи јасан закључак да облици њихове терористичке делатности и друге криминалне делатности, у ствари представљају специфичне видове транснационалног организованог криминалитета. Као вид организованог криминалитета тероризам користи исте методе заштите као организовани криминалитет. Ако се ради о класичном тероризму, онда су то насиље и застрашивање, као и подршка појединих политичких партија, а ако се ради о тероризму као виду транснационалног организованог криминалитета, поред претходних метода, присутна је и заштита у виду подршке и помоћи неких страних држава.¹³⁾

Тероризам је доживео трансформацију и све више се испољава као вид организованог криминала, те су у тесној вези јер у суштини имају исте изворе. Разликује се политички и криминални тероризам при чему се криминални вид тероризма представља као систематски терор у циљу стицања материјалне користи. Тероризам условљава и поспешује поједине облике организованог криминалитета као на пример: кријумчарење дроге, оружја и муниције, трговину људским бићима, проституцију, илегалну трговину културним добрима, недозвољену трговину вредном робом, незакониту манипулацију са радиоактивним отпадом, организовани криминалитет у привредно-финансијској области и насилнички криминалитет, који имају повратно дејство на терористичку организацију у смислу омогућавања даљих терористичких активности. Однос савременог тероризма и организованог криминалитета углавном се испољава у два вида: први, где сама терористичка делатност може да представља вид организованог криминалитета, односно, ако је у вези са две или више држава, онда је то облик транснационалног организованог криминалитета. Други, који се манифестује кроз вршење разноврсних тежих кривичних

13) Бошковић М, *Организовани криминалитет и корупција*, ВШУП, Бања Лука, 2004, стр. 51.

дела од стране терористичких организација, најчешће ради сопственог финансирања или остваривања одређених политичких циљева.¹⁴⁾

У савременим условима организовани криминал (и корупција) и тероризам имају одређене односе и везе, а заједничко им је да: представљају криминалне организације, остварују добит, профит и политичке циљеве. Чињеница је да савремени тероризам одређеним каналима и везама насилно све чешће продире у легални систем власти. Организовани криминал, за разлику од тероризма, има успостављену везу са органима власти, државним органима и другим релевантним субјектима. Зато, третирање тероризма као вида организованог криминала није засновано на реалним показатељима. Правна држава у међународној заједници неће дозволити себи да одржава везу са терористичком организацијом и да терористима пружа подршку, помоћ и заштиту, да би на њеном тлу терористи изводили терористичке акције и на тај начин угрожавали њено уставно уређење и безбедност.

Савремена терористичка организација је на нешто другачији начин организована у односу на криминалну организацију. Када је у питању систем организовања савременог тероризма уочавају се два типа: 1) систем тројки и петорки и 2) систем ћелија и/или огранака. Терористичке организације су у „дубокој“ илегалности, те због тога посебан акценат стављају на заштитне мере тајног деловања, како не би дошло до откривања њихове делатности.

Терористичке вође и даље користе класични пирамидални тип организације. Он у терористичким организацијама захтева постојање специјалних облика и канала комуницирања (и везе) са неприкосновеним доношењем одлука и заповести које се беспрекорно морају поштовати и спроводити, а које су у складу са постављеним циљевима конкретног вида тероризма. Савремена терористичка организација увелико користи мрежни (net и web) и кластер тип менаџмента, а у оквиру тајних или „прикривених“ терористичких акција и операција користе тзв. систем без терористичког вође. Ова организацијска структура има следеће карактеристике: политички циљеви се црпе од инспиративних особа, некоординиране терористичке акције,

14) Исто, стр. 47.

вође се не могу идентификовати, функционисање без одређеног шаблона и класичне С2 (командовања и контроле) мреже, а која се може пресрести.

Данас се углавном уочавају два типа командовања и контроле у организацијској структури терористичке групе: 1) *централизовани* и 2) *децентрализовани*. Пракса карактеристична за међународни тероризам (транснационални, међудржавни) указује на то да се у савременим облицима тероризма користи и *сараднички метод*. Нови типови и технике терориста, подразумевају да терористи данас користе либералније методе и све више децентрализују систем руковођења и командовања, што им даје предност у односу на мету напада и владине снаге. Тако, савремени терористи углавном имају: *предност напада и изненађења, јединствени фокус деловања, један командни ланац, екстремисте са јасним циљем и умреженост*, док су влада и њене снаге константно угрожени терористичким нападом и имају проблем реаговања, подељен фокус, различите командне ланце, бирократски систем и класичне хијерархијске односе.

Терористичким ћелијама и њиховим вођама, централизација обезбеђује сву подршку, податке и залихе из поузданих извора, било да су из неког од депоа или тајних складишта терористичке организације. Предности централизације, те ауторитарног стила руковођења, су уједињена и строго контролисана акција, а мана је што се ствара велика група која може бити откривена. Децентрализација ауторитета дозвољава групи да на нивоу појединца или ћелије обезбеди себи минимална упутства или подршку вође групе. Предности су те што они могу да доносе одлуке на основу прецизних података (непосредно прикупљених), и што имају бољи увид у могућности локалне средине и користе мало ресурса (нпр. Ал Каида има децентрализовану структуру).

Сврха терористичке организације је да осигура да терористичке активности буду изведене високоефективно, сигурно и до краја ефикасно. Свака терористичка група може изабрати најбољи модел базиран на ефектима својих операција и/или сигурности, безбедности властитих ресурса. Ови модели показују да терористичка група генерално има једноставну комуникациону и командну структуру. Терористи данас имају следеће моделе организације: функционални, оперативни, независни и

мрежни. Мрежни тип је најсложенији, али нуди већи степен сигурности. Он иде у корак са временом, и користи предности савремених могућности комуникације. У последње време, све више терористичких организација тежи томе да елиминира своју тачку – центар гравитације руковођења – јединственог (и централизованог) командовања и контроле, која би могла да парализује читаву групу уколико би била стопирана, ухапшена или ликвидирана (елиминисана). Терористичке организације теже лабавијој структури која нуди флексибилност и слојевиту безбедност.¹⁵⁾ Терористичке мреже функционишу по принципу кључних тачака које се називају чворишта,¹⁶⁾ а основна начела безбедног функционисања терористичког мрежног типа јесу:

- подела одговорности,
- обезбеђење замене за изгубљена чворишта,
- контакт само са критичним ћелијама,
- избегавање сваке непотребне комуникације, и
- коришћење савремене технологије или курира у комуникацији.

Терористичке мреже су обично креиране у неком геометријском облику, и свака има неке своје карактеристике, а данас у савременом тероризму обитавају: ланчана мрежа, точак мрежа, звезда мрежа, мрежа свих канала¹⁷⁾ и хибридна мрежа, која практично представља комбинацију различитих мрежа (ланчана мрежа за праће новца, точак мрежа за финансије,

15) Преузето из: Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010, упореди са: Arquilla, John, Ronfeldt, David and Zanini, Michele, *Networks, Netwar, and Information-Age Terrorism*, Naval Postgraduate School, Monterey, 1999, page 84. И Периша, Ивона Пастор, *Организацијски облици савремених терористичких организација*, Полемос, број 15, 2013, стр. 145.

16) *Чвориште* је јединствена тачка у оквиру мреже коју може представљати појединац, ћелија, група или друга умрежена организација унутар структуре групе или повезане са њом. Чворишта најефикасније функционишу када су идеолошки слична. Повезана су линијама комуникације (везе). Преузето из: Периша, Ивона Пастор, *Организацијски облици савремених терористичких организација*, Полемос, број 15, 2013, стр. 145.

17) *Ланчана мрежа* користи линијски облик (тип) менаџмента при комуникацији, преносу наређења, робе или материјала. Овакав тип својствен је кријумчарима, нарко-дилерима и криминалцима при тзв. прању новца. *Точак мрежа* је таква да сва чворишта могу да комуницирају са централном тачком, а и између себе. Овај тип је уобичајен за организовани криминалитет и у тзв. економским/финансијским криминалним системима. *Звезда мрежа* је она где сва чворишта комуницирају искључиво преко централне тачке. Та тачка може, али и не мора, бити она која доноси одлуке. *Мрежа свих канала* има равну структуру у којој нема хијерархијске команде изнад ње, а командовање и контрола су равномерно распоређени у оквиру мреже. Преузето из: Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010, стр. 49-51.

мрежа свих канала за командовање...). Кључ за разбијање овакве мреже је у томе да се пронађе линија везе између мрежа.

Структура организације религијски финансираног тероризма је специфична, јер је духовни вођа (или пак савет религијских вођа) на челу организационе структуре религијски заснованог тероризма. Духовни вођа је харизматична личност и он прави духовни и политички план терористичке групе – организације. Као лидер има директну комуникацију са „јавним крилом“ групе (нпр. са политичком партијом), али задржава путеве тајне комуникације са одељком оперативаца (терориста).¹⁸⁾

На челу организације политичких терориста је *политички лидер* (вођа) – харизматична фигура који поставља свеукупне циљеве групе. На хијерархијској лествици испод њега налази се *заменик* или *официр за операције*, који извршава и/или додељује задатке (спроводи наређења) од лидера. *Официр за везе у операцијама*, који је испод официра за операције, преноси тајна наређења вођства оперативцима који ће извршавати тајне нападе.

Структура организације комбиноване ћелијеможе бити коришћена од стране терориста било које идеологије. Комбинована ћелија може имати једног терористу, тзв. самосталног вука, или малу групу терориста које делују заједно. Овакав систем је широко коришћен од стране терористичких група. Савремене терористичке мреже подржавају независне комбиноване ћелије унутар земаља с муслиманским становништвом.

Савремена терористичка организација, у зависности од типа, организацијског система и начина на који се врши планирање и избор циљева, метода, снага и средстава у терористичкој организацији, тражи адекватну опремљеност и огромна финансијска средства.¹⁹⁾ Међутим, пракса и анализе терористичких

18) *Савет религијских вођа* је уједињена група која подржава и саветује духовног вођу у погледу терористичког деловања, те представља његову религијску и политичку потпору. *Пасивни и активни помагачи* подржавају одлуке и учења духовног вође, чак и ако оне укључују терористичко деловање. *Политичко крило* активно подржава и обезбеђује политичку моћ, утицај и новац. *Тајно крило* (терористичко) је у ствари милитантни део који користи насиље да изврши циљеве духовног вође. Преузето из: Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010, стр. 52-53.

19) Данас се терористичке организације већим делом самофинансирају вршењем тешких кривичних дела или им помоћ и подршку пружају поједине државе којима се терористичке активности уклапају у њихове државно-политичке циљеве. Углавном савремене

напада данас показују да по питању обезбеђења основних материјално-техничких средстава неопходно потребних за терористички бомбашки напад и није потребна велика количина новчаних средстава, већ напротив, наимае, прорачунато је да су нпр. терористи за напад на Париз утрошили за прибављање неопходних средстава између 10.000²⁰⁾, и 32.000²¹⁾ евра, док је ангажовање око 111.500 полицајаца и 10.500 војника и материјалних ресурса, био много већи издатак за француску државу²²⁾. Сједињене Америчке Државе, по претпоставкама стручњака, на противтерористичке напоре, улажу најмање 100 милијарди долара годишње.²³⁾

Наконанализе токова савременог тероризма, важно је приметити велику испреплетаност карактеристика, мотива, циљева и савеза унутар приказаних класификација и група, а у завршним констатацијама издвајамо следеће: а) Терористичке групе које су некада деловале у једној земљи, прешле су и регионалне границе, па је тако ововременски тероризам попримио глобалне карактеристике; б) Финансијске и логистичке мреже терориста прелазе границе, мање зависе од спонзорства државе и теже их је прекинути економским санкцијама; в) Неоспорно је да је све већа спрега организованог криминала, посебно илегалне трговине дрогом, са терористичким групама. Данас је или у питању криминална делатност терористичких група или терористичка делатност организованих криминалних група. Карактеристична је сарадња међу терористичким

терористичке организације и групе располажу огромним финансијским средствима и поседују сва неопходна материјална и техничка средства: експлозив, оружје, превозна средства, тајнасклоништа, фалсификована идентификациона и друга документа. Види: Бошковић М, *Организовани криминалитет и корупција*, ВШУП, Бања Лука, 2004, стр. 44.

- 20) Windrem, Robert, *Terror on a Shoestring: Paris Attacks Likely Cost \$10,000 or Less*, NBC News, објављено 18.11.2015., преузето са (<http://www.nbcnews.com/storyline/paris-terror-attacks/terror-shoestring-paris-attacks-likely-cost-10-000-or-less-n465711>), приступ 05.03.2016.
- 21) McHugh, Jess, *ISIS Funding Sources 2015: How Islamic State Paid For Paris Terror Attack Guns, Ammunition, Suicide Vests*, International Business Time, објављено 03.12.2015., преузето са (<http://www.ibtimes.com/isis-funding-sources-2015-how-islamic-state-paid-paris-terror-attack-guns-ammunition-2209831>), приступ 05.03.2016.
- 22) Willsher, Kim, *France boosts anti-terror measures in wake of Paris attacks*, The Guardian, објављено 21.01.2016., преузето са (<http://www.theguardian.com/world/2015/jan/21/france-anti-terror-measures-paris-attacks-manuel-valls>), приступ 15.03.2016.
- 23) Sahadi, Jeanne, *The cost of fighting terrorism*, CNN Money, објављено 16.11.2015., преузето са (<http://money.cnn.com/2015/11/16/news/economy/cost-of-fighting-terrorism/>), приступ 05.03.2016.

групама у најновијим терористичким акцијама данашњице и спој тероризма и организованог криминала; г) Тероризам је променио тактику и нов је по величини, деструктивности и професионално координираном планирању напада, и д) Терористи користе широко доступне технологије за брзу и безбедну комуникацију а терористички циљеви су све смртоноснији и деструктивнији.

Карактеристично је за тероризам у новом добу да, поред постојања тзв. земаља спонзора тероризма, „земаље које чине осовину зла“, значајан проблем све више представљају управо религиозне групе, које су све већа опасност. Савремене терористичке организације обично немају конкретан политички циљ, већ им је намера изазивање што већег броја жртава. Развој самоубилачког тероризма у оквиру фундаменталних исламских организација је такође у новије време добио на значају, зато што у великој мери олакшава терористичким групама постизање драматичних резултата, ослањајући се на религиозне мотиве истините или измишљене.

У вези савремених терористичких напада, *општи закључак* јесте да данас у типичном терористичком акту директни објекат напада тероризма је мање-више неважан, а права мета терориста јесу сви они који се идентификују с директном метом и од којих се очекује да промене своје понашање. У фокусу деловања и удара тероризма су људи, грађани – „живи објекти“ напада терориста, као најчешће мете терористичких аката, а у последње време терористи све чешће своја дејства усмеравају на тзв. неживе објекте – зграде, споменици, институције и други објекти су данас често на њиховој мети напада.

Савремени тероризам, терористички акти и напади терориста се усмеравају најчешће на објекте државне виталне (критичне) инфраструктуре и просторно се све више припремају и реализују у градском насељу. Припрема за извођење терористичких акција од стране терористичке организације подразумева *неоружане припреме* у виду: прикупљања података о објекту као циљу напада, обезбеђења финансијских средстава, опремања терориста транспортним и другим материјално техничким средствима попут телекомуникација, информатике, различитом опремом и наоружањем и на крају терористи осмишљавају и детаљно планирају начин извршења терористичке акције. Прикупљање података о објекту – циљу

терористичког напада представља смишљено, организовано сазнавање када, у које време, на који начин и којим средствима објекат напада реализује редовне активности. Ови подаци се прикупљају: тајним надгледањем изабраног објекта дејства терориста (визуелно или техничким средствима), формалним и неформалним разговорима, праћењем и активношћу на интернет друштвеним мрежама, те крађом службених докумената и др.

Оружана терористичка дејства изводе се ради уништења изабране мете и ширења страха и панике међу становништвом. Оваквим деловањем терористи поред изазивања страха и панике, настоје да створе и одрже тензије, прикажу моћ да могу да нападну било где и било кад, те да окрену грађане против власти и, у крајњем, настојаће да се смање и прекину дејства државе и коалиција против њих.

Према простору испољавања тероризам се може класификовати на: а) урбани тероризам (који се планира, организује и изводи у градским срединама) и б) рурални тероризам (који се испољава у сеоским срединама и слабо насељеним регионима).²⁴⁾ За урбани тероризам можемо рећи да се заправо ради о "градском" или тероризму, који се испољава у урбаним-градским срединама. У савременом свету научни радници и стручњаци указују на опасности од „новог тероризма“, који се све више усмерава, делује и изводи терористичке нападе у градским насељима.

Као особености урбаног тероризма издвајају се опасности карактеристичне за овај тероризам: прикривено делује, изненада се појављује и тешко се проналазе базе терориста у великим урбаним центрима; урбане теористе одликује конспиративност високог степена; урбани терористи бирају „меке“ мете (цивили, случајни пролазници, туристи ...) и обично су напади неселективни, и карактерише их афективна индиферентност, никад им није доста крви недужних ... Циљ урбаних терориста је изазивање хаоса, провоцирање државе да спроведе насумице терор, како би страдало што више недужних људи.²⁵⁾

Са аспекта процене терористичке претње, посебно је важно сагледавати услове и узроке настанка терористичких колективитета (група), њихових циљева, потенцијалних објеката

24) Гаџиновић Р, *Тероризам*, Драслар, Београд, 2005, стр. 106.

25) Гаџиновић Р, *Тероризам*, Драслар, Београд, 2005, стр. 107.

(мета) дејстава, могућих последица по безбедност становништва и државе у целини. Урбана средина, пружа веома повољне услове за живот и задовољавање свих животних, социјалних и безбедносних потреба становништва. Међутим, поједине карактеристике урбане средине, осим повољног утицаја на живот грађана, могу бити (најчешће и јесу) повољност за формирање терористичких колективитета и извођење разноврсних терористичких активности. Постоји више важних карактеристика урбане средине, које директно или индиректно повољно могу утицати на терористичке активности: *густина насељености и структура становништва, места колективног окупљања, постојање значајних државних институција, као и дипломатских, економских и политичких представништава других држава и међународних институција.*

Густина насељености и структура становништва.- У градуна релативно малом простору живи велики број становника. Ово је посебно изражено у већим урбаним срединама, где су у ранијим периодима формиран велики стамбени блокови у којима живи велики број људи. Велика густина насељености на извођење терористичких активности може посредно да утиче тако што пружа заштиту евентуалним терористима, због сталне флукуације становништва услед свакодневних активности. Поред тога, густина насељености може утицати и на избор објеката дејства терориста, имајући у виду ефекте у броју жртава и количини страха који би се евентуалним актом постигао у урбаној средини. Становништво у урбаним (поготову већим) срединама потиче из различитих социјалних, верских, националних, културолошких и образовних средина и социјалних група. Међу њима постоји социјална комуникација, али су унутрашњи кохезиони фактори веома слаби. Као последица такве структуре урбаних насеља, изражена је недовољна комуникација, затварање у сопствене оквире, недостатак друштвене и заједничке одговорности, индивидуализација проблема безбедности (недостатак безбедносне културе), што све скупа може да погодује неопаженом насељавању појединаца са терористичким намерама, формирању терористичких група и припремама за евентуално извршење терористичких аката. Бројна места колективног окупљања.- у урбаним срединама, због специфичности друштвеног живота, бројна су места јавних окупљања становништва, у функцији задовољавања

различитих животних потреба. Таква места су јавни тргови, стадиони, биоскопи и позоришта, велики тржни центри, концерти, фестивали, сајмови итд. На оваквим местима, организоване су и примењују се општебезбедносне мере. Имајући у виду да се ради о местима на којима је велика флукуација људи, што омогућава како извршење терористичких аката, снажне ефекте дела и могућност извлачења терориста, она могу да представљају јасне симболичке мете за све евентуалне носиоце терористичких активности.

Постојање значајних државних институција.- У свим, а посебно у већим урбаним срединама, ради велики број институција државне власти, локалног, регионалног или државног значаја. Имајући у виду да представљају институције државе, оне могу у одређеном тренутку да представљају у очима терориста погодне објекте за њихово дејство. На тај начин ове институције представљале би симболичке мете терориста, како би показали немоћ државе да заштити сопствене институције.

Постојање дипломатских, економских и политичких представништва других држава и међународних институција.- У урбаним срединама које представљају административне, политичке, привредне и културне центре, налази се и велики број амбасада, војнодипломатских, економских и других представника акредитованих у земљи. Неке од њих могу бити "рентабилни" објекти дејства терориста, првенствено представници оних држава које спроводе антитерористичке активности у свету. У том случају, непосредна мета терористичких активности била би држава из које потиче представништво, док би земља домаћин амбасаде одређене земље била посредна мета, али би последице по безбедност свакако биле велике.

Као један од значајних фактора који могу утицати на тренутну и будућу експанзију урбаног тероризма представља *мигрантска криза*, више посредно него непосредно, у зависности од њеног даљег тока и развоја у будућности. Мигрантска криза је обележила стање безбедности, како у региону Блиског истока и Европе, тако и у скоро читавом свету, нарочито од краја 2014. године, све до почетка 2016. године. Посебне рефлексije на стање безбедности, мигрантска криза испољила је у Европи, у оквиру чега доминантно у региону Западног Балкана и у Републици Србији.

На досадашњи развој и ток мигрантске кризе утицали су бројни чиниоци, међу којима су најзначајнији политички, социо-економски и безбедносни. Разматрањем њиховог утицаја на глобалном, регионалном и националном нивоу, извршена је процена могућих претњи са којима ћемо се, као директним последицама кризе, неизоставно суочити.

На карактеристике мигрантске кризе доминантно утиче терористички ентитет, који себе сматра државом, и за који се у колоквијалном језику користи еуфемистичка синтагма “Исламска држава”. Исламска држава је носилац радикалне исламистичке идеологије, која прожима целокупне односе у региону, али представља и значајан унутрашњи кохезиони фактор унутар мигрантских група. Велики део миграната, осим из Сирије, потиче из земаља у којима делују бројне екстремистичке и терористичке организације и групе, тежишно верске и националистичке идеолошке основе. Један број миграната, посредно или непосредно, био је у додиру са терористичким активностима у земљама одакле су избегли.

Део миграната верски или национално екстремно оријентисан, посебно из млађе популације, усвојио је радикалну исламистичку идеологију и верску догму. Ова популација у миграторном таласу представља “најнервознији” део и има капацитет за организовање сукоба унутар група, немира, протеста и групног насилног деловања. Са аспекта тероризма, ова популација представља и потенцијални “регрутни контингент” из кога се могу бирати носиоци терористичких активности.

Миграторна кретања одвијају се тежишно у захвату међународних и магистралних путева, крајње жељене дестинације углавном нису неразвијене земље, а задржавање миграната у урбаним срединама до сада је било веома кратко и добро контролисано од стране надлежних органа. У таквим околностима, знатно је смањена могућност било каквог терористичког организовања, избора евентуалних мета, прибављања наоружања, повезивања са постојећим терористичким елементима на територији појединих земаља и других радњи неопходних за припрему и извршење самих терористичких аката.

Међутим, у случају поватка дела миграната из земаља које су сматрали крајњом дестинацијом, и као последица одлуке тих земаља да врате мигранте назад у земље одакле су дошли, постоји објективна опасност да се на територијама

транзитних земаља кроз које мигранти пролазе, у одређеном временском периоду, нађе и више хиљада ових лица. Међу њима су мигранти и избеглице из Сирије, Авганистана, Ирака, Еритреје, Пакистана, Нигерије, Сомалије, Судана, Гамбије и Малија, од којих је део радикално оријентисан у смислу верски фондираног “исламистичког” тероризма. Са аспекта процене терористичке претње, проблем представља недовољан број било каквих података о наведеним лицима. Ради се углавном о лицима са делимичним подацима или без података о идентитету, пореклу, евентуалној криминалној, или терористичкој прошлости, здравственом и психичком стању. Имајући у виду да се њихова идентификација у малом броју случајева заснива на личним документима, а у највећем броју лица се идентификују према сопственом исказу, структура миграната је врло мало позната.

У процени терористичке претње не треба пренебрегнути утицај радикалне исламистичке идеологије на радикалне групе у региону, и њихову спрегу са екстремистичким и терористичким организацијама у земљама региона. На то посебно утиче чињеница да знатан број радикалних исламиста из земаља региона учествује у активностима тзв. Исламске државе. Њиховим повратком са зараћених подручја у земље одакле су отишли, ствара се језгро могућих носилаца терористичких активности и њиховог повезивања са истомишљеницима из редова миграната.

С обзиром да је део миграната и директно учествовао у ратним дејствима и да је обучен за извршење борбених дејстава у руралним и урбаним срединама, постоји реална могућност извођења појединачних терористичких акција по објектима и метама високе вредности, у случају незадовољства статусом, насилног задржавања на нашим границама, враћања назад према земљама одакле су кренули, или по налогу инспиратора из радикалних исламских терористичких организација попут “Исламске државе”.

Могући облици урбаног тероризма као последица мигрантске кризе могу настати као последица терористичких активности “Исламске државе” у појединим земљама, спрегом других терористичких група са терористима из мигрантских група или радикалних исламистичких група из појединих земаља са терористима из састава миграната.

Као што је и наведено, део миграната који пролази кроз транзитне земље, на мигрантским рутама, учествовао је у терористичким и другим борбеним активностима, на страни “Исламске државе” у протеклом периоду, или је обучен за герилске и терористичке акције у градским срединама, ако долазе из других кризних подручја. О њиховим претходним активностима, безбедносне службе и полиције земаља захваћеним мигрантским кризом, не поседују податке, а процене се заснивају на сазнањима прикупљеним током претежно кратких, несадржајних и формалних разговора. Иако поседују наведено искуство, за реализацију терористичких активности, потребна су им бар још два услова: мотив да такав акт почине и наоружање, тј. средства којима би такве активности извршили.

У погледу мотива, терористичку претњу можемо посматрати из два угла: најпре мотив као последица деловања органа транзитних мигрантских земаља према мигрантима, а затим мотив као израз радикалне идеологије и инспирације “Исламске државе”. Ако би евентуалне терористичке активности биле по налогу “Исламске државе” објекти напада би свакако биле значајније државне институције већине земаља у већим урбаним срединама,²⁶⁾ као и међународна дипломатска представништва (попут преставништва САД, Руске Федерације, Немачке, Турске, Француске ...).

ЗАКЉУЧАК

Тероризам је у савременим условима превазишао своје раније облике и форме испољавања и попримио карактер глобалне и транснационализоване претње која је обухватила сва подручја света. Савремена достигнућа информационо-комуникационих технологија, и њихова употреба, постала су убојито оружје терористичких организација и мрежа, њихове способности вишеструко су повећане, а мобилност, отпорност и промене организационих структура омогућени су коришћењем

26) Познато је да су организатори и извршиоци недавних терористичких аката у Француској управо лица која су као мигранти дошли са подручја Блиског истока. Ова опасност, тренутно је далеко значајнија за земље Западне Европе, које су од стране терористичке организације Исламске државе означене као њени главни противници, али свакако може представљати и претњу и за друге земље. Позната је чињеница да је тзв. Исламска држава, у појединим медијским иступима својих припадника, Балкан представила као део будућег Калифата, али и потенцијалну мету својих напада.

општег друштвеног прогреса. Веза тероризма и организованог криминала је посебно погубна по државу и друштво и разара основне друштвене вредности, док је истовремено на глобалном нивоу потребно развијати посебне и дугорочне стратегије на њиховом пресецању и сузбијању. Појава урбаног тероризма посебно усложњава функционисање држава, региона и глобалне заједнице и изазива општу несигурност. Оштре и непомирљиве противуречности и разлике у свим сферама глобализованог света неминовно су поделиле друштва и оставиле трага на самом друштвеном ткиву из кога се развио тероризам. Дошло је до промене природе тероризма. Клица зла развија се у нашим друштвима, а не у неком другом изолованом свету, па је ову претпоставку битно уочити и користити у развоју будућих стратегија у борби против тероризма. Стратегија урбаних терориста је стварање хаоса и што већих масовних страдања људи, док је простор њиховог деловања неограничен и обухвата светске размере, а по питању новог удара урбаног тероризма могло би се рећи констатовати да: “центар може бити свуда, а кружница не постоји”. Због тога је борба против тероризма неефикасна и нерационална само на нивоу националних држава, она мора да обухвати глобалне напоре читаве међународне заједнице у којој ће учествовати све државе света. У односу на ову опасност, свет данас мора бити много више интегрисан и јединствен, а све мање поларизован и подељен, уколико глобална заједница, као друштво свих држава, жели да се избори против зла тероризма. Ефикасност борбе против тероризма подразумева активности више мултилатералних глобалних форума са главним оснотцем на Организацију уједињених нација. У тој најширој мултилатералној светској организацији која представља потребе свих земаља света, неопходна је сарадња и уважавање, а интеграција у њој не треба да буде заснована на односима моћи, већ да окупља и уважава интересе, вредности и потребе свих земаља ради стварања реалне интеграције. Правац развоја урбаног транснационалног тероризма потребно је скренути на правац глобалне светске интеграције у систему ОУН и усмерити на зближавање земаља у светском систему кроз сарадњу, заједничке интересе и вредности, систем демократичности и уважавање свих врста различитости, у супротном даља и продубљенија подељеност земаља језгра и периферије може произвести даље нестабилности са несagle-

дивим последицама и даљу кулминацију урбаног тероризма од којег ће сви осетити негативне последица а нарочито најразвијеније земље светског центра.

ЛИТЕРАТУРА

- Arquilla John, Ronfeldt David and Zanini Michele, Networks, Netwar, and Information-Age Terrorism, Naval Postgraduate School, Monterey, 1999.
- Бошковић Мићо, Организовани криминалитет и корупција, ВШУП, Бања Лука, 2004.
- Брус Хофман, Унутрашњи тероризам, Народна књига АЛФА, Београд, 2002.
- Гађиновић Радослав, Тероризам, Драслар, Београд, 2005.
- Dacus P.Andrew, Impact of C4ISR/Digitization and Joint Force ability to conduct the Global War on Terror, School Of Advanced Military Studies, 2006.
- Јовић Радован, Савић Андреја, Куљача Рајко, Дроге и тероризам, Факултет за пословни менаџмент, Бар, Победа, Подгорица, 2007.
- Јовић Радован, Савић Андерја, Биотероризам, биолошки рат, биолошко оружје, Институт за политичке студије, Центар за истраживање безбедности и тероризма, Београд, 2006.
- Nance Malcolm W., Terrorist Recognition Handbook: A Practitioner's Manual for Predicting and Identifying Terrorist Activities, Second Edition, CSC Press, London, 2014.
- Периша Ивона Пастор, Организацијски облици сувремених терористичких организација, Полемос, број 15, 2013.
- Талијан Мирослав, Тероризам и антитерористичке снаге, ГШ ВСЦГ, Управа за школство и обуку, Институт ратне вештине, ВИЗ, Београд, 2004.
- Талијан Мирослав, Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма, ВИЗ, Београд, 2010.
- Упутство за припадника Војске Србије за превенцију и заштиту од терористичких напада, Министарство одбране, ГШ ВС, Београд, 2015.
- Federal Bureau of Investigation, Bioterrorism, преузето са (www.fbi.gov), приступ 29. 02. 2016.
- Фолк Ричард, Велики терористички рат, Филип Вишњић, Београд, 2003.
- Шикман Миле, Тероризам актуелни и могући облици, ВШУП, Бања Лука, 2006.
- <http://www.nbcnews.com/storyline/paris-terror-attacks/terror-shoestring-paris-attacks-likely-cost-10-000-or-less-n465711>), приступ 05.03.2016.
- <http://www.ibtimes.com/isis-funding-sources-2015-how-islamic-state-paid-paris-terror-attack-guns-ammunition-2209831>), приступ 05.03.2016.
- <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/21/france-anti-terror-measures-paris-attacks-manuel-valls>), приступ 15.03.2016.
- <http://money.cnn.com/2015/11/16/news/economy/cost-of-fighting-terrorism/>), приступ 05.03.2016.

Miroslav M. Talijan

CONTEMPORARY TERRORISM AND MANIFESTATIONS OF CONTEMPORARY URBAN TERRORISM

Resume

Terrorism is one of the enduring evils pertinent not only to the old, but also to the modern civilization. It is as old as the human society itself; however, at the present stage it threatens to affect its very essence. The insidious nature and potent power of terrorism tend to surprise and threaten even the superpowers, as confirmed by the contemporary and most recent terrorist acts (above all the 9/11 attacks on New York and Washington from 2001 and the terrorist attacks on Moscow 23-26 October 2002 and Paris on 13 November 2015). Modern terrorism has assumed a global dimension and the presence of modern terrorist organisations of an international character such as Al Qaeda and the Islamic State have radically complicated the international political scene. Nowadays, any state could become the "host" of terrorism and it is virtually impossible to claim that there is a state or city around the world that can be proclaimed risk-free from terrorist attack. Republic of Serbia, as part of the international community, shares the faith of the contemporary civilization faced with the challenges of terrorism in regional and global terms. The incidence of global terrorism render our country, the territory and cities of the Republic of Serbia, a potential target of terrorist activity both directly and indirectly preparations for the execution of terrorist actions in other countries could take place here. Therefore, this paper focuses on designation and understanding of contemporary terrorism, along with the forms (modes, systems) and methods of the existing urban terrorism.

Keywords: *contemporary terrorism, forms and methods of urban terrorism*

* Овај рад је примљен 10. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Ивана П. Бодрожич

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

НАДЛЕЖНОСТ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА И КРИВИЧНО ДЕЛО ТЕРОРИЗМА *

Сажетак

У раду се обрађује питање да ли је међународна заједница, у оквиру процеса развоја правних инструмената реакције на савремене тешке облике криминалитета, тероризам препознала, као у тој мери друштвено опасан феномен, да га уврсти у стварну надлежност јединог универзалног међународног судског тела Међународног кривичног суда и прогласи међународним кривичним делом. Будући да начела међународног кривичног права своју правну снагу црпе из општеприхваћених принципа националних кривичних законодавства и материјалноправно утемељење тероризма као категорије међународног кривичног права мора да испуни строге стандарде који важе и за обликовање обележја бића кривичног дела на националном нивоу. Оно што приликом стварања норми међународног кривичног права посебно мора бити испоштовано је и начело солидарности и узајамног поверења међу државама, које подразумева ограничења суверенитета држава у правцу преношења дела своје надлежности на наднационалне институције међународне заједнице, какав је МКС. У прилог томе аутор након разматрања различитих могућности за препознавање

* Рад је настао као резултат рада на пројекту „Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције“, који се реализује на Криминалистичко-полицијској академији. Руководилац пројекта проф. др Драгана Коларић.

тероризма као кривичног дела из стварне надлежности МКС-а износи бројне аргументе који иду у прилог могућности препознавања и предвиђања тероризма као засебног међународног кривичног дела за које би МКС био надлежан *pro futuro*.

Кључне речи: кривично дело тероризма, међународно кривично дело, Међународни кривични суд, стварна надлежност, ратни злочин, злочин против човечности

О МЕЂУНАРОДНОЈ ДИМЕНЗИЈИ КРИВИЧНОГ ДЕЛА ТЕРОРИЗМА

Кривична дела тероризма представљају у контексту националног кривичног законодавства кривична дела са међународном димензијом и налазе се у групи кривичних дела која су инкриминисана, највећма, у складу са прихваћеним међународно обавезујућим документима, које је Србија ратификацијом преузела у национално законодавство.

Уколико се пође од премисе да је реч о кривичним делима са израженим међународним карактером, поставља се питање да ли је и међународна заједница, у оквиру процеса развоја правних инструмената реакције на савремене тешке облике криминалитета, тероризам препознала, као у тој мери опасан да га уврсти у стварну надлежност¹⁾ јединог универзалног међународног судског тела Међународног кривичног суда (*International Criminal Court*)²⁾ - МКС и прогласи међународним кривичним делом.

Међународни кривични суд настао је као последица дугачког историјског развоја међународног кривичног правосуђа, као легално и легитимно основан међународни судски орган, чијим су оснивачки актом, Римским сататутом, у његову основну стварну надлежност³⁾ стављена кривична дела ратних

- 1) Стварна надлежност, поред месне и функционалне надлежности представља једну од три врсте надлежности кривичног суда и подразумева право и дужност једног кривичног суда да води кривични поступак у односу на одређену кривичну ствар, да донесе одлуку у односу на њу, с обзиром на тежину кривичног дела које је предмет кривичног поступка, односно друге особености предмета поступка. Према: М. Шкулић, *Кривично процесно право*, Београд, 2015, стр. 91 – 92.
- 2) О оснивању и карактеристикама права које примењује Међународни кривични суд видети: З. Стојановић, *Међународно кривично право*, Београд, 2012, стр. 127 – 130.
- 3) Основна стварна надлежност МКС је ограничена на најтежа кривична дела, која су при том таксативно набројана.

злочина, злочин против човечности, злочин геноцида и злочин агресије, који је условно прихваћен као кривично дело за које ће овај судски орган бити надлежан тек након усвајања његове дефиниције.⁴⁾

МОГУЋНОСТ ПРОШИРИВАЊА СТВАРНЕ НАДЛЕЖНОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА НА КРИВИЧНО ДЕЛО ТЕРОРИЗМА

Међународни кривични суд, чија се улога приоритетно везује за примену одредаба из корпуса међународног кривичног права, значајно је ограничен управо некохерентношћу овог засебног нормативног система, који *in statu nascendi* никако не добија обресе једног свеобухватног система норми, за који би важила општа правила, а не селективни приступ омеђен интересима великих сила, које увек када у колизију дођу њихови циљеви и интереси дерогирају норме међународног кривичног права, било тако што их флагрантно крше, било тако што их злоупотребљавају, тумачењем које је најчешће екстензивно и одступа од *ratio legis* норме која се тумачи. Реч је о *soft law* систему правних норми, чија специфична правна природа деривира из чињенице да основу за његову изградњу чине две различите правне гране – кривично право и међународно јавно право. Различити извори,⁵⁾ начела, карактер и садржина ових

4) МКС нема ефективну стварну надлежност у односу на злочин агресије, иако она формално јесте сврстана у његову стварну надлежност, те ће он фактички овај део своје надлежности моћи да остварује тек након што осетљиво питање агресије буде дефинисано. Опширније о врстама надлежности Међународног кривичног суда видети: М. Шкулић, *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*, Београд, 2005, стр. 345 – 351.

5) Извори кривичног права деле се на међународне и националне, а национални на посредне и непосредне, у оквиру које поделе једино закон има својство главног и непосредног извора националног кривичног права, док сви остали: устав, подзаконски прописи, судска пракса, теорија кривичног права и обичај имају својство посредног, допунског извора. Извори међународног јавног права су обичаји, уговори, општа правна правила прихваћена од стране просвећених народа, судске одлуке, теорија, једностранни акти држава и одлуке међународних организација. Чињеница да различити извори чине основу две правне гране из којих настаје међународно кривично право, никако не значе немогућност њиховог усклађивања, већ само њихово свеобухватно усклађивање са основним начелом, начелом законитости, које не мора бити схваћено искључиво у контексту постојања Кодекса кривичног права на међународном нивоу, већ се односи на са законом изједначени међународни правни акт, који би требало да испуњава сва четири сегмента начела законитости.

правних грана у много чему опредељују ограничени карактер међународног кривичног права.⁶⁾

Међународно кривично право као систем правних прописа на којима почива међународна кривичноправна сарадња различито се развијао до почетка XX века, до ког времена је био карактеристичан по аутодетерминизму, односно суверености државе по питању моделовања своје кривичноправне заштите, и у XX веку, који карактерише изражен утицај међународног права над националним.⁷⁾

Релација између националних и међународног правног система огледа се не само у утицају који су једни на друге вршили, већ и у начину примене норми међународног кривичног права у будућности.

Иако велики број кривичноправних решења националних законодавстава јесте преузет из међународних аката које су државе потписале,⁸⁾ није занемарљив ни утицај достигнућа националних законодавстава у процесу нормирања решења у међународним документима.

Ова два система норми требало би да буду комплементарни, зато што се норме на којима почива међународна кривичноправна сарадња налазе како у нормама међународног, тако и у нормама националног (материјалног и процесног права).⁹⁾

Статут МКС-а као изворе права међународне кривичноправне сарадње издваја, у чл. 21: 1) Статут, Елементе злочина и Правила процедуре и доказивања; 2) уговор, принципе међународног права и принципе међународног права у оружаном сукобу и 3) опште правне принципе изведене из националних закона, као и националне законе држава, које би иначе имале надлежност за кривично гоњење конкретног кривичног дела,

6) M. Ch. Bassiouni, E. M. Wise, *Aut dedere aut Judicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*, Dordrecht, 1995, p. 49 – 50.

7) Опширније о међународној кривичноправној сарадњи и односу националних и наднационалних механизма супротстављања криминалитету видети: С. Бејатовић, „Међународна кривичноправна сарадња као инструмент сузбијања криминалитета“, у: *Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Бијељина, 2010, стр. 104 – 107.

8) Листу најзначајнијих међународних уговора којима су државе преузеле обавезу криминализације одређених недозвољених активности у националним законодавствима и категорије кривичних дела покривених (предвиђених) овим уговорима видети: M. Ch. Bassiouni, „The Sources and Content of International Criminal Law: A Theoretical Framework“, in: *1 International Criminal Law*, 1999, p. 3 – 126.

9) С. Бејатовић, *op. cit.*, стр. 109.

уколико нису у колизији са одредбама Статута, међународним законима и међународно признатим нормама и стандардима.¹⁰⁾

На овом месту може се поставити начелно питање и у вези са правном природом Статута МКС – а, као правног акта у оквиру којег би било потребно предвидети тероризам као међународно кривично дело, за које би он био надлежан.

Овај правни акт уједно је и материјалноправног и процесноправног карактера, будући да су у њему осим одредаба материјалноправног карактера, којима су детаљно одређена кривична дела која су у надлежности суда, садржане и одређене одредбе из општег дела кривичног права, док се процесноправни део односи на поступак пред судом. Статут има истовремено и јурисдикциони карактер будући да садржи низ одредаба о надлежности овог судског органа. Сматрамо да је реч о мешовитој правној природи овог правног акта, код којег се функција набрајања кривичних дела из његове стварне надлежности није исцрпела његовим усвајањем, чему у прилог посебно говори отворени статус који кривично дело агресије има, још од времена усвајања овог акта, чл. 5. ст. 2, који се ни након ревизионе конференције у Кампали није променио, већ је и њом извршено допунско одлагање, како прецизног уобличавања апстрактног неправа, тако и питања надлежности суда за његово процесуирање.¹¹⁾ У вези са тиме истичемо став да је нормирање кривичног дела тероризма, отворено правно питање,¹²⁾ те да није искључена даља специјализација овог суда, будући да он може, у складу са јурисдикционим карактером, додатно да проширује своју надлежност у складу са ставом изнетим у чл. 17. Статута, који успоставља корелацију између поступања Суда и важности случаја. О значају који поједини терористички акти имају за међународну заједницу у целини, као и о степену конкретизоване штете оличене у повреди заштитног објекта, говорили су противници увођења тероризма у каталог кривичних дела из стварне надлежност МКС- а, али она може бити тумачена и тако да у случају изузетног значаја, који одређени акт има

10) E. M. Wise, E. S. Podgor, *International Criminal Law, Cases and Materials*, New York, 2000, p. 610.

11) Иако дефиниција агресије јесте усвојена Резолуцијом *RC/Res. 6*, од 11. јуна 2010., она је остала у духу Резолуције Генералне скупштине 3314 из 1974, тако да настојања да тероризам добије своје материјалноправно утемељење, макар као једна од алтернативно предвиђених радњи извршења кривичног дела агресије, нису остварена.

12) *Ibid.*, p. 677 – 678.

за међународну заједницу, Суд може бити заинтересован за проширење своје надлежности у складу са циљевима који су му приликом формирања постављени.

Питање проширивања надлежности Суда на друга међународна кривична дела свој одговор има у одредбама Резолуције Е, усвојене на завршетку пленипотенцијарне Конференције Уједињених нација о оснивању Међународног кривичног суда (*Resolution E annexed to the Final Act*)¹³⁾ у којој се између осталог наводи да су „терористички акти, без обзира на учиниоца, место или врсту радње извршења, мотиве или методе препознати као озбиљна кривична дела за чије је сузбијање заинтересована међународна заједница“, уз жаљење што једна општеприхваћена дефиниција кривичног дела тероризма није омогућила његово сврставање у стварну надлежност Суда и истицање отворене могућности проширивања надлежност Суда, путем ревизионих механизма, предвиђених чл. 123. Статута, који омогућавају да на ревизионој конференцији Статута, буду усвојени амандмани, који могу да се односе и на листу кривичних дела садржаних у чл. 5. Статута.¹⁴⁾

ПРОБЛЕМ ОДРЕЂЕЊА ОБЕЛЕЖЈА ТЕРОРИЗМА КАО ЗАСЕБНОГ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Међународно кривично право представља резултат вишедеценијског развоја свести и механизма заштите, који почињају на великом броју уговора, декларација, одлука и препорука усвојених на универзалном и регионалном нивоу, којима се одређена недозвољена понашања означавају као кривична дела.¹⁵⁾ У погледу одређења појма међународног кривичног дела

13) *U.N. Doc. A/CONF/183/10*

14) О немогућности да се на међународном нивоу суди учиниоцима кривичних дела тероризма, услед ненадлежности МКС-а и изостанка кривичне надлежности Међународног суда правде, као и о непостојању деје да се формирају *ad hoc* трибунали за поједине дестичне случајеве тероризма, погт напада на од 11. септембра опширније: С. Greenwood: „International law and the “war against terrorism”, *International Affairs*, Vol. 78, 2002, p. 301- 317.

15) Појам међународног кривичног права подразумева скуп међународних аката која за државе које су их прихватиле садрже обавезу да предвиде одређена понашања у свом кривичном законодавству као кривична дела. О проблемима дефинисања и великом броју различитих одређења појма ове научне дисциплине видети више: З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 15- 17.

разликује се схватање овог појма у ширем и у ужем смислу, па се и схватање тероризма као међународног кривичног дела може посматрати у односу на ову поделу међународних кривичних дела. Поред наведене поделе у литератури се помиње и подела на „међународна кривична дела“, за која је одредбама међународног права предвиђена одговорност појединаца и „кривична дела од међународног значаја“, за која је одредбама међународног права успостављена обавеза за државе да гоне и кажњавају учиниоце оваквих кривичних дела. Нису сва кривична дела од међународног значаја истовремено и међународна кривична дела, па се у контексту ове поделе издваја управо кривично дело тероризма, за које је мрежом међународних прописа предвиђена сарадња држава у правцу његовог сузбијања, али оно засебно није означено као кривично дело за које је надлежан МКС.¹⁶⁾

Под појмом међународног кривичног дела у ужем смислу сматрају се кривична дела за која се након окончања Другог светског рата судило пред међународним судовима у Нирнбергу и Токију, у која спадају ратни злочини, злочин против мира, злочин против човечности и злочин геноцида.¹⁷⁾ Јасно је да се у контексту поменути поделе кривично дело тероризма не може категорисати као међународно кривично дело у ужем смислу.

Своје место у систему норми међународног кривичног права кривично дело тероризма може да пронађе у оквиру појма међународног кривичног дела у ширем смислу,¹⁸⁾ под којима се подразумевају сва она кривична дела за које је међународна заједница заинтересована да буду сузбијана због њиховог међународног карактера. На овај начин схваћен појам међународног кривичног дела несумњиво обухвата кривично дело тероризма.¹⁹⁾

16) Неки савремени ставови усмерени ка одређивању природе и домета међународног кривичног права настоје да бришу разлику између две врсте међународних кривичних дела, те таквима сматрају сва она која имају „заједнички именован одређен као заштита интереса који представљају заједничке вредности светске заједнице“. Према: М. Ch. Bassiouni, *Introduction to Symposium on The Teaching of International Criminal Law*, 1 Touro J. Transnat'l L. 129, 1988, p. 130.

17) З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 15.

18) Исто J. Paust, „Terrorism as an International Crime, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter-Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013, p. 25 – 33.

19) Став да се тероризам може сматрати као озбиљно међународно, уговорним путем настало, кривично дело, које има капацитет да постане право међународно кривично

Развој кривичноправних норми о сузбијању тероризма ишао је од секторски оријентисаног приступа прихваћеног у документима ОУН, до релативно јединственог система правних правила на нивоу ЕУ, који су довели до унификације одредаба о кривичном делу тероризма и њему сродним кривичним делима, о чему је више речи било у претходна три поглавља овог рада, будући да је категорија кривичног дела тероризма обрађена, како као категорија из корпуса норми *aqui communitaire*, тако и као кривичноправна категорија у значајнијим упоредноправним системима и националном законодавству.

Иако у међународној заједници нико не спори опасност од терористичких аката ипак на наднационалном, универзалном нивоу изостаје јединствена дефиниција кривичног дела тероризма, која представља *condition sine qua non* за изградњу осталих механизма заштите, са израженом улогом међународног кривичног суда у њему. У том смислу ниво остварене хармонизације на нивоу ЕУ требало би да послужи као основа за усаглашавање интереса и отклањање конфликтних тачака у односима држава на нивоу ОУН, како би се конституисала конзистентна и универзално релевантна дефиниција кривичног дела тероризма, која би подразумевала брисање разлике између државног, индивидуалног и групног тероризма, међународног и домаћег тероризма, идеолошки, верски и политички фундираног тероризма.²⁰⁾

Оваква дефиниција тероризма омогућила би сврставање овог кривичног дела у стварну надлежност Међународног кривичног суда²¹⁾ и омогућила покретање судских поступака

дело из надлежности МКС-а заступају К. Ambos и А. Timmermann. О могућности да се екстремне форме терористичких понашања квалификују као злочин против човечности или као ратни злочин, и да тиме потпадну под ингеренције међународног кривичног правосуђа, као и о развијеним аспектима обичајног дефинисања кривичног дела тероризма, којима недостаје прецизност и предвиђеност у неком писаном акту видети опширније: К. Ambos, А. Timmermann, "Terrorism and customary international law", in: Ben Saul (ed.), *Research handbook on international law and terrorism*, Elgar, 2014, p. 20 – 38.

20) О тероризму као међународном кривичном делу, код којег се учешће државе било директно или индиректно не предвиђа као обележје бића кривичног дела, а чије је предвиђање усмерено ка онемогућавању „криминалног раја“ за његове учиниоце, као и о остале две подврсте међународних кривичних дела (кривична дела нужно везана за учешће државе у њиховом извршењу и кривична дела појединаца усмерена ка кршењу одредаба о незаконитој трговини или повреди заједничких интереса држава, који захтевају интензивiranу међудржавну сарадњу) видети више: Е. М. Wise, „International Crimes and Domestic Criminal Law“, *38 De Paul. L. Rev.* 923, 1989, p. 956 - 966.

21) У тренутку писања овог рада МКС није надлежан за кривична дела тероризма, иако је приликом усвајања његовог статута у Риму 1998. године, па и на потоњој конференцији

против лица која би се теретила за кривично дело тероризма као међународно кривично дело *per se*, а не за кривично дело злочин против човечности или ратни злочин, како се према мишљењима неких аутора тероризам може квалификовати и на тај начин омогућити његово процесуирање према сада важећем статуту.²²⁾ Гледање које је тероризам повезивало експлицитно са кривичним делом агресије до изражаја је дошло 1954. године у оквиру рада Комисије за међународно право, која је приликом израде нацрта Кодекса кривичних дела против мира и безбедности човечанства²³⁾ у члану 2. ст. 6. дефинисала кривично дело против мира и безбедности човечанства као предузимање или охрабрење од стране власти једне државе терористичких активности у другој држави или толерисање од стране власти једне државе организовања активности усмерених ка извођењу терористичких аката у другој држави“.²⁴⁾

ТЕРОРИЗАМ КАО РАТНИ ЗЛОЧИН И ЗЛОЧИН ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ

Схватање које омогућава процесуирање тероризма пред МКС, на тај начин што ће се терористичке активности подвести, под појам кривичног дела ратног злочина или злочина против човечности заступа А. Касезе.²⁵⁾

у Кампали, одржаној у 2010, са циљем ревидирања одредаба Римског статута усмерених ка даљем проширивању надлежности суда на кривично дело агресије, криминализацију употребе одређених врста оружја и разматрање одредаба о неизручивању сопствених држављана МКС, било настојања одређених држава да и кривично дело тероризма буде сврстано у његову стварну надлежност. Више о ревидирању одредаба Римског статута: <https://www.ictj.org/rome-stature-review-conference>, приступљено дана 3. 06. 2015.

- 22) Према одредбама другог поглавља Статута Међународног кривичног суда под називом – Надлежност, прихватљивост и важење у оквиру чл. 5. као кривична дела из надлежности суда наводе се геноцид, злочин против човечности, ратни злочини и кривично дело агресије, за које ће суд бити надлежан тек након што елементи његовог бића буду прецизирани. Ни након поменуте ревизионе конференције одржане у Кампали (Уганда) кривично дело агресије није уврштено у стварну надлежност, већ је остављен рок од седам година, дакле до наредне конференције. Е. М. Wise, Е. S. Podgor, *International Criminal Law, Cases and Materials*, New York, 2000, p. 20.
- 23) Који никада није формално усвојен од стране Генералне скупштине ОУН нити је заживео у уговорном облику, али пружа увид у начин на који је тероризам поиман као кривично дело средином 20. Века, јер према речима I. Brownlie „чак и нератификовани уговор може бити сматран као доказ општеприхваћеног правила, барем у кратком року“. Наведено према: B. Saul: “ Attempts to define Terrorism in International Law“, *Netherlands International Law Review*, LII /2005, p.58.
- 24) *Ibid.*, p.66.
- 25) А. Касезе, *Међународно кривично право*, Београд, 2005, стр. 145 – 151.

Када је у питању **консумирање аката тероризма под појам ратног злочина**, поменути аутор наводи да је одредбама међународног хуманитарног права, тачније чл. 33. ст. 1. Четврте Женевске конвенције из 1949. године²⁶⁾, предвиђена забрана вршења терористичких аката против цивила који имају статус „заштићених лица“, без обзира на то да ли поменуте акте врше оружане снаге зараћених страна против лица која се могу наћи на територији зараћене стране као интернирци или на окупираној територији.²⁷⁾

Одредбама чл. 4. ст. 2. Другог допунског протокола из 1977. године²⁸⁾ акти тероризма против цивила или лица која су престала да учествују у сукобу су забрањени и у унутрашњим оружаним сукобима, из чега он извлачи закључак о забрањености тероризма управљеног против цивила одредбама међународног хуманитарног права.²⁹⁾

Према Касезеу следећи конститутивни елементи тероризма морају постојати да би он био схваћен као ратни злочин. Пре свега забрањено понашање мора подразумева силу или претњу силом према цивилима или другим лицима која су престала да учествују у оружаним сукобима. Затим, акти насиља могу бити усмерени и према цивилним објектима, чак иако су празни, уколико је циљ таквих активности терорисање становништва. Специфична намера мора постојати и у време предузимања аката за време оружаних сукоба, али радње које су усмерене ка застрашивању непријатеља увек су јавне по природи, тако да било који други мотиви немају никакву правну релевантност., код тероризма као ратног злочина.³⁰⁾

26) Конвенција о заштити грађанских лица за време рата.

27) О начину на који тероризам може бити третиран према одредбама међународног хуманитарног права, о забрани терористичких аката у ратним и оружаним сукобима, предвиђеним чл. 33 IV Женевске конвенције опширније видети: М. Sassoli, „Terrorism and War“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/2006, p. 959 – 981.

28) Реч је о једном од два допунска протокола, који су усвојени на дипломатској конференцији из 1977, којима су допуњене Женевске конвенције. Први Протокол се односи на међународне, а други на унутрашње сукобе.

29) Под којим се подразумева скуп норми и принципа међународног ратног права који за циљ имају заштиту жртава рата односно хуманизацију рата, или ређе грана међународног права која се бави основним међународно признати људским слободама и правима. Наведено према: Б. Кривокапић, *Лексикон међународног права*, Београд, 1998, стр. 150.

30) А. Cassese, „The Multifaced Criminal Notion of Terrorism in International Law“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4, 5/2006, p.946 -948.

Са друге стране Касезе отвара **могућност да кривично дело тероризма буде квалификовано као злочин против човечности** наводећи услове који морају бити испуњени у случају примене ове правне фикције. Дакле, иако одређено конкретно неправо суштински представља акт тероризма,³¹⁾ оно може бити квалификовано као злочин против човечности, уколико је реч о делатностима које представљају део распрострањене или систематичне праксе уперене против цивила, чији извршиоци знају да су њихове радње део општег или систематског обрасца понашања. Овоме додаје и могућност ширег тумачења пасивног субјекта, проширујући ту категорију и на војна лица или војне инсталације.³²⁾

Полазећи од става да се правим међународним злочинима, односно кривичним делима имају сматрати они који су предвиђени међународним обичајним правом, којима се нападају универзалне вредности утврђене међународним правилима, А. Касезе све засебне терористичке акте предвиђене секторским конвенцијама, подводи под појам правог међународног кривичног дела, за које су националне власти надлежне у погледу кривичног гоњења и кажњавања и за које није надлежан ниједан, па ни Међународни кривични суд. На овом месту појављује се као важан однос између примене одредаба међународног кривичног права на националном нивоу и питања међусобне усаглашености различитих механизма који учествују у креирању националног и међународног кривичног

31) Став да се тероризам може подвести под инкриминацију злочина против човечности из чл. 7. Статута Међународног кривичног суда, као и предности таквог концепта заступа R. Arnold наводећи следеће: **прво**, члан 7. је заснован на обичајном праву и стога се може примењивати универзално, **друго**, кривично дело може бити учињено и од стране државног и недржавног субјекта, па одредба покрива случајеве и недржавног и државног тероризма, **треће** злочин против човечности покрива широк спектар потенцијалних пасивних субјеката, јер обухвата дипломатске представнике, представнике влада, ратне заробљенике, билеснике и рањенике, као и остала лица онеспособљена за борбу и остале цивиле, који могу имати и исто држављанство као и учиниоци, четврто, са процесноправног аспекта статут у чл. 102 предвиђа предају окривљених, која подразумева изучење окривљеног МКС-у, у складу са одредбама Статута, док екстрадиција подразумева изучење окривљеног другој држави и заснива се на билатералном или мултилатералном уговору и представља сложенији, по правној природи, значајно другачији процес. Образлажући став о прихватљивости екстензивне примене злочина против човечности на акте тероризма она наводи бројне судске одлуке о чему опширније : R. Arnold, „ Terrorism as a Crime Against Humanity under the ICC Statute, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter- Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013, p. 121 – 138.

32) А. Касезе, *op. cit.*, стр. 147 – 148.

права. Сматрамо да је на овом нивоу развоја међународних односа, које карактерише изражена доминација великих сила, те неравноправни однос снага држава у оквиру универзалне организације и међународних аката који чине корпус норми међународног кривичног права, оправдано задржати мешовити модел примене међународног и националног кривичног права, који би требало да карактерише однос комплементарности.³³⁾

Касезе међународно кривично дело посматра као инкриминаторни израз *ius cogens* норми, које у контексту међународног права чине фундаменталне принципе чији квалитет чини основу за нормирање, односно обликовање бића међународних кривичних дела.³⁴⁾ Он истовремено констатује да ни национални ни Међународни кривични суд нису користили правне могућности које пружају правила међународног права, када је у питању квалификовање терористичких аката, као једног од поменутих кривичних дела из стварне надежности МКС- а, па критикује став у коме је предност дата ванправним, неуставним, војним методама супротстављања и сузбијања тероризма у односу на оне које нуди кривична правда.

Иако сматрамо да је спрема значаја у савременом друштву, вредности заштитног објекта и степена друштвене опасности било оправдано тероризам предвидети као кривично дело из стварне надлежности МКС и нормативно обликовати ову инкриминацију одредбама његовог статута, ипак нам се чини да је овакво екстензивно тумачење извора међународног кривичног права које нуди А. Касезе у нескладу са начелом законитости, као једним од основних начела савременог међународног кривичног права, те да се ни обичај ни норме међународног хуманитарног права не могу сматрати изворима, који

33) О међусобном односу националних и наднационалних модела примене одредаба међународног кривичног права и конкурентној надлежности међународног кривичног суда и националних судова видети опширније: З. Стојановић, *Међународно кривично право*, Београд, 2012, стр. 131 -133; М. Мајић, „Будућност примене међународног кривичног права на националном нивоу и постојеће алтернативе“, у : *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, 2009, стр. 258 – 260.

34) О критеријуму перемпторности као једином правном критеријуму за изградњу материјалноправних норми из корпуса међународног кривичног права, као и о односу који се нормирањем тероризма успоставља у односу државе и појединца, те изостанку квалитета тероризма као општег института међународног јавног права видети више: Т. Шурлан,“ О потенцијалу тероризма за статус међународног кривичног дела“, *Међународна политика*, 1143/2011, јул – септембар, Београд, стр. 86 – 87.

би представљали основ за утврђивање индивидуалне кривичне одговорности и изрицање казне. Поменути извори могу само да послуже као основа при изградњи нормативних обележја бића појединих међународних кривичних дела, за која МКС постаје надлежан тек након њиховог експлицитног предвиђања у чл. 5. Статута, у оквиру којег се налазе одредбе о кривичним делима из стварне надлежности овог суда.

Сматрамо да се изостанак дефинисања тероризма као међународног кривичног дела приоритетно везује за изостанак сагласности о конститутивним обележјима овакве категорије деликата у неком универзалном међународном документу, те да би се екстензивно тумачење одредаба о ратним злочинима или злочину против човечности морало означити као креативна аналогија, јер начело законитости важи и у области међународног кривичног права и недвосмислено обухвата и *lex stricta*, које у случају квалификације аката тероризма као злочина против човечности или ратног злочина не би било испоштвана, односно било би искључено због претерано екстензивног тумачења ове норме.³⁵⁾ Изостанак поменуте дефиниције означава да се једноставно радило о непрепознавању овог кривичног дела као међународног кривичног дела, та да државе нису имале амбицију да тероризам буде квалификован као једно од кривичних дела из стварне надлежности МКС-а.³⁶⁾

Сматрамо да се питања могућности проширивања надлежности МКС-а и на засебно кривично дело тероризма везују за сложену правну природу међународног кривичног права, чију основу чине две међусобно различите правне гране. Њихови различити извори, начела и системи нуде различите од-

35) Тако М. Филипо сматра да се тероризам може јавити као један од начина извршења злочина против човечности, о чему опширније: М. Di Filippo, „Terrorist Crimes and International Cooperation: Critical Remarks on The Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes“, *European Journal of International Law*, Vol. 19, 3/ 2008, p. 533 – 570.

36) Приликом израде Стаута МКС-а десетак држава је предлагало да и кривично дело тероризма буде у надлежности Суда, док се други број држава (Алжир, Шри Ланка, Индија и Турска) залагао за увођење тероризма као једне од алтернативно предвиђених радњи кривичног дела злочина против човечности, али је поменути предлог одбијен уз истицање проблема у вези са одређењем правног опсега тероризма, политизацијом Суда и значајем који поједини терористички акти имају у контексту сложеног и скупог кривичноправног апарата чије се покретање изискује нормирањем тероризма као кривичног дела за које је надлежан МКС. О поменутом видети опширније: Т. Шурлан, *op. cit.*, стр. 88 и З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Београд, 2014, стр. 160.

говоре на питање да ли тероризам може бити категорија међународног кривичног права, као кривично дело *per se*.³⁷⁾

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Са аспекта кривичног права, а с обзиром на то да тероризам представља кривично дело у националним законодавствима, која чине основ за развој нормативних решења на наднационалном нивоу, један од логичних предуслова за његово комплементарно предвиђање као међународног кривичног дела је испуњен.

Кривично дело тероризма спада, такође, у категорију кривичних дела *mala in se* око чије кажњивости и степена друштвене опасности ништа није спорно. Реч је о кривичним делима која представљају зло сама по себи, те је кривично-правно реаговање оправдано и нужно у овој области.

Полазећи од чињенице да су у процесу дефинисања тероризма предузимани бројни напори на регионалном и универзалном нивоу, као и од речи Ф. фон Листа, да је „наука кривичног права као разјашњење општих обележја кривичног дела нужно интернационална“,³⁸⁾ такође се јавља као оправдано предвиђање једног засебног међународног кривичног дела.

Будући да начела међународног кривичног права своју правну снагу црпе из општеприхваћених принципа националних кривичних законодавства и материјалноправно утемељење тероризма као категорије међународног кривичног права мора да испуни строге стандарде који важе и за обликовање обележја бића кривичног дела на националном нивоу. Оно што приликом стварања норми међународног кривичног права посебно мора бити испоштовано је и начело солидарности и узајамног поверења међу државама, које подразумева ограничења суверенитета држава у правцу преношења дела своје надлежности на наднационалне институције међународне заједнице, какав је МКС.

37) О значају односа међународног права и кривичног права за међународно кривично право видети опширније: З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 17 – 20.

38) О интернационалном карактеру кривичноправне науке која почива на општим сазнањима, без ограда постављених националним законодавствима видети опширније: Н. Ј. Hirsch, „Internacionalizacija kaznenog prava i kaznenopravne znanosti“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1/2005.

На крају кривично право у процесу свог развоја подразумева како декриминализацију одређених понашања, чији степен друштвене опасности више није у довољној мери изражен да би било потребно покретати кривичноправни апарат у одређеним случајевима, тако и усавршавање постојећих нормативних решења, њиховим преобликовањем, допуњавањем и изменама, тако и криминализацију нових облика недозвољених понашања, чија криминална количина оправдава кривичноправну реакцију. Стога, сазревање свести о високом степену друштвене опасности и великој вредности човечности и међународног права као објекта којем се нормирањем тероризма као међународног кривичног дела настоји да пружи кривичноправна заштита оправдава приступање изградњи нормативних обележја бића међународног кривичног дела тероризма, за чије би кривично гоњење био надлежан МКС.

Уколико одређени догађај или догађаји у себи садрже довољан степен „важности“, са аспекта заинтересованости међународне заједнице и уколико испуњава услове да се схвати као „најтежи злочин признат од целокупне међународне заједнице“³⁹⁾ онда тероризам може бити установљен и признат као *ius cogens* норма, која се представља одговарајући правни критеријум за изградњу новог кривичног дела из надлежности МКС- а.

Аргументи који иду у прилог могућности препознавања и предвиђања тероризма као међународног кривичног дела су: природноправни и шири криминалнополитички аргументи; друштвена опасност и вредност интереса међународне заједнице представља легитиман објект кривичноправне заштите; међународно кривично право, као систем усклађених односа између националних и међународног кривичног суда, представља неизоставан облик реакције међународне заједнице на овај тешки облик криминалитета; различити правни извори кривичног и међународног јавног права, заједнички чине основу за изградњу елемента бића кривичног дела тероризма, али само као посредни извори, од којих се једино закон (односно, међународно прихваћени уговор) може сматрати директним извором међународног кривичног права, који представља основ за утврђивање индивидуалне кривичне одговорности и приме-

39) Услов који се поставља у Преамбули Статута МКС – а у вези са надлежношћу Суда.

ну казне, односно других кривичних санкција; мешовита правна природа Статута МКС- а представља основ за проширивање надлежности овог међународног судског тела и на нова најтежа кривична дела.⁴⁰⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Ambos K., Timmermann A.: "Terrorism and customary international law", in: Ben Saul (ed.), *Research handbook on international law and terrorism*, Elgar, 2014.
- Arnold R.: „Terrorism as a Crime Against Humanity under the ICC Statute“, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter-Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013.
- Bassiouni M. Ch.: *Introduction to Symposium on The Teaching of International Criminal Law*, 1 Touro J. Transnat'l L. 129, 1988.
- Bassiouni M. Ch.: „The Sources and Content of International Criminal Law: A Theoretical Framework“, in: *1 International Criminal Law*, 1999.
- Bassiouni M. Ch., Wise E. M.: *Aut dedere aut Judicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*, Dordrecht, 1995.
- Бејатовић С.: „Међународна кривичноправна сарадња као инструмент сузбијања криминалитета“, у: *Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Бијељина, 2010.
- Wise E. M.: „International Crimes and Domestic Criminal Law“, 38 *De Paul. L. Rev.* 923, 1989.
- Wise E. M., Podgor E. S.: *International Criminal Law, Cases and Materials*, New York, 2000.
- Greenwood C.: „International law and the “war against terrorism”, *International Affairs*, Vol. 78, 2002.
- De Londras F.: "Terrorism as an International Crime“, in: Schabas W.A., Bernaz N.(eds), *Routledge International book of Criminal Law*, Routledge, 2010.
- Касезе А.: *Међународно кривично право*, Београд, 2005.
- Мајић М.: „Будућност примене међународног кривичног права на националном нивоу и постојеће алтернативе“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, III део*, Београд, 2009.
- Paust J.: „Terrorism as an International Crime“, in Giuseppe Nesi (ed.), *International Cooperation in Counter-Terrorism – The United Nations and Regional Organizations in the Fight Against Terrorism*, Burlington, 2013.
- Sassoli M.: „Terrorism and War“, *Journal of International Criminal Justice*, Vol.

40) О проширивању надлежности МКС и на кривично дело тероризма и позитивним ефектима на плану ефикасног гоњења терористичких аката националних држава, које ће не желећи да добију епитет неспособности и неспремности да сарађују у откривању ових деликата оптимизовати своју законодавну активност опширније: M. Mavany: „Terrorismus als Verbrechen gegen die Menschlichkeit - Analyse und Konsequenzen der Zuordnung zum Volker Strafrecht“, *ZIS*, 8/2007, p. 333.

4 - 5 /2006.

Saul B.: „Attempts to define Terrorism in International Law“, *Netherlands International Law Review*, LII , 2005.

Стојановић З.: *Међународно кривично право*, Београд, 2012.

Cassese A.: “The Multifaced Criminal Notion of Terrorism in International Law”, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 4 - 5/2006.

Fillipo M. Di: „Terrorist Crimes and International Cooperation: Critical Remarks on the Definition of Terrorism in the Category of International Crimes“, *European Journal of International Law*, 3/08.

Hirsch J.H.: „Internacionalizacija kaznenog prava i kaznenopravne znanosti“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1/2005.

Шкулић М.: *Међународни кривични суд-надлежност и поступак*, Београд, 2005.

Шкулић М.: *Кривично процесно право*, Београд, 2015.

Шурлан Т.: „О потенцијалу тероризма за статус кривичног дела“, *Међународна политика*, 1143/2011.

Ivana P. Bodrozić

THE JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND CRIMINAL OFFENCE OF TERRORISM

Resume

This paper deals with the question of whether the international community in the process of development of legal instruments responds to contemporary forms of serious crime, terrorism identified as to the extent socially dangerous phenomenon, to be included in the subject matter jurisdiction of the only universal international judicial body of the International Criminal court and declare an international crime. Since the principles of international criminal law, its legal power draw from the generally accepted principles of national criminal law and substantive foundation of terrorism as a category of international criminal law must meet rigorous standards that apply to the design characteristics of the offense at the national level. What in the creation of norms of international criminal law in particular must be respected and the principle of solidarity and mutual trust between the two countries, which means the limitation of the sovereignty of the countries in the direction of transferring part of their responsibilities to the supranational institutions of the international community, as

is the ICC. In support of this author after considering different options for recognizing terrorism as a criminal act of subject matter jurisdiction of the ICC is a number of arguments in favor of recognition capabilities and forecasting of international terrorism as a separate criminal offense for which the ICC had jurisdiction pro futuro.

Keywords: *criminal offence of terrorism, international criminal offense, the International Criminal Court, the subject-matter jurisdiction, war crimes, crimes against humanity*

* Овај рад је примљен 1. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Елизабета Ристановић

Универзитет одбране, Београд

БИОТЕРОРИЗАМ: СТАРИ ИЗАЗОВ У НОВОЈ БЕЗБЕДНОСНОЈ АРХИТЕКТУРИ САВРЕМЕНОГ СВЕТА

Сажетак

У оквиру нове безбедносне архитектуре савременог света тероризам са свим својим појавним облицима и могућим последицама представља један од водећих безбедносних ризика. Значајне људске жртве, психолошки ефекти, уништење животињског и биљног света, угроженост животне средине и економски губици само су неки од могућих последица врло вероватног коришћења биолошких агенаса (бактерија, вируса, гљивица, паразита и њихових токсина) у будућим терористичким акцијама. Интерес међу терористима по питању овог оружја несумњиво постоји, расте број могућих починилаца, државних и недржавних актера, а многе такве групе имају и међународне мреже. Технологија производње биолошког оружја данас је освојена и лако доступна, секвенце генома многих микроорганизама као и научне информације о њима могу се наћи у литератури и на интернету, постоји велики број лабораторија у чији се рад нема увек потпуни увид. Климатске промене и многи други еколошки и социолошки чиниоци (миграције, глобализација са својим позитивним и негативним ефектима) доприносе појави нових и ширењу заразних болести чији узрочници могу бити злоупотребљени од стране терориста. Због свега тога важно је јачати националне ресурсе за превенцију и реаговање у случају потенцијалног биотерористичког

акта, интензивирати међународну срадњу и на такав начин допринети глобалној борби против тероризма.

Кључне речи: биотероризам, биолошко оружје, заразне болести, превенција, реаговање

БИОТЕРОРИЗАМ АКТУЕЛНИ РИЗИК

Безбедносна архитектура савременог света динамично се мења, а у том ходу искрсавају нови безбедносни изазови. Један од најзначајнијих је свакако тероризам, кога данас тероретичари дефинишу као злочин, као болест и као рат. Иако тероризам представља стару опасност, он мења форме прилагођавајући се технолошком језику времена. То нас је довело и до такозваног постмодерног или супертероризма који подразумева коришћење оружја за масовно уништење, биолошког, хемијског, радиолошког, нуклеарног. Међу њима, сведоци смо застрашујућег ширења управо биолошког оружја и технологија његове производње, тако да оно данас по размерама могућих последица представља стратешку претњу. С друге стране, стратегије националних безбедности су у овом сегменту неадекватне или недовољно изграђене, баш због тога што свест о овој врсти претњи, ризика и изазова није на довољном нивоу. Ипак, последњих година запажа се да су заразне болести узроковане новим или давно заборављеним микроорганизмима,¹⁾ масовне епидемије до којих доводе и потенцијална употреба микроорганизама-биолошких агенаса у терористичке сврхе (биотероризам) препознати и дефинисани као водећи безбедносни ризици у оквиру стратегија националних безбедности најмоћнијих земаља света: САД, Русије, Кине, Француске, Немачке, Велике Британије, али и међународних организација као што су УН, ЕУ, НАТО, ОДКБ.²⁾ Климатске промене и многи други еколошки и социолошки чиниоци (миграције, глобализација са својим позитивним и негативним ефектима) доприносе појави нових

1) Светска здравствена организација процењује да су од Другог светског рата до данас само три инфективне болести, сида, туберкулоза и маларија однеле 150 милиона живота.

2) Обавештајне заједнице препознају биотероризам као једну од водећих претњи, јер су знање, опрема и патогени потребни за његову производњу глобално распрострањени и не постоји начин или процес који мсе може регулисати, контролисати или спречити развој биолошког оружја.

и ширењу заразних болести чији узрочници такође могу бити злоупотребљени од стране могућих терориста.

Под **биолошким оружјем** подразумевамо микроорганизме (бактерије, гљивице, вирусе, паразите) и њихове продукте-токсине који могу бити употребљени као оружје у рату или рукама терориста. Појам **биотероризам** подразумева злоупотребу биолошких агенаса у терористичке сврхе, из политичких, економских, религијских, идеолошких побуда. Да би комплетирали појмовно одређење биотероризма, не смемо прескочити ни појам **биокриминални акт** под којим се подразумева свака могућа злоупотреба биолошких агенаса, тј. криминалне радње нелегалне производње, крађе, препродаје и употребе биолошких агенаса из чисто материјалних побуда.³⁾

Противречности савременог света су основни узрок нетрпељивости и сукоба, најчешће верске, расне и етничке природе. У таквим околностима стичу се услови за примену тзв. *«асиметричног метода ратовања»*. Управо патогени микроорганизми испуњавају све те услове, а због несагледивих последица које њихова употреба може изазвати означени су и као *«атомска бомба сиромашних»*.

Неспорно је да је биотероризам заправо један од најбрүталнијих облика тероризма који је често усмерен нанедужно и незаштићено становништво, загађивање и контаминацију животне средине, са циљем изазивања страха и панике, односно угрожавања здравља и живота људи, биљака и животиња. Последице биотероризма су врло опасне и непредвидивог дoмета, од постизања тактичких до остварења стратегијских циљева.

Значајне људске жртве, психолошки ефекти, уништење животињског и биљног света, угроженост животне средине и економски губици само су неки од могућих последица врло вероватног коришћења биолошког оружја у будућим терористичким акцијама. Интерес међу терористима по питању овог оружја несумњиво постоји, расте број могућих починилаца, државних и недржавних актера, а многе такве групе имају и међународне мреже. Технологија производње биолошког оружја данас је освојена и лако доступна, секвенце генома многих

3) У безбедносној литератури треба посебно раздвојити појмове биотероризам и биолошки криминал који представља употребу биолошког оружја за личну добит и богаћење, без политичких, религиозних или идеолошких примеса. Једном када се циљеви остваре, активност престаје. Clark, *The science and politics of bioterrorism in America*, Oxford Univ. Press, 2008.

микроорганизама као и научне информације о њима могу се наћи у литератури и на интернету, постоји велики број лабораторија у чији се рад нема увек потпуни увид. Начини примене, обим и ефекти оваквих акција зависили би свакако од величине, организованости и материјалних могућности њихових потенцијалних реализатора, па би сигурно највеће ефекте произвеле оне терористичке акције настале деловањем организација које би имале могућност коришћења савременог арсенала биолошког оружја, као и технологија његове производње и дисеминације.

Посебну опасност данас представља интензиван развој молекуларне генетике и биотехнологије чија достигнућа, поред тога што служе на добробит човечанства, могу бити и злоупотребљена. Управо зато, поучени искуствима ранијих периода, многи сматрају да биолошко оружје и биотероризам могу бити, не само атомска бомба сиромашних, већ и оружје у арсеналима неких држава и влада, укључујући и најмоћније, које би уз помоћ њега могле реализовати своје циљеве.

ИСТОРИЈСКИ ИЗАЗОВ: БИОЛОШКО РАТОВАЊЕ КРОЗВЕКОВЕ И ВРЕМЕ

Људи су рано схватили да се неке болести преносе контактом са оболелим особама и животињама или њиховим секретима што су користили за намерно изазивање обољења и слабљења ратног потенцијала противника. Управо зато се може с правом рећи да биолошко оружје представља опасност стару као и људско друштво и цивилизација у целини. Остало је забележено на пример да су још Скити у 4. в.п.н.е. користили стреле натопљене крвљу оболелих и умрлих од заразних болести, да је у 3 в.п.н.е. Ханибал заражене људе протеривао са освојених територија у римскелогоре ширећи заразу међу противницима, да су исто радили и Римљани, док су у 1.в.п.н.е Јулије Цезар и његове снаге у нападу на Галију убацивали лешеве умрлих од колере у бунаре изазивајући тровање воде. Тако да потајна, намерна и планирана злоупотреба биолошких агенаса има свој историјски континуитет.⁴⁾ Ипак, може се

4) Тукидид описује како су током Пелопонеског рата, болести деморалисале атинско становништво, подривале политичког уководство и ослабиле војску, спречавајући

рећида су у том периоду биолошка средства и методе злоупотребуване искључиво пред рат или током рата, мада је већ у доба Римске Империје сазрела свест да је овакав начин ратовања сраман.

У средњем веку у утврђене градове убацивани су, помоћу катапулта, лешеви људи и животиња умрлих од заразних болести. Тако су, 1346. године, Монголи унеликугу („црну смрт“) у луку Кафа, Феодосија, на Криму, а одатлесу заражени европски трговци расејали болест која се касније проширила по свету, одневши свој црни данак и животе више од 25 милиона људи. У свом походу на Инке, Пизаро им је, 1528. године, „даровао“ одећу контаминирану вирусом вариоле, док су још 1650. године Пољаци користили топовске гранате у којима је била и плувачка бесних паса. Британски колонизатори су у походу на Северну Америку индијанским домородачким племенима у виду хуманитарне помоћи давали ћебад, постељину и марамнице контаминирание излучевинама оболелих од вариоле. Међутим и тада је понегде постојала свест о штетности оваквих врста „оружја“ и последицама које иста изазивају. Ипак, тек од краја 19. века, интензивнијим развојем знања из области микробиологије и епидемиологије, почиње да јача страх од коришћења патогених бактерија као оружја, па се у законе уносе одредбе о забрани њихове употребе у рату.⁵⁾

У току Првог светског рата интензивно су коришћени биолошки агенси, и то пре свега узрочници зооноза, болести људи и животиња, што је логично, јер је стока била важан фактор логистике тадашњих војски. У том периоду, Немачка је најактивније радила на развоју, производњи и примени биолошког оружја. Тако су, 1914. године, немачки обавештајци у САД заразили живом вакцином, узрочником сакагије, бактеријом *Burkholderia mallei*, које намењене војним снагама савезника у Европи, што је описано као случај биолошке диверзије. Истим узрочником заражене су и мазге француских снага у Месопотамији, а у Румунији су узрочницима сакагије и антракса заражене овце транспортоване за Русију. Бомбе са узрочником куге коришћене су у нападу на британске положаје, а узрочник

остварење кључних војних циљева. Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, trans. Rex Warner, rev. ed. (London: PenguinBooks, 1972), 151.56 (Bk. 2, 47.55).

5) Епидемије куге у Европи и вариоле су значајно обликовале демографску и политичку слику тадашњег света утичући и на његову данашњу структуру.

колере у Италији. Немачка је у то доба по први пут употребила обојне отрове смртоносног дејства (фозген, хлор, иперит). Због стравичних последица њиховог деловања, Лига народа је 1925. године усвојила Женевски протокол⁶⁾ којим је забрањено коришћење хемијског и биолошког оружја, као непримереног модерној цивилизацији. Међутим, како протокол није забрањивао поседовање оваквих оружја, рад на њиховом усавршавању је настављен и интензивирао. Период између два светска рата обележила је пандемија шпанског грипа чији је узрочник био вирус инфлуенце А (H1N1).⁷⁾

У периоду између два светска рата Велика Британија започела је са истраживањима карактеристика антракса као биолошког оружја, која су финализована 1942. године теренским испитивањима на острву Груинард близу Шкотске, расејавањем помоћу авио-бомби спора антракса које су у вијабилном стању налажене и неколико деценија касније, да би острво тек 1986. године било деконтаминирано са формалдехидом и морском водом. Пред почетак Другог светског рата, отпочео је и развој биолошког програма у СССР и Јапану који је са највећим одушевљењем започео рад на развоју биолошког оружја. Тада почиње изградња постројења и формирање тзв. *Одреда 731* у окупираној Манџурији на чијем челу је био мајор *Широ Иши*, који је убрзо био награђен генералским чином за свој рад на испитивању и примени биолошког оружја и застрашујуће експерименте *in vivo* које је спроводио са узрочницима куге, антракса, дизинтерије, паратифуса и другим микробима над кинеским становништвом у окупираним областима који су резултирали са великим бројем жртава (више десетина хиљада цивила и око 1.700 војника). Резултате свога истраживања он је након рата предао САД у замену за амнестију. У САД од 1942. године почиње развој биолошког програма изградњом одговарајућих постројења у Форт Дитрику, Мериленд, да би до краја рата у оквиру овог програма, у 250 објеката, било ангажовано 6.500 људи, а укупан буџет током ратног периода порастао је са 3.5 на 60 милиона долара. Рад на производњи антракса и пројектила пуњених овим агенсом био је посебно

6) Пун назив је “Protocol of the Prohibiting of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases and of Bacteriological Methods of Warfare”.

7) Од шпанског грипа је током јесени 1918. године оболело 294000 савезничких војника, а њих 23000 је умрло. Болест је изазвала значајне проблеме на обе зараћене стране.

интензиван. Винстон Черчил је 1944. године из САД наручио 500.000 антракних бомби са намером да их употреби против Немаца, што би, да се догодило, изазвало вишедеценијску контаминацију спорама антракса и паралисало живот у великим немачким градовима. У неколико наредних година произведене су и кластер бомбе са антракним пуњењем, у намери да се употребе против СССР. Међутим, проблеми са стандардизацијом ове муниције, велика инфективна доза (ID_{50} 8000-10000 антракних спора) потребна за настанак обољења као и дуготрајна контаминација до које би дошло након примене, учинили су да антракс буде замењен другим узрочницима, попут изазивача туларемије, бруцелозе, Q-грознице, различитих вируса, као и гљивица, изазивача болести корисног биља - житарица, пиринча, памука (*Piricularia oryzae*, *Sclerotum rolfsii*...). Стално су модернизовани и могући путеви примене ових агенаса и њихове аеросолне дисперзије. Рађено је и на испитивању биолошких токсина, а највећа потврда тога десила се када је код пилота шпијунске летелице оборене изнад СССР 1960. године нађена минијатурна ињекција са смртоносном дозом рицина која је била смештена у металном новчићу. Потврда о интензивном раду на биолошком програму у СССР у току Другог светског рата били су узрочници дизинтерије, антракса, колере нађени код совјетских шпијуна које су заробили Јапанци. Зна се да је у току Стаљинградске битке као биолошки агенс коришћен узрочник туларемије, бактерија *Francisella tularensis* којом је било инфицирано чак 100.000 немачких војника, али и велики број совјетских, као и многобројно цивилно становништво. И епидемија Q-грознице која се појавила међу немачким војницима на Криму ишла је у прилог примене биолошких агенаса. Већ 1946. године у Свердловску је направљено постројење специјализовано за антракс, а 1947. године поред Загорска и комплекс за производњу вирусног оружја у којима су испитивани вирус вариоле, Ебола, Марбург итд. База за тестирање биолошког оружја у Аралском мору отворена је 1954. године, а већ до 1956. године функционисала је огромна индустрија за производњу биолошког оружја са постројењима у Новосибирску, Свердловску, Сергејев Посаду, Кирову итд. Интензивни биолошки програми развијани су и у другим земљама (Велика Британија, Француска, Кина), уз коришћење врхунских технологија, што је могло да доведе до неслућене

пролиферације биолошког оружја и избијања првог биолошког рата.

У том периоду догодило се више од 500 акцидената у којима је страдало више десетина хиљада људи и стотине научника. Управо зато, САД су 1969. године објавиле одлуку о једностраном одустајању од производње биолошког оружја и у прилог томе уништили велике количине залиха биолошких агенаса и њихових токсина, коначно потписале и ратификовале Женевски протокол и подржале иницијативу Велике Британије о доношењу **Конвенције о забрани развоја, складиштења, стицања и трансфера биолошких агенаса и њихових токсина**,⁸⁾ која је усвојена 1972, а ступила је на снагу 1975. године. До сада је ову Конвенцију ратификовало 165 држава. Непридржавање њених одредаба сматра се **злочином против човечности**.

И поред прокламованих ставова и преузетих обавеза, након потписивања Конвенције, ниједна позната фабрика није уништена ни у САД, ни у СССР-у, кадрови су сачувани, а истраживањанастављена у „*одбрамбене-дефанзивне сврхе*“. У СССР је успостављен програм „*Биопрепарат*“ који се бавио изучавањем постојећих и производњом модификованих микроорганизама. У оквиру програма било је запослено око 60.000 људи који су радили на производњи великих количина патогених микроба (изазивача антракса, куге, туларемије, вариоле, тифуса) и њиховом паковању у муницију конвенционалног и модерног оружја, посебно у ракете различитих врста и домета, укључујући и интерконтиненталне. У току спровођења програма дешавали су се и разни акциденти, попут оног у Свердловску, 1979. године, када је услед пропуста при замени филтара дошло до испуштања антраксних спора у околину. Тада је од антракса смртно страдало 69 особа, мада се спекулисало да је овај број био знатно већи. Приликом истраживања са Марбург вирусом, 1988. године, у Новосибирску, дошло је до акцидентног озлеђивања једног истраживача који је недуго затим умро од инфекције. У том периоду, СЗО је званично прогласила ерадикацију вируса вариоле, али се свет суочио са појавом нове „*интерконтиненталне куге 21. века*“, сиде, тако да од

8) Biological Weapons Convention BWC или пун назив“Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of the Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and Their Destruction“

1981. године до данас, епидемија ХИВ/АИДС узима свој црни данак.⁹⁾По завршетку Хладног рата и распада СССР, велики број научника ангажованих у оквиру „*Биопрепарат*“ програма, на челу са руководећим кадром, попут *др Кена Алибека* емигрирао је у САД, а постоји и оправдана бојазан да су многи од њих отишли и у разне друге земље света, укључујући и „преступничке“ као и сумња да је могло доћи до трансфера патогених биолошких агенаса и технологија производње.

БИОТЕРОРИЗАМ ДАНАС: НОВА РЕАЛНОСТ

Иако се званично нико данас не бави производњом биолошког оружја, то је тешко доказати, јер се поседовање истог може правдати коришћењем у дефанзивне сврхе, ради испитивања могућности заштите, имунизације и осталих мера превенције, што, по *Хенрију Кисинџеру*, „не искључује испитивање офанзивних аспеката биолошких агенаса јер је то неопходно да би се утврдиле мере заштите“. Једино је Ирак, после првог Заливског рата и учињене инспекције УН, признао да се развојем биолошког оружја бавио од 1985. године, да је за оружана дејства припремао изазиваче антракса, ботулину токсина, афлатоксина и да је радио на испитивању других агенаса. Чињеница да су за те сврхе многи универзитети легитимно куповали културе појединих микроорганизама у референтим базама микробиолошких култура отворила је питања везана за неопходно јачање стандарда биолошке сигурности у овој области. Постојале су и постоје сумње да и неке друге земље у својим арсеналима имају биолошко оружје, али оне никада нису званично доказане. Данас се, ипак, најреалнијом чини могућност примене биолошких агенаса у биокриминалним и/или биотерористичким актима. Оваквих случајева и покушаја било је и раније. Тако су, на пример, 1972. године припадници секте „*Order of the Rising Sun*“ набавили 30-40 kg изазивача тифуса са циљем заражавања водовода на западној обали САД (*Chicago, St. Luis* итд.). Бугарски дисидент Георги Марков убијен је 1978. године у Лондону са капсулом рицин-токсина смештеном у кишобрану, док је

9) Према подацима СЗО и Светске банке, до краја 2007.годиневише од 20 милиона људи је умрло одАИДС, а тај број наставља да расте, посебно забрињавајући проценат је у Субсахарској Африци и Русији.

1981. године екстремистичка група „*Dark Harwest Commandos*“ изазивачем антракса контаминирала торбе неких британских политичара. Секта „*Rajneesh*“ је у Орегону, САД, 1984. године, контаминирала храну у ресторанима бактеријом *Salmonella typhimurium*. Од тако изазваног ентероколитиса оболела је 751 особа, а циљ терориста је био да се исти спрече да изађу на локалне изборе. У Милвокију, САД, 1993. године је контаминирани градски водовод протозоом *Cryptosporidium parvum*. Том приликом, од ентероколитиса је оболело 40.000 људи. Припадници секте *Aum Shinrikyo* у Јапану су у више наврата покушавали да користе биолошке агенсе, ботулинум токсин и антракс, али у томе нису успели јер су поседовали вакциналне сојеве бактерија, а покушавали су и да се домогну Ебола вируса и узрочника Q-грознице.

Антраксна кампања у САД, 2001. године, представља свакако прекретницу у односу према проблему биотероризма. Након дистрибуције писама у којима се налазио прах са спорама антракса, оболеле су 22 особе: 11 од кожног, 11 од плућног антракса, пет особа је умрло, а милионе грађана је захватила паника. Наиме, у писмима се налазио фини прах који је садржавао чак трилион спора по граму сустанце, од кога се изузетно лако стварао инфективни аеросол. Писма су послата 18. септембра и 9. октобра 2001. године на адресе државних институција и функционера, **Тома Даила**, тадашњег вође већине у Сенату, сенатора **Патрика Лејхија**, Врховног суда, Универзитета Харвард и редакцији „*Њујорк поста*“, са поруком „**Смрт Америци. Смрт Израелу. Алах је велики**“. Мешавина арапских и енглеских фраза у писмима и изузетни квалитет спора антракса, усмерили су агенте ФБИ да не трагају за фанатиком цихада, већ за починиоцем са домаћег терена. Сви добијени изолати из узорака болесника и средине били су идентични, припадали су „*Ames*“ соју *Bacillus anthracis* који се користио у истраживањима биолошког оружја у САД и Великој Британији, што је додатно скренуло пажњу истражних органа на особље које је радило у установама оваквог профила и довело до сазнања да је непосредни извршилац овог акта војни микробиолог **Брус Ајвинс** који је након тога завршио у затвору, где је 2008. године извршио самоубиство, попивши превише таблета против болова.

Претпоставља се да му је мотив био да скрене пажњу јавности и избори се за нова средства за истраживања вакцине

на којој је радио. То је додатно покренуло питања везана за аспект биолошке сигурности и проверу личности које долазе у контакт са потенцијалним биолошким агенсима.¹⁰⁾ Иако је број жртава антраксне кампање био мали, друге последице биле су огромне, а ту пре свега треба узети у обзир ангажовање екипа стручњака различитих профила, бактериолошку обраду 1.125.000 узорака, утрошак 3.75 милиона доза антибиотика за заштиту преко 10.000 експонираних особа, милијарду долара трошка везаног за бољу припрему здравствене заштите, док су средства у буџету намењена за противбиолошку борбу након тога сваке године рапидно повећавана (2001. - 414 милиона, 2002. - 3.4 милијарде, 2003. - 4.9 милијарди, 2004. - 5.5 милијарди, 2005. - 7.6 милијарди долара).

Дакле, економска димензија биотерористичких аката и њиховог збрињавања као и биолошке одбране у целини је таква да се може с пуним правом говорити и о економском тероризму. Наравно, не треба заборавити такозвану нематеријалну штету која се односи на изазивање стреса, страха и панике који су озбиљно угрожавали свакодневни живот и рад.¹¹⁾ Управо то и представља један од главних циљева биотерориста, како би се медијска пажња јавности и доносилаца одлука усмерила на њихове захтеве.

Данас се као потенцијални биолошки агенси могу користити сви микроорганизми. Ту су инфективни агенси изазивачи болести, од којих су многи ендемски распрострањени на нашем географском подручју, а посебно су нас мучили у форми епидемија у времена ратних дејстава, попут тифуса, туларемије, хеморагијске грознице са бубрежним синдромом и слично, ту је и вирус вариоле са којим смо се суочили у највећој послератној епидемији у Европи са којом се наша земља успешно изборила те 1972. године захваљујући доброј организацији, функционисању државе у свим њеним сегментима, постојању адекватних материјалних ресурса и капацитета, а пре свега обученог стручног кадра.

10) Овај догађај показао је рањивост и нефункционалност безбедносне заштите и контроле научника и особља које је ангажовано у биомедицинским лабораторијама.

11) У Француској је у последња три месеца 2001. године регистровано преко 4.000 лажних узбуна о контаминацији антраксом. Држава је у одговору на ове претње ангажовала две референтне војне лабораторије које су све своје активности подредиле анализи сумњивих материјала.

Према класификацији *CDC* Атланта сви ови агенси се сврставају у три категорије:

- **категиорију А** чине агенси који се могу лако и ефикасно дисеминовати, интерхумано преношење је могуће, леталитет је висок, могу изазвати општу панику са свим пратећим последицама, а за адекватно реаговање здравствене службе потребне супосебне припреме. У ову категорију спадају узрочници антракса, куге, туларемије, ботулизма, вирусних хеморагијских грозница (Ебола, Марбург, Ласа, Јунин и др.);
- **категиорија Бу** коју се сврставају агенси који се могу релативно лако дисеминовати, изазивају умерено висок морбидитет и низак леталитет, захтевају појачани епидемиолошки надзор и дијагностичке могућности. Ту спадају узрочници Q грознице, бруцелозе, сакагије, алфавируси, рицин-токсин, стафилококни ентеротоксин, изазивачи алиментарних токсикоинфекција (салмонеле, шигеле, *V.cholerae*, *E. Coli* O157:H7, криптоспоридијум);
- **категиорија Ц** обухвата већпознате као и новоискрсле (енг. »*emerging*«) агенсе који се у перспективи могу употребити као биолошко оружје због доступности, једноставне производње и лаке дисеминације, изазивања високог морбидитета и леталитета и следствених проблема у раду здравствене службе. Она обухвата агенсе као што су нипах вирус, хантавирус, узрочнике крпељских енцефалитиса и крпељских хеморагијских грозница, вирус жуте грознице и мултирезистентни *Mycobacterium tuberculosis*.

Наравно, постоје и друге поделе биолошких агенаса, али је најважније да су све оне ипак условне, јер се данас, како је већ истакнуто, сваки микроорганизам може користити као оружје.

БИОЛОШКИ АГЕНСИ КАО ИЗАЗИВАЧИ ВЕЛИКИХ ЕПИДЕМИЈА

У наредним редовима биће наведени потенцијални биолошки агенси који су у прошлости изазивали велике епидемије и значајно мењали токове историје човечанства. Какве би тек

последнице биле данас, у ери напретка биотехнологије и њених могућих злоупотребе, нека остане у домену најцрњих слутњи.

Куга(црна смрт) је зооантропоноза узрокована бактеријом *Yersiniapestis*. Први пут се појавила на подручју Хималаја, одакле се проширила на исток (Кина), запад (Средњи исток и Европа) и југ (Индијски потконтинент). Остало је забележено да је још у Римском Царству у периоду 167-164 г.п.н.е. од куге страдало 1.094.000 Римљана.

Епидемије куге су током историје више пута погађале Европу. Прва епидемија која се јасно може идентификовати као куга из 1348./1349. покосила је око 2/3 тадашње европске популације. Борба против куге зазидавањем оболелих, коју је проводила Венеција, или окрутне мере кућног притвора, нису биле довољне за спречавање ширења болести. Живот људи, економија, медицина, поморство и други сектори мењали су се из дана у дан под утицајем болести. Тако је у Европи у 14. веку због мањка радне снаге десетковане кугом, дошло до ре-организације производње и целог низа технолошких изума. Болест је једнаком учесталашћу погађала властелу и кметове те је на тај начин изазивала страх, мирење са судбином али и нови однос према медицинској науци. Отуда и чувена изрека да није било куге, не би било ни ренесансе.

Почетком 17. века куга се почиње поновно појављивати у већим размерама па је тако у овом раздобљу покосила 38.000 грађана Лондона. Епидемија је избила и у Италији, Аустрији и Шпанији. Крајем 18. века, након велике епидемије у Москви (1770.), куга у Европи почиње јењавати, иако и данас погађа хиљаде људи широм света.

У Србији је последња епидемија забележена пре више од 160 година. Како еколошки услови нису квалитативно измењени (постоје глодари и њихови ектопаразити - буве) и данас је присутна потенцијална опасност од уноса и ширења куге, посебно у случају ванредних прилика. Најчешћи клинички облици болести код људи су бубонска, септикемична и плућна куга. Леталитет је изразито висок, и до 100% код нелечених пацијената. Може седисеминовати аеросолима или векторима (буве). Резервоари су глодари. Интерхумано преношење је лако оствариво, те је потребна строга изолација оболелих. Ефикасност и нешкодљивост постојеће вакцине су несигурни. Лечење се спроводи антибиотским третманом. Мере спречавања и сузбијања обухватају дератизацију, дезинсекцију и дезинфекцију.

Припадакласи А потенцијалних биолошких агенаса. У руско-јапанском рату 1905. године Јапанци су вршили диверзије на противничкој страни материјалима зараженим узрочницима куге и колере. За време Првог светског рата на Солунском фронту од куге је оболело 90 српских старешина и војника. У време Другог светског рата Јапанци су користили заражене буве као векторе и изазивали појаву епидемија у Кини. После рата САД и СССР развили су технике прављења аеросола и генетичке модификације бактерије (отпорна на 16 врста антибиотика). СЗО изнела је 1970. године процену да би примена 50kg ове бактерије у облику аеросола на град од 5 милиона становника довела до појаве плућне куге код 150.000 људи, а да би умрло њих 36.000.

Епидемијски тифус познат је и описан још у античкој Грчкој у 5. в.п.н.е. У Новом Свету први пут је описан у Мексику 1517. године. На том простору је 2.000.000 Индијанаца умрло од тифуса. Био је широко распрострањен у Европи, од 16. до 19. века, посебно у ратним временима, током Енглеског грађанског рата, Тридесетогодишњег рата и Наполеонових ратова. У време Тридесетогодишњег рата (1618-1648) тифус, куга и глад покосили су око 10 милиона људи, а Наполеон је враћајући се из Москве (1812.) изгубио више војника од тифуса него од руске зиме и војске. У Русији је у периоду 1918-1922. године од тифуса умрло 3.000.000 људи. Прва епидемија на Балкану забележена је у 16. веку.

За време Првог светског рата у Србији је од ове болести страдало око 150.000 људи, а сви лекари које је наша земља тада имала су оболели. Ова **епидемија пегавог тифуса у Србији** поброју жртава спада у ред највећих за које свет зна. И даље се воде интензивне дискусије како је до ње дошло и да ли су само лоши хигијенски услови у рату допринели појави болести, што баца ново светло на разматрање великих епидемија као безбедносних изазова и ризика.

Др Ричард Стронг, шеф једне америчке медицинске мисије, закључује да је “*епидемија пегавог тифуса која се десила у Србији 1915. године била једна од најстрашнијих за коју зна свет модерног доба*”. *Др Виљам Хантер* је нагласио да је – *епидемија пегавца у Србији 1914/15. године била најнаглија епидемија у настанку, најбржа у ширењу, највећа у интензитету и најбрже заустављена од свих епидемија у историји*. Овај Британац записао је и да је – *«епидемија пегавца у Србији при-*

мер нехотичног бактериолошког рата, јер је војска монархије из Босне имала огроман број носилаца узрочника оболења и да постоје докази да су оболели злонамерно груписани у болницу у Ваљеву». Завршетак епидемије представљао је резултат бриљантне лекарске одлуке о превентивним мерама, али и ангажовања органа власти на спровођењу задатих мера као и одговорности целокупног становништва. И у Другом светском рату тифус је однео велики број жртава међу борцима и народом.

Чешћој појави тифуса и осталих рикетиоза у ратним временима сигурно погодују и лоши хигијенско-санитарни услови. Ипак, и примена ових агенаса у сврхе биолошког ратовања изазивала је увек посебну пажњу. Данас се, званично, изазивач пегавог тифуса – *Rickettsiaprowazekii* али и још неки представници овог родасврставају у класу Б потенцијалних биолошких агенаса. По процени СЗО из 1970. године, хипотетична аеросолна дисеминација 50kg изазивача пегавог тифуса на град од 500.000 становника узроковала би смрт 19.000 и онеспособила 85.000 људи. Тифус се лечи антибиотцима, а смртност је данас смањена за 99 %. Успркос томе, лоши хигијенски услови на Земљи још увек постоје, тако су делови Јужне Америке, Африке и Азије и даље „плодно тло” за појаву болести. Годишње се зарази око 22 милиона људи од којих 200.000 умире.

Вариола вера се сматра једном од најсмртоноснијих болести у људској историји која је при појави десетковала становништво и значајно изменила токове развоја цивилизације. Порекло вариоле је непознато. Сматра се да се први пут појавила око 10.000 г.п.н.е на североистоку Африке, да се отуда ширила ка Далеком Истоку, све до Индије и Кине. Најстарије веродостојне потврде присуства вариоле у Африци нађене су 1500 г.п.н.е у санскритским списима где се спомињу божанства-заштитници од великих богиња, док су на мумији египатског владара Рамзеса V (1100 г.п.н.е) виде лезије које говоре да је он умро од вариоле. У VI веку говори се о појави епидемије у Меки. Сматра се да је вирус унет у Европу у периоду између 5. и 7. века, током инвазије Сарацена из Северне Африке, преко Пиринеја, али и да је у Европу стигао и природним путем комуникације из Мале Азије. Изазивао је честе епидемије током Средњег и Новог века када су велике богиње биле најсмртоноснија болест Европе и у просеку годишње односиле животе

400.000 Европљана, укључујући и 5 владара. У XV веку шпански завојевачи пренели су вирус вариоле на подручје Кубе и Мексика где су у првом налету умирала читава племена староседелаца. Иначе, у доба кад су европски колонизатори освајали Нови свет, велике богиње су биле снажно биолошко оружје за покорвање моћних царстава Астека и Инка и уништавање индијанских племена. У великим епидемијама које су владале у Србији само у периоду од 1896. до 1910. године од вариоле је умрло 38.953 особа.

Током 20. века вирус вариоле проузроковао је 300-500 милиона смртних случајева у свету. Управо зато, СЗО језапочела 1967. године глобалну кампању ерадикације вариоле током које су вакцинацијом против вариоле која је успешно завршена 1979. године. Тада је препоручено да само две лабораторије у свету (у Русији и САД) могу задржати вирус вариоле, док га остале морају уништити. После ерадикације, прекинута је масовна вакцинација против вариоле.

Баш у периоду интензивне кампање ерадикације догодила се епидемија вариоле у Југославији, 1972. године, која представља највећу послератну епидемију у Европи. И онда и данас постојале су спекулације да се можда радило о биотерористичком нападу на Титову Југославију, иако научне чињенице не иду у прилог овој тврдњи. У епидемији је оболело укупно 175, а умрло 35 особа (20%). Ова епидемија је специфична по много чему. Забележено је да је један болесник са хеморагијским обликом болести, у директном контакту изазвао укупно 38 обољења, што представља највећи забележени број до тада, такође, заједничка карактеристика послератних епидемија вариоле у Европи је да је већина оболелих била заражена у болницама, док је код епидемије у Југославији била обрнута ситуација. Друга специфична карактеристика епидемије у примарном жаришту, на КиМ, односила се на чињеницу да је жариште за интрахоспиталне инфекције на овом подручју, осим инфективног, било и порођајно одељење, иако тачан начин уношења вируса у породилиште није утврђен. Иначе, карактеристика епидемије био је и велики проценат оболеле одојчади. Вакцинација је у првим жариштима почела већ 16.марта, одмах после утврђивања дијагнозе болести, да би потом, одлуком надлежних органа, Федералне епидемиолошке комисије, вакцинација била проширена на целокупно становништво Југославије, тако да је овом мером било обухваћено укупно 18 милиона

људи, што је спроведено у изузетно кратком року. Све здравствене институције у земљи предузимале су адекватне мере за борбу против вариоле. Ограничења кретања становништва из заражених подручја, контрола успеха вакцинације и забрана јавних скупова биле су широко примењиване мере. Релативно брзом гашењу епидемије у великој мери допринели су и напори специјално формираних тела за противепидемијску борбу на свим нивоима, добра организација здравствених служби, подршка Југословенске народне армије (ЈНА), као и међународна солидарност и помоћ СЗО. Иначе, епидемија вариоле десила се пред почетак туристичке сезоне, па је њено брзо сузбијање и са тог аспекта било изузетно значајно. Рад и координација свих органа руковођења и државних органа управе надлежних за послове здравља у Југославији били су на завидном нивоу. Уз све проблеме који су се јављали у раду, може се рећи да је југословенска здравствена служба брзо и ефикасно извршила задатак сузбијања епидемије вариоле, која је била велика и по броју случајева и по географској раширености и изазвала озбиљне поремећаје живота и привреде у читавој земљи. Томе је свакако значајно допринела изузетна посвећеност здравствених радника и осталих друштвених субјеката, као и дисциплиновано понашање становништва.

Иако је вирус вариоле ерадициран, по званичним подацима чува се само у две лабораторије, страхује се од његове примене као потенцијалног биолошког агенса с обзиром да се ради о високо контагиозном узрочнику, којисе интерхумано преноси, а лако се и аеросолизује. Осим тога, вирус једобро генетски изучен и може се лако генетски изменити у циљу онемогућавања деловања вакцине или повећања вируленције, лако се култивише и веома је отпоран на деловање агенса спољне средине у којој може да преживљава годинама и месецима. Примени вариоле као биолошког агенса ишле би у прилог и чињенице да је велики део светске популације осетљив на овај вирус, будући да је вакцинација престала након ерадикације, да је смртност висока, као и да не постоји специфична терапија. Да се на вариолу као потенцијални биолошки агенс данас озбиљно рачуна говори и чињеница да је последњих година 20. века у САД и неким другим земљама света отпочела интензивна производња вакцине против вариоле.

Инфлуенца (grun) је заразна болест коју изазивају вируси из породице *Orthomyxoviridae*. Најчешће се карактерише

тешким поремећајима општег стања узпоремећаје горњих респираторних путева. Преноси се путем аеросола или у директном контакту са контаминираним рукама и површинама. Јавља се обично у мањим или већим епидемијама, а у интервалима од приближно 30 година и у светским пандемијама. Сваке године више милиона људи у свету оболи од ове болести, а умире око 250.000 оболелих. Смртност је мања од 1%. Економске последице епидемија инфлуенце су значајне јер појава великог броја оболелих изискује велике медицинске трошкове на годишњем нивоу, као и немедицинске губитке везане за одсуство са посла, боловање и др. По неким прорачунима економски губици узроковани епидемијом износе 1-3 милијарде долара. Стручњаци сматрају да сви вируси грипа потичу од вируса у дивљим паткама и осталој воденој перади. Неки од њих су прешли на људе пре више хиљада година. Постоје историјски подаци о великим епидемијама грипа у Европи 1510, 1557. и 1580. године. Ова последња епидемија проширила се и на Африку и Азију и прерасла у прву познату пандемију. Пандемије су се такође појављивале и 1729, 1732, 1781, 1830, 1833 и 1889. године. Ова последња, позната је као „*руски грип*“ зато што је у Европу стигла са истока и представља прву детаљно описану пандемију. У 20. веку пандемије су забележене 1918, 1957 и 1968. године. Пандемија 1918/1919 представља једну од најсмртоноснијих пошаста у историји човечанства. Започела је крајем Првог светског рата и однела 50 милиона живота, петоструко више него самрат. Трећина светске популације је тада била инфицирана. Изазвана је вирусом инфлуенце А Н1Н1. Болест је била изузетно смртоносна, а умирале су и особе у старосној доби 20-40 година што је необично за грип. Болест се појавила код српских војника на Крфу, а у јулу 1918. године и на Солунском фронту. Прецизнијих података о броју жртава код нас нема, иако се претпоставља да је био значајан.

Познате су и пандемије „*азијског грипа*“ 1957. године изазване вирусом Н2Н2 и „*хонгконшког грипа*“ изазваног вирусом Н3Н2. Двадест и први век започео је пандемијом свињског грипа Н1Н1, којој је претходила појава птичјег грипа Н5Н1 који је први пут забележен 1997. године у Хонгконгу и од тада се проширио великим делом Азије и источне Европе. Укупан број птица које су умрле од грипа или су усмрћене због спречавања ширења заразе процењује се на око 120 милиона, што је значајно пореметило еколошку равнотежу, везано

за експанзију популације инсеката, а нанело је и велике штете живинарској индустрији у Југоисточној Азији. Обољења људи јављала су се као изолованим спорадични случајеви, а половина инфицираних је умрло. Пандемија свињског грипа H1N1 који је настао мутацијом хуманог, птичјег и свињског вируса је проглашена 2009. године, а по статистикама СЗО у овој пандемији страдало је 18.000 људи, иако се сматра да је број већи да се креће до 284.500 јер се претходна цифра односи само на оне лабораторијски потврђене случајеве.¹²⁾ Будући да се управо те године одржавала Универзијада у Београду, као и да је било оболелих спортиста, све надлежне здравствене службе, а посебно Војномедицинска академија (ВМА) и систем одбране у целини уложиле су максималне напоре да не дође до ширења болести, као и до изазивања страха, панике и дестабилизације која би довела у питање одржавање овог спортског догађај. С обзиром да су остале многе непознанице везано за структуру и имунолошки статус пацијената који су умрли од овог грипа, за брзо проналажење вакцине и све економске и друге импакте који су пратили поступак вакцинације, пробуђене су и разне спекулације, посебно у контексту често спомињане чињенице да је свака пандемија у људској историји имала „социо-политичку позадину“, као и научно верификовану и публиковану чињеницу да је неколико година пре појаве свињског грипа, 2005. године, на Аљасци ексхумиран леш жене која је умрла од шпанског грипа и да је од њеног узорка реконструисан геном шпанског грипа H1N1, који је касније био предмет различитих манипулација и укрштања са другим типовима вируса инфлуенце.

Тешки акутни респираторни синдром или САРС је различна болест чија је појава први пут регистрована у децембру 2002. године у кинеској покрајини Гуангдонг. Укупно је у НР Кини оболело 5328 људи, а појавила се спекулација да је управо САРС требало је да осујети кинеско привредно чудо. Од фебруара 2003. године регистрован је и значајан број оболелих у Хонг Конгу, Сингапуру, Вијетнаму, Тајвану и Бангкоку, а чак половина су били здравствени радници који су бринули о оболелима. Узрочник тешког акутног респираторног синдрома

12) Националном акционом плану САД за стратегију поступања током пандемијеноводе се најважнији циљеви који се постављају пред Владу САД, а то је заустављање, успоравање, или ограничавање ширења пандемије, ублажавање њених последица везано заболести, патњу и смрт, као и одржавање инфраструктуре и ублажавање штетних утицаја на привреду и друштво.

био је до почетка избијања епидемије непознати коронавирус (*SARS-CoV: SARS-associated Coronavirus*). Докази инфекције нађени су код оболелих од САРС-а у више земаља. Зараза се покушала држати под контролом применом карантина и ограничењем путовања у заражена подручја. Упитно је колико су ове мјере биле успјешне, јер се болест пренијела из Азије и до Канаде, али је тамо ипак спречено њено ширење.

Колера је акутна цревна инфекција изазвана бацилом *Vibrio cholerae*. Масовне епидемије у Индији, која представља ендемско жариште болести бележе се од 6. в.п.н.е. до почетка 16. века. Почетком 19. века колера се у пандемијским размерама шири на све континенте. У Балканским и Првом светском рату од колере је умрло више од 15.000 српских војника и старешина, а болест је захватила и цивилно становништво. Последња епидемија у Европи забележена је 1922. године у Русији. У Другом светском рату Јапанци су, у оквиру биолошког програма, производили месечно по 100kg биомасе колере. До доношења Конвенције, све државе су у арсеналима биолошког оружја имале и колеру. Иначе, колера је болест ниског леталитета. Може се дисеминовати путем контаминације воде или хране. Интерхумано преношење је могуће. У превенцији се користи вакцинација живом или мртвом вакцином варијабилне ефикасности. Лечење се спроводи симптоматски, рехидратацијом, а користе се и антибиотици. СЗО известила је да је 2015. године забележено 1.4 до 4.3 милиона случајева колере у свету и да је 28,000 до 142,000 људи умрло за годину дана.

Међу забележеним епидемијама колере последњих година посебно место заузимају епидемије на Хаитију 2010. и 2015. године, будући да су у оба случаја извор инфекције били припадници мировних снага УН, што је отворило бројна питања везана за унапређење медицинског надзора и санитарних процедура затрупе УН. Наиме, на Хаитију већина припадника мировних контингента УН долази из Бангладеша, Индије и Непала, земаља у којима је колера ендемична. Иначе, по подацима УН, колера је присутна у свим земљама у којима су присутне мировне мисије УН, изузев Либана, а лоши хигијенско-санитарни услови у тим земљама сматрају се главним кривцима за настанак болести.

У епидемији **Еболе** у Западној Африци 2014. године, која је, према проценама, највећа у досадашњој историји, сходно подацима СЗО, у Гвинеји и Сијера Леонеу оболело је 17.223

људи. Присуство вируса лабораторијски је потврђено код 12.025 лица, док је 6.475 људи умрло од еболе. У Либерiji је било 10.672 оболелих, а умрло је 4.808 лица. У Нигерији је оболело 20 лица, Сенегалу 1, а у Малију 8 особа, али није забележено даље ширење болести. Импортовани случајеви забележени су у Великој Британији, Италији, Шпанији (по један) и САД (4 оболелих, 1 смртни исход). И ова епидемија изазвала је бројне спекулације, укључујући и оне о могућој биотерористичкој позадини. Истраживачи су, званично, дошли до обећавајућих резултата са вакцином за Еболу. Па ипак, лека за овај вирус још нема.¹³⁾ Вирус Еболе био је веома атрактиван за носиоце биолошког програма током Хладног рата, а рађени су експерименти његовог укрштања са вирусом вариоле, како би се повећала ефикасност и убојитост овог оружја.

Недуго након епидемије Еболе, крајем 2015. и почетком 2016. године нову забринутост изазвала је епидемија изазвана **Зика вирусом**. Овај вирус је изолован још 1947. године из мајмуна у Зика шумама у Уганди, а први пут је доказан као узрочник болести људи 1954. године у Нигерији. Болест се ширила по различитим областима Африке, а потом је захватила Југоисточну Азију, пацифичка острва, Бразил, а сада се шири према другим деловима света, Северној Америци и Европи. У 2015. години само у Бразилу је било инфицирано 1.5 милиона људи, а ове године се очекује да ће укупан број инфицираних бити око 4 милиона. *Зика вирус* припада породици Флавивируса у коју су сврстани вирус денге, жуте грознице и вирус западног Нила. Иако се до недавно сматрало да узрокује благу болест, која не оставља последице, актуелна епидемија Зика вирусне болести показала је да врло мало знамо о овом вирусу, његовој епидемиологији и болести коју узрокује. Светску јавност највише је узнемирила могућност да у току трудноће дође до инфекције плода, што има за последицу тешка оштећења мозга, јер је у подручјима где циркулише вирус, забележен двадесет пута већи број оштећења мозга у новорођенчади него у другим деловима света. Зикавируспреносекомарци (*Aedes aegypti* и *A. albopictus*)¹⁴⁾ Иако има оних који сматрају да није слу-

13) Ова епидемија у Западној Африци нанела је озбиљне економске штете западноафричким државама у којима скоро да не постоји добро организован систем здравствене заштите, хигијенске навике и култура живота су на ниском нивоу, бруто друштвени производ је изузетно низак, а реч је о земљама које су релативно недавно ослобођене колонијалног ropства, у којима постоје унутрашње противречности, делују терористичке организације. При том је реч о земљама које поседују и велика природна богатства

14) С обзиром на ареал распрострањености вектора болести и европски континент спада у зону ризика.

чајно светска јавност за ширење зикаи нфекције сазнала баш уочи овогодишњег Фестивала самб еи Летњи холимпийских игара у Бразилу, или да овај вирус представља казну Латинској Америци за непослушност, ипак историја нас је научила да када вирус уђе на ново подручје и у нови екосистем, можемо очекиватине очекивано. У пренос вируса могу бити укључени нови вектори и нови резервоари (животиње). С обзиром да се вирус у крви инфициране особе задржава 5 до 7 дана, болест се на друге људе може пренети преко крви (трансфузије, интравенозни корисници дрога који користе исту иглу итд.).Недавно је утврђено да се вирус преноси и сексуалним путем.

Већ смо споменули епидемију **ХИВ/АИДС-а** која представља планетарну кугу новог доба.Крајем 2014. године у свету је живело 40 милиона људи инфицираних вирусом сиде, а сваке године бележи се још око 2 милиона новоинфицираних, док 1.2 милиона људи умире. У протеклих 15-так година од сиде и болести у вези са сидом умрло је око 25.3 милиона људи. С тим у вези, треба нагласити да на афричком континенту који је најугроженији живи чак 24.7 милиона инфицираних, тј. 70% од свих заражених и да АИДС на том простору узрокује 10 пута већу смртност него оружани конфликти којима овај континент обилује. То посебно треба узети у обзир с обзиром на чињеницу да велики број миграната који долазе у Европу потиче управо са тог географског подручја, као и са азијског подручја које је друго по инциденци ХИВ/АИДС-а. Процењује се да се и међу припадницима оружаних снага на подручју Африке налази висок проценат заражених ХИВ-ом (10% у Еритреји, а чак 60% у Конгу, док је, по доступним подацима, АИДС водећи узрок смрти и међу припадницима полицијских снага Кеније-75%). Постоје подаци и да се се ХИВ користио као биолошко средство ратовања у сукобима у Руанди 1994. године преко намерних силовања чији су починиоци били особе заражене ХИВ-ом.

У стратегији САД-а о ХИВ-у/АИДС-у усвојеној у *StateDepartment-у* 1995. године наводи се да пандемија ХИВ/АИДС нарушава основе безбедности и економије погођених земаља, доводећи до пада друштвеног производа, те да она може бити потенцијални и покретач рата. У истом документу говори се и о потенцијалном утицају ХИВ-а на оружане снаге и борбену готовост преко смањења броја тренираних/обучених војника и официра, као и регрута. И у постсовјетској Русији

ХИВ/АИДС представљао је велики безбедносни проблем посебно због велике заступљености у војној популацији и значајно је утицао на смањење регрутног контингента. У Извештају америчког Центра за стратешке и међународне студије такође је истакнуто да ХИВ/АИДС-а може значајно да подрије економскомоћ великих држава, као што су Индија, Кина и Русија, као и да утиче на промену војне равнотеже у свету.

Ширење инфективних болести у форми великих епидемија и пандемија може да утиче на националну и међународну безбедност било директно, као претња животу, здрављу и добробити људи, чланова заједнице, као и кроз штетне последице коју епидемије и њихово сузбијање могу имати по социјалну, политичку и економску стабилност држава што има безбедносне импликације на националном и међународном нивоу. У извештају ЦИА из 2000. године закључује се да ће инфективне болести у наредном периоду значајно утицати на међународну безбедност и компликовати је.

ЗЛОУПОТРЕБА НАУКЕ

Измена и укрштање постојећих микроорганизама попут еболе и вариоле или денге и хепатитиса, синтеза потпуно нових агенаса, убрзање молекулске еволуције, контрола фертилизације уз помоћ микроорганизама и стварање чак етнички специфичног биолошког оружја које би деловало на одређену нацију, популацију циљну групу, производња “*контрацептивних биљака*” које продукују антитела на хуману сперму такође представља једну од реалних могућности, као и дизајнирање “*контрацептивне вакцине*” која ако се употреби за контролу популације других врста може да изазове несагледиве еколошке последице, производња притајених стелт вируса или бинарног биолошког оружја, све то није научна фантастика, већ сурова реалност времена у коме живимо која руши давно прихваћену тезу да је биолошко оружје атомска бомба сиромашних и ставља га у арсенале технолошки најсупериорнијих, не искључујући могућност да у посед истог дођу и терористичке групе над којима нико нема контролу. Из свега напред наведеног, јасно је какве последице злоупотреба генетичког инжењеринга и биотехнологије може произвести и колико је значајно превенирати све могуће злоупотребе у овој области.

Или пак агротероризам као подврста биотероризма посебно актуелна за земље аграрне провинијенције као што је

наша. Пољопривреда је мека мета, лако рањива, а тешко одбрањива, а посебну димензију овај проблем има данас када се говори о злоупотреби генетски модификованих организама (ГМО). У новије време актуелну претњу свакако представља (зло)употреба генетски модификованих усева или хербицида, а у жижи интересовања је и такозвана „*терминатор технологија*“ која подразумева генетске модификације биљака смањењем њиховог фертилитета, што ствара перманентан профит произвођачима. Као оружје агротероризма спомиње се и могућност контролисаног утицаја на климатске промене, односно на атмосферске прилике које су посебно значајне у појединим фазама развоја биљних култура (клијање, цветање, зрење итд.). Овакав облик агротероризма могу примењивати само економски и технолошки развијене државе.

БИОЛОШКА ОДБРАНА

Биолошка одбрана обухвата свеобухватне методе, планове и процедуре којима се успостављају и реализују мере одбране од биолошког напада.¹⁵⁾

По речима великог стратега светске политике, господина Кисинџера, све кризе су предвидиве, а наше је да се припремимо да на кризу одговоримо. Одговор на евентуалну кризу изазвану биолошким акцидентом или употребом биолошких агенаса мора бити мултидисциплинаран, интегрисан и тимски, а задаци и обавезе свих морају бити јасно дефинисане у оквиру добро изграђене стратегије која нам у овом пољу недостаје. Шта то практично обухвата: 1. са аспекта биомедицине свакако стални мониторинг епидемиолошке и епизоотолошке ситуације¹⁶⁾ на терену, развоји стално унапређење мера детекције и идентификације потенцијалних биолошких агенаса уз припрему адекватних капацитета, укључујући нпр. мобилну лабораторију са одговарајућом опремом и обученим кадром, капацитете за смештај висококонтagioзних болесника, средства за лечење оболелих и профилаксу-здравих експонираних, као и јачање стандарда биолошке безбедности и биолошке си-

15) Недовољна ефикасност система одбране САД на биотерористички напад 2001. године једним делом је оправдаван и недостатком стандардизованих процедура и поступака уз недовољну координацију система за надзор, лабораторија и медицинских установа

16) Будући да велики број потенцијалних биолошких агенаса и изазивача великих епидемија, као и новооткривених микроорганизама представљају узрочници зооноза изузетно је важно спроводити стални епидемиолошки и епизоотолошки надзор

гурности на свима нивоима. То све наравно кошта, но штете од евентуалне употребе биолошких агенаса или масовних епидемија изазваних висококонтагиозним агенсима биле би много веће, ако се узме у обзир само на пример чињеница да су укупни трошкови борбе са сезонским gripом у свету сваке године 12 милијарди долара, плус око 250.000 смртних исхода.

Шта још мора бити саставни део ове стратегије: побољшање контроле потенцијалних биолошких агенаса на свим нивоима, укључујући и контролу робе двоструке намене, побољшање обавештајно-безбедносних мера¹⁷⁾ и правовремено реаговање, шира и искренија подршка Конвенцији о забрани употребе биолошких агенаса и унапређење међудржавне и међународне сарадње у овој области. Ето пуно задатака и за сектор безбедности у целини, здравство, ветерину, академску заједницу и државу у целини.

Овде свакако треба споменути да ми као држава имамо комплетну легислативу у овој области, да смо потписник Биолошке конвенције и радимо на спровођењу њених одредаба. Развијамо и међународну стручну сарадњу у овој области са колегама из Чешке Републике, који су европски лидери у овом пољу, као и са партнерима из САД, Немачке, Кине. Стручни потенцијал који Република Србија има је препознатљив. Интензивно радимо на подизању свести јавности и доносилаца одлука који треба да одреде средства и носиоце јачања националних капацитета за брзу детекцију и идентификацију потенцијалних биолошких агенаса и збрињавање повређених и оболелих у случају евентуалног биотерористичког акта или масовних епидемија. Тиме бисмо, не само ојачали сопствене ресурсе, већ би као члан европске породице народа дали пуни допринос борби против тероризма, оснажили би капацитете за учешће у међународним мировним мисијама, а могли би постати и регионални тренинг центар у смислу теоријске и практичне обуке и усавршавања у домену биолошке заштите.

Јачањем потенцијала у овом домену свакако бисмо дали и пуни допринос глобалној борби против тероризма и дали импулс даљем снажењу позиције наше земље у свету, афирмишући тиме опредељење нашег државног руководства у циљу доприноса општем миру и универзалним вредностима.

17) Укључујући и тзв. медицински обавештајни рад, тј. *medical intelligence* којим се прикупљају и обрађују подаци о потенцијалним биолошким ризицима и претњама, као и о плановима и активностима терористичких организација.

ЛИТЕРАТУРА

- Alibek K., *Biohazard*, Random House, New York, 1999.
- Breeze, R., „Agroterrorism betting far more than the farm“, *Biosec*, 2(4), 2004.
- Biological and Toxin Weapons Convention (BTWC)*, 2014.
- Biosafety in Microbiological and Biomedical Laboratories*, 5th Edition, NHPublicationNo. CDC 21-1112, 2009.
- Black, JL, *Genome projects and gene therapy: gateways to nextgenerationbiological weapons*, 2003.
- Carus, WS, *Bioterrorism and Biocrimes: The Illicit Use of Biological Agents in the 20th Century*, National Defense University, Washington, 1998.
- Cutler S. “Refugee crisis and re-emergence of forgotten infections in Europe”, *ClinMicrobiol Infect*, 2015.
- Gursky E, Inglesby TV, O’Toole T., “Anthrax 2001: observations on the medical and public health response”, *Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice and Science*. 2003.
- Hall MJ, Norwood AE, Ursano RJ, Fullerton CS., “The psychological impacts of bioterrorism”, *Biosecurity and bioterrorism: biodefense strategy, practice, and science*, 1(2), 2003.
- Henderson DA, Inglesby TV, Bartlett JG, et al., *Smallpox as a biological weapon: Medical and Public Health management*, JAMA, 1999.
- Inglesby TV, Dennis DT, Henderson DA, Bartlett JG, et al. *Plague as a biological weapon: medical and public health management*, JAMA, 2000.
- Inglesby TV, Henderson DA, John G. Bartlett JG, et al., *Anthrax as a biological weapon*. JAMA, 1999.
- Jović R, Savić A., *Bioterrorizam, biološki rat, biološkooružje*, Institut za političke studije, Beograd, 2004.
- Kuhlau F. and Hart J., “Biosecurity and international security implications”, in: Burgess P. (ed.) *The Routledge Handbook of New Security Studies*, Routledge, 2010.
- Liu, W. Zhang, Z. Wan, S., “Predominant role of water in regulating soil and microbial respiration and their responses to climate change in a semiarid grassland”, *Global Change Biology*, 15(1), 2009.
- Ostfield ML, “Strengthening biodefense internationally: illusion and reality”, *Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice, and Science*, 2008.
- Radakovic S, Marjanovic M, Surbatovic M, Vukcevic G, Jovasevic-Stojanovic M, Ristanovic E., „Biological pollutants in indoor air“, *Vojnosanitetski pregled*, 71(12), 2014.
- Ristanovic E., *Bioterrorism: prevention and response*, Odbrana Media Center, Beograd, 2015.
- Ristanovic E., „Infectious Agents as a Security Challenge: Experience of Typhus, Variola and Tularemia outbreaks in Serbia“, *Bezbednost*, Beograd, LVII, No. 2, 2015.
- Ristanovic E., Radakovic S., „Bioterrorism as a threat to Food Supply Systems“, in: Caleta D., Radovic V. (eds.), *Comprehensive Approach as „Sine Qua Non“ for Critical Infrastructure Protection*, IOS Press Amsterdam, 2015.
- Стојановић Ђ., Ристановић Е., „Трка са временом: однос биолошког оружја и међународне безбедности“, *Политичка ревија*, 2/2010.

Taubenberger J., Morens D., *1918 Influenza: the Mother of All Pandemics*, Centers for Disease Control and Prevention, 2006.

Тодоровић К., “Успомене на епидемију пегавца из 1914-1915. године”, *Зборник оснивачке скупштине Југословенског друштва за историју медицине, фармације и ветерине*, Београд, 1957.

Elizabeta Ristanovic

BIOTERRORISM: AN OLD CHALLENGE IN THE NEW SECURITY ARCHITECTURE OF MODERN WORLD

Resume

Bioterrorism is the deliberate and intentional use of various microorganisms (bacteria, viruses, fungi, parasites and their toxins) in terrorist purposes in order to provoke fear, panic, health, political, economic, socio-psychological consequences. It has a long history but nowadays it is actual threat and even more dangerous due to progress in the science and technology that makes possible strengthening the existing and creating new generations of biological weapons including even ethnic-specific. Although the national strategies of many countries do not recognize the risk and threat that biological agents represent, the growing awareness about infectious diseases caused by old or (re)emerging microorganisms, places them as a leading security challenge of the 21st century defined in the security strategies of the the most powerful countries and international organizations. Especially if one takes into account that the epidemics caused by potential biological agents such as plague, smallpox, typhus, Spanish, swine, birdflu, HIV, had significant influence to the human society in the past and even now or that the same can reappear. The epidemics can be also provoked by some less known infectious agents (Zika virus, Ebola etc.), which, thanks to the conquest of new habitats (due to migrations, positive and negative impacts of globalization-transport of people and goods, climate changes...) can cause catastrophic effects, especially if they are used for terrorist purposes by state or non-state actors. Because of that it is extremely important to raise awareness and to strengthen capabilities for prevention and response to possible biological attack. International cooperation and joint efforts in that direction are of high significance.

Keywords: *bioterrorism, biological weapons, infective diseases, prevention, response*

* Овај рад је примљен 2. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

Јелена Вукоичић

Факултет политичких наука, НУБЛ, Бања Лука

ИСЛАМИЗАМ, СЕКУЛАРИЗАМ, ТЕРОРИЗАМ - РАЗЛОЗИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ИДЕОЛОШКОГ И ПОЛИТИЧКОГ КОНФЛИКТА

Сажетак

Исламизам представља једну од најдинамичнијих и најутицајнијих савремених политичких идеологија на којој се темеље идеолошки ставови и политички циљеви највећег броја активних и утицајних терористичких организација широм света. Једна од основних карактеристика исламске политичке идеологије јесте отпор исламизма свим секуларним културним и политичким вредностима које су суштински супротстављене исламском вредносном систему, заснованом на правилима религије. Управо је схватање културних специфичности исламске цивилизације неопходно у циљу разумевања муслиманског револта против Запада, између осталог манифестованог и у форми исамистичког тероризма, који није усмерен само против западне политичке хегемоније, већ је један од његових највећих циљева супротстављање експанзији западног, секуларног система норми и вредности. Наиме, исламска цивилизација заснована је на теоцентричном погледу на свет и има своје сопствене погледе на друштво и начин живота читавог човечанства, као и тежњу да ове погледе учини универзалним, али, за разлику од западне цивилизације, она никад није била у могућности да започне процес глобализације и прошири свој културни и вредносни систем широм света.

Кључне речи: исламизам, модернизам, секуларизам, тероризам, исламистичке терористичке организације, исламска цивилизација, Запад, глобализација

УВОД

Радикални ислам, односно исламизам, представља темеље идеологије апсолутне већине савремених терористичких организација и, самим тим, „озбиљну глобалну претњу са којом се данас суочава читав свет”¹⁾ Ову политичку идеологију, засновану на исламском верском учењу²⁾, одликује ригидност, реакционарност и револуционарни дух, као и глобалне претензије и универзалистички поглед на свет, који не остављају простор за компромисе и дијалог. Исламизам представља „савремени резултат тензија између секуларног погледа на свет културног модернизма и космолошког погледа на свет исламског монотеизма”³⁾ као и најраспрострањенију и најмоћнију врсту „револта против Запада”⁴⁾ што су заједничке карактеристике великог броја исламистичких политичких покрета и терористичких група, који ислам виде као комплетан начин живота, најбољу алтернативу западним секуларним идеологијама и, што је најважније, политички систем.⁵⁾ Кључно питање које се отвара у анализи исламизма као глобалног феномена јесте управо „однос ислама према Западу – сматрајући Западом, у овом случају, више систем вредности које се односе на либерално-демократски поредак, отвореност и модерност, него конкретне државе и географска подручја”⁶⁾

- 1) Зоран Драгишић, Бранкица Јанковић, „Радикални исламизам и безбедност Балкана”, *Политика националне безбедности*, бр. 2/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 85.
- 2) Више о политичкој димензији исламске религије видети у: Јелена Вукоичић, „Ислам као политички систем”, *Религија и толеранција*, бр. 23, ЦЕИР, Нови Сад, 2015.
- 3) Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002, p. 68.
- 4) Hedley Bull, “The Revolt against the West”, in: *The Expansion of International Society*, Hedley Bull and Adam Watson (eds.), Oxford University Press, Oxford, 1984, pp. 217-228.
- 5) Погледати: Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002.
- 6) Младен Лишанин, „Ислам и исламизам: Порекло, проблеми, перспективе”, *Политика националне безбедности*, бр. 2/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 140.

Страх и отпор припадника исламистичких политичких и терористичких организација према секуларизму остају главни мотиватори њихових активности. Феномен исламизма, који у овом случају представља „последницу кризе модерног поретка исламске цивилизације у рационално-секуларном и технолошко-научном добу”,⁷⁾ уосталом није ни могуће посматрати одвојено од феномена секуларизма на чијој је критици и настао, с обзиром на то да је неопходност стварања „јакe религије”, према мишљењу припадника исламистичких покрета, изазвана управо слабљењем утицаја верских институција под утицајем секуларних тенденција које су, први пут у историји човечанства, озбиљно угрозиле апсолутни примат вере у друштву и држави.

Модернизам и секуларизам се, наравно, првенствено везују за западну цивилизацију и, у складу са тим, исламско ускрснуће друге половине XX века по свом степену и дубини може се посматрати као последња фаза усклађивања исламске цивилизације са Западом, напор да се „решење” за нагомилане проблеме муслиманског света нађе не у западним идеологијама, него у исламу.⁸⁾ Централни предмет дебате савремених исламских покрета, од политичких странака до терористичких организација, чине „фундаменталне разлике између исламских и западних погледа на свет, као и место муслимана у свету који се налази под доминацијом Запада и његових цивилизацијских вредности”.⁹⁾ Отпор модернизму се, међутим, односи искључиво на отпор одређеним вредностима супротним исламској политичкој идеологији која је и сама, у политичком смислу, модерна и у потпуности зависна од савремених достигнућа. Исламизам, заправо, представља процес девестернизације у смислу одбацивања културног модернизма и истовременог прихватања инструменталне модернизације. Исламисти користе језик модернизма како би се супротставили ‘злу’ модернизма. Укратко, они желе да одвоје инструменте модернизма од погледа на свет који их је створио.¹⁰⁾

7) Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002, p. 104.

8) Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Цид, Подгорица, 2000, стр. 121.

9) Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002, p. 43.

10) *Ibid.*, pp. 66-68; на тему односа исламиста према модернизму погледати: Bassam Tibi, “The Worldview of Sunni Arab Fundamentalists: Attitudes toward Modern Science and Tech-

Управо је експанзија исламизма и његове интензивне, анти-западне политике довела до појаве новог, глобалног тероризма чија се идеологија заснива на радикалној интерпретацији ислама и нападима на секуларне, западне вредности. У трагичном низу догађаја који су захватили исламски свет у XIX и XX веку ова врста тероризма може се описати као последњи покушај џихадске борбе ослабљене муслиманске цивилизације против далеко надмоћнијег Запада.¹¹⁾

ИСЛАМ, ИСЛАМИЗАМ И КУЛТУРНА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Разумевање културних разлика између муслиманских и немуслиманских народа и цивилизација има веома велики значај за разумевање феномена исламизма и исламистичког тероризма генерално и често површно гледање на културолошке разлике онемогућава велики број, посебно западних, истраживача и политичара да продру у срж проблема и схвате начин на који исламисти размишљају и функционишу. Схватање специфичности културе неопходно је у циљу разумевања исламског (културног, политичког и терористичког) револта против Запада, који није, као што се често наглашава, усмерен само против западне хегемоније, већ је његов главни циљ супротстављање западном систему норми и вредности. Исламска цивилизација заснована је на теоцентричном погледу на свет и има своје сопствене погледе на друштво и начин живота читавог човечанства, као и тежњу да ове погледе учини универзалним, али, за разлику од западне цивилизације, она никад није била у могућности да започне процес глобализације по сопственом дизајну.¹²⁾

nology”, in: *Fundamentalisms and Society*, Martin Marty and Scott Appleby (eds.), University of Chicago Press, Chicago, 1993.

- 11) XIX и XX век донели су доста проблема великом броју муслиманских држава за које оне и даље немају адекватна решења. Након завршетка периода колонијализма, муслиманске земље су се од колонија, у највећем броју случајева, трансформисале у диктатуру чије друштвене системе оптерећују константни политички и, у бројним случајевима, оружани конфликти, тероризам, секташко насиље, слаб економски и технолошки развој и катастрофална ситуација на пољу развоја демократије и људских права.
- 12) У циљу ‘глобализације’ исламских вредносних система створене су и међународне исламске организације од којих је најутицајнија Организација исламске конференције. Погледати: Мирољуб Јевтић, „Верско-политичке основе Исламске конференције”, у

У основи „судара цивилизацијских погледа на свет”¹³⁾ налази се отпор вредносном систему културне глобализације. Експанзија модерних технологија и комуникација довела је до физичког приближавања различитих култура и цивилизација, које су путем ових ефеката глобализације постале много свесније међусобних разлика него што је то био случај икада раније у историји. Наиме, иако ставови одређени глобализацијом претендују на то да буду универзални, они су настали из специфичних норми и вредности, које чине суштину секуларног погледа на свет, имају западно порекло и једноставно нису постале универзалне. Као што наглашава Хедли Бул (Hedley Bull) у својој анализи сукоба ислама и Запада у светлу процеса глобализације, „постоји опадање консензуса везано за заједничке интересе и вредности у оквиру државног система”.¹⁴⁾ Аутор примећује да је „технолошко уједињење света” довело до стварања глобалних структура, односно „смањења земљине кугле”, али оно „само по себи не ствара јединство погледа на свет нити је то, у ствари, учинило”.¹⁵⁾ Сасвим супротно, културна политика глобализације изазвала је повратак незападних народа њиховим традиционалним културама, као што показује пример исламизма који је револт против западних вредности као таквих.¹⁶⁾ Овакав развој догађаја означава не само изазов постојећем легалном поретку, већ, такође, и „дубок разлаз између западних сила и земаља трећег света око читавог низа нормативних питања”,¹⁷⁾ док резултати глобализације могу да се објасне речима Збигњева Брежинског (Zbigniew Brzezinski) који их описује као „човечанство које је истворемено уједињеније и фрагментираније”.¹⁸⁾

Религија и савремени свет, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Београд, 1987, стр. 242-252; Мирољуб Левтић, „Правни систем организације исламске конференције”, у *Религија и политика: Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 237-245.

13) Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002, p. xx.

14) Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1977, p. 257.

15) Ibid., p. 273.

16) Ibid., p. 223.

17) Ibid., p. 227.

18) Zbigniew Brzezinski, *Between Two Ages*, Wiking Press, New York, 1970, p. 3.

Некомпатибилност различитих вредносних система и погледа на свет спречава стварање глобалног „друштва држава” (Bull) које би почивало на консензусу око заједничких норми и вредности. Бул истиче да „идеја међународног друштва почива на вези између држава као вези између чланова друштва обавезаних заједничким правилима и посвећених заједничким институцијама”.¹⁹⁾ За разлику од система држава, друштво држава „постоји онда када група држава, свесна одређених заједничких интереса и вредности, формира друштво...везано заједничким скупом правила у својим међусобним односима... Међународно друштво у овом смислу претпоставља постојање међународног система, али међународни систем може да постоји независно од међународног друштва”.²⁰⁾

Глобализација је имала огроман утицај на економију, политику и технологију, односно стварање међународног система, али је њен утицај на културу далеко мањи. Басам Тибџ (Bassam Tibi) примећује да је чињеница да „напредак на пољу глобализације структура није праћен упоредним напретком на пољу универзализације норми и вредности”, утицала на то да „постоји светски систем али не и кореспондирајућа светска цивилизација”.²¹⁾ Аутор наводи да „наше доба карактеришу симултани процеси структурне глобализације и културне фрагментације, што концепт културе ставља на чело студија конфликта”.²²⁾ У западним цивилизацијама „процесом девестернизације култура се доживљава као процес локалне друштвене продукције значења и има јако мало сличности са америчким потрошачким шаблонима, познатим и као „америчка јавна култура” и карактеризованим кованицом “Mc world”.²³⁾ Тибџ додаје да Запад често симплификује и маргинализује културолошке разлике које муслиманске народе издвајају из секуларизованог, материјалистичког система вредности и да је потребно схватити да је „култура нешто више од мекдоналдизације, кока-коле и гледања сапунских опера на

19) Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1977, p. 68.

20) Ibid., pp. 13-14.

21) Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002, pp. 6-7.

22) Ibid., p. xvii.

23) Ibid., p. 25.

телевизији”, као и да „западно веровање у утицај ове врсте масовне културе спречава правилно разумевање истовремених процеса структурне глобализације и културне фрагментације. Глобализација је структурна – фрагментација културна”.²⁴⁾ Ова два симултана процеса производе контрадикторне резултате с обзиром на то да се „сукобљене цивилизације приближавају једна другој у свим нивоима интеракције истовремено се удаљавајући због својих непомирљивих погледа на светски поредак и, генерално, својих погледа на живот, религију, право и друга питања од значаја за друштво”.²⁵⁾ У овом светлу, исламизам може да се опише као „одговор на укључивање света ислама у глобалне структуре”.²⁶⁾

Отпор према секуларизму представља кључни део отпора исламистичких политичких и терористичких организација према Западу који се непрекидно оптужује за наметање секуларних принципа државне и друштвене организације муслиманским земљама и, самим тим, подривање њихових исламских темеља. Овакав став се донекле може сматрати исправним када се узме у обзир да, иако ниједна савремена муслиманска земља у суштини не може да се назове секуларном,²⁷⁾ закони свих њих јесу претрпели извесне корекције управо под утицајем институција савременог међународног поретка. Тако су, шеријатом дозвољени, ропство и конкубинажа званично укинута у законима свих исламских држава.²⁸⁾ Уступци су учињени и у неким другим случајевима, првенствено у области међународног права,

24) Ibid., pp. 6, 25.

25) Ibid., p. 44.

26) Ibid., p. 33.

27) Талас секуларизације је само површно захватио муслиманска друштва у XX веку. Већина ових земаља свој политички и правни систем темељи на исламу и исламском закону, односно шеријату, а и у ретким случајевима званично усвојених секуларних принципа, као у, рецимо, Турској, друштво је генерално остало дубоко привржено исламском начину живота, што показује моће религије у овом делу света.

28) Иако су, под притиском међународних институција, све исламске земље званично укинуле ропство и конкубинажу, који су дозвољени Кураном, у пракси је ситуација много другачија. Тако су се у муслиманским земљама захваћеним ратовима у протеклим неколико деценија, од Судана до Сирије, заробљеници продавали и продају на пијацама робља, док тржиште робова функционише и у богатим земљама као што је Саудијска Арабија у којој живи велики број купљене радне снаге из сиромашних азијских и афричких земаља. На тему савременог робовласништва у Саудијској Арабији погледати: Joel Mowbray, “Maids, Slaves and Prisoners: To be Employed in a Saudi Home – Forced Servitude of Women in Saudi Arabia and in Homes of Saudis in US”, *National Review*, 24.02.2003; Serge Trifkovic, “Islam’s Wretched Record on Slavery”, *FrontPageMagazine*.

како би се омогућила сарадња са неисламским земљама по одређеним питањима, али и у економској области у којој би примена исламских правила негативно утицала на економију муслиманских држава.²⁹⁾ Истовремено, међутим, шеријат је остао примарни регулатор породичних и наследних питања у готово свим муслиманским земљама, а велики број њих у оквиру својих система готово у потпуности примењује незнатно или нешто више измењено исламско право. Без обзира на ову генералну приврженост верском закону, у складу са својим дубоким убеђењем у ванвременски карактер шеријата, велики број муслимана се противи укидању исламских и примени неких неисламских принципа у њиховим друштвима, што доприноси популарности исламистичких идеја и успеху покрета који своју идеологију углавном заснивају на критикама Запада и секуларизма.³⁰⁾

Однос припадника исламистичких политичких и терористичких организација према западним вредностима углавном се манифестује кроз сталне критике модернизма и секуларизма, који се проглашавају неуспешним и трагичним системима, ‘пропалим идејама’ у чијој основи лежи институционализовање и подстицање неморала, похлепе и свих осталих негативних људских карактеристика које наводно представљају супротност ‘племенитим’ вредностима за које се залаже ислам. Тако у књизи „*Лобијање секуларизма*”, из 1979. Године, њен аутор Имадулдин Калил (Imaduldin Khalil) проглашава неуспешним све друштвене покрете у историји Европе, од Француске револуције до савременог доба, и истиче да ови неуспеси представљају својеврсну ‘трагедију секуларизма’. По његовом мишљењу, типичан пример ове ‘трагичне ситуације’ је Њујорк, чији проблеми настају из отуђености, произишле из секуларизма. Порука књиге је исламистичка визија светског поретка по којој ислам може да спаси човечанство од ове трагедије. Према речима аутора,

com, Wednesday, November 20, 2002, <http://archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTD=21060>

29) Шеријатски закон предвиђа посебне економске принципе као што је, на пример, бескаматно банкарско пословање, који тешко могу да функционишу у савременим економским системима. Из тог разлога муслиманске земље углавном нису исламизовале своје економије, како на унутрашњем, тако ни на међународном нивоу.

30) Више о исламском закону видети у: Fikret Karčić, *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, Sarajevo, El-Kalem, Centar za napredne studije, 2011.

„тражећи излаз проналазимо да постоји само један облик поретка коме могу да се окрену западни мислиоци. Тај поредак је ислам...који...је конзистентан, стабилан и способан да одговори на све проблеме духовне и материјалне егзистенције, те, стога, може...да спаси савремену цивилизацију њених патњи”³¹⁾

БОРБА ЗА „МОРАЛНУ ДОМИНАЦИЈУ” У ГЛОБАЛИЗОВАНОМ СВЕТУ – ИСЛАМСКА КРИТИКА СЕКУЛАРНИХ, ЗАПАДНИХ ВРЕДНОСНИХ СИСТЕМА

Универзалистички поглед на свет садржи разлоге исламског отпора према Западу који су бројни и комплексни. Према речима Берија Бузана (Barry Buzan), „овај сукоб делимично има везе са секуларним версус религијским вредностима, делимично са историјским супарништвом између ислама и хришћанства, делимично са завишћу у односу на западну моћ, делимично са осећањима изазваним због доминације Запада над постколонијалним политичким структурирањем Средњег истока и делимично са огорчењем и понижењем у погледу поређења достигнућа између исламске и западне цивилизације у последња два века”³²⁾

Иако сви наведени фактори имају утицај на савремени исламистички револт против Запада, оличен у глобалној терористичкој претњи, у његовој суштини, као и у суштини исламизма као политичке идеологије, налазе се управо западне вредности. Мржња муслимана према Западу „често иде даље од непријатељског става према одређеним интересима, поступцима, политици или чак државама и постаје одбијање западне цивилизације као такве, не толико због онога што ради, колико због онога што јесте, и због принципа и вредности које заступа и примењује; ови принципи сматрају се суштински злим, док се они који их промовишу или прихватају сматрају Божијим непријатељима”³³⁾ Како примећује Срђа Трифковић,

31) ‘Imaduldin Khalil, *Tahafut al-‘ilmaniyya*, Mu’assasat al-Risalah, Beirut, 1979; овде цитирано према: Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002, p. 107

32) Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Цид, Подгорица, 2000, стр. 235.

33) Bernard Lewis, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, The Modern Library, New York, 2003, p. 26

након неуспеха Марксизма, ислам је постао идеологија која је ту да пружи помоћ свима онима који желе да разоре традицију Запада.³⁴⁾

Иако западне вредности нису широко прихваћене у исламском свету, жестоки напади исламиста, терориста, али и умерених муслимана, могу да се објасне првенствено страхом од инвазије ‘неверничне културе’ на свет ислама. Према речима Семјуела Хантингтона (Samuel Huntington), „муслимани мрзе и страхују од моћи Запада и претње коју она представља њиховом друштву и веровањима. Они виде западну културу као материјалистичку, корумпирану, декадентну и неморалну. Они је такође виде као заводљиву и зато наглашавају потребу опирања њеном утицају”.³⁵⁾ Исламски страх од Запада посебно изазива секуларизам који се изједначава са потпуним одбацивањем религије и аутоматским прихватањем свих негативних вредносних концепата које религија забрањује. Наиме, „у очима муслимана западни секуларизам, нерелигиозност и отуда неморалност, гора су зла од западног хришћанства које их производи”.³⁶⁾

У покушају да одреде заједничку позицију свих муслимана, припадници исламистичких политичких и терористичких организација стављају тежиште на разлике између исламских и западних вредности које чине суштину савременог „револта против Запада”.³⁷⁾ На тај начин, мржња према Западу рационализује се кроз поређење вредности кроз које се западна култура представља као антитеза ислама. Религија постаје најнижи заједнички деноминатор који повезује различите покрете, организације и појединце у њиховој друштвеној, политичкој и културној борби. Описујући Запад као цивилизацију којој је циљ потпуно уништење ислама и доминација светом, исламисти постављају основу за тезу о глобалном конфликту. Отпор ‘агресији и хегемонији’ Запада постаје дужност сваког муслимана, а радикална интерпретација

34) Serge Trifkovic, *The Sword of the Prophet: Islam: History, Theology, Impact on the World*, Regina Orthodox Press, Boston, MA, 2002, pp. 281-282.

35) Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Цид, Подгорица, стр. 236.

36) *Ibid.*, стр. 236.

37) Погледати: Hedley Bull, “The Revolt against the West”, in: *The Expansion of International Society*, Hedley Bull and Adam Watson (eds.), Oxford University Press, Oxford, 1984, pp. 217-228.

религијских концепата оправдава сваку акцију, укључујући терористичко насиље. Ислам, као морално супериорна цивилизација у односу на Запад, постаје највећа покретачка снага у борби за преобликовање светског поретка, израженог у форми тероризма, представљеног као джихад.

Напади на западне вредности и културу, осим у текстовима и изјавама исламских идеолога, веома су присутни и у државним и приватним средствима јавног информисања муслиманских држава, чија је уређивачка политика у последњих неколико деценија заузимала све негативнији став према западној цивилизацији, да би се сада, у ери глобалне терористичке претње, готово потпуно ставила у службу радикалног ислама. На врху листе ‘западних претњи’ у муслиманским медијима налази се америчка политика према исламском свету, а првенствено војне интервенције Сједињених Држава у муслиманским земљама и подршка Израелу. Негативни западни утицаји су, међутим, према виђењу муслиманских медија, далеко бројнији, дубљи и шири од оружаних напада и војне помоћи ‘исламским непријатељима’, па се тако ‘западне претње’ састоје од читавог спектра различитих феномена, појава и концепата који, између осталог, укључују: „глоблизацију; ционизам; десничарски хришћански конзервативизам и евангелизам, који се проглашавају модерним крсташким претњама; интернет и његов негативан утицај на младе и друштвени морал услед наметања ‘неверничке културе’ исламским друштвима; Холивуд и његов негативан утицај, између осталог и кроз стереотипе „Арапа” и „муслимана” у негативним улогама (што се често представља као део цијонистичке или јеврејске завере); погубни утицај западне моде, дечијих телевизијских програма, или играчака као што су, између осталог, Барби лутке и Покемон”³⁸⁾

ИСЛАМ, ИСЛАМИЗАМ И ТЕРОРИЗАМ У САВРЕМЕНОМ МУСЛИМАНСКОМ СВЕТУ

Као што је већ наведено, отпор западном систему вредности и револт против Запада генерално, у великој мери, представљају последицу западне доминације у савременом свету, која је, још увек, реална чињеница, док је исламска доминација

38) Adel Darwish, “Anti-Americanism in the Arabic Language Media”, *Meria Journal*, Vol. 7: No. 4, December, 2003.

на чијој се идеји заснива муслимански поглед на свет, концепт који постоји само у делима исламистичких идеолога и визији њихових присталица. Друштвено-економски разлози успеха радикалних идеја у муслиманском свету иначе нису ограничени на ислам и, заправо, представљају универзалну сличност између свих екстремних идеологија. Утицај незапослености и сиромаштва на популарност екстремистичких идеја постаје нарочито значајан у условима глобализације и технолошког развоја, захваљујући којима становници неразвијених земаља имају могућност да виде начин живота у развијеном и богатијем делу света, Из тог разлога, радикални покрети постижу највише успеха у друштвима која су свесна свог недовољног развоја у свету који се убрзано мења.³⁹⁾ Ова свест често се наглашава чежњом за славном прошлошћу и давно постигнутим успесима. Како наглашава Јусуф Чхејри (Youssef Choueiri), „реактивација прошлости, или њено ново откривање, вођена је футуристичком визијом покренутом под утицајем садашњости. Покушај превазилажења негативне тренутне ситуације, стога, представља одлучујући фактор у путовању ка прошлости. Историјско златно доба користи се као одскачна даска за прелазак у нови свет, док садашњост врши одлучујући утицај на овај процес, осветљавајући како прошлост, тако и будућност”.⁴⁰⁾ За разлику од других народа „трећег света”, међутим, муслимани имају поглед на свет који предвиђа њихову доминацију, али и историју чије су раније периоде обележила многобројна освајања и моћ исламске цивилизације.⁴¹⁾

Траума модерног ислама, примећује Данијел Пајпс (Daniel Pipes), резултира управо из овог оштрог и непомирљивог контраста између средњовековних успеха и проблема који датирају из нешто новијег периода. Пајпс цитира имама јерусалимске цамије чије речи сликовито описују осећања великог броја савремених муслимана: „Раније смо били господари света, а сада више нисмо ни господари својих сопствених цамија”.⁴²⁾

39) На тему политичких и економских услова који су довели до експанзије исламизма у савременом свету погледати: Youssef M. Choueiri, *Islamic Fundamentalism, Continuum*, London, 1997.

40) *Ibid.*, p. 64.

41) Више о историји муслиманске цивилизације видети у: Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*, Phoenix, London, 2004.

42) Daniel Pipes, “Islam and Islamism – Faith and Ideology”, *National Interest*, Spring 2000.

Оваква ситуација је, у муслиманским земљама, довела до јачања анти-западних осећања и успона савременог исламизма и тероризма као главних експонената мржње према Западу. Исламизам је пружио циљ и облик, иначе бесциљном и безобличном, огорчењу и бесу муслиманских маса према снагама које су девалвирале њихове традиционалне вредности и осећања лојалности.⁴³⁾ Мржња према Западу артикулисана је кроз велики број најразличитијих оптужби за разне историјске и савремене догађаје, периоде, ситуације, појаве и феномене, који се крећу од средњовековних крсташких ратова, империјализма, расизма, тираније, експлоатације, подршке ауторитарним средњеисточним режимима, Израелу и другим 'муслиманским непријатељима', до економске, културне и медијске глобализације, којима се исламском свету намећу 'неморални, невернички' системи вредности Запада. Према речима Мирољуба Јевтића, исламизам је, заправо, настао као „последница велике религиозности муслиманских маса које, суочене са великим проблемима свога света, а истовремено свесне славне прошлости која их подсећа на време Мухамеда, мисле и верују да ће са враћањем на методе организације које је примењивала оновремена исламска држава успети да опет постану светска сила”.⁴⁴⁾

едан од највећих парадокса привлачности исламистичке реторике код широких маса муслиманског становништва свакако представљају поражавајући резултати исламских режима у земљама у којима су они на власти. Чувени слоган „ислам је решење” (*ar. al'islam hu alhall*) показао се у најбољем случају неуспешним, а у најгорем (уједно и најчешћем) катастрофалним, у оним државама које су институционализовале исламску политичку идеологију. Примена религијских норми се, сасвим логично, показала неадекватном у решавању нагомиланих економских и социјалних проблема, а није постигла успех ни у општем развоју муслиманских земаља. Међутим, без обзира на општу беду и сиромаштво, који углавном, са изузетком неколико нафтом богатих земаља, владају у овим државама, њихове исламске владе преузеле су на себе мисију

43) Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*, Phoenix, London, 2004, p. 410.

44) Мирољуб Јевтић, *Религија и политика: Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 204.

ширења 'праве вере' путем, у великом броју случајева, отвореног спонзорисања међународног тероризма за које су се из њихових ограничених буџета увек издвајала значајна средства. Као што истиче Данијел Пајпс, тамо где су исламисти на власти „проширује се поље конфликта, друштво се милитаризује, арсенали расту, а тероризам постаје друштвени инструмент”.⁴⁵⁾ На сличан начин, Басам Тиби наводи са су политички ставови исламиста „осуђујући у ставу и скриптурални у методу. Они, међутим, у свом осврту на тренутно стање нити нуде политичку анализу, нити показују излаз”.⁴⁶⁾ Аутор наглашава да је исламизам „раздорна снага која потчињава индивидуалну слободу, подстиче конфликте и представља претњу за мир”,⁴⁷⁾ док је исламска држава, какву замишљају припадници ових покрета, „комбинација хаоса и тероризма”.⁴⁸⁾

Конфликт између ислама и Запада, оличен у разорној и константној, глобалној терористичкој претњи, наглашава Срђа Трифковић, у великој мери представља последицу чињенице да у исламу, за разлику од хришћанства, никада није дошло до реформације која би ову религију, у одређеној мери, ускладила са цивилизацијским променама. Наиме, према речима Трифковића, за разлику од других религија, ислам данас једини поседује динамику и прозелитски импулс, што се може довести у везу са недостатком реформисаности. Притисци којима су изложена исламска друштва од стране глобализујућег Запада су спонтани и нису део једне шире стратешке замисли која тежи да некаквом масовном субкултуром ислам подрије и уништи. Проблем, међутим, првенствено лежи у неспособности самог ислама да себе реформише. Јер када имамо то вечито питање шта је аутентични ислам и да ли ове или оне групе незадовољника који своју политичку маргинализованост надомештају терористичком акцијом, представљају аутентичне или неаутентичне муслимане, видимо да се проблем налази у томе да сам ислам изнутра, из себе, није изнедрио способност самоприлагођавања тим спољним изазовима и новонасталим ситуацијама на начин на који је то рецимо хришћанска Евро-

45) Daniel Pipes, "Islam and Islamism – Faith and Ideology", *National Interest*, Spring 2000.

46) Bassam Tibi, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 2002, p. 150.

47) *Ibid.*, p. 199.

48) *Ibid.*, p. 196.

па, после ломова и верских ратова у XVI и XVII веку, успела да учини. Другим речима, ислам нема неког сопственог Тому Аквинског који би могао да разлучи верску спознају од научне спознаје и који би могао да демитологизује свести и да исламске народе пребаци из епохе верске свести у епоху информаторске свести или барем да та два облика свести паралелизује. Управо због своје теолошке и идејне зачаурености, сматра аутор, ислам представља један тежак оков ок кога ће друштва која традиционално њему припадају, моћи да се ослободе само уколико буду следила шок терапију коју је Мустафа Кемал провео у Турској двадесетих година прошлог века.⁴⁹⁾

ЗАКЉУЧАК

Милитантни исламизам, као идеологија насиља уграђена у темеље глобалног тероризма, има значајне предности које га издвајају и стављају на чело свих екстремних идеологија које су у прошлости и садашњости мотивисале политичко насиље.⁵⁰⁾ Његов идеолошки жар, досег, амбициозност и издржљивост представљају карактеристике које у великој мери недостају осталим идеолошким мотиваторима тероризма; поред тога, иако је изборна јединица милитантног ислама ограничена на муслимане, она, након свега, чини одприлике шестину човечанства, има веома високу стопу природног прираштаја и постоји у готово сваком делу света.⁵¹⁾ Како примећује Данијел Пајпс, „у тренутку када су европски екстреми комунистичке левике и фашистичке деснице постали у суштини неделотворни и без нарочитог утицаја на међународној безбедносној сцени, милитантни ислам показао се као једини витални, тоталитарни покрет на светској позорници. Као што његови лидери, један за другим, стално истичу, овај покрет себе сматра јединим ривалом и неизбежним наследником западне цивилизације”.⁵²⁾

Разорна моћ исламизма, односно политичког ислама, потиче управо из комбинације термина који конституишу

49) Срђа Трифковић, Мост, бр. 385, Радио Слободна Европа, 29.09.2002.

50) Више о идеологијама савременог међународног тероризма видети у: Walter Laqueur, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, Phoenix, London, 2001.

51) Daniel Pipes, "Who is the Enemy?", *Commentary*, January 2001.

52) Ibid.

овај феномен; са једне стране, ислам као религија, политика и филозофија живота у дословној и селективној интерпретацији постаје ригидна и искључива идеологија, заснована на чврстом уверењу у сопствену супремацију и инфериорност свих других; са друге стране, ислам као политичку идеологију карактеришу управо активизам и борбени дух „јакe религије”, која у арсеналу својих метода поседује све облике борбе, од политике и пропаганде, до деструктивног насиља које, у свести исламиста, постаје легитимно у случајевима када се остале активности покажу неделотворним.

Исламистичка, политичка и терористичка, борба је, ултимативно, борба против два непријатеља, секуларизма и модернизма. Рат против секуларизма је свестан и експлицитан, и до сада је створена читава збирка литературе у којој се секуларизам одбацује као нео-паганска снага модерног света, која се на различите начине приписује Јеврејима, Западу и Сједињеним Америчким Државама. Рат против модернизма углавном није ни свестан ни експлицитан и усмерен је против читавог процеса промена које су се десиле у исламском свету у току прошлог века и трансформисале политичке, економске, друштвене и културне структуре муслиманских земаља.⁵³⁾ Према речима Бернарда Луиса (Bernard Lewis), „у мрачном свету популарних митова и имица Запад је извор свог зла – и то Запад као целина чији делови немају ништа више значаја од делова Средњег истока за просечног Западњака”.⁵⁴⁾ С обзиром на то да су Сједињене Државе наследиле Европу у савременом систему међународних односа, мржња и бесприпадника исламистичких политичких и терористичких организација усмерена је управо према Америци, као лидеру западне цивилизације. Иако се САД од стране терориста углавном оптужују за вођење спољне политике противно интересима муслиманске заједнице, пажљивија анализа њихове реторике открива конзистентне нападе на секуларне и модерне системе вредности и глобализацију, као и вечито присутни страх од продирања тих вредности у исламска друштва и подривања легитимитета и моћи религије.

53) Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*, Phoenix, London, 2004, p. 410.

54) *Ibid.*, p. 294.

ЛИТЕРАТУРА

- Brzezinski, Zbigniew, *Between Two Ages*, Wiking Press, New York, 1970.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1977.
- Bull, Hedley, "The Revolt against the West", in: *The Expansion of International Society*, Hedley Bull and Adam Watson (eds.), Oxford University Press, Oxford, 1984.
- Вукоичић, Јелена, „Ислам као политички систем”, *Религија и толеранција*, бр. 23, ЦЕИР, Нови Сад, 2015.
- Darwish, Adel, "Anti-Americanism in the Arabic Language Media", *Meria Journal*, Vol. 7, No. 4, December, 2003.
- Драгишић, Зоран, Бранкица Јанковић, „Радикални исламизам и безбедност Балкана”, *Политика националне безбедности*, бр. 2/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Јевтић, Мирољуб, „Верско-политичке основе Исламске конференције”, у: *Религија и савремени свет*, Центар за Марксизам Универзитета у Београду, Београд, 1987.
- Јевтић, Мирољуб, *Религија и политика: Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије и Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Karčić, Fikret, *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, Sarajevo, El-Kalem, Centar za napredne studije, 2011.
- Laqueur, Walter, *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, Phoenix, London, 2001.
- Lewis, Bernard, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, Modern Library, New York, 2003.
- Lewis, Bernard, *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*, Phoenix, London, 2004.
- Lewis, Bernard, *What Went Wrong: Western Impact and Middle Eastern Response*, Oxford University Press, New York, 2002.
- Лишанин, Младен, „Ислам и исламизам: Порекло, проблеми, перспективе”, *Политика националне безбедности*, бр. 2/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014.
- Mowbray, Joel, "Maids, Slaves and Prisoners: To be Employed in a Saudi Home – Forced Servitude of Women in Saudi Arabia and in Homes of Saudis in US," *National Review*, 24.02.2003
- Pipes, Daniel, "Islam and Islamism-Faith and Ideology", *National Interest*, Spring, 2000.
- Pipes, Daniel, "Who is the Enemy?", *Commentary*, January, 2001.
- Tibi, Bassam, *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*, University of California Press, Berkeley, 1998.
- Tibi, Bassam, "The Worldview of Sunni Arab Fundamentalists: Attitudes toward Modern Science and Technology", in: *Fundamentalisms and Society*, Martin Marty and Scott Appleby (eds.), University of Chicago Press, Chicago, 1993.

Trifkovic, Serge, "Islam's Wretched Record on Slavery", *FrontPageMagazine.com*, Wednesday, November 20, 2002.

Трифковић, Срђа, Мост, бр. 385, Радио Слободна Европа, 29.09.2002.

Trifkovic, Serge, *The Sword of the Prophet: Islam: History, Theology, Impact on the World*, Regina Orthodox Press, Boston, MA, 2002.

Хантингтон, Семјуел, *Сукоб цивилизација*, Цид, Подгорица, 2000.

Choueiri, M. Youssef, *Islamic Fundamentalism*, Continuum, London, 1997.

Jelena Vukoicic

ISLAMISM, SECULARISM, TERRORISM – REASONS AND PERSPECTIVES OF THE IDEOLOGICAL AND POLITICAL CONFLICT

Resume

Islamism represents one of the most dynamic and influential political ideologies in the contemporary world. It also represents one of the greatest security challenges in the complex, globalized system of international relations because of the fact that ideological attitudes and political goals of the majority of active and influential terrorist organizations throughout the world are based on the radical Islamic teachings. Islamism can be described as a rigid, reactionary and revolutionary ideology, which does not leave any space for dialogue and compromise. One of the basic characteristics of the Islamic political ideology is a resistance to all secular, cultural and political values, that are essentially opposed to the Islamic value system, based on religious rules. Islamism, as a political ideology, is fundamentally based on a harsh critique of secularism and cultural modernism, which have spread throughout the world in the process of globalization. The understanding of cultural particularities of the Islamic civilization is actually necessary in order to understand the Muslim revolt against the West, manifested, among other things in the form of Islamist terrorism, which is not only directed against Western political hegemony, but one of its main goals is actually the opposition to the expansion of the Western, secular system of norms and values. One thing that actually unites all radical Islamic fractions is their focus on the exterior "enemy", that is, in the contemporary world, personalized by the Western civilization. It is important to emphasize that the Islamic civilization is based on a teocentric worldview and has

its own views on a society and a way of life of the humanity as a whole, but, unlike the Western civilization, it has never had a possibility to start a process of globalization and spread its cultural and value system throughout the world. The frustration caused by the lack of power and progress in the Muslim world has led to the expansion of Islamism and its intensive, anti-Western politics, which, in turn, led to the emergence of the new, global terrorism, whose ideology is based on the radical interpretation of Islam and persistent attacks on the secular, Western values.

Keywords: *Islamism, modernism, secularism, terrorism, Islamist terrorist organizations, Islamic civilization, West, Western values, globalization*

* Овај рад је примљен 26. марта 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.

УДК: 94(5-15)(6-17)“19“(049.3)

Приказ

Политика националне безбедности
година VII
број 1/2016.
стр. 281-285.

Дејан Бурсаћ

*Институт за политичке
студије*

БЛИСКИ ИСТОК, КРАТКО И ЈАСНО*

**Немања Старовић,
Блиски исток, кратко
и јасно,
Српска реч, Београд, 2014,
стр. 223.**

Из пера историчара Немање Старовића долази нам књига „Блиски исток, кратко и јасно“, као систематичан покушај аутора да на популаран начин представи односе држава блискоисточног региона, њихову историју и друштвено-политичке процесе који су обликовали ово турско подручје. Књига је замишљена као збирка кратких есеја, а чини се да њен поднаслов „Кратка историја држава Блиског истока и северне Африке у 20. веку са освртом на савремена збивања“ савршено осликава тематски садржај. На самом почетку, треба напоменути да аутор не претендује на више научне циљеве од разумевања и евентуално научног објашњења. Књига је, чини се, више замишљена као основа за упознавање читалаца са овом материјом, и у том смислу је одлична референтна тачка како за иницијално истраживање, тако и за енциклопедијско подсећање на одређене чињенице, процесе или концепте. Нарочит значај ауторовог рада на овој монографији се огледа у фрапантном недостатку историјске

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

(али и друге) литературе о овој теми на нашем језику. У том контексту, сваки допринос академске или публицистичке заједнице је немерљив и представља корак у добром правцу ка изучавању и популаризацији ове веома актуелне теме. Уосталом, последице друштвених и политичких кретања у региону Блиског истока видљиве су и у нашој земљи: подсетимо се само „избегличког таласа“ који је заплуснуо Србију током 2015. године, односно стотина хиљада људи из жаришта Блиског истока, који су преко наше земље тражили спас у Западној Европи, бежећи од ратова, сиромаштва или једноставно политичке нестабилности. Ако се сетимо утицаја избегличке кризе на регионалне односе на Балкану, међународне односе уопште, али и локалну политичку динамику у државама нашег региона (или шире, Европе), схватићемо колико је данашњи свет уствари повезан и колико потреси у једном делу планете могу да утичу на дешавања на другим местима. То је уједно и најбољи подстицај за бављење овом темом, будући да, нажалост, потреса свих врста у региону Блиског истока не мањка.

Аутор се у сваком од тридесет есеја који чине монографију бави различитом темом (која никада не одступа контекстуално од целине). Већина поглавља се бави појединачно сваком од држава овог региона, представљајући укратко њену историју, географски положај, политичка кретања и значај који има како у исламском, односно арапском свету, тако и у ширим међународним односима. Изузетак овоме је неколико уводних поглавља, која разјашњавају модерне контроверзе и уводе читаоца у материју кроз разматрање пре свега географског и политичког појма Блиског истока (и сходно томе, практичног захвата овог термина), као и еволуције појма кроз историју. Такође, уводна поглавља анализирају неке од фактора који и данас утичу како на унутрашњу, тако и на међусобну интеракцију друштава овог региона, као што су религијске поделе (за нашег читаоца је од великог значаја веома прецизан и једноставно објашњен расцеп између сунитске и шиитске школе ислама), као и колонијално наслеђе региона, које, иако релативно краткотрајно у поређењу са другим деловима света, има немерљив утицај на данашње догађаје.

Поред тога, посебна поглавља посвећена су разматрању значајних политичких концепата који су утицали на динамику блискоисточног региона, као што су ционизам, политички ислам или панарабизам. Аутор у овим случајевима прави синтезу ових концепата, те их читаоцу презентује у корелацији са тренутним догађајима, не испуштајући никада из вида актуелност дешавања у целој регији. Што се тиче појединачно обрађених држава, осим излагања историјске генезе дешавања у данас горућим жариштима попут Сирије, Ирака, па чак и Египта, Старовић подсећа читаоце и на неке државе које нису често у фокусу јавности, попут Омана или Јордана, те указује на значај које и оне имају. Читајући књигу, тешко је отети се утиску да је свака од више од двадесет обрађених држава на свој начин нашла место у актуелним вестима, и то најчешће у негативном контексту: било да говоримо о Афганистану, Ирану, Либану, Либији, Јемену, Тунису или чак заливским монархијама или Турској – које су наизглед политички стабилне али оптерећене проблемима који се тичу недемократске владавине тамошњих политичких елита

– утицак је да је наш сентимент углавном негативан. То показује сву фрагилност овог региона, што је чињеница која је додатно исказана од почетка тзв. Арапског пролећа, крајем 2010. године. Овај процес је, како аутор правилно примећује, у мањој или већој мери захватио сваку државу овог региона и у неким од њих оставио дуготрајне последице у виду политичких промена или пролонгираних конфликта којима се не види крај, и који су у неким случајевима изазвали потпуну ерозију државних структура, подстичући притом глобалну нестабилност и реметећи значајно постојећу структуру међународних односа. Ипак, и поред актуелне ескалације, тешко је отети се утиску да се Арапско пролеће (и последични догађаји) уклапају у контекст историје целог региона. Наиме, као што аутор то показује у својим сажетим прегледима, земље овог региона тешко да су икада досегле ниво стабилности карактеристичан за неке друге делове света, и поред привидне хладноратовске постојаности тамошње структуре (а у том периоду су, подсетимо, вођени неки од најкрвавијих сукоба: арапско-израелски ратови, либански грађански рат, ос-

могодишњи ирачко-ирански рат, као и многи други).

Сматрамо нарочито значајним што је аутор у уводним разматрањима усвојио широку дефиницију Блиског истока, те одлучио да читаоцу прикаже и ситуацију у афричким државама попут Сомалије, Цибутија, Мауританије, Марока или Алжира, које се често пренебрегавају када говоримо о Блиском истоку. Слична ситуација је са подељеним Афганистаном и нуклеарном силом Пакистаном, које је Старовић поставио у општи контекст блискоисточне (гео)политичке динамике. Такође, аутор је разматрао и ситуацију нација у настајању, попут Палестине или нешто неизвеснијег, али данас свакако актуелног Курдистана. Уз то, у анализу је укључен и Кипар који, иако као чланица Европске уније политички и културолошки гравитирака Европи, географски у потпуности припада Блиском истоку, што је такође често занемарена чињеница. У завршним поглављима, Старовић гледа у блиску будућност кроз кратак осврт на две тематске целине које су значајно допринеле повећаним занимањем глобалне јавности за овај део света у протеклим годинама: експанзију глобал-

ног тероризма и већ поменуто Арапско пролеће. Тај део књиге је уједно и садржајно најскромнији, што је утисак вероватно изазван хиперпродукцијом реалних дешавања на овом пољу, који је свакако превише обиман и фреквентан да би му се посветило тек неколико страница. У том смислу, било би занимљиво видети друго издање (или можда чак наставак) књиге, у коме би се осврнуло на измењене околности које су донели политички потреси, пробуђена непријатељства и експанзија међународног тероризма, што су све процеси исхођени Арапским пролећем, те би био подробније анализиран утицај ових процеса како на унутрашњу динамику, тако и на спољнополитичке односе у блискоисточном региону.

У коначници, читалац свакако остаје фасциниран количином историје коју збирно производи овај регион – комплексна мрежа спорова из давнина, колонијалног и религијског наслеђа, верских подела, међународног утицаја, неразвијених демократских образаца, економске нестабилности и коначно, разнородних покрета и групација које се боре за превласт широм овог региона (што политичким, што насилним

средствима)– указује на огромну дубину подела и изузетно запаљиву поставку „шаховске табле“ Блиског истока. У таквој ситуацији, није чудно што вести из овог дела светаокупирају светске медије већ годинама. Због тога је приказана књига веома значајна, како у разјашњавању основних концепата, тако и у представљању генезе данашњих догађаја.

Монографија је богато илустрована релевантним мапама и фотографијама кључних актера и догађаја, а ауторов стил је питак и лако савладив чак и за читаоце који се по први пут сусрећу са темом. Такође, монографија на крају садржи вредан појмовник који ће на једноставан и прегледан начин читаоцима помоћи да савладају терминолошке препреке у бављењу Блиским истоком. У том смислу, Старовић је произвео својеврсан политички атлас продубљен бројним објашњењима и занимљивим чињеницама, који ће академској јавности свакако представљати референтну почетну тачку за истраживање, а осталим читаоцима одличан приручник за упознавање са овом комплексном, често трагичном, али увек актуелном и изузетно занимљивом материјом.

* Овај рад је примљен 15. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима - Bold (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 ауторског табака, (односно 16 страница или 36300 карактера са размаком). Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5.

После ових података следи **сажетак** који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду **кључне речи** чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У **сажетку** треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени теоријско-методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** на енглеском језику чија дужина мора бити око 1/10 дужине чланка, након кога треба да стоје преведене кључне речи. Такође, пре резимеа требало би да стоји наслов на енглеском језику. Аутор би у **резимеу** у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак. Ако је рад на енглеском или неком другом језику, сажетак и резиме морају бити на српском језику.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);

- када се ради о **чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излагања и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);
- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже име аутора, наслов чланка у италику, пуну интернет адресу и датум приступа. (на пример: Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013.)
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да од говори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – по-*

литички и институционални изазови (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);

- **чланак:** презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>);
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894);
- литература треба да садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, а посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима. Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј. да рад није аутоплагијат или плагијат. Текстовете слати у електронском облику на адресу: redakcijapnb@gmail.com.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
= /The Policy of National Security / главни и
одговорни уредник Радослав Гађиновић. - 2013,
бр. 1- 178. - Београд : Институт за политичке
студије, 2016- (Београд: Планета принт). - 24cm

Годишње

ISSN 2334-959X = Политика националне
безбедности
COBISS.SR-ID 203583500